

Kuinka korroosio eteni – ja vei Koitosta Koittoon

Suomen Kommunistisen Puolueen talouskriisiin 1981–84
johtanut kehitys, kriisin torjunta, torjujat ja seuraukset

”Hyvät toverit! Luokkataisteluun välittömästi liittyvä kysymys on taistelun rahoittaminen.”

SKP:n Turun piirin edustaja Jorma Valtakari SKP:n IX edustajakokouksessa 1951

”Käsitämme asiat hullusti, jos odotamme, että NI maksaisi meille kaikesta mitä teemme.”

Järjestösihteeri Martti Malmberg SKP:n puolueoimikunnassa 4.6.1947

”Hevoset ovat alue, josta kukaan ei osaa sanoa mitään varmaa.”

Taloudenhoitaja Jorma Sorvari SKP:n keskuskomitealle kirjeitse 27.5.1988

Poliittisen historian pro gradu -työ.

Turun yliopisto, kesäkuu 2020

Hannu Miettunen

Tarkastettu Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

KUINKA KORROOSIO ETENI – JA VEI KOITOSTA KOITTOON

Suomen Kommunistisen Puolueen talouskriisiin 1981–84

johtanut kehitys, kriisin torjunta, torjujat ja seuraukset

Miettunen, Hannu

Turun yliopisto

Kesäkuu 2020

Tarkastelen pro gradu -työssäni Suomen Kommunistisen Puolueen taloudenpidossa 1981 puhjennutta kulissien takaista kriisiä, sen syitä ja seurauksia. Juuret ulottuivat vuosikymmenten taakse, ja seurauksetkin vaikuttivat välillisesti aina Vasemmistoliiton syntyyn. SKP:n talous oli nojannut koko sen olemassaolon ajan neuvostoverien apuun. 1944 alkaneen julkisen toiminnan aikana merkittävää välillistä apua sai koko kansandemokraattisena liikkeenä tunnettu järjestöjen ja julkaisujen verkko. Julkisista rahoituslähteistä tärkeimpiä olivat ensimmäisen 20 vuoden ajan SKP:n jäsenmaksut ja koko yhteisöltä talkoina ja avustuksina saatu apu. Apujärjestöjen jäsenmaksut pidettiin symbolisina, mutta kommunisteilta vaadittiin ansioihin sidottua panosta. Käytännössä jäsenistö maksoi systemaattisesti alle taksojen. Muukin aktiivisuus alkoi 1960-luvulla hiipua. 1966 jäsenmaksut minimoitiin. Korvaavaksi rahoituslähteeksi saatiin valtion puoluetuki.

Alun perin massiivinen neuvostoapu kutistui ensin suhteellisesti muiden tulojen ja kokonaismenojen kasvaessa. 1960-luvun lopulta alkaen se alkoi näivettyä absoluuttisestikin. Osa siitä ohjattiin SKP:n puolueriidan vuosina vähemmistöille. Dollareissa laskettuihin summiin ei tehty inflaatiokorotuksia. SKP:n kuluja sen sijaan kasvattivat työllistämisen kallistuminen ja aivan erityisesti eläkejärjestelmä.

Akuutin kriisin sai aikaan muutamien yhteensattumien summa. Puoluetuki notkahti 1979, koska alle 1500 äänen tappio johti viiden kansanedustajanpaikan menetykseen. Meluun liittyvä valitus taas sai viranomaiset käytännössä häätämään kd-liikkeen tärkeimmän lehtipainon Helsingin Alppilasta. Edessä oli yli 40 miljoonan nykyeuron investointi. SKP:llä ei ollut irrottaa moisia summia. Varoissaan sen sijaan oli puolueen tosiasiallisesti hallitsema idänkaupan yhtiö Fexima.

Ongelma ratkaistiin myymällä SKP:n hallintaan jo 1960-luvun puolimaissa päätynyt raittiusyhdistys Koiton talo Helsingin ydinkeskustasta Feximalle. Omat osakkeensa siitä realisoi myös SKP:n puolueopposition eli vähemmistön hallitsema raittiusyhdistys. Kauppahinta oli optimoitu niin, että vähemmistö saataisiin ulos mahdollisimman edullisesti, mutta emopuolue pelastuisi akuuteista vaikeuksistaan. Hinta oli siihen liian alhainen. SKP oli 1982 entistä pahemmissa rahavaikeuksissa. Apua ei ollut enää Feximastakaan, sillä liikevaihtonsa toisen öljykriisin ja clearing-järjestelmän ansiosta 1981 kaksinkertaistanut yhtiö joutui idänkaupan tasapainottamiseksi nyt Suomen valtion lisenssileikkurin uhriksi. SKP:n työntekijöitä irtisanottiin ja lomautettiin.

Vaikeudet väistyivät keväällä 1984, kun Fexima myi Koiton talon eteenpäin. Lähes 140 miljoonan markan kauppahinta antoi SKP:lle taloudelliset mahdollisuudet katkoa siteensä itään. Poliittisesti tilanne oli kehittynyt tähän suuntaan jo pitkään. Jättimäinen myyntivoitto on herättänyt epäilyjä, että summassa olisi ollut ylimääräistä vastineena kommunistien suostumisesta E-liikkeen fuusioon. Tälle ei löytynyt katetta, vaikka otolliset väylät lahjontaan olivatkin olemassa. Kommunistit kannattivat fuusiota jo vuosia ennen kuin sen toimeenpannut SDP. Elanto jäi sen ulkopuolelle heistä riippumatta.

Tutkimuksen metodi on historiallis-deskriptiivinen. Lähteinä ovat pääosin arkistot.

Avainsanat: SKP, Koitto, Yhteistyö Oy, Fexima, puolueiden rahoitus, NKP, kommunismi.

I Johdanto	
1.1 Aihe, problematiikka ja metodit	4
1.2 Suomalaisen kommunismin tutkimus ja lähdepohja	6
II Puolueet ja raha	
2.1 Kaikkien varjelema katvealue	11
2.2 SKP:n itäapu ja sen poliisitutkinta	13
2.3 Aaltosen ja Kortealhon hiljainen veljeskunta	16
III Kannatuspohjan hiipivä hapertuminen	
3.1 Järkkymättömäksi kuviteltu peruskallio	20
3.2 Puolueriidan musta aukko	24
3.3 Hukatut toimihenkilöt	26
IV Taloudenpitoon 1944–81 kasautuneet riskit	
4.1 Budjettia suuremmat neuvostorahat	29
4.2 Puoluetuella paikattu jäsenmaksupinnaus	33
4.3 Inflaatio ja eläkevastuut	36
V Akuutti kriisi puhkeaa	
5.1 SKP:n poliittinen kehitys 1981–82	38
5.2 Katastrofi alkaa pienistä vastoinkäymisistä	44
VI Painotalon pelastusoperaatio	
6.1 Melukielto pakottaa jätti-investointiin	47
6.2 Pankkimies Kivimäki järjestää kaiken	51
VII Koiton ensimmäinen kauppa	
7.1 Purkamista uhmaava kivilinna nostalgiaa tulvillaan	54
7.2 Korjauskehotus, 20 miljoonan remontti ja pelastava oljenkorsi	62
7.3 Ostajaa ei paljasteta myynnistä päättäville	65
7.4 Raittiusyhdistys varmistaa selustansa	68
VIII Mystinen mesenaatti Fexima	
8.1 Takelteleva alku – Kiinan pianoja ja olkituotteita	70
8.2 Tuonnista vientiin rajana taivas	72
8.3 Kaappikommunisti kauppaneuvoksena, apurit Turusta	74
8.4 Kiinteistöbisnekseen myöhään ja varovasti	81
IX Velat eivät muuttuneetkaan saataviksi	
9.1 Valtaa veteraaneille – ja salaa nuorille teknokraateille	82
9.2 Entistä ankarampi kuuri	86
9.3 Leikkuri iskee Kulttuuritalolle	89
X Puheenjohtajan ja kasöörin vaihdos	
10.1 SKP Kajanon kaudella 1982–84	92
10.2 Pessin kuolema – häiriö kansainvälisessä maksuliikenteessä	94
XI Koiton toinen kauppa	
11.1 Talo, johon kannatti sijoittaa	99
11.2 Lahjusteoria huteralla pohjalla	102
XII Tilinteko	
12.1 SKP:n kahdeskymmenes	108
12.1 Fexima säästyy pesäerossa NKP:n kostolta	111
XIII Epäonninen jälkinäytös 1985-90	116
XIV Yhteenveto ja johtopäätökset	128
XV Lähteet	132

I JOHDANTO

1.1 Aihe, problematiikka ja metodit

Tämä tutkimus kertoo kassakriisistä, johon Suomen Kommunistinen Puolue ajautui 1980-luvun alussa. Julkisuudelta piilossa pysynyt häiriötila oli vakavampi kuin kuuluisat sijoitustappiot, jotka puolue kärsi 1987–88. Summat olivat pienempiä, mutta ahdinko syvempi. Kyse on enemmästä kuin vain rahasta, sillä molemmilla oli heijastusvaikutuksensa SKP:n sisäisiin valtasuhteisiin ja politiikan tekoon. Ensimmäisen kriisin osittaisena seurauksena kommunistit tulivat keväällä 1984 katkaiseeksi napanuoran liki 70 vuotta ihailemaansa ja pelkäämäänsä esikuvaan, Neuvostoliiton Kommunistiseen Puolueeseen. Jälkimmäinen puolestaan helpotti muuntautumista reaalisozialismin rasittamasta työväenpuolueesta punavihreäksi kansalaisliikkeeksi. Toisiinsakin episodit välillisesti linkittyvät.

Vuoden 1981 talouskriisi oli siis eräs alkupiste hyvin monelle asialle. Tarkoitus on kertoa, miksi rahat juuri tuolloin loppuivat ja mistä niitä haalittiin lisää. Selityksenä käydään läpi pitkän aikavälin rakenteelliset tekijät eli poliittisen kannatuksen kehitys, liikettä 1960-luvun puolimaista alkaen jäytännyt sisäinen skisma sekä SKP:n ja kansandemokraattisen liikkeen taloudenpitoon koko sodanjälkeisenä aikana kasautuneet riskit. Yksityiskohtaisimmin kammataan kriisin akuutti vaihe ja sen vastatoimet. Moni toimijoista on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa katveeseen. Taustat kuvataan siksi tarkemmin ja pidemmältä ajalta kuin tehtäisiin, jos olemassa olisi ollut valmista perustutkimusta.¹ Lopussa käydään eräänlaisena epilogina läpi myöhempiä tapahtumia, joihin varsinainen tutkimusaihe ilmiselvästi vaikutti. Niiden kuva on yleisluontoinen ja nojaa ohuempaan lähdepohjaan.

Rahasta on puhuttu kommunistien yhteydessä poikkeuksellisen paljon. Kevästä 1988 alkaen kohistiin sijoitustappioista ja niihin liittyvistä oikeudenkäynneistä, syksystä 1991 Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen antamasta talousavusta ja syksystä 1992 SKP:n ja sen instituutioiden konkurssiaallosta. 1993 puitiin vuosikymmenen alun kiinteistösiijoituksia, joissa SKP itse asiassa menetti eniten rahojaan, lopulta kaiken. Pieneltä osin senkin seurauksena 1994 konkurssiin kaatui myös sosialidemokraattien hallitsema punapäätö.

Jo tapahtumahetkellä jonkin verran huomiota herättivät tässä tutkimuksessa keskeiset Koiton talon kiinteistökaupat 1981 ja 1984. Koska niiden perimmäinen tausta jäi piiloon, julkisuudessa syntyi kuva todellista harkitummasta operaatiosta. Mielikuvissa elää jo melko vakiintuneena veijaritarina ovelasta pääsihteeristä Arvo Aallosta, joka apureineen erehdytti puolueen opposition myymään kivitalon Helsingin ydinkeskustasta ja kauppasi sen sitten hirmuisella voitolla eteenpäin. Rahojen turvin hän uhmasi neuvostotovereita ja heitti niskoittelijat puolueesta silläkin uhalla, että vuosikymmeniä jatkunut rahavirta idästä tyrehtyisi. Jälkinäytöksenä sijoitusvoittojensa sokaisema puolue hairautui kasinopeliin ja hävisi sen.² Kertomus on dramaturgisesti täydellinen Ikaros-tarina, mutta oliko todellisuus aivan noin suoraviivainen ja ennalta käsikirjoitettu? Onko tapahtumajärjestys joka kohdassa oikea? Jos ei ole, pettävätkö myös kausaalisuhteet? Ja oliko kauppamieskään se oletettu? Taloudellinen *nemesis* kyllä seurasi *hybristä*, mutta pääosin kuviteltua myöhemmin.

Tutkimuksen ydin on siis ajanjakso 1981–84. Avaintoimijoiksi nousi tuolloin kolme SKP:hen eri tavoin kiinnittynyttä yhtiötä. Painotalonsa Koy Yhteistyön osake-enemmistön SKP omisti koko sodanjälkeisen ajan suoraan. Idänkauppaan erikoistuneesta kauppahuone Feximasta sillä ei ollut

¹ Painotalo Yhteistyö ehti (1979) julkaista ohuehkon historiikkinsa, kuten myös Raittiusyhdistys Koitto (1983). Painavaa yhteistyötä; Koskinen – Mönkkönen. Fexima Oy sen sijaan oli täysin kirjoittamaton lehti.

² Hieman eri variaatioita: Esko Seppänen 1995, 219–237; Arolainen 1998, 199 (ei Aaltoa); Leppänen 1999, 168 (ei Aaltoa); Hämäläinen 2002, 39–40; Hämäläinen 1998; Arolainen 2015.

muodollisesti koskaan osakettakaan. Käytännössä yhtiö oli puolueen perustama ja kontrolloima. Kolmas taho eli Kiinteistöosakeyhtiö Koitto oli perustettu jo 1900-luvun alussa hallitsemaan samannimisen raittiusyhdistyksen toimitaloa. Sotien jälkeen molemmat olivat päätyneet työväenliikkeen jyrkemman suunnan haltuun. SKP oli ollut 1965 alkaen talon enemmistöosakas.

Tarinan juoni on lyhyesti paljastettuna seuraava: Painotalo joutui sattuman oikusta talousvaikeuksiin tilanteessa, jossa puoluekin oli rahaton, mutta sen idänkauppayhtiö hetken elämänsä vedossa. Raittiusyhdistyksen talosta tuli väline operaatioissa, jossa kauppahuoneen varoin pelastettiin sekä paino että puolue. Pian tilapäisiin vaikeuksiin joutui kauppahuonekin. Pulma ratkaistiin myymällä kiinteistö eteenpäin. Suotuisa ajoitus teki yhtiön de facto omistajasta hetkeksi upporikkaan.

Ongelmaksi muodostuu kerronnan rakenne. Miten tuoda julki kolmen eri tahon tarinat, jotka kietoutuvat toisiinsa vasta lopussa? Valittu menetelmä saattaa muistuttaa Edgar Rice Burroughsin romaanitaidetta. Lajityyppiä pitävät kasassa taikasanat: samaan aikaan toisaalla...

Opinnäytetöissä on työekonomisista syistä yleensä hyvin tarkka rajaus, jota voisi verrata vaikkapa biologin metsässä käyttämään havaintoruutuun. Osa kehityskuluista katkeaa väkisinkin kesken, mutta jonkinlainen kuva itse ydinkohteesta hahmottuu. Tämän tutkimuksen syntytausta on päinvastainen. Suuremmasta kokonaisuudesta on irrotettu mittasuhteiltaan käyttötarkoitukseen soveltuva osa, pikemminkin ameeba kuin ruutu. Lähteitä on itse tutkimuskohdetta pidemmältä ajanjaksolta, koska niitä on käyty läpi muita tutkimuksia varten. Ne ovat koskeneet Neuvostoliiton ns. saksalaisyhtiöitä, naisliitto SNDL:n ja sen lehden suhdetta sekä SKDL:n koko lehdistökentässä ilmenneitä ristiriitoja ja niiden ratkaisuyrityksiä. Ensin mainittu on valmis, kaksi muuta valmisteilla.

Tutkimusmetodi on alalla perinteinen: kuvaileva, kvalitatiivinen tai historiallis-deskriptiivinen eli arkistoaineiston aistinvarainen tarkastelu ja induktioon nojaava päättely. Päivi Seppälä on tiivistänyt sen osuvasti ”*kausaaliseksi järkeilyksi*” ja todennut metodin koskevan käytännössä kaikkea historian tutkimusta aina lähteiden valinnasta alkaen.³ Tässä tapauksessa hyvin olennainen työkalu on ollut ns. kausaalinen skenaario⁴ eli yksittäistä hypoteesia laajempi oletus tapahtumien kulusta ja eri muuttujien keskinäisestä dynamiikasta. Sysäyksen antoivat sattumalta muissa yhteyksissä vastaan tulleet yksittäiset dokumentit – esimerkiksi kd-naisliitolle annettu ilmoitus Koiton talon purkamisesta ja SKP:n sihteeristön ohimennen saama maininta Yhteistyön painon uusista melurajoista. Molempia lankoja kerjessä vastaan tuli se, mitä odotettiin. Monet muut taas päättyivät umpikujaan. Osa täytyy jättää yhä avoimiksi.

Tutkimuksessa yhdistyy kolme keskenään melko erilaista lajityyppiä. On vuosikymmenien mittaisia kehityskulkuja, päivántarkkaa tapahtumahistoriaa ja taustojen avaamiseksi myös henkilöhistoriallista salapoliisityötä. Eettisiä аспектеja tuli esiin lähinnä viime mainituksessa.⁵ Satakunta vuotta sitten syntyneiden ja kauan kuolleina olleidenkin elämänvaiheita ja motiiveja on pyritty käsittelemään mahdollisimman kunnioittavasti. Kvantitatiivisia menetelmiä on käytetty lähinnä rahaliikenteen analyysiin: tulojen ja menojen summaamiseen, valuuttakurssien ja eri aikojen rahan muuntamiseen sekä tulonlähteiden ja menoluokkien keskinäisen kehityksen seurantaan.

Muutamissa henkilö- ja yrityshistoriallisissa asioissa lisätietoja on yritetty haravoida aikalaisilta ja jälkeläisiltä journalistisin metodein eli puhelimella ja sähköpostitse tehtynä tiedonhankintana. Näin saadut faktat on kuitenkin pyritty verifioimaan muualta. Tässä vaikutteita on otettu varhaisemman historian tutkijoilta ja pyritty käyttämään kirjallista aineistoa kertovan sijasta jäämistön kaltaisena

³ P. Seppälä 199–233, erit. 200.

⁴ Ylikoski 20–54, erit. 36.

⁵ Ohjenuorana ovat olleet Kuula 124–137 ja Syrjälä et al 181–198.

lähteenä. Ihmisistä ja organisaatioista syntyy väkisinkin jälkiä esimerkiksi puhelinluetteloihin ja sanomalehtien ilmoituksiin. Vanhojen vuosikertojen digitointi ja tietokantojen hakutoiminnot ovat antaneet tässä suhteessa aivan uudenlaiset mahdollisuudet. Ilmoitukset, pikku-uutiset ja vasemmistolehtien harrastamat tervehdykset ovat käytännön syistä olleet viime vuosiin asti laiminlyötyä materiaalia. Nyt tilanne on toinen. Painotuotteiden aitouden ja ajoituksen suhteen ei yleensä edes ole kertovien arkistolähteiden kaltaisia ongelmia.

Teoreettisesti tutkimus sijoittune Hannikaisen, Danielsbackan ja Teporan tuoreessa luokituksessa kategoriaan postnarratiivinen. Alleviivattakoon kuitenkin edellämainittujen toteamusta: *”teorian kehittäminen ei itsessään kuulu historiankirjoituksen ensisijaiseen toimenkuvaan”*.⁶ Suomalaisen kommunismin nykyinen tutkimustraditio on pysytellyt erityisen kaukana tieteenteoreettisista opinkappaleista. Sen kärkinimistä Kimmo Rentolalla, Tauno Saarelalla ja jossakin määrin myös Veli-Pekka Leppäsellä on itsellään henkilöhistoriallista taustaa tutkimassaan liikkeessä, joten ismejä vastaan on vankka rokote.⁷ Pääosa heidän omista tutkimuksistaan on toki kohdistunut aivan toisiin ajanjaksoihin. Itselläni tällaista yhteyttä ei ole, vaan aihepiiri on valikoitunut aikanaan täysin sattumanvaraisesti tuolloisen ohjaajani Timo Soikkasen ehdotuksesta. Haittapuolena on ollut se, että perustietouden kerääminen mistä tahansa poliittisesta liikkeestä, sen ideologisista koulukunnista, järjestöorganisaatiosta ja arjesta vie ulkopuoliselta oman aikansa. Lohtuna ja esikuvina ovat olleet Suomeen perehtyneet alan ulkomaiset tutkijat, joista kunnianhimoisimmat ovat aloittaneet kielestä.

Lähdeviitteissä on yritetty minimoida munkkilatina. Aivan ylivoimainen valtaosa lähteistä on Kansan Arkistosta, jossa tutkija saa pöytäkirjat ja henkilömapit sujuvasti omilla nimillään ilman signumeja. Ne on toki mainittu lähdeluettelossa. Verkkoviitteet on testattu kaikki 20.6.2020. Tutkimuksen nimestä olen puolet velkaa Nikolai Ostrovskille.

1.1 Suomalaisen kommunismin tutkimus ja lähdepohja

Aiempi tutkimuskirjallisuus

Suomalainen kommunismi ehti yli 66 vuoden ikään ennen kuin se päästi ulkopuolisia tutkijoita päättävien elintensä arkistoihin. Siihen asti oli tyytyminen omiin ja vastapuolen pamfletteihin, muistelmiin, vaalitulostoihin, kyselytutkimuksiin ja maailmansotien välisen ajan turvallisuuspoliisin arkistoon. Viime mainittuakin raotettiin erityisluvin.⁸ Sen aineisto oli runsasta, mutta näkökulma suppea.⁹ Kommunismia tarkasteltiin myös yhteiskuntatieteissä lähinnä häiriötilana, joka voitaisiin

⁶ Hannikainen – Danielsbacka – Tepora 9–19, 259–261. Kirjoittajat myöntävät *”historian piirissä tapahtuvien teoreettisten käänneiden seuraavan viiveellä lähtitieteiden käsitteellisiä ja paradigmaattisia aaltoja”*. Poliittisen historian aiemmasta identiteettikriisistä, ilmiön poliittisesta taustasta ja suhteesta valtio-oppiin ja sosiologiaan: Eerola 2015 passim, erit. 4–10, 13–27. Psykohistoriallinen tulkinta teoriankipeydestämme olisi kai tarve ylentää itsensä ns. oikeiden tieteiden joukkoon. Luonnontieteen tyly vastaus nousukaille on: *”It’s either Physics or Stamp Collecting”*. (Sir Ernest Rutherford). Historiantutkimuksella on kyllä rooli sitaatin jäljittäjänä, sillä siitä kiistellään. quoteinvestigator.com.

⁷ Saarela ja Leppänen ovat enemmistön puolelta kd-leiriä, Rentola Teiniliiton kautta tullut ex-taistolainen. Vähemmistön opiskelijaliikkeessä vaikutti alan vahvoista nimistä myös Antti Kujala. Esim. Soihtu 4/1975. Rentolasta: oma haastattelu: Bergholm – Kolanen – Paastela – Seligson 1984. Leppäsen kd-juurista: Leppänen 1999, 6; Karisto, 150–152; Saarelasta: Rentola 2012, 7–22; SKP:n 18. edk:n 1978 ptk.

⁸ Ensimmäinen oli 1932 Yrjö ”Jahveti” Kilpeläisen valtio-opin laudatur-työ, joka syntyi Helsingin yliopistossa Yrjö Ruudun ohjauksessa ja Etsivän Keskuspoliisin myötävaikutuksella. SS 6.4.1948; Juntunen, 32–34. Se on merkitty ajoittain erheellisesti Turun yliopistossa 1934 tehdyksi valtio-opin pro graduksi. Oppiaine perustettiin vasta 1961. Paloheimo – Pajala, 207–209. Kilpeläisestä (1907–55): Kko 1954, 360; Suomen kansanedustajat 1907–82, 249; Juntunen, passim. Seuraava oli 1966 ilmestynyt Ilkka Hakalehdon väitöskirja SKP:n vaikutuksesta ay-liikkeeseen 1920–26. Hänen jälkeensä EK:n arkistosta pääsivät käyttämään Pohjois-Suomen kommunismia ja talonpoikaisliikkeitä tutkinut Martti Lackman sekä K.H: Wiikin elämäkerrasta liseniaattityön ja erillisen jatko-osan tehnyt Erkki Tuomioja. Tuomioja kuvasi ensimmäisenä (SKDL:n kautta) myös SKP:n sodan jälkeisiä vuosia. Lackman 1985; Tuomioja 1982, 343–370.

⁹ Tätä koskevasta keskustelusta: Rentola 2018, 157–158.

ehkä korjata. Valtio-opin pioneeri Jaakko Nousiainen tutki ns. metsä- eli korpikommunismien kannatuksen syitä.¹⁰ Sosiologit pohtivat Erik Allardt'n johdolla, miten kommunistit saataisiin integroiduksi muuhun yhteiskuntaan.¹¹ Tämänkin tutkimuksen luku III nojaa Nousiaisen Ranskasta tuomaan poliittiseen ekologiaan ja havaintoon paikallisten yhteiskunnallisten olojen melko mutkikkaistakin vaikutuksista ääriivasemmiston kannatukseen. Rentola muotoili sen ja sosiologien työn pohjalta teesin 1960-luvun rakennemuutoksen kommunismia rapauttavasta vaikutuksesta. Perinteitä jatkoi valtio-opissa Kim O.K. Zilliaccus.¹²

Yrityksiä historiallisen kokonaiskuvan saamiseksi tehtiin 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla ensin anglosaksien ja sitten kotimaisien voimin. Lähdepohtija ei kuitenkaan täytä nykyisen tieteen kriteerejä.¹³ Kestävemmiksi ovat osoittautuneet jopa omat kiistakirjoitukset ja uskosta luopuneiden tilitykset.¹⁴ 1970-luvun lopulla alkoi ilmestyä sodanjälkeisen ajan poliitikkojen muistelmia.¹⁵

Ratkaiseva käänne tapahtui maaliskuussa 1985, kun SKP avasi kotimaisia arkistojaan. Se oli noin viikkoa ennen kuin Neuvostoliiton johtoon nousi avoimuuden apostolina myöhemmin juhlittu Mihail Gorbatsšov.¹⁶ Asiailla ei ollut yhteyttä. SKP:n johtoa motivoi todennäköisimmin tieto Paasikiven perikunnan aikeista julkaista valtiomiehen päiväkirjat 1944–49 joulumarkkinoille.¹⁷ Kumoushuhut oli syytä kumota.¹⁸ Puolueen sisäisessä valtapelissä taas ei ollut haitaksi, jos vuosien 1944–66 komento osoittautuisi ahdasmieliseksi ja autoritaariseksi.¹⁹ Paasikiven ja SKP:n varassa yritettiin saada selkoa siitä, miksi Suomesta ei tullut kansandemokratiaa.²⁰ Vielä monin verroin mullistavampi käänne oli Neuvostoliiton luhistuminen ja sitä 1991–1992 seurannut NKP:n arkistojen osittainen

¹⁰ Nousiainen 1956.

¹¹ Allardt 1964. SKP:n ja sosiologian suhteesta laajemmin: Rautio 1978. Yrjö Rautiosta tuli mm. KU:n päätoimittaja.

¹² Nousiainen 1956; Rentola 1990. Rentola 2018, 169; Zilliaccus 1995.

¹³ Hodgson 1967; Upton 1970 (1973); Haataja – Hentilä – Kalela – Turtola J. (toim.) 1976. Viime mainitun julkaisi käytännössä SDP ja kirjoitti tekijöitä laajempi joukko tarkoitusta varten ryhmitteittäisiä nuoria tutkijoita. Teoksessa ei ollut lähdeviitteitä, ja pohjana oli Marxin mekanistinen historiakäsitelmä. Synnystä ja vastaanotosta: M. Rantala 2002. Jälkiarvio: Rentola 2018, 158. Kiintoisin on tuoreeltaan tehty saksalaisanalyysi SKP:n puolueriidasta. Wagner 1971.

¹⁴ Kauniskangas 1971 ja 1980; Haikara 1975; Tuominen 1956a, 1956b, 1958. Kauniskankaasta: Kalemaa 2004 (Kans.bio)

¹⁵ Hautala 1977; Sinisalo 1978; Liedes 1985 (postuumisti), Saarinen 1984 ja 1995; Kajanoja 1985; Aalto 1988; Alppi 1988; Koskinen 1989; Alenius 1995; Tennilä 1987 ja 2004; Turpeinen 1986. Elämäkertoja: Suominen – Kempainen 1980 (radiotoimittaja Unto Miettisestä); Oinonen 1989 (Erkki Salomaasta); Pirnes 1996 (Kalevi Kivistöstä).

¹⁶ Rentola 1985; Rentola 1986 b, 107. Aiemmin tutkimuslupia omaan aineistoonsa oli myöntänyt mm. Sirolan opiskelijoille jo SKDL:n eduskuntaryhmä. 1981 luvan sai Leevi Lehdon suosituksesta ulkopuolinen Lauri Haataja. SKDL:n edk-ryhmän ptk 7.5.1981. 1983 vuorossa oli STK:n historiaa kirjoittanut Markku Mansner. Lupa jäi ensin pöydälle ja vaati koeäänestyksen 12–7. Avoimuutta puolustivat erityisesti Pursiainen, Kempainen ja Kivistö, vastustusta oli eniten vähemmistössä. Kempainen ehdotti periaatepäätöstä, että lupa tarvittaisiin vastedes vain suorien sitaattien julkaisuun. SKDL:n edk-ryhmän ptk 2.6. ja 9.6.1983. KaA.

¹⁷ Blomstedt – Klinge 1985, 6–9. Paasikiven henkilöarkisto avautui jo keväällä 1984, mutta lupa 40 vuotta nuorempaan ulkopoliittiseen aineistoon tarvittiin yhä ulkoministeriöstä. KOP:n holvissa olleet päiväkirjat olivat yksityisomaisuutta. J. Suomen mukaan asian uutisoi ensimmäisenä US 17.1.1985. Samasta mm. HS 3.5.1984. Laajemmin: Koivisto 1995, 135–137; Suomi 2006, 257–259, 284–285, 289, 344–345, 418–420 ja 434–437.

¹⁸ *“Ei näistä mitään sensaatioita löydy”*, vakuutti pääsihteeri Aarno Aitamurto julkistustilaisuudessa. Rentola 1985. *“Paasikiven papereissa tuskin sensaatioita”*, oli otsikoinut KU jo 3.5.1984. Kevät 1948 oli ollut vahvasti esillä KU:n Viikkolehden kuvaillessa ensi löytöjä Paasikiven papereista. KU 26.5.1984.

¹⁹ Tuo SKP:n vähemmistön henkinen alkukoti oli leimattu epäkelvoksi jo enemmistöläisten pamfleteissa. Kovanen 1970, 66–93; Kauniskangas 1971, 9–87; Haikara 80–281; Kauniskangas 1980, 43–55. Kari Arvola oli pohjustanut teemalla SKP:n edustajakokousta 1981 ja Heikki Väitalo 1984. Kommunisti 4/1981; KU:n VL 9.4.1984. Enemmistön kokoontuessa ensi kertaa puolueen haltuunoton jälkeen Aitamurto viittasi Aaltosen kauden ongelmiin itse entisenä *“1950-luvun kapinallisena”*. Hän lupasi, että *“SKP tästä eteenpäin ei ole ahdasmielinen, vaan suvaitseva”*. SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liite 6. KaA.

²⁰ Rentola 1985, 1986a ja 1986b; Beyer-Thoma 1987 ja 1990 (suom.lyh.); Haataja 1988; Jussila 1990. Tulkinnoissa syntyi kiistaa lähinnä kevään 1948 kaappausaikeista. Näkemykset ovat sittemmin lähentyneet. Rentola 1997, 35–56; Polvinen 1999, 491–515; Rentola 2016, 139–189, erit. 184.

avautuminen. Se pakotti ketjureaktiona höllentämään kotoistakin arkistopolitiikkaa. Jopa turvallisuuspoliisi avasi aineistoaan nyt kaikille.²¹

Julkisuudessa eniten huomiota saivat Urho Kekkosen idänkontaktit, mutta ratkaisevimmin arkistotilanne koheni SKP:n varhaisvaiheiden suhteen. Puolue ehti hieman ennen omaa konkurssiaan käynnistää historiaprojektin ja palkata kaksi tutkijaa, joiden valmiita hengentuotteita se ei ollut enää valvomassa.²² Pääpiirteet vuosista 1918–30 ja 1937–58 ovatkin jo selvillä. Alkupäätä on kartoittanut Tauno Saarela. Kimmo Rentola on jatkanut Stalinin vainoista yöpakkasiin.²³ Koko 1930-luvustakin on edellä mainittujen tiivistelmä Kominterniin liittyen.²⁴ Stalinin vainojen yleiskuva on selvillä, vaikka yksilöiden kohtalo onkin voinut jäädä askarruttamaan.²⁵ Kommunismin varhaisvaiheista on saatu selkoa paikallistasolta Lapista ja Pirkanmaalta.²⁶ Seikkailut Espanjan sisällissodassa ja jatkosodan rangaistuspataljoonassa on selvitetty. Punaupseereista on jo päivitettykin monografia.²⁷ Veli-Pekka Leppänen tutki vuosia 1944–51 SKP:n Helsingin piirijärjestössä ja teki pienen koukkauksen 1956 destalinisointikriisiin. Siitä oli jo olemassa artikkeli ja kaksikin pro gradua.²⁸ Uusimpana käänteinä suomalaistutkijat pääsivät käsiksi Neuvostoliiton ja Venäjän ns. presidentin arkiston dokumentteihin eli vallan kovimpaan ytimeen. Ensimmäiset tuloksista ja joukko itse asiakirjoja on julkaistu, mutta jatkoa lienee luvassa.²⁹

SKP:n myöhempiä aikoja (1964–71) ovat tutkineet sekä Leppänen että Rentola. Heidän huomionsa on tosin keskittynyt muutamaaan erityisteemaan eli puolueen valtapyrkimyksiin, nuorisoon ja sisäiseen mittelöön.³⁰ SKP:n ympärille 1940-luvulla syntyneen järjestöverkon ja lehdistön arki on avautunut yksittäisten historiikkien avulla. Ne ovat viime vuosikymmeninä olleet historian ammattilaisten tai vähintäänkin pätevien journalistien käsialaa.³¹ Joni Krekola on pureutunut suomalaisten Neuvostoliitossa saamaan puoluekoulutukseen ja 1962 nuorisofestivaaleihin. SKP:n järjestörakennetta tutki pro gradussaan Rauno Merisaari ja puolueen 1940-luvun puhdistuksia Jarmo Peltola. Matti Viialainen kampasi vuoden 1966 vallanvaihdoksen ja sen yhteydet Stalinin vainoihin.³² Sodanjälkeisen ajan katvealue on SKP:n sisäisten kapinavuosien 1956 ja 1964 välissä. SKP:n ja NKP:n yhteydenpito sai tosin lisävaloa Antti Kujalan tutkimuksesta, jossa setvittiin koko Suomen politiikkaa 1956–71 Venäjältä Kansallisarkistoon saatujen dokumenttien avulla.³³ Kekkosen ja Koiviston kautta SKP:n vaiheita on käynyt läpi koko sodanjälkeiseltä ajalta Juhani Suomi.³⁴

Vaikka vuodet 1972–90 muuten näennäisesti ammottavatkin tyhjiyttään, vankan perustan niidenkin tutkimiseen antavat Leppäsen ja Rentolan aiemmat klassikot. Leppäsen väitöskirja on yhtenäinen

²¹ Vastaansanomaton muurimurtaja oli Hannu Rautkallion yhdessä venäläisten kanssa kokoama dokumenttikokoelma NKP ja Suomi. Tshernous – Rautkallio 1992. Rautkallion omat tutkimukset ja päätelmät kohtasivat enemmän kritiikkiä. Ensimmäisten joukossa 1940- ja 1950-luvun kuvaa täydensi neuvostolähteistä myös Nevakivi 1995 ja 1996.

²² SKP:n kk 21.4.1990 ja liite 6; SKP:n kk:n ptk 22.9.1990; SKP:n kk:n ptk 16.11.1991 ja liite 8; SKP:n kk:n ptk 25.4.1992 ja liite 7; SKP:n kk:n ptk 14.–15.11.1992 ja liitteet 9–10. KaA.

²³ Saarela 1996 ja 2008.

²⁴ Saarela 2002; Rentola 2002.

²⁵ Rentola 1994, 23–74; Kamppinen 2019. Muitakin on.

²⁶ Aatsinki 2003; Aatsinki–Lampi–Peltola 2007; Aatsinki 2009.

²⁷ Juusela 2003; Juusela 2017; Salomaa 1992; Salomaa 2018.

²⁸ Paastela 1992; Leppänen 1994; Vuoristo 1979; Laaksonen 1990. M. Helin tutki väitöksessään 1996 suhdetta kirkkoon.

²⁹ Vihavainen – Manninen – Rentola – Zhuravljov 2017. Prosessista ja arkistosta: Zhuravljov 15–23.

³⁰ Leppänen 1999; Rentola 2005.

³¹ Peltola 1988; Katainen 1994; Viitanen 1994; Ålander 1995; Saarela 2006, Lehtonen 2007; Mänttari 2009; Garoff – Wass 2014; Krohn 2017. Kommunistien vahvasti hallinnoimasta SNS:stä: Kinnunen 1998.

³² Krekola 1998; Krekola 2006; Krekola 2012a ja b; Merisaari 1990; Peltola 1992; Viialainen 2005.

³³ Kujala 2013. Lisätietoja tuli erityisesti Ville Pessin välittäjän roolista puolueriidassa 1966–70.

³⁴ Suomi 1988, 1990, 1992, 1994, 1996, 1998, 2000, 2005, 2006 ja 2008.

kokonaisesitys SKP:n puolueriidan synnystä 1964–70 eli aikana, jolloin tapahtumien kulkuun ei vielä näkyvästi vaikuttanut ns. uusvasemmistolaisuudesta versonut liikehdintä. Rentolan panos on kertoa, miten nuortaistolaisuudeksi kutsuttu liike syntyi ja keitä siihen kuului. Vastaus on pieninä palasina, joita on ilmestynyt vuodesta 1990 alkaen eri foorumeilla. Osa nojaa tilastoihin, osa avainhahmojen vaiheisiin. Kokonaisuuden saattamista yksiin kansiin ovat arvatenkin lykänneet valtiolliseen valtaan ja turvallisuuspoliisiin liittyvät tutkimukset, mutta ehkä myös tietoisuus omasta jääviydestä. Lopputulos ei siitä huolimatta ole mikään ajopuurykelmä. Merkittävä on myös sosiologi Anna Kontulan Tampereen yliopiston taistolaisopiskelijoista tekemä tilastoanalyysi. Sosiologi Matti Hyvärisen väitöskirjan aineistona olivat opiskelija-aktiivien nauhoitetut muistelut, mutta kohteena ei ollut itse liike, vaan muistamisen ja kertomisen mekaniikka.³⁵ Poliittiseen elämään toden teolla vain vuosikymmenen vaikuttanut taistolaisuus alkaa yleisesti ottaen olla kaikkea muuta kuin *terra incognita*. Vähemmälle huomiolle on jäänyt sen vastapuoli eli ns. enemmistöläisyys.

Valtio-oppineista Jukka Paastela osoitti jo varhain kiinnostusta SKP–SKDL:n hallituskausiin 1966–82, mutta teoksen loppupää nojasi vain sanomalehtiin ja jäi väkisinkin pinnalliseksi.³⁶ Kommunistien ja sosialidemokraattien kamppailu on kantavia teemoja keskusjärjestö SAK:n historiasarjassa.³⁷ Jäsenliittojenkin historioissa SKP:n toimintaa on kuvattu jo vankalla arkistopohjalla.³⁸ Useita historiateoksia ovat teettäneet SKP:n itse hallitsemat Rakennustyöväen liitto ja Elintarviketyöläisten liitto.³⁹ Sosialidemokraateille liittofuusiosta 1970 liukuneen Kutomotyöväen Liiton vaiheita käydään läpi sen seuraajan eli Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liiton kahdessa historiassa.⁴⁰

Ajanjaksosta 1981–84 tutkimusta on tuskin lainkaan. Merkittävän poikkeuksen tekee Henri Sundholmin pro gradu SKP:n 1984 pidetystä 20. edustajakokouksesta ja sitä 1982–83 edeltäneestä poliittisesta kehityksestä. Siihen tukeudutaan tässä vahvasti. Koko aikakauden – kuten monien aiempienkin – päänavaaja on ollut Juhani Suomi, joka on tutkinut Koiviston valintaa ja ensimmäistä presidenttikautta kolmessa teoksessa. SKP ja sen puolueriita ovat niissä samanlainen idänsuhteiden ja sisäpolitiikan pulma ja sivunäyttämö kuin UKK-sarjan kolmessa viimeisessä osassakin.⁴¹ SKDL:n jäsenjärjestöjen historiikeissa 1980-luku on ollut yleensä jo jäähdyttelyvaihetta ja liian lähellä itse tutkimusjankohtaa.⁴² Eniten tietoa on Vasemmistoliiton syntyvaiheista 1987–90 ja lisäksi luvassa.⁴³ Poliitikkojen muistelmia aikakaudesta on melko runsaasti. Kaunokirjalliseen muotoon saatetuissa rivijäsenten tilityksissä keskitytään enemminkin 1950- ja 1970-lukuun.⁴⁴

³⁵ Rentola 1990, 2003, 2005 ja 2006; A. Kontula 2002, 2–17, 35–55; A. Kontula 2004; Hyvärinen 1994. Aivan ensimmäisenä opiskelijaliikettä tutki Mäki-Kulmala 1988.

³⁶ Paastela 1991. Teemasta jo Borg – Paastela 1981. Paasion I hallituksen syntytaustasta myös: Paastela 1990.

³⁷ Ala-Kapee – Valkonen 1982; Valkonen 1987; Bergholm 2005, 2007, 2012, 2015 ja 2018. Teossarja kuvaa vuodet 1944–47 kahteen kertaan, koska Bergholmilla oli Valkosta jo olennaisesti parempi lähdetilanne.

³⁸ Ketola 2007; Korkea-oja 2008; Kujala 2006. Bergholm 1988, 1997a, 1997b ja 2000.

³⁹ RL: J. Helin 1998. SEL: Oinonen 1980; Sata vuotta, tuhat taistelua 2005; K. Leppänen 2008. Oinosen teos on kronologinen yleisesitys. Kollektiivina 2005 laadittu seuraava julkaisu täydentää ja jatkaa sitä aihealueittain. Leppäsen teos on puheenjohtaja Jarl Sundin elämäkerta, mutta avaa etenkin kevään 1976 lakkoa laajemminkin.

⁴⁰ Näreikkö – Takatalo 1986; M. Kaarninen – P. Kaarninen – Sänkiaho 2005 (pääosin vasta 1970 perustetusta Tevasta).

⁴¹ Suomi 2005, 2006 ja 2008. UKK:n arkistoa aikanaan erityisasemassa tutkinut Suomi kertoo joutuneensa turvautumaan nyt nimettömien tahojen luovuttamaan aineistoon. Viitteitä ei siksi ole painettu. Näkökulma on Kekkosta ymmärtävän ja Koivistoa vierastavan ulkopoliittisen ammattilaisen, joka kirjoittaa välillä kolmannessa persoonassa itsestäänkin (nimim. Kunto Kalpa). Faktat vaikuttavat aiempaan tapaan silti pitävän.

⁴² Katainen 1994, 377–383; Viitanen 552–557; Ålander 228–236.

⁴³ Ensimmäisen kokonaiskuvan piirsi Puhakka, joka keräsi asiakirjojen oheen ison joukon haastatteluja. Puhakka 2015.

⁴⁴ Sodanjälkeisestä ajasta avautuivat omakohtaisimmin Sinervo 1960 ja Lähteenoja 1983, taistolaisajasta Vartti 1992.

Arkistoaineisto ja muut lähteet

Pääosa tutkimuksesta perustuu Kansan Arkistossa (KaA), Kansallisarkistossa (KA) ja Työväen Arkistossa (TA) säilyttäviin asiakirjoihin. SKP:n valtakunnallisten toimielinten pöytäkirjat on käyty läpi vuosilta 1944–84 vähintäänkin diaarien avulla. Verkossa olevat SKP:n edustajakokousten ja keskuskomitean (vuoteen 1951 puolueuuvoston) pöytäkirjat on selattu ajanjaksolta 1944–92. Poliittisen toimikunnan (1951 asti puoluetoimikunnan) ja sihteeristön pöytäkirjoista on olemassa hakemistot vuosilta 1955–76. Sitä varhaisempi ja myöhempi aineisto on käyty läpi itse pöytäkirjoista, sihteeristöstä hieman pidemmältäkin aikaväliltä eli 1946–55 ja 1969–84. Samoin on menetelty 1940-luvun poliittisen jaoston kanssa. Diaareista löytyneitä yksittäisiä asioita on tarkistettu pöytäkirjoista. SKDL:n suhteen on tyydytty liittokokousten, harvoin verkossa olevien liittoneuvoston kokousten ja 1980-luvun alun liiton sihteeristön papereihin. Henkilöiden vaiheisiin on saatu selkoa SKP:n kaaderijaoston, Etsivän Keskuspoliisin, Valpon ja Supon henkilömapeista. Arvokkaita lisätietoja löytyi muun tutkimuksen yhteydessä naisliitto SNDL:n arkistosta.

Koy Yhteistyön, Koiton talon kiinteistöyhtiön ja sen vähemmistöosakkaana olleen raittiusyhdistys Koiton paperit ovat tallessa huolellisesti arkistoituina. Koiton kiinteistöyhtiön pöytäkirjanpitäjä vaikuttaa strategisissa kohdin tosin lopettaneen kokousten juoksevan numeroinnin. Fexima Oy:stä sen sijaan kertovat lähinnä vain lain rekisteriin vaatimat raportit eli tilinpäätökset, taseet ja pro cura - ilmoitukset. Viime mainittujen mukana kulkeutui kuitenkin myös yhtiökokousten ja johtokunnan pöytäkirjoja. Loppupään toimintakertomuksia on painettunakin. Arvokasta aineistoa löytyi Jouko Kajanojan kauden yhä järjestämättömästä puheenjohtajan kokoelmasta.

SKP:n arkistojen avautumisessa ensimmäinen, valmisteleva askel otettiin jo tammikuussa 1983, kun sihteeristö päätti siirtää puolueen vuoteen 1965 asti ulottuvan arkistomateriaalin Kansan Arkistoon. Ulkopuolelle kuitenkin rajattiin puoluetoimiston yhä tarvitsemien paperien lisäksi talousasiat, henkilörekisterit ja suhteet veljespuolueisiin.⁴⁵ Rahoista vastaavan luottamuselimen pöytäkirjoja on arkistossa vasta vuosilta 1985–87. Aiemminkin niitä kyllä pidettiin, vieläpä juoksevilla numerolla varustettuina, mutta aineisto on kateissa ja todennäköisimmin tuhottu.⁴⁶ Esityslistoja vuosilta 1982–84 on säilynyt jo mainitussa Kajanojan pj-kokoelmassa. Arkisen toiminnan kannalta valaisevin on vuodelta 1985 liitteenä jäljelle jäänyt yksittäinen hallinnollisen osaston oma kokouspöytäkirja.⁴⁷

SKP:n keskuskomitea sai joka vuosi hyväksyttäväkseen seuraavan vuoden budjetin sekä edellisen vuoden tilinpäätöksen ja kertomuksen taloudenhoidosta.⁴⁸ Edustajakokous puolestaan myönsi tili- ja vastuuvapauden kolmivuotiskausittain. Pöytäkirjojen liitteinä olleet tuloslaskelmat ja taseet – tai tulostaseet ja omaisuustaseet, kuten SKP niitä hieman arkaaisesti kutsui – muodostavat yli kolmen

⁴⁵ Veljespuolueita koskeva kohta oli lisätty sihteeristössä käsin. Toisessa kahdesta luonnoksesta arkistolle luovutettavien listasta oli yliviivattu myös piirijärjestöjä koskeva aineisto. Päätösvalta kaiken aineiston luovuttamisesta tutkijoille säilyi yhä puolueella. SKP:n siht. ptk 21.1.1983 ja liite 3. Päätöstä täydennettiin pian siten, että arkistoinnin sai valvoakseen enemmistön sisäpiiriin jo 1969 kuulunut Aulis Leppänen – pois lukien talousasiat, jotka seuloi taloudenhoitaja Olavi Kortealho. Käytännön työhön aiottiin lisäksi palkata kolmeksi kuukaudeksi projektisihteeriksi. Ohjeeksi annettiin, ettei ”luovutettavan aineiston joukossa ole mitään puolueen arvovaltaa tai sen suhteita muihin puolueisiin vahingoittavaa materiaalia”. SKP:n sihteeristön ptk 25.2.1983 ja liite 8, KaA. Leppäsestä (ei ilm. sukua) Leppänen 1999, 275, 330.

⁴⁶ Numero 6/72 eli 14.2.1972 on säilynyt liitteenä SKP:n sihteeristön pöytäkirjassa 6.3.1973, liite 3. KaA. Se on äärimmäisen niukka ja sisältää vain yhden käsiteltävän asian. Kyse ei kuitenkaan merkintöjen perusteella ole vain pöytäkirjan otteesta. Valpolaisuus näkyy, sillä läsnä olivat kutsuttujen ulkopuolisten lisäksi ”OK, AL, PH ja AV”. He lienevät Olavi Kortealho, Arvo Laiho, Pauli Heikkinen ja Armas Vinberg eli hallinnollisen osaston tuolloiset työntekijät.

⁴⁷ SKP:n hallinnollinen osasto ptk 30.1.1985. Liitteenä SKP:n puoluetalousjaoston ptk:ssa 25.2.1985, liite 8. KaA.

⁴⁸ Käytäntö alkoi 1946 puolueuuvostossa. Taloudenhoitaja esitti suullisesti tilit, budjetin ja katsauksen toimitsijoiden palkkaukseen. 1947 paperit jaettiin luettavaksi, 1948 ja 1950 ne arkistoitiin ensi kertaa liitteiksi. 1949 ja 1951 palattiin hetkeksi salailuun. SKP:n puolueuuvoston ptk 18.–19.4.1945, 30.6.–1.7.1946, 29.–30.3.1947, 17.–18.4.1948 ja liitteet 7–8, 16.–17.3.1949, 11.–13.3.1950 ja liitteet, 3.–4.3.1951. KaA.

vuosikymmenen ajalta ehjän sarjan, josta voi seurata niin yksittäisten tulonlähteiden kuin menoluokkienkin kehitystä.

Itärahat pois lukien kirjanpitoa ei ole ilmennyt erityistä syytä epäillä. Sehän oli tarpeellinen työkalu. Edustajakokouksissa tilien käsittelyä pääsivät seuraamaan vain kokousedustajat ja ulkomaiset vieraat. Muut häädettiin salista. Yhteen pöytäkirjojen liitteistä on jäänyt niinkin myöhään kuin 1966 kehoitus: ”*Palautettava*”.⁴⁹ Vaikeuksien alkaessa kasautua tilannetta peiteltiin jättämällä liitteitä pois. Miksi papereita olisi nolosteltu, jos ongelma olisi jo hoitunut väärentämällä? 1980-luvun alkuvuosina peiteltiin lähinnä sitä, että rahaa ei enää ollut.⁵⁰ Keväästä 1984 syy vaihtui päinvastaiseksi: ensin upporikkaan bulvaanin⁵¹ ja 1987 uskaliaiden sijoitusoperaatioiden varjelukseksi.⁵²

II PUOLUEET JA RAHA

2.1 Kaikkien varjelema katvealue

Raha on politiikan teossa välttämätön paha ja varainkeruu pohjimmiltaan kerjäämistä. Antajan puolella siihen liittyy vähintäänkin ääneen lausumattomia toiveita vastasuorituksista.⁵³ Hygieenisintä on sysätä asia siihen erikoistuneille teknokraateille eli taloudenhoitajille. Heidän työnsä ei koskaan pääty, sillä seuraavat vaalit ovat aina tulollaan. Harvan puolueen tilinpito on kestänyt kaikissa oloissa päivänvaloa, joten salailu on ammattitauti.⁵⁴ Luottamusjohtoa taas nyanssit eivät välttämättä ole kiinnostaneet silloinkaan, kun kädet ovat pysyneet puhtaina.⁵⁵

Historiantutkimuksessa aihetta on käsitelty useimmiten osana puolueiden toiminnan yleisesitystä. Vuosikymmeniä kattavissa tiiliskivissä tilaa on väkisinikin niukalti ja lähteitä yleensä juuri sen verran kuin puolueet ovat arkistoihinsa jättäneet. Ääriesimerkki on Ruotsalainen Kansanpuolue, jonka historiasarjan vuosia 1939–70 kuvaavissa osissa rahoituksesta ei ole puhuttu mitään.⁵⁶ Puolueiden ja niiden apujärjestöjen tarinat ovat yleensä kohteen itsensä tai aatteellisesti sitä lähellä olevien tahojen maksamia tilaustöitä.⁵⁷ Tutkija setvii siis toimeksiantajansa ja tämän aiempien tai ehkä jopa

⁴⁹ ”*Keskuskomitean taloudenhoidon kertomus XIV edustajakokoukselle. Luonnos 10.1.1966.*” SKP:n XIV edk:n 1966 ptk, liite. Samasta menettelystä SDP:n sisällä: Klemola 138–139. Vuoden 1954 liitteen kulmassa kopioiden määräksi ilmoitettiin 10. SKP:n X edk:n ptk 1954 ja liitteet kohtaan 11 (digit. virh. kohta 9). KaA.

⁵⁰ SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liitteet 99–103; SKP:n ylim. edk:n ptk 1982 ja SKP:n 20. edk:n ptk 1984. KaA.

⁵¹ Tyypiesimerkkejä olivat SKP:n tilinpäätös 1985 ja SKP:n tukisäätiön perustaminen, jotka käsiteltiin 1986 kk:ssa suullisesti ja ilman liitteitä. Pöytäkirjaankaan ei merkitty lukuja. SKP:n kk:n ptk 9.5.1986. KaA.

⁵² SKP:n puoluetalousjaosto ehti tuottaa arkistoon normaalin määrän informaatiota vain yhden vuoden (1985). Sitä edeltäneeltä ajalta pöytäkirjat on tuhottu. 1986 liitteet häviävät, välit venyvät ja sanamuoto muuttuu vältteleväksi. 1987 koko kirjanpito loppuu maaliskuuhun. SKP:n puoluetalousjaoston ptk:st 1985–87. KaA. 1988 oli jo uusi tilanne.

⁵³ Oma kyyninen näkemys. Samasta: Venho 2015, 125. Autenttinen repliikki (1950): ”*Me elämme ylipäänsä kerjuun varassa.*” Vares 2008, 279. Aihetta on käsitelty perusteellisimmin Venho, joka on kartoittanut myös alan kansainvälistä tutkimusta. Venho 2008, 2–17; Venho 1992, 1–4; Venho 1996, 9–12; Venho 2012, 8–15; Venho 2015, 15–22.

⁵⁴ Ehkä brutaaleimman kuvan maala 1970-lukua käsitellyt J. Korhonen 2015, passim. Pätevyysvaatimuksena vaikuttaa kaikkialla olleen kylmähermoisuus. Kokoomuksen talousväessä oli yliedustus upseereilla. Vares 2008, 286. SKP:n taloutta hoitivat upseerikuntaa höykyttäneet ex-valpolaiset. Lisää edempänä.

⁵⁵ Tyypiesimerkki vilpittömästä irtisanoutumisesta: Sorsa 2003, 513. Samasta ilmiöstä Venho 2012, kansilehti. Teoksen nimikin on osuva: ”*En tiedä – en muista – en kommentoi*”.

⁵⁶ Seuraavaa osaa (VI) kirjoittavan Torbjörn Kevinin mukaan papereita ei ole, vaan rahaa on kerännyt yksityisesti eräs Aminoff-sukuun kuulunut henkilö. G. von Bonsdorff 1994; G. von Bonsdorff – Ekberg 1997; Kevin tekijälle puhelimitse. Muista porvaripuolueista Maalaisliitosta / Keskustasta: Hokkanen 1996, 319–322; Hokkanen 2002, 209–221, erit. 209 ja 214–221; Isohookana-Asunmaa 32–33, 37–39, 70–72; haastatteluihin nojaten Virkkunen 1976, 168–183, 287–299, 317–324. Kokoomuksesta; Vares 2008, 278–293; Vares 2017, 68–72, 230–236, erit. 70 ja 234; J. Tarkka 2006, 160–161.

⁵⁷ SDP:n historiasarjassa jo kansilehdelle on painettu tekijän lisäksi sana ”puolueitoimikunta”. Prosessista lähemmin H. Soikkanen 1975, 9–11; H. Soikkanen 1987, 10–12; H. Soikkanen 1991, 10–11. Sos. dem. nuorisoliitolle esipuheen laati

tuolloisten rahoittajien välistä maksuliikennettä. Asetelma on periaatteellisesti ongelmallinen, mikä koskee tietysti historiikkeja yleisemminkin. Käytännössä vaihtoehtoja ei taida juuri ole. Tutkijoiden etiikan kyseenalaistaminen vaatisi huomattavan painavia perusteluja. Kuvaa onneksi täydentävät ajan mittaan erilliset, nimenomaan raha-asioihin keskittyvät monografiat. Hyvä esimerkki on Mikko Majanderin SDP:n Amerikan-avusta laatima tutkimus.⁵⁸ Porvaripuolueilla maksajan näkökulma on avautunut mm. puunjalostusteollisuuden päästettyä tutkijoita arkistoihinsa.⁵⁹ Syvällisimmin puolueiden rahoitukseen on Suomessa perehtynyt Tomi Venho, jonka tieteenala valtio-oppi on tosin kiinnostuneempi nykyhetkestä kuin kovin kaukaisesta menneisyydestä.⁶⁰

Suomen puolueiden rahoitus on ollut sotien jälkeen melko ennakoitavaa. Kukin on tähänastisen tiedon mukaan saanut lahjoituksia lähinnä sieltä, mistä muut ovat olettaneetkin. Sama koskee sekä kotoista että ulkomaista rahaa. Viime mainitun pääasialliset vastaanottajat ovat olleet vasemmistopuolueita. Kylmän sodan rintamalinja kulki ensin niiden välistä ja 1950-luvun lopulta sosialidemokraattien keskeltä.⁶¹ SDP:n vasemmistofraktio TPSL onnistui aluksi jopa laskuttamaan sekä itää että länttä.⁶² Kommunismia CIA:n varoin pari vuosikymmentä padonnut emo-SDP joutui raha-asioissa tukalimpiin tilanteisiin lämmitellessään jo idänsuhteitaan. Ay-liikkeen sisäinen vuotaja paljasti 1967 umpeutumassa olleet vanhat kanavat.⁶³ Täysin housut kintuissa SDP jäi kiinni 1975 Arlandassa, kun puolueen taloudenhoitaja oli seurueineen tuomassa liki 250 000 kruunun käteislastia. Muodollisesti jo Moskovaan kumartanut puolue torjui toisella kädellään yhä vallankumousta Metalliliitossa. Se tapahtui ainakin Ruotsin ja Länsi-Saksan aatetoverien, välillisesti ehkä CIA:nkin varoin.⁶⁴ Tuolloin jopa enemmän puhutti kiistetty, mutta sittemmin varmistunut työnantajien talousapu SDP:lle.⁶⁵ 1990-luvun paljastuksista eniten on hätkähdyttänyt tieto, että istuvan presidentin vaalikassaa täydennettiin 1962 ruplilla.⁶⁶ Aivan oma lukunsa on jo mainitun Venhon tutkimustyö, jonka kantavia teemoja on ollut 1967 käynnistyneen puoluetuen täydentäminen ns. välillisellä puoluetuella eli apujärjestöjen julkisella rahoituksella.⁶⁷

sen historiatoimikunta. Laakso-Åberg 2006. Samoin tehtiin RKP:n historioissa: Schauman-Lilius 1992, 11–12; G. von Bonsdorff 1994, 11; G. von Bonsdorf-Ekberg 1997, 11–14. Maksajille esitettyjä kiitoksia yms: Rentola 1994, 5; Leppänen 1994, 5–7; Viitanen 1994, 9; Ålander 11; Saarela 1996, 9; Leppänen 1999, 5–6; Vares 1999, 9; Hokkanen 2002, 7–8; Isohookana-Asunmaa 2006, 8–9; Majander 2007, 7–9; Vares 2008, 6; Puhakka 2015, 12; Vares 2017, 6. Vihreiden ensimmäisen historiikin kustansi Vihreä Sivistysliitto. Heima-Tirkkonen – Kallio-Tamminen – Selin 1996, 5.
⁵⁸ Majander 2007, 14–22 (yleisesti) ja 24–307 (Amerikan-avusta). SDP:n historian vuoteen 1952 asti kirjoittanut Hannu Soikkanen oli kyllä jo käsitellyt asiaa ja analysoinut taloudenpitoa muutenkin tavallista yksityiskohtaisemmin. H. Soikkanen 1991, 469–482.

⁵⁹ Kuisma – Keskisarja 138–140; Jensen-Eriksen 87–96; Tarkka J. 2006, 200; Siltala 2018, 193–194, 213, 220–225.

⁶⁰ Tiedemiehen uransa systemaattisesti aiheelle omistanut Venho on vaikuttanut asiantuntijana puolue- ja vaalirahoitusta koskevaan lainvalmisteluunkin. Venho 1992, Venho 1996; Venho 1999; Venho 2008; Venho 2012; Venho 2015.

⁶¹ SDP ja sos. dem. ay-liike: H. Soikkanen 1991, 469–482; Majander 2007. Ruotsin- ja Amerikan-avusta jo R. Seppälä 1983, 105, 134–144 sekä Rajala – Rautkallio 263–267; 302–321.

⁶² Tyhjentävimmän Kujala 2006, 216–298 ja Kujala 2013, passim. Muita: Reuna 1985, 966–971, 1063–1073, 1152–1175; E. Salminen 1988, 232–233; Peltoniemi – Rajala 140–150; Sorsa 1998, 38–55; Rautkallio 1993, 47–48, 50; Vladimirov 257–259; Saarinen 1984, 84. Julkaistuja dokumentteja: Tshernous – Rautkallio 101–106, 124–132.

⁶³ Bergholm 2007, 347–352; Klemola 134–141; Hämäläinen 2002, 20. Vuotaja Niilo Koljosen hyvin poikkeuksellisesta henkilöhistoriasta: Rentola 1997, 154, 546. Dollariavusta vihjaili jo mm. SKDL-lehti 8/1952.

⁶⁴ Tuoreeltaan Klemola 238–243; Muistelmia: Sorsa 2003, 510–512.

⁶⁵ Klemola 243–244; Siltala 2018, 222. Muistelmia: Kahri 108–110; Sorsa 2003, 512–513; Parkkinen 23–35.

⁶⁶ Julkaistuja dokumentteja: Tshernous – Rautkallio 122–123. Hokkanen 2002, 209–221, erit. 209 ja 214–221.

⁶⁷ Venhon pro gradu keskittyi vuosiin 1980–1990 ja liseniaattityö vuosiin 1981–1992. Venho 1992 ja 1996.

2.2 SKP:n itäapu ja sen poliisitutkinta

Kommunistien rahojen alkuperä lienee ollut aina itsestään selvä niin omille kuin ulkopuolisillekin.⁶⁸ Siitä huolimatta yksityiskohtia varjeltiin ehkä vielä tiukemmin kuin missään muualla.⁶⁹ Setelithän toi fyysisesti maahan vieraan vallan tiedustelupalvelu, jonka asianomaiset edustajat eivät edes muistelmissaan mainitse työnantajaansa nimeltä.⁷⁰ Vastaanottajan perinteessä sanalla konspiraatio oli myönteinen kaiku.⁷¹ Sulkeutuneisuus heijastui jopa arkkitehtuuriin.⁷² Avainhenkilöt olivat saaneet oppinsa turvallisuuspoliisissa: vanhimmat jo Etsivän Keskuspoliisin kohteina, keskipolvi punaisen Valpon työntekijöinä.⁷³ Heitä nuoremmatkin tiesivät olevansa Suojelupoliisin ja poliittisten kilpailijoidensa tarkkailussa.⁷⁴ SDP:n tiedustelumiehenä taitojaan hionut asevelisocialisti Veikko Puskala jatkoi urkintaa 1960- ja 1970-luvulla työnantajien laskuun.⁷⁵ Erityisen tulenaraksi aihepiiriin teki se, että Supo välitti sekä omia että Puskalan putiikin tietoja myös lännen tiedustelupalveluille. NKP oli ärähtänyt vuodoista jo 1950-luvulla.⁷⁶

Aika ajoin piti pelätä lehdistöäkin, etenkin Yrjö ”Jahvetti” Kilpeläistä ja tämän 1955 kuoltua yhä Arvo ”Poika” Tuomista. Hänen jäätyään 1962 eläkkeelle SKP oli melko turvassa aina 1960-luvun

⁶⁸ Jaakko Kiven muistelmissaan mainitsemasta termistä *”ruplakommunisti”* löytyy sanomalehtien digitaalisista vuosikerroista jo 1921–29 yhteensä 147 osumaa. Niitä on Vaasa-lehdestä Työväenjärjestöjen Tiedonantajaan. J. Kivi 1975, 36. Yllättävä poikkeus on Yrjö Leino, joka epäili koko itäavun olemassaoloa. Naimakaupalla sisäpiirin liepeille päätynt outolintu myönsi kyllä olleensa sivussa taloudenpidosta. Leino 1991 (1958), 195–196. Upton uskoi miehen sanaa, vaikka faktaakin oli jo tarjolla. Upton 1970, 232; Hakalehto 1966, 35–37.

⁶⁹ Saarela 1998, 276–295; Rentola 1997, 176–179; Rentola 1999b, 132–133; Leppänen 1999, 109, 166–169. SKP:n taloudenhoitaja Ossi Viljakainen otti ilmiön esiin 1990. SKP:n 22. edk:n 1990 ptk, liite 49, KaA.

⁷⁰ Viktor Vladimirov viittasi 1993 *”KGB:n”* tai *”Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun työntekijöihin”* systemaattisesti monikon kolmannessa persoonassa. Vladimirov 17–20, 50. Kustantaja sentään käytti hänestä itsestään kansitektissä titteliä *”korkea-arvoinen KGB:n upseeri”*. Linja tiukkeni. Albert Akulov oli 1996 enää *”lähetystövirkailla”*, *”attasea”* ja *”tulkki”*. Hän itse mainitsi kirjainyhdistelmän KGB vain kerran, Aleksandr Shelepinin urakatsauksessa. Akulov 146. Felix Karasevistä käytettiin 1998 ilmausta *”lakimies ja diplomaatti”*. Karasev kertoi tunteneensa Jeltsinin aikana tuskaa puolueen jäsenenä, mutta KGB:n väkeä hänkin puolusti ikään kuin ulkoapäin. Karasev 64–70, 75–80.

⁷¹ Esim. opaslehtinen *”Konspiration perusteet”* (1932). tyovaentutkimus.fi. Maanalaisen kauden verkostoista, paloista ja petteureista: Krekola 2003, 36–58 ja paikallisemmin Aatsinki 2003, 62–91. Sodan jälkeen puolueen vihikoiraksi ryhtynyt Kauko Heikkilä otti aiheen esiin heti. SKP:n maatakasittävä edustajain kokous 1944 ptk; Kommunisti 2/1944 ja 16/1945. Myöhempiä mm. SKP:n kk:n ptk 8.–9.10.1955 liitteineen.

⁷² Arkkitehti Alvar Aalto piirsi SKP:n tilaamasta Kulttuuritalosta *”tiilenpunaisen, suljetun simpukan”*. Kuusisto 2017 (verkkoartikkeli); Kostiander 21. Mahtoiko tuore akateemikko nähdä sisällä jonkinlaisen helmenkin?

⁷³ Etsivä Keskuspoliisi ja Valpo I: Lackman – Sirvio, 24–41; Lackman 2009, 204–248; Saarela 1996 passim, erit. 351–356; Saarela 2008 passim, erit. 401–478; Rentola 1994 passim, erit. 81, 97–98, 111, 114–116, 154–156, 184–188, 243–246, 256–257, 263–264, 270–271, 287–291, 333, 462–464. Valpo II: Rentola 1999a, 45–64; Rentola 2009b, 250–254; Rentola 1997, 36–40; Leppänen 1999, passim, erit. 166–169, 185–189, 196, 199, 222; SKP:n siht. ptk 27.1.1975.

⁷⁴ Supo: Pohjonen 1998, 96–104; Pohjonen 1999, 69–105; Rentola 2009a, 9–182; Rentola 1997, 101–107, 134, 180–181, 185–297, 342–349 ja erit. 412–487. Julkisia protesteja ja varoituksia omille: esim. Tks 2.7.1948; KU 31.12.1957; Soihtu 2/1960; TA 5/1970; SKP:n siht. ptk 29.5.1973 ja liite 4; TA 10.4., 22.4., 23.4., 24.4., 8.5. ja 27.5.1981; KT 17.6.1981; Kommunisti 2/1984. Muistelmia: J. Bonsdorff 1986, 101; Hassi 2018, 213–214. Keskustapuolue keräsi 1966–71 yli 800 000 ihmisen rekisterin, jossa oli tiedot puoluekannasta, työnantajasta ja jopa pankista. Mukana oli 117 026 kansandemokraattia. Isohookana-Asunmaa 183–186. Työnantajat tiivistivät 1971 Sirolan matrikkelit omaksi musta lista -kirjaseksi nimeltä Superjärjestäjä.

⁷⁵ Rentola 1997, 157, 164, 169, 329–330, 416; Rentola 2005, passim; Rentola 2009a, 22, 64–67, 72–75, 134 Vesikansa 2004, 127–136, 247–262 ja 275–279; E. Salminen 1996, 81–91, 162–164, 218–221; H. Soikkanen 1991, 295, 352, 477; Sorsa 1998, 63–64 ja edellisiin nojaten J. Tarkka J. 2002, 50–51; J. Tarkka 2006, 62–63; O. Leino 1973, 276–280; R. Seppälä 1983, 145–146, 169, 183; Rajala–Rautkallio 301–302; Virkkunen 1976, 142–146. Puskalan cv: Kko 1954, 666 ja Suomi 2003, 497. Kekkonen mainitsee Puskalan päiväkirjoissaan vain kerran ja myöhään, mutta miestä ei selvästikään tarvinnut esitellä. Leikkeenä oli kaksi raporttia. UKK:n päiväkirja 4.12.1974, 11.3.1978 ja 13.10.1978.

⁷⁶ E. Salminen 1996, 269–273; Rentola 1997, 456–465; Leppänen 1999, 116–119. Myös SKP urkki ja jopa julkisti tietojaan. Päivän Posti 2/1964, 3/1964, 4/1964.

lopulle.⁷⁷ Jopa Helsingin Sanomissa tiedon taso oli niin heikko, että Aarne Saarinen tulkittiin puheenjohtajaksi tullessaan edellisen johdon bulvaaniksi.⁷⁸ Tilanne muuttui, kun politiikan toimitukseen tuli 1967 kommunistiperheessä kasvanut Aarno ”Loka” Laitinen. Hän teki oman isäkapinansa vastavirtaan.⁷⁹ Toimitukselta siihen asti puuttuneet perustiedot antoivat uskottavuutta ja auttoivat hankkimaan uutisvoittoja.⁸⁰ SKP ja SKDL saivat totutella samanlaisiin henkilökuvauksiin, joita muut poliitikot äimistelivät 1981 Tamminiemen pesänjakajien ilmestyessä.⁸¹ Puolueriidan vuosina palstamäärä kasvoi kokous kokoukselta.⁸² Keskinäinen kilvoittelu sai osapuolet vuotamaan lehdille tietoja jopa neuvostosuhteistaan, mutta rahasta ei ennen 1980-lukua hiiskuttu.⁸³ Harvoja poikkeuksia edes sisäisissä keskusteluissa oli talven 1968–69 sanailu, jossa enemmistö oli vähemmistön mukaan vihjaillut sen ”*hämäräperäisistä rahalähteistä*”.⁸⁴

Poliittisen kulttuurin 1980-luvun alussa muututtua oli turha toivoa, että media olisi ulkopoliittisista syistä jättänyt julkaisematta NKP:n avustuksiinkaan liittyviä uutisia, jos olisi niitä käsiinsä saanut. Syksyllä 1983 niin tapahtui. Arvailuja varmemmalla pohjalla olevaa tietoa kertoi ensimmäisenä Uolevi Mattila. Hän oli Kansan Utisten entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja ja myöhemmin SKP:n puoluetoimiston työntekijä.⁸⁵ Mattila irtisanottiin kesällä 1983 säästötoimena samassa talouskriisissä, jota tämä tutkimuskin käsittelee. Hän kosti sen kirjoittamalla Helsingin Sanomiin artikkelin, jossa paljastettiin NKP:n avun vuotuinen suuruusluokka. Mattilan sissisota entistä työnantajaansa vastaan jatkui koko 1980-luvun paljastuksilla, joita hän sai vanhoilta kontakteiltaan myös tuoreeltaan.⁸⁶ Kun tarkempia tietoja alkoi Neuvostoliiton luhistuessa paljastua maksajan päästä, Mattila osasi kertoa mekanismit, joilla rahat pestiin.⁸⁷ Supon lähteiden kautta oli saatu hyvin samanlaisia kuvauksia jo

⁷⁷ Kilpeläisestä: Juntunen (Simppa) 1976, erit. 32–34, 78–85, 107–118. Tuomisesta: R. Seppälä 1979, 170–215; Rajala–Rautkallio, erit. 242–245, 253–370–444.

⁷⁸ HS 3.2.1966; vrt Viialainen 2005. HS oli 1945–61 kuitannut SKP:n ja SKDL:n edustaja- ja liittokokoukset muodollisilla pikku-uutisilla ja jättänyt kaksi (SKP 1954, SKDL 1958) kokonaan väliin. 1963–66 sävy oli ollut avoimen asenteellinen (“*SKP:n peitejärjestön liittokokous touhussa*”). HS:n digitoidut vuosikerrat. Lista päivämääristä tekijällä.

⁷⁹ Mainio 2018, 285; Jensen-Eriksen – Mainio – Hänninen 2019, 222; HS 17.1.1993; Laitinen 2007, 211; Kko 2011, 482; HS 29.7.1992; IL 3.2.2007, 29.11.2008, 13.6.2009.

⁸⁰ Esim. Pessin eroaiket jo ennen SKP:n 15. edustajakokousta. HS 2.4. ja 3.4.1969. Laitisen erheellisen version mukaan asia olisi tapahtunut jo edellisyksynä. Vuotajat olivat hänen mukaansa SKP:n tiedotussihteeri Toivo Pohjonen ja eräs naistoimitsija. Laitinen 2007, 209–210. Samasta: Leppänen 1999, 289. Yleisemmin: Mainio 2018, 285; Jensen-Eriksen – Mainio – Hänninen 2019, 222;

⁸¹ Esim. kahden sivun paketti HS 16.3.1975. Laitinen ja HS:n johto varmistivat, ettei SKP:n vähemmistöllä ollut asiaa politiikan toimitukseen, vaikka HS muuten heitä ja ”yleisdemokraatteja” vilisikin. Jensen-Eriksen – Mainio – Hänninen 2019, 321–324; Mainio 2018, 241 – 256, 286–293. Laitisen metodeista 1976 elintarvikelakossa: K. Leppänen 38.

⁸² HS:n digitoidut vuosikerrat. Päiväm. tekijällä. Merkittävin ohilyönti oli ennustus Aallon valinnasta puheenjohtajaksi jo 1982, mutta siihen uskoi mies itsekkin. Aalto 1988, 221–222. HS 28.5.1982, 29.5.1982, 31.5.1982 ja 1.6.1982.

⁸³ Jopa keväällä 1981 Moskovassa käyty pohdiskelu Kekkonen seuraajasta päättyi kirjaan jo 1982, ei aivan eksaktissa muodossaan, mutta sinne päin. SKP:n kk:n 11.5.1981 ptk, liite 6; Blåfield – Vuoristo 83–85. Samasta: Urho Jokisen haastattelu SK 23/1983; Saarinen 1984, 176–184; Saarinen 1995, 272–277, 324–325; Jokinen 1985, 35. Kuuluisia vuotoja myös: US 19.9.1970: Rentola 2005, 297; Uusi Maailma 25/1973; Le Monde 21.11.1979 ja TS 22.11.1979: SKP:n siht. ptk 23.11.1979 ja liitteet 4–6. Ilmiöstä myös: Laitinen 2007, 210–211.

⁸⁴ Lars Junttilan eriävä mielipide lehdistökysymystä käsitelleen toimikunnan päätösehdotukseen. SKP:n siht. ptk 10.1.1969, liite 2. Rahoittajat lienevät neuvostoyhtiöitä, joiden avusta kiiri tieto Kekkosellekin. UKK:n päiväkirjat 11. ja 21.11.1968; Rentola 2005, 37, 212 lähteineen. 1970 rahaa tuli Supon mukaan Leningradista. Pohjonen 1999, 105.

⁸⁵ Mattila tuli SKP:n tiedotusosastolle 1.12.1980. Sitä ennen hän oli toiminut 1974–79 KU:n Moskovan-kirjeenvaihtajana ja 1979–80 politiikan toimittajana. Porilainen liittyi SKP:n jäseneksi jo 19-vuotiaana, kävi Sirolan nuorisotyö-, perus- ja jatkokurssit, opiskeli Moskovassa 1967–69 venäjää ja Tampereella sosionomiksi. Hän oli ollut myös Satakunnan Työn, Rakentajan ja DLP:n toimittaja. SKP:n sihteeristön ptk 10.9.1974 ja liite 3; SKP:n kk:n 7.2.1981 ptk ja liite 36 (cv). KaA.

⁸⁶ Mattila itse ei rahoja käsitellyt, mutta osasi päätellä tileistä keräysvarojen alkuperän. HS 4.9.1983. Irtisanominen: SKP:n kk:n ptk 4.6.1983 liitteineen. Mattila perusti ensin oman osakeyhtiön, mutta siirtyi lopulta Iltalehden toimittajaksi. SKP:lle ehkä tuhoisin paljastus liittyi uuden puoluelehden kangerteluun. IL 28.12.1983.

⁸⁷ HS 4.9.1983; IL 21.10.1991.

1950-luvulta, mutta ne tulivat julki vasta 1997–99.⁸⁸ Yksityiskohtainen esimerkki saatiin KRP:n setviessä SKP:n vähemmistön finansseja vuosilta 1988–90. Oikeuslaitokselle näyttö jäi vajaaksi.⁸⁹

Kommunistien koko globaalin avustusjärjestelmän paljasti syksyllä 1991 NKP:n keskuskomitean kansainvälisellä osastolla 1986–91 työskennellyt Anatoli Smirnov, joka sattumalta aloitti juuri Suomen-yksikössä. Hän esitti väitteidensä tueksi osaston sisäiseen käyttöön tarkoitettun ns. työvihon eli avustussummat ja niiden saajat sisältävän muistikirjan. Kertomansa mukaan Smirnov oli saanut sen elokuun kaappauksen päätösvaiheessa 23.8.1991 kansainvälisen osaston johtajalta Valentin Falinilta. Smirnov luovutti vihon Venäjän viranomaisille annettuaan siitä ensin kopion tuntemalleen toimittajalle Aleksandr Jevlahoville. Tämä julkaisi materiaalista otteita 11.10.1991 Rossija-viikkolehdessä. NKP:n keskuskomitean yleisellä osastolla säilytetyt alkuperäiset kuitit otti sen jälkeen haltuunsa Venäjän yliprokuraattorinvirasto.⁹⁰

Suomen Keskusrikospoliisi ryhtyi tutkimaan asiaa 1992 Venäjän viranomaisilta tulleen virka-apupyynnön pohjalta. Rahan vastaanottamista ulkomailta ei sinänsä ollut meillä kriminalisoitu, mutta sen piilottaminen oli joko kirjanpitorikos tai vähäisempänä kirjanpitorikkomus. KRP sai haltuunsa aineistoa vuosilta 1970–90, mutta vanhenemissädösten vuoksi kotimainen rikostutkinta kohdistui vuosiin 1988–90 eli käytännössä enää SKP:n vähemmistön järjestöihin. Kun asia joulukuussa 1993 ehti syyteharkintaan, kokonaan vanhenematta oli enää ajanjakso joulukuusta 1988 huhtikuuhun 1990. Helsingin kaupunginviskaali katsoi, ettei juridinen näyttö tuolta ajalta riitä kuin syytteesen kirjanpitorikkomuksesta, joka oli jo vanhentunut. Rahan tulo rajan yli oli kyllä todistettu, mutta sen reitit Suomessa jäivät aiheutusteiden varaan, eikä kenenkään edes epäilty hyötynen avusta henkilökohtaisesti.⁹¹ Työpaikkoja varoilla oli ylläpidetty, mutta ei erityisen kallispalkkaisia.⁹²

KRP sai Venäjän yliprokuraattorinvirastolta kopiot 64 kuitista ja kahdeksasta Arne Saarisen, Taisto Sinisalonen ja Jouko Kajanojan vuosina 1981–90 lähettämästä rahanpyyntökirjeestä. Niiden liitteinä oli SKP:tä, Tiedonantajyhdistystä, Kursiivi Oy:tä ja Tiedonantajaa koskevia muistioita, talousarvioita ja tilinpäätöksiä. Moskovasta luovutettiin myös NKP:n keskuskomitean periaatepäätökset Suomen kommunistien talousavusta vuosille 1982, 1985 ja 1987. KRP:n rikoslaboratorio sai myöhemmin lainaksi 70 kuitin ja kirjeen alkuperäiskappaleet. Se totesi nimikirjoitukset mitä todennäköisimmin aidoiksi. Allekirjoituksista yksi oli epäilyttävä, kuten sen ajoituskin.⁹³ Ulkoisen lähdekritiikin kannalta aineisto kävi läpi ehkä perusteellisimman mahdollisen tutkimuksen.

Yrityksestään huolimatta KRP ei saanut Venäjän viranomaisilta tietoa, kuka rahat kulloinkin oli toimittanut perille ja ottanut kuittaukset vastaan. Venäjän federaation varayliprokuraattori ilmoitti,

⁸⁸ Rentola 1997, 178, 554. Leppäsen osin Supon raporteista, osin aikalaisilta keräämien tiedonmurusten perusteella piirijärjestöilläkin oli omat ns. B-kassat ja niille nimetyt hoitajat. Leppänen 1999, 399.

⁸⁹ Kopio KRP:n esitutkintapöytäkirjan 7100/R1119/92 kyseisistä osista tekijän hallussa.

⁹⁰ Gorbunov 120–127; HS 12.10.1991, 23.10.1991, 24.12.1991, 12.2.1992; SK 15.11.1991, 28.2.1992 ja 3.4.1992. Eri maiden summat tulivat julki niin nopeasti, että ne on todennäköisesti saatu laskemalla NKP:n dollaripohjaisen kirjanpidon merkinnät ja muuttamalla summa saajamaan valuutaksi kyseisen uutispäivän kurseilla. Akateeminen tutkimus on tuonut käyttökelpoisempiakin lukuja. Smirnovin roolista myös Susiluoto 2003, 37–39, 94 ja Valkonen 2003, 145–146.

⁹¹ KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92; Helsingin kaupunginviskaalin Harri Ilanderin 14.12.1993 tekemä syyttämättäjäätämispäätös D. 93/5788. Kopiot tekijän hallussa. Tiedotusvälineistä esimerkiksi STT ja HS tulkitsivat päätöksen virheellisesti niin, ettei NKP:n raha-avusta ylipäänsäkään ollut olemassa näyttöä. STT:n sähkö 244 ko 3, lähetetty 16.12.1993 klo 18.42. Tekijän hallussa. HS 17.12.1993.

⁹² SKP:n pääsihteerin kuukausipalkka oli esimerkiksi 1977 huhtikuussa 4100 markkaa eli noin 2950 nykyeuroa. Muiden keskuskomitean toimitsijoiden palkkahaitari oli 3250–3700 mk. SKP:n siht. ptk 24.5.1977, liite 3. KaA.

⁹³ KRP:n rikoslaboratorio. Lausunto nro B 2408/93. KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92. Kajanojan allekirjoittamaksi merkitty kirje ei sovi kokonaisuuteen sisältönsäkään puolesta. Käsin muistilehtiöön kirjoitettu lappunen on päivätty 14.11.1989, vaikka Kajanoja oli lähtenyt SKPy:n puheenjohtajan paikalta lokakuussa ja liittynyt Helsingissä SKDL:n valtuustoryhmään. Ristiriitaa pohdittiin heti, kun HS julkaisi siitä kopion. HS 16.8. ja 19.8.1992.

että valuutan välitys oli delegoitu KGB:lle, jonka yksittäisiin työntekijöihin tutkimuksia ei valtion turvallisuuteen liittyvistä syistä kohdistettu. Myötemieltä ei ainakaan lisännyt se, että Suomi juuri 1992 karkotti kymmenkunta maassa siihen asti siedettyä venäläisdiplomaattia, joilla oli tiedustelutaustaa.⁹⁴ Kuiteissa mainituista rahojen vastaanottajista yksikään ei asiaa kuulusteluissa myöntänyt. Vähemmistökommunistien SKP(y) sen sijaan vahvisti 1993 kollektiivisesti saaneensa tukea kommunististen ja työväenpuolueiden kansainvälisestä solidaarisuusrahastosta. Se julkisti loppuaikojen tilitietojaankin. Rahoituskoneiston olemassaolon myönsivät myös NKP:n pitkäaikaiset virkailijat Stefan Smirnov ja Vladimir Fjodorov ja vastaanottajapäässä Arne Saarinen.⁹⁵

Esitutkintapöytäkirja ja 546 sivua sen liitteitä tulivat julkiseksi joulukuussa 1993, kun syyttämättä jättämisestä oli tehty päätös. Asiakirjapinoa ei ole tietävästi käytetty aiemmin historiantutkimuksen eikä edes journalismin lähteenä. Lehdistö oli kahden edeltävän vuoden aikana jo kyllästetty aiheella. Se oli saanut näytteitä samasta materiaalista venäläislähteistä tulleina vuotoina, eikä kokonaisuus enää kiinnostanut. Pian oli myöhäistä muuttaa mieltään. Uudenmaan syyttäjänviraston mukaan Helsingin kaupunginviskaalinvirasto tuhosi aineiston 1995. Tekijän haltuun jäivät keväällä 1994 tehdyt muistiinpanot ja valokopiot olennaisimmista osista.⁹⁶

2.3 Aaltosen ja Korttealhon hiljainen veljeskunta

SKP:n päätöksenteossa korkein muodollinen toimija oli joka kolmas vuosi koolle kutsuttu puolue- eli edustajakokous.⁹⁷ Väliajat ylintä valtaa piti sen valitsema keskuskomitea, joka vastasi muualla puoluehallitusta.⁹⁸ Operatiivista valtaa käyttivät pääsihteeri, puheenjohtaja sekä noin 10–15 hengen poliittinen toimikunta.⁹⁹ Käytännön valtaa jakamaan oli 1946 ilmaantunut uusi, epävirallinen toimija eli puoluetoimiston johtavista työntekijöistä koottu sihteeristö. Se oli neuvostomallin mukaan perustettu elin, jota puolueet säännöt eivät koskaan tunteneet ja jonka valintatapakin jäi pitkään arvailujen varaan.¹⁰⁰ Lukkiutuneen puolueriidan vuosina 1970–81 kaikki paikat jaettiin osapuolten kesken kiintiöinä. Molemmat valmistautuivat yhteisiin kokouksiin sisäisissä neuvonpidoissaan.¹⁰¹

Puoluetoimistoakin kutsuttiin neuvostotyyliin hieman harhaanjohtavasti keskuskomiteaksi ja sen virkailijoita keskuskomitean työntekijöiksi. Toimisto oli jaettu eri aikoina hieman vaihdellen noin 5–10 osastoon. Kullekin oli nimetty oma johtajansa ja valvova luottamuselin eli keskuskomitean jaosto. Jaostot koostuivat keskuskomitean jäsenistä, työntekijöistä ja etenkin myöhempinä aikoina myös ulkopuolisista asiantuntijoista.¹⁰²

⁹⁴ Arkistolähteisiin perustuva Olli Ainolan artikkeli: Iltalehti 7.1.2017.

⁹⁵ HS 24.10.1991; Stefan Smirnovin haastattelu ohjelmassa "Itse asiasta kuultuna" Yle TV2 23.12.1991; HS 24.12.1991; IS 27.12.1991; KU 31.12.1991; Ta 1/1993 ja 28/1993; SKPy:n poliittisen toimikunnan lehdistötiedote 20.10.1993; Fjodorov 1993, 35–37; Fjodorov 2001, 140–141; Saarinen myös KU 12.5.1988.

⁹⁶ KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92. Ajoitusta koskeviin kysymyksiin voisi vastata monimielisellä neuvolla, jonka Yrjö Leino kertoo saaneensa apeltaan O.W. Kuusiselta alkukevällä 1948: "*Parempihan on tehdä työnsä kunnolla kuin antaa käsistään keskeneräisenä.*" Y. Leino 1991 (1958), 243; sama: O. Leino 1973, 222.

⁹⁷ Kaikki tässä kerrottu koskee vasta sodanjälkeistä aikaa. SKP:n edustajakokousten ptk:t 1945–90. KaA.

⁹⁸ Vuosina 1945–51 samalla paikalla oli puolue-neuvosto, jonka rooli ja kokoonpano poikkesivat siitä jyrkästi. SKP:n sodanjälkeisen organisaation muotoutumisesta (1944–48) yksityiskohtaisimmin: Peltola 1992, 24–30.

⁹⁹ Nämä valitsi aluksi edustajakokous ja vuodesta 1951 alkaen keskuskomitea. SKP:n edk ptk:t. KaA.

¹⁰⁰ SKP:n siht. ptk:t syksyltä 1946. KaA; Peltola 1992, 26–27. Syntytaustaan huomiota kiinnittäneellä Majanderilla ja häntä siteeranneella Kataisella on väärä vuosiluku (1947). Majander 2004, 280–281; Katainen 2007, 45. SKP:n edk:n ja kk:n ptk:t; SKP:n säännöt 1951, 1954, 1957 ja 1978.

¹⁰¹ Enemmistön kokouksista on jäänyt Aarno Aitamurron muistiinpanoja, vähemmistön vastaavista esimerkiksi Ensio Laineen. Ao. kokoelmat. KaA.

¹⁰² Puolue raotti organisaatiotaan julkisestikin ainakin kerran. Järjestösihteeri Martti Malmbergin kaaviossa jaostoja oli 6: poliittinen, ammatillinen, maatalous-, kaaderi-, valistus- ja talusjaosto. Kommunisti 3/1946, Kommunistien 4/1946.

SKP:n rahoista vastasi melko itsenäisesti taloudenhoitaja. Tehtävä oli palkallinen luottamustoimi, joka oli periaatteessa katkolla edustajakokouksissa aivan kuten pääsihteerin ja puheenjohtajankin.¹⁰³ Luottamus kyseenalaistettiin vain kahdesti. 1966 oli kyse poliittisesta puhdistuksesta, 1988 akuutin talous- tai pikemminkin julkisuus kriisin hallinnasta. Koko sodanjälkeinen taloudenpito henkilöityy vahvasti kahteen mieheen. Antti Aaltonen vastasi siitä ensimmäiset 21 vuotta.¹⁰⁴ Seuraaja Olavi Kortealho työskenteli ensin viisi vuotta SKDL:n taloudenhoitajana, sitten 11 vuotta Aaltosen apuna ja 19 vuotta hänen seuraajanaan – yhteensä siis kunnioitettavat 35.

Antti Armas Aaltonen (1911–68) on ohitettu yleensä melko yksioikoisesti puheenjohtajaveljensä Aimon varjona. Molempia kutsutaan erheellisesti turkulaisiksi.¹⁰⁵ Antti oli hankkinut kannuksensa jo 1930-luvulla Moskovon Lenin-koulussa, sotilasvakoilussa ja vankilassa. Kevästä 1945 alkaen hän loi melko lailla tyhjästä valtakunnallisen talous- ja neuvontaorganisaation ja uhrasi sille aikansa ja terveytensä. Nuorena kuolleesta Aaltosesta on ristiriitaisia kommentteja.¹⁰⁶ Erään aikalaisen mukaan hän sympatisoi SKP:n puolueriidassa enemmistöä.¹⁰⁷ Työnsä uuvuttama ja 1966 jo vakavasti sairas mies saattoi pitää syrjäyttämistään jopa tervetulleena helpotuksena.

Tehtävän perinyt Olavi Aleksander Kortealho (1920–2009) oli maalaispoika Sammatista.¹⁰⁸ Hänellä ei ollut ennen vuotta 1945 juuri yhteyttä kommunismiin, jos ei sellaiseksi lasketa katkeruutta 1918 surmatuista sukulaismiehistä.¹⁰⁹ Kortealho päätyi ilmeisen sattumanvaraisesti töihin Valpoon ja jäi sen lakkautuksen jälkeen tyhjän päälle. Kd-liike järjesti perheelliselle pätkätöitä vuoden aikana kuudesta eri paikasta. Satama-agitaattorina hän sai potkut alalle soveltumattomana. Päästyään 1950 hoitamaan SKDL:n talousasioita Kortealho löysi leipälajinsa. 1954–55 käydyn Sirolan jälkeen seurasi ylennys SKP:n puolelle. Emme tiedä, halusiko Kortealho 1966 Aaltosen paikalle. Keskinäissuhteesta ei ole käytettävissä ensimmäistäkään dokumenttia. Puolueen talous oli tullut 1964–65 rakenteelliseen kriisiin, jonka ratkaiseminen valtion puoluetuella ollut vielä mitenkään

¹⁰³ Sääntöjen mukaan taloudenhoitajan nimitti keskuskomitea. Henkilövalinnat tehtiin edustajakokousten aikana heti uuden keskuskomitean tultua valituksi. Taloudenhoitaja muistettiin edes mainita näissä rutiinitapauksissa vain seitsemästi. 1975 todettiin, että taloudenhoitaja Kortealholla on puolueen nimenkirjoitusoikeus. SKP:n kk:n ptk 5.10.1954 (b), 18.4.1960, 8.6.1963, 18.5.1975, 3.6.1978, 15.5.1982, 27.5.1984 ja 23.3.1985. KaA.

¹⁰⁴ Aaltonen toimi taloudenhoitajana 15.4.1945–27.3.1966. Jos ei muuta mainita, oheiset elämäkertatiedot perustuvat SKP:n, EK-Valpon ja Supon henkilömappeihin Aimo, Antti, Vieno ja Meri Aaltosesta. SKP:n kaaderijaoston henkilömapi. Hmp I ja Emp I/j. SKP 1B. KaA; EK-Valpon hm 3294 ja hm B-5194. KA; Supon hmp 3294, 3501 ja 3908. KA. Leppäsen 2001 kuvaus Aimo Aaltosesta nojaa varhaisvuosilta puolue-elämäkertaan.

¹⁰⁵ Kolmipäinen veljessarja varttui Paraisilla, jonne vanhemmat olivat muuttaneet Laitilasta 1903 kalkkitehtaan työvoimaksi. Turussa on edes oleskellut vain Antti, joka suoritti siellä asevelvollisuutensa ja istui lääninvankilassa. Hän asui 1939 kaupungissa siviilinäkin vajaan vuoden, Aimo ei koskaan. Syntymässä Antti kävi jostain syystä Piikkiössä. Tekijän hallussa on julkaisematon käsikirjoitus Albert, Aimo ja Antti Aaltosen sekä heidän vanhempiensa vaiheista.

¹⁰⁶ Kerttu Kauniskangas kutsui taloudenhoitajaveljeä sarkastisesti kaikkivoivaksi. Kauniskangas 1980, 45. Antero Koski luonnehtii tätä ”*herrasmieheksi, joka pukeutui hyvin ja käyttäytyi vielä paremmin*”. Koski tekijälle. Jonkinlaista nöyryyttä osoittaa se, että Aaltonen kävi vanhoilla päivillään Sirolan, tosin jatkokurssin. Sirolan tmk 1953–54, 10. Hallinnollisesta osastosta tuli pikkukaunojen vuoksi ainoa taho, joka sai 1956 destalinisointikriisissä kk:n muodolliset moitteet kollektiivisen työtyylin puutteista. SKP:n kk:n ptk 2.–3.6.1956 liitteinen. KaA.

¹⁰⁷ Antero Koski tekijälle. Paraisille kalkkitehtaan pääluottamusmieheksi jäänyt Albert-veli (1903–65) oli luultavasti samaa maata. Vähemmistö onnistui adoptoimaan Antin hautajaisissaan, joissa puhunut Oiva Lehto antoi ymmärtää hänen hyväksynen Tshekkoslovakian miehityksen. Sitaattia käyttöön ei löytynyt. Puhe: Antti Aaltosen SKP:n hmp. KaA.

¹⁰⁸ Nimitys: SKP:n kk:n ptk 27.3.1966. Kortealho oli käynyt syntymässä Helsingissä, jonne perhe kuitenkin muutti vasta 1937. Henkilöhistoriasta: Leppänen 1999, 167–168; Supon hmp 13567. KA; SKP:n kaaderijaoston hmp. KaA; SKP:n siht. ptk 17.5.1977 ja liite 3. KaA.; Sirola-opiston toimintakertomus 1954–55, 8.

¹⁰⁹ Välirauhan aikana armeijan käynyt Kortealho sairasteli eikä joutunut jatkosodassakaan rintamalle, mutta oli palveluksessa 27.3.1940–10.5.1941 ja 9.2.1942–27.11.1944. Omaelämäkerta ja ote Suojelupoliisin/Valpon nimikirjasta. SKP:n jäsenkirjan hän sai 7.8.1945. SKP:n kaaderijaoston henkilömappi. KaA.

varmaa. Kortealho joutui pian hyvin konkreettisesti kokemaan myös puolueriidan seuraukset.¹¹⁰ Henkilönä Kortealho oli kaikkien paineiden keskelläkin mukavan ja sovittelevan miehen maineessa. Kuvaava esimerkki on epävirallinen muistilappu keväältä 1974: ”Keskustelin Kortealhon kanssa oheisesta anomuksesta. Sanoi, että toteutettavahan se on, kun jaosto on päättännyt, mutta toivoi järjestelyissä tarkoituksenmukaisuutta ja säästäväisyyttä ja esitti, että eduskuntaryhmän osuutta kuluista lisättäisiin 250 markkaa, SKP:n osuutta vastaavasti vähentäen.”¹¹¹

Taloudenhoitajan esikuntaa kutsuttiin ensin talousosastoksi ja syksystä 1951 hallinnolliseksi osastoksi.¹¹² Se keskittyi yhä hoitamaan puolueen finansseja, mutta välillistä vaikutusvaltaa oli niiden kautta kaikkeen toimintaan.¹¹³ Varsinaisesta hallinnosta vastasivat kaaderi- ja org.- eli myöhempi järjestöosasto.¹¹⁴ Koko ajan oli olemassa myös talouspoliittinen osasto, mutta se pysytteli kansantalouden ja teorian maailmassa. Kullakin osastolla oli johtajansa lisäksi yleensä yhdestä kahteen työntekijää, hallinnollisella osastolla enimmillään jopa kolme.¹¹⁵ Täydellistä luetteloa henkilökunnasta ei ole löytynyt kuin loppupäästä, mutta melko tarkka kokonaiskuva on hahmollaan.¹¹⁶ Raha-asioiden hoidossa suosittiin ensin maanalaisen kauden varmoja miehiä ja sitten lakkautetun Valpon leivistä vapautuneita. Ensin mainittuja olivat Antti Aaltonen, Armas Vinberg ja Kaarlo Mäkinen¹¹⁷ sekä ilmeisesti Pauli Laine¹¹⁸. Valpon käyneitä olivat Vinberg, Kaino Haapanen, Erkki Kivimäki ja Kortealho.¹¹⁹ Talousalan koulutus tai kokemus oli avuksi, muttei pääasia.¹²⁰

¹¹⁰ Rahaliikenne idästä ja piireistä seisahtui. SKP:n sihteeri kirjasi 7.1.1970 lakonisen ilmoituksen, jonka mukaan Kortealho oli ”levon ja hoidon tarpeessa”. Kortealho jäi kesällä 1970 leskeksi ja yksinhuoltajaksi. Kortealhon hmp. KaA.

¹¹¹ SKP:n siht. ptk 26.2.1974, liite 1. KaA. Kyse oli valtion taidetoimikuntien edustajille järjestettävästä tapaamisesta. Allekirjoittajaksi oli merkitty ”Ritva” (ehkä Cortés-Tellez).

¹¹² Nimi vaihtui syksyllä 1951 samalla, kun valistusosasto palautettiin neuvostotyylisiin agit.- ja prop.osastoiksi. Vanhat nimet: SKP:n puolueuuvoston kk:n ptk 3.–4.3.1951 liite. Uudet: SKP:n kk:n ptk 2.12.1951. KaA. Aikaa leimasi vallankeskeytys, salamyhkäisyys, kyräily ja neuvostoesikuvien korostaminen. Rentola 1997, 174–183.

¹¹³ Ville Pessin mukaan puoluetuomiston rekrytointeja ratkoivat syksyyn 1966 asti juoksevana asioina sekä poliittinen toimikunta, sihteeri että hallinnollinen osasto, vaikka asia sääntöjen mukaan olisi kuulunut kk:lle. Sille oli tuotu kyllä piirisihteerien nimitykset. Käytäntöä muutettiin, kun pohjoisen enemmistöläiset Into Kangas ja Anna-Liisa Tiekso nostivat asiasta metelin. SKP:n kk:n ptk 15.10.1966 (jatkokokous). KaA. Tästä lähtien tietoa oli kaikista rekrytoinneista.

¹¹⁴ Org.osastoa ohjaavaksi luottamuselimeksi perustettiin 1950 org.jaosto, jonka tarkoitus oli vapauttaa sihteeristön ja poliittisen jaoston voimia arjen hoidosta. SKP:n pol. jaosto ptk 22.3.1950 ja liite. KaA.

¹¹⁵ Luku oli 1961 kolme. SKP:n kk:n ptk 29.3.1961, liite 4. Myöhemmin neljäntenä osastolla työskennellyt Armas Vinberg oli 1967–73 muodollisesti myös Koy Yhteistyön leivissä ja kuului sen johtajistoon. Hänellä oli Kulttuuritalolla silti työhuone, joka vapautui Vinbergin siirryttyä Kansaan. SKP:n siht. ptk 12.3.1974. KaA. Puoluetuomistossa kirjapainoasioita hoitanut Voitto Saarinen siirrettiin 1967 DKL:n leipiin. SKP:n kk:n ptk 15.10.1966 (jatkokok.).

¹¹⁶ Tekijällä on koottu lista läsnäoleista kk:n kokouspöytäkirjoissa. Päiväntarkkaa tietoa nimistä ja ajoista on vasta 1970-luvulta. Vuodelta 1982 on säilynyt hallinnollisen osaston työnjakoluettelo, jossa ovat myös ns. tekniset työntekijät. Kajanojan kauden puheenjohtajan kokoelma. SKP 1B Kajanoja Pohjola. KaA. Vastedes: Kajanojan pj-kokoelma.

¹¹⁷ Turkulaislähtöinen työkaluviilaaja Kaarlo August Mäkinen (s. 1905 Maariassa) liittyi 1923 Metallityöväen liittoon ja Sos.dem. nuorisoliittoon ja SKP:n jäseneksi 1929. Saatuaan 1930 kahden vuoden tuomion hän oli ilmeisesti vapaalla jalalla jopa sotavuodet. 1945–48 Mäkinen oli puolueuuvoston ja 1951–60 kk:n jäsen. Hän toimi marraskuusta 1954 maaliskuuhun 1960 Helsingin ja Uudenmaan piirisihteerinä ja siirtyi sitten kk:n hallinnolliselle osastolle, josta eläköityi 1970. SKP:n kk:n ptk 27.–28.11.1954 ja liite (cv): SKP:n kk:n ptk 26.–27.3.1960; SKP:n XII edk:n ptk 1960, liite kohtaan 13 (cv); SKP:n 14. edk 1966 ptk (cv); Mäkinen mainittiin kk:n kokouksissa työntekijöiden listassa 4.6.1960–26.9.1970. Hänet sotkee helposti Loimaalla syntyneeseen Kaarlo Johannes Mäkiseen (s. 1901), joka Valpon tiedon mukaan oli ”likvidoitu Venäjällä” 1930-luvun lopulla. EK-Valpon hmp 609. KA.

¹¹⁸ Pauli Laineesta on hyvin vähän tietoa. Hän toimi talousosaston sihteerinä Aaltosen ollessa osaston vastaava. Molempia kutsuttiin taloudenhoitajiksi. SKP:n puolueuuvoston ptk 17.–18.4.1948 ja 11.–13.3.1950; ote SKP:n org.jaoston ptk:sta 23.7.1951. Antti Aaltosen hmp. SKP:n kaaderijaosto. SKP:n kk:n 2.12.1951 ptk. KaA. Muista edempänä.

¹¹⁹ Luettelo EK-Valpon henkilömapeista, osa Suojelupoliisin edeltäjien henkilökuntaa: Supon hmp:t 13157, 13527, 13567 ja 13659. KA; Leppänen 1999, 166–169. Arvo Laihosta on ristiriitaista tietoa. ks. myöh. viite.

¹²⁰ Antti Aaltonen ehti olla 1939 alle vuoden turkulaisen OL Tarmolan palveluksessa ja toisen mokoman kaupassa Helsingissä. Antti Aaltosen hmp. SKP:n kaaderijaosto. KaA. Haapanen oli valmistunut 1931 kauppakoulusta, mutta hänet menetettiin jo 1951 eduskuntauralle. Suomen kansanedustajat 1907–1982, 98–99.

Taloustmieheksi päätyneistä valpolaisista tuli puolueriidassa enemmistöläisiä, kun muualla monet ex-kollegat valitsivat toisin.¹²¹ Vähemmistö ei saanut osastolta myöhemminkään kunnan jalansijaa. Sen riveihin päätyi tosin Mäkinen, ja hänen jäädessään 1970 eläkkeelle tilalle tuli selvästi kiintiöitynä Arvo Laiho.¹²² Ensimmäinen akateemisen koulutuksen saanut oli 1980 tullut ekonomi Antti Timonen.¹²³ Hänen lähdettyään alettiin pestata yliopistolta matemaatikkoja: ensin Juhani Mikkonen ja sitten Jorma Sorvari.¹²⁴ Vaiteliaita taloustmiehiä käytettiin toimialansa ulkopuolellakin erityistä luotettavuutta vaativissa tehtävissä, kuten kokousten nauhoittamisessa, painotalon tilintarkastajina ja 1950-luvun alussa jopa ulkomaalaisten toverien loikkauksia estävinä turvamiehinä.¹²⁵ Osaston lausunnot ja kiertokirjeet allekirjoitettiin yleensä anonyyminä kollektiivina.

Hallinnollista osastoa muodollisesti kontrolloiva luottamuselin oli vuoteen 1981 asti keskuskomitean järjestötalousjaosto. Valvonnan teki teoreettiseksi jo kokoonpano. Jaosto koostui hallinnollisen osaston omista työntekijöistä ja piirijärjestöjen talousasioista vastaavista ihmisistä. Taloudenhoitaja pystyi mahtikäskyllään rajoittamaan jopa ylimmän luottamusjohdon taksin käyttöä, joten alaistensa suhteen hän lienee ollut suvereeni auktoriteetti.¹²⁶ Piirien talous taas nojasi emopuolueen avustuksiin, olkoonkin, että jäsenmaksutulot ja maakunnissa peity neuvostoapu piti saada niiltä Helsinkiin.¹²⁷

Pienen kurkistusikkunan hallinnollisen osaston toimintaan antavat sen SKP:n sihteeristölle kerran tai kahdesti vuodessa toimittamat työsuunnitelmat. Ne olivat rituaali, jossa kukin osasto lähinnä todisteli puuhakkuuttaan. Sekaan on silti päätyneet konkreettistakin. Jopa KGB:n rahojen vastaanotto on ajoitettu: ”*Hoidetaan puolueen finanssit*” tai ”*Hoidetaan puolueen rahoitukseen liittyvät toimet*”.¹²⁸ Olosuhteissa ja siksi myös metodeissa tapahtui ajan mittaan muutoksia. Sodanjälkeisessä säännöstelytaloudessa eniten hyötyä oli kovista valuutoista, jotka pystyttiin kuljettamaan maasta tai vastaanottamaan ulkomailla ja tuomaan summalla kotimaassa myytäviä tarvikkeita.¹²⁹ NI:n maassa toimivilta yrityksiltä saatiin kaadereille työpaikkoja ja lehtiin tuki-ilmoituksia, ilmeisesti käteistä rahaakin. Juuri tähän liittyi melko harvinainen lipsautus: ”*Ainoa legaalisen tuen muoto, neuvosto- ja sekafirmojen ilmoittelu, ei ole johtanut monista yrityksistä huolimatta tuloksiin.*”¹³⁰

¹²¹ Leppänen pitää Valpo-taustaa perustellusti jopa vähemmistöläisyydelle altistaneena tekijänä. Leppänen 1999, 222.

¹²² Arvo Laiho (s.1914) oli turkulainen sorvari, joka oli ollut 1947 alkaen toimitsijana Turussa ja Satakunnassa, 1953–56 puoluetuomiossa ja sen jälkeen Helsingin piirissä. Uuden Päivän taloudenhoitajana 1960–68 hän oli lehtitalon ainoa vähemmistöläinen. Laiho oli käynyt Sirolat ja opiskellut Moskovassa 1958–59. Lehtosen mukaan Laihokin olisi valpolainen. Supon henkilömappi (4553, ei tutkittu tähän) ei kuitenkaan ole ex-henkilökunnan hakemistossa. Cv: SKP:n kk:n ptk 16.–17.6.1970, liite 10. KaA; Sirolan tmk 1948–49, 9; Sirolan tmk 1953–54, 10; P. Lehtonen 2007, 200–205..

¹²³ SKP:n siht. ptk 31.10.1980 ja liite 2. Aivan varma asia ei ole, sillä Timosen edeltäjästä eli 1960-luvulla tulleesta Pauli Heikkisestä (s. 1944, SKP:n jäsen 1962) ei ole juuri taustatietoja. Pauli Heikkisen Hmp I / ymp. KaA.

¹²⁴ Mikkonen (s.1944) oli osastolla 1.12.1981–1982 ja Sorvari (s.1954) 1982–1988. SKP:n siht. ptk 30.10.1981 ja liite 5 (Mikkosen cv); SKP:n siht. ptk 30.9.1982 ja liite 4; SKP:n kk:n ptk 1.10.1982 ja liite 24 (Sorvarin cv) KaA.

¹²⁵ Keskuskomitean magnetofonin käyttäjä mainittiin useimmiten pöytäkirjassa maaliskuusta 1952 joulukuuhun 1974. Pisimpään eli vuodesta 1955 tehtävää hoiti Kortealho, aluksi Kivimäen apuna ja myöhemmin vuorotellen. SKP:n kk:n ptk. KaA. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk:t. KaA.; Turvamies Kortealhosta; Supon hmp ja Leppänen 1999, 167–168.

¹²⁶ Aika ajoin tehdyt säästölistat koskivat myös puhelimen, kopiokoneen, oman auton ja lentojen käyttöä. SKP:n siht. ptk 23.4.1974 ja liite 5, 16.5.1978 ja liitteet 7–9, 24.5.1982 ja liitteet 5–6, 22.10.1982, liite 2, 14.1.1983 ja liitteet 3–4, KaA. Taksin miellettiin niin ylelliseksi, että kansanedustajat saivat siihen oikeuden vasta 1978. Isohookana-Asunmaa 202.

¹²⁷ Ainakin puolueriidan päätösvaiheessa arvioidut jäsenmaksutulot vähennettiin piirituesta, mutta keräysrahoja odoteltiin puolueen tilille Helsinkiin. Kortealho kk:lle. SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liite 7. KaA.

¹²⁸ Esim. SKP:n siht. ptk 5.2.1971 ja liite 12; 25.4.1972 ja numeroimaton liite; 26.1.1973 ja numeroimaton liite sekä 19.2.1974 ja numeroimaton liite (p.o. 11); 30.8.1974 ja liite 6; 14.1.1975 ja liite 7; 30.9.1975 ja liite 4. KaA.

¹²⁹ Rentola 1997, 176–179; Rentola 1998, 132–133. Antti Aaltosen EK:n hmp 3294 ja Supon hmp 3294. KaA.

¹³⁰ SKP:n siht. ptk 2.9. 1950, liite. KaA. 3 liuskan paperi lienee paikalle asiantuntijaksi kutsutun Antti Aaltosen käsialaa. Samasta jo aiemmin SKP:n pol. jaoston ptk 16.6.1950. KaA. Ilmoituksia kyllä oli esim. UN:ssa ja SKDL-lehdessä.

III KANNATUSPOHJAN HIIPIVÄ HAPERTUMINEN

3.1 Järkkymättömäksi kuviteltu peruskallio

SKP:n talouskriisin 1981–84 pääsyy oli poliittisen kannatuksen kutistuminen. Vaikka gallupeista oli 1970-luvulla tullut jo politiikan arkea, romahduksen nopeus ja mittakaava yllättivät.¹³¹ Harva organisaatio osaa pelätä pahinta.¹³² SKP:n luottavaisuutta ruokki uskomuksista tutuin ja inhimillisin: olihan aina ennenkin pärjätty ja paljon pahemmasta selvitty.¹³³ Vankkaa, jopa vaaleissa mitattua kannatusta oli osoittaa pienin katkoin yli 70 vuoden ajalta. SKP:hän mielsi itsensä jakautumattoman työväenliikkeen jatkajaksi ja aidoimmaksi perilliseksi. Väite on saanut tukea tutkijoiltakin.¹³⁴

Suomessa on ollut enemmän kannatusta bernsteinilaisuutta radikaalimmalle vasemmistolle kuin useimmissa länsimaissa. Yhtenäinen työväenpuolue ylsi kautskylaisella luokkataisteluohjelmalla – kerran ja poikkeusoloissa – jopa maailmanhistorialliseen eduskuntaenemmistöön.¹³⁵ Sisällissota ja sen veriset jälkiselvittelyt polarisoivat kenttää entisestään. Vaikutus vasemmiston sisäiseen kannatusjakaumaan ei tosin ole yksiselitteinen.¹³⁶ Työväenliikkeen hajotessa puoliskoista tuli joka tapauksessa tasaväkisempiä kuin muualla.¹³⁷ Kommunistipuolue syntyi maanpakolaiseksi konfliktin suorana seurauksena ja useimpia vertaisiaan varhemmin.¹³⁸ Äärivasemmiston julkisia edustajia äänestettiin 1920-luvulla ahkerasti.¹³⁹ Ay-liike päätyi vuosikymmeneksi SKP:n vaikutuspiiriin.¹⁴⁰ Se onnistui valtaamaan myös nuoriso- ja raittiusjärjestön, joten SDP:n oli perustettava niistäkin uudet.¹⁴¹ Jopa lapualaisvuosien katkos jäi lyhyeksi. Kansanrintamataktiikka ohjasi radikaalit SDP:n taakse.¹⁴²

¹³¹ 1945 perustettu Suomen Gallup oli alkanut tuottaa poliittisia ennusteita säännöllisesti 1972. Lotti, kansilehti. SKP päätti jo aiemmin osallistua sen tarjoamaan kokeiluun. SKP:n siht. ptk 29.4.1970 ja 22.1.1974. KaA. Alan historiasta: Rusi 1985, 19–20, 47–51; Lotti passim. Aktiivista torjuntaa edustaa esim. Kansan Tahdon juttu ”Työväki marssi gallupit häpeään”. KT 5.5.1981. Vrt. uutiset pudotuksesta. KT 1.5.1981 ja 16.5.1981.

¹³² SKDL:n valtiolta tuleva lehtituki jyvitetiin 1983 kd-liikkeessä eri lehdille alle kaksi kuukautta ennen vaaleja yhä oletuksella, että puolue saisi 30 kansanedustajaa. DLP Oy:n ja DKL:n neuvottelukokouksen 27.1.1983 ptk. KaA. Sama arvio esiintyi edellisenä syksynä mm. 27.10.1982 talousjohdon nimettömässä muistiossa. Kajanajan pj-kokoelma. KaA.

¹³³ Kuvaava on Kerttu Kauniskankaan 1980 julkaisema lukusarja: 49 – 38 – 43 – 43 – 50 – 47 – 41 – 36 – 37 – 40 – 35. Siinä ovat SKDL:n koko sodanjälkeisen ajan eduskuntavaalitulokset paikkoina mitaten. Lukuja ei julkaistu vaalitappiota käsiteltäessä, vaan tarkoitus oli kuvata parlamentaarisen voiman kasvua 1920-luvun päivistä. Kauniskangas 1980, 43.

¹³⁴ Kauniskangas 1980, 42. Upton 1970, 22; Hodgson 90–91, 218–219. Myöh: Saarela 1996, 122–126; Saarela 2002, 17.

¹³⁵ Eri asia on, olivatko ideologiset finessit äänestäjien tiedossa. 1916 vaalit pidettiin tilanteessa, jossa eduskuntaa ei ollut kutsuttu koolle kolmeen vuoteen. Äänestysprosentti oli 55,5. H. Soikkanen 1975, 117–197, erit. 193–197; Nousiainen 1985, 337; Kalela 2005, 27–28. Toisen maailmansodan jälkeen SKDL:n kaltaisiin lukuihin ovat yltäneet Euroopan vapaissa vaaleissa vain Italian, Ranskan ja hetken Tšekkoslovakian kommunistit. Björkbacka Kommunistissa 4/82. Viime mainittu on lähteenä jäävi, mutta tilastofaktat pitänevät.

¹³⁶ Laulajainen 1979, passim, erit. 132–148; Heikkinen 186–254, erit. 199; Aatsinki 2007, 146–155; Aatsinki 2008, 211–387, vaalituloksista 306–321.

¹³⁷ Nousiainen 1956, 128–130, 147–152; M. Rintala 1964, 149–157; Noponen 1964, 157; Upton 1973, ix–x. Spring & Spring 171–174; Zilliacus 9–10, Paastela 1992, 1–3; Saarela 1996, 13; Taustaa: Mickelsson 2007, 83–86, 91–102, 116–136. Saarela ohittaa teeman sekä 1996 että 2008 ehkä puhki puituna itsestäänselvyytenä.

¹³⁸ Yksityiskohtaisimmin Saarela 1996, 27–71.

¹³⁹ STP sai 1922 lähes 15 % äänistä ja 27 kansanedustajaa, sen seuraaja SSTP 1929 vielä 13,5 % ja 23 edustajaa. Nousiainen 1985, 49, 173; Hakalehto 1966, 174, 192–193, 197–207; Upton 1970, 60–61, 73–74; Saarela 1996, 268–275.

¹⁴⁰ Hakalehto 1966, 208–270; Upton 1970, 39–40, 80–85, 90–92, 99–100, 104, 110, 122, 126; Ala-Kapee – Valkonen, 476–555 (erit. 521–524), 619–621, 663–700, 736–778; Korkeaaja 27–36. Saarela ei käsittele ay-liikettä erillisenä teemanaan. Saarela 1996; Saarela 2008. Muistelmia eri kulmista: Tuominen 1956a, 126–127, 138–49, 222–228; Tuominen 1958, 196–223, 248–319; J. Kivi 1975, 45–47, 77–78, 112–122.

¹⁴¹ Laakso – Åberg, 53–62, 69; Saarela 1996, 142–143. Muistelmia: N. Parkkari 1970, passim; Väre 1990, 35–60. Raittiusliike: Honka-Hallila 70–73, 259–261, 386–387.

¹⁴² Saarela 2002, 49–52; Rentola 2002, 63–71; Valkonen 1987, 215–223; Korkeaaja 36–37. SKP:n boikotoissa vaaleja 1919 SDP oli koennut 80 edustajaa. 1922 sen ryhmä kutistui juuri STP:n saamalla 27 paikalla. 1929–39 SDP kasvoi 59 paikasta 85 edustajaan ja kutistui 1945 taas 50 paikkaan. Nousiainen 1985, 49, 173.

Noustuaan 1944 maan alta SKP huomasi itsekin muuttuvansa salaseurasta joukkopuolueeksi.¹⁴³ Vielä suuremman suosion sai sen ympärille koottu yhteistyöjärjestö ja vaalipuolue Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL). Se epäonnistui tehtävässään viekoitella ja ahmaista itseensä sosialidemokraatit, vasemmistoliberaalit ja agraarit,¹⁴⁴ mutta nautti vaaleissa yli 20 vuoden ajan noin viidenneksen kannatusta.¹⁴⁵ Kahdella vaalikaudella SKDL kasvoi tilapäistekijöiden vaikutuksesta eduskunnan suurimmaksi.¹⁴⁶ Vaikka puolue viettikin 1948 alkaen liki 18 vuotta oppositiossa, se sai välillistä valtaa liittoutumalla Maalaisliiton ja SDP:n vasemmistofraktion TPSL:n kanssa, pääsipä 1956 presidentintekijäksikin.¹⁴⁷

Koko äärivasemmiston toimintaa leimasi sodanjälkeisinä vuosikymmeninä optimismi, jota ruokkivat sekä reaalimaailma että ideologia. Usko yhteiskuntajärjestelmän pikaiseen vaihdokseen oli aluksi vahva.¹⁴⁸ Haavekuvan loitontuessa voitiin iloita sentään muista muutoksista. Jäsenkirja ei vienyt enää ohranan selliin. Ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen oli pakottanut työnantajat vieroksumiinsa työehtosopimuksiin. Symbolisina voittoina juhlittiin sotasyllisyys- ja asekatkentuomioita, YYA-sopimusta, yöpakkasia, noottikriisiä ja monia muita muutoksia, jotka muu Suomi koki nöyryytyksinä ja tappioina. Mielialaa kohotti yleinen elintason nousu, vaikkei se oppiin täysin istunutkaan. Stalinin kultista luopuminen ja Itä-Euroopan kapinoiden kukistaminen aiheuttivat lievemmän kriisin kuin monissa muissa länsimaissa. Utta toivoa antoi Neuvostoliiton nousu USA:n haastajaksi ydinaseissa ja avaruustekniikassa. Siirtomaaimperiumien purkautuessa väkivaltaisesti itsenäistymään joutuneet maat ajautuivat usein kommunismin vanaveteen. Psykologisesti taustalla vaikutti yleisempi ja vielä vaikeammin mittareilla todistettava ilmiö. Lähi-idän kirjauskonnoista oli tarttunut muodollisen antiklerikaaliseen marxismiinkin lineaarinen, teleologinen ja jopa deterministinen maailmankäsitys, jonka mukaan lopussa kiitos seisoo. Ihmiskunnan ja Suomen kehityksen uskottiin ohjautuvan vääjäämättä haluttuun suuntaan. Se auttoi kestävämmän takaiskuja ja selittämään ongelmat pois.

Puolueuskollisuus oli kaikkialla vahvaa, mutta kd-leiri vielä tavallista tiiviimmin kudottu yhteisö: ulkoa vieroksuttu, sisältä sulkeutunut. Koko elämänpiiri vietettiin omissa instituutioissa, ja aate periytyi.¹⁴⁹ Jo vuosisadan vaihteessa syntynyt ja ajan mittaan normaalitilaksi mielletty elämänmuoto alkoi 1960-luvulla murentua. Kulutusyhteiskunta, muuttoliike, tv ja yleinen modernisaatio pirstoivat

¹⁴³ Ajatus torjuttiin vielä syksyllä 1944. SKP:n maata käsittävän edustajien kokouksen ptk 1944. Kriteerejä helpotettiin keväällä 1945. SKP:n puolueuuevoston ptk 18.–19.4.1945; SKP:n XII edk:n ptk 19.–23.10.1945 ja liite 20. KaA. Haataja 1988, 99–100; Beyer-Thoma 1990, 42–46, 126–128; Rentola 1986 b, 88–93; Jussila 1990, 93; Peltola 1992, 23.

¹⁴⁴ Haataja 1988, 85–92, 103–104; Beyer-Thoma 1990, 41–47, 63–67, 89, 160–161; Jussila 1990, 78–79, 91–96, 119; Rentola 1994, 495–496; Leppänen 1994, 92–94; Nevakivi 1995, 90–91; Zilliacus 9; Mickelsson 2007, 162–167; Haikara 19–28; Paastela 1992, 28–31.

¹⁴⁵ Ääniosuus oli 1945 23,5 %, 1948 20,0 %, 1951 21,6 %, 1954 21,6 % (sic), 1958 23,2 %, 1962 22,0 % ja 1966 21,2 %. Nousiainen 1985, 49.

¹⁴⁶ 1945–47 asia selittyi loikkauksilla. Haataja 1988, 88, 130; Beyer-Thoma 1990, 65–66, 160. 1958 auttoivat SDP:n hajaannus, poikkeuksellisen alhainen äänestysprosentti ja omia mobilisoitua kiista lapsilisistä. Äänestysprosentti oli tasan 75,0 (vrt. 1954: 79,9 ja 1962: 85,1). Nousiainen 1985, 337. Lapsilisäkiistasta Toivonen 1979, passim. Muistelmia: Jokinen 1985, 13–19; Kauppila 2012, 155–171; Tennilä 1987, 107

¹⁴⁷ Presidentin valinnasta: Suomi 1990, 482–501, erit. 500; Nevakivi 1996, 52–111; Rentola 1997, 396–411; Lehtinen 272–275. SKDL:n tuella tehdyistä reformeista: Uljas 2005 (a ja b); Uljas 2008, 91–169; Uljas 2012, 153–260.

¹⁴⁸ Sakari Selin nimesi nuorisoliiton lehteä Terää käsittelevän historiikkinsakin ”*Optimistien sukupolveksi*”. Selin 2004. Saarisen muistelmissa on luku ”*Innostuksen ja toiminnan aika*”. Saarinen 1995. Helsingin piirin historiassa on luku ”*Voimantunne*” ja alaluku ”*Suurin toivein*”. Leppänen 1994. Ekspliisittisemmin asian toteavat: Beyer-Thoma 1990, 34–37, 300–301; Jussila 1990, 106–108; Rentola 1994, 533–535. Muistelmia: Porkkala 73. SKP:n aikalaisjulkaisuissa oltiin pidättyviä, poikkeuksena vuodenvaihteen 1947–48 numerot VS 31.12.1947; TkS 31.12.1947; Kommunistien 12/1947. Varhempia: Kommunisti 17–18/1945 ja 42/1945. Kulttuuriväki juhli totaalista käännettä estottomammin: 40-luku 1/1945, 4/1945, 9/1945, 9/1946, 2/1947, 3/1947, 11–12/1947.

¹⁴⁹ Rentola 1990; Viitanen, passim; Katainen 1994, passim; Ålander, passim; Mickelsson 2007, 165–167. Ääri vaiheesta: Rentola 1997, 86–107, 113–117, 123–129, 174–182.

työväenyhteisöjä ja heikensivät sisäistä koheesiota ja sosiaalista kontrollia.¹⁵⁰ Kevään 1918 työntövoima alkoi kolmannessa polvessa jo ehtyä, etenkin kun Väinö Linna toi hävinneiden näkökulman terapeuttisesti julkiseen keskusteluun. Puhki puituna trauma arkipäiväistyi ja menetti atavistisimman tehonsa.¹⁵¹ Kokemus oli myös harvoja, jotka yhdistivät koko vasemmistoa. Uudelleen eheytyneen SDP:n vasemmistolaistuminen madalsi kommunistien ja sosialidemokraattien välistä raja-aitaa, mistä SKP aluksi kuvitteli ehkä jopa hyötyvänsä. Todellisuudessa tilanne oli päinvastainen. Kylmän sodan demarkaatiolinjan liudennuttua valinta työväenpuolueiden kesken oli vähemmän dramaattinen.¹⁵² Pinnan alla vaikutti koko ajan jopa pahempi sielunvamma SKP:n omiin jäseniin ja kannattajiin Neuvostoliitossa kohdistuneesta joukkomurhasta.¹⁵³

SKDL:n kannatuspohjan murenemisessä käännekohtana on pidetty Helsingissä 1962 järjestettyjä itäleirin nuorisofestivaaleja. Jättimäisen ponnistuksen jälkeen laskuun kääntyivät niin lapsi- ja nuorisjärjestöjen jäsenmäärät, kirjankustantamo Kansankulttuurin myynti, valistuselokuvien lainausinto kuin kd-sanomalehtien levikkikin.¹⁵⁴ Viime mainittu oli tosin polkenut jo aiemmin paikallaan. Lähes joka lehti teki tappiota.¹⁵⁵ Eduskuntavaaleissa äänipotti oli 1962 yhä kasvanut, vaikka paikat muiden äänestysaktiivisuuden kohentuessa hupenivatkin. Symbolisena voittona äänimäärä ylitti ensi kertaa puoli miljoonaa. 1966 tappiot selittyivät vaaliliitoilla, jotka olivat ilmeisen tietoinen uhraus TPSL:n pelastamiseksi.¹⁵⁶ Mielialaa kohottivat hetkeksi SKDL:n paluu hallitukseen ja suuret uudistushankkeet.

Edes kevään 1970 shokkivaalit eivät vieneet kanveesiin, sillä tulevaisuus näytti yhtäkkiä valoisalta. Yhteiskunnallisuus, poliittisuus, vasemmistolaisuus ja lopulta radikalismikin tavoittivat 1960-luvun jälkipuoliskolla yhä uusia ihmisryhmiä ja levittäytyivät yhä näkyvämmille foorumeille. 1970-luvun alkaessa tämä kanavoitui konkreettiseksi poliittiseksi toiminnaksi. Mediahuomio sekä opiskelija-, kulttuuri- ja lopulta koulumaailmastakin tulleet käännynnäiset olivat SKP:lle tervetullut, joskin aluksi hämmentävä ilmiö.¹⁵⁷ Suuria odotuksia kohdistui ay-liikkeeseen. SAK:n eheytyssopimus oli poistanut keskusjärjestöltä veto-oikeuden liittojensa lakkoihin samalla, kun liittofuusiot ja suurten ikäluokkien esiinmarssi olivat moninkertaistaneet jäsenmäärän ja tuoneet nuorta ja kiihkeää väkeä.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Rentola 1990, 248–250. Kuvaava enne oli SKDL:n joululehdessä 1956 julkaistu musiikkikauppa Westerlundin mainos, jossa pieni lettupää soitti pianoa: *”Hän lienee ensimmäinen suvussanne, joka soittaa, mutta hänen jalo soittimensa jää suvulenne kulttuuriperinnöksi.”* SKDL-lehti 12/1956. Aiemmin vastaavia ei näkynyt.

¹⁵¹ Linna 1960, luvut 9–11 (20. painoksessa 2000, 383–541). Elvi Sinervon elämäkerrassa efektiä kuvataan: *”Elvin mielestä asiasta oli Pohjantähden myötä sanottu kaikki tarpeellinen, ja hän sai rauhan sielulleen.”* Torninoja-Latola 308. Nuoren polven ylistävä kommentti Keijo Savolaiselta: Sirolan Viesti-lehti 1960–61. SKP:n tammikuussa 1968 antama julkilausuma puhui jopa perinteisen *”luokkasodan”* sijasta *”kansalaissodasta”*. Kommunisti 1/1968. Ilmiö jäi lyhyeksi.

¹⁵² SKDL menetti ääniä suoraankin SMP:lle, mutta etenkin etelässä SDP:lle ja tämä vennamolaisille. Sänkiaho 1971, 74–76; Helander 1971, 88–89; Helander – Toivonen 102–107, 152–155; Hautamäki – Sänkiaho 115–128; Suhonen 131–141.

¹⁵³ Rentola toteaa trauman paradoksaalisesti lujittaneen monen uskoa asiaan, mutta 1950-luvun paljastusten vaikuttaneen yhtä hiljaisella tavalla päinvastoin. Rentola 1994, 72–74; Rentola 1997, 435–437, 449–450.

¹⁵⁴ Rentola 1990, 252; Ålander 156–157, 164–169; Viitanen 424–425 ja 464–466; SKP:n kk:n ptk 4.–5.3.1967 ja liitteet 6–7; SKP:n siht. ptk 8.6.1971 ja liitteet 2–4; SKP:n siht. ptk 22.6.1971. KaA. Elokuvienv romahduksesta myös Reiman 1998 (verkkoartikkeli); Kansantalo 1/1964; Kansantalo 1/1965; Kansantalo 2/1965. Lehdistökomiteat 1966 ja 1968 muistiot. DKL 2 Ka. KaA. Muilla levikki kääntyi laskuun 1963, Uudella Päivällä 1964 ja FT Ny Tidillä 1965.

¹⁵⁵ Lehdistökomitea 1961 muistiot. DKL 2 Ka. KaA. Ainoa kannattava oli tuolloin Satakunnan Työ.

¹⁵⁶ Koskiaho 80–83; Upton 1970, 288; Upton 1973, 350–351; O. Rantala 31; Leppänen 1999, 90–91.

¹⁵⁷ Rentola 1990, 252; Viitanen 464–465; Ålander 156–157, 164–166; Lind 48–51. Aalto 1988, 144. Ensi merkeistä iloittiin jo, kun virta vei vielä tulokkaat sosialidemokraatteihin. Päivän Posti 2/1964, 5/1964; SNDL:n siht. ptk 8.4.1963.

¹⁵⁸ Rentola 2005, 370–378; Ketola 253–320; Bergholm 2012, 75–80 (määrästä, ei ikärakenteesta); Mansner 1990, 20–27, 159–181, 187–197, 303–338; J. Helin 335–347; Kujala 2006, 314–326; Rautiala 112–116; Pietiäinen 276–279; Reuna 1985, 1181–1182; 486–487; P. Kaarninen 95–98.

Aika käänsi hetkeksi nousuun sekä SKDL:n vaalikannatuksen että SKP:n jäsenmäärän.¹⁵⁹ ”SKDL toiseksi suurin eduskuntapuolue”, iloittiin 1972.¹⁶⁰ Ay-liikkeen ryhdyttyä subventoimaan samana vuonna työväenlehtien tilauksia niiden levikki ampaisi jyrkästi yläviistoon.¹⁶¹ Ilmoittelukin vilkastui huomattavasti, eikä kasvu taittunut koko vuosikymmenellä.¹⁶² Maailmanpoliittisesti Neuvostoliitto vaikutti olevan niskan päällä ja Vietnamin, Watergaten ja öljykriisin heikentämä länsi pinteessä.¹⁶³

Kaikki tämä oli ymmärrettävästikin peittämässä niin omilta kuin vastustajiltakin sitä, että SKDL:n takuuarmin äänestäjäkunta oli kutistunut.¹⁶⁴ Vaje oli täyttynyt – ja sittenkin vain osittain – ihmisillä, joiden tulo liikkeeseen ei perustunut kotitaustaan, vaan omiin valintoihin. Heidän alttiutensa tehdä päivastaisiakin ratkaisuja oli aivan toinen kuin aatteensa perineillä – tai kuten Elvi Sinervo muotoili: ”pyhän vihansa raatajäidin maidosta imeneillä”. Kliinisemmin ilmaisten Suomen siirtymä oikealle vuoden 1970 eduskuntavaaleissa jäi pysyväksi. Äärivasemmisto ei vuoden 1966 jälkeen ole enää koskaan saavuttanut viidenneksen ääniosuutta.¹⁶⁵

Muutos oli tapahtunut vieläpä vuosina, jolloin vaalijärjestelmästä olivat juuri poistuneet ne elementit, joita kansandemokraatit olivat vuosikymmeniä pitäneet itseään syrjivinä. Rikostuomioihin liittynyt kansalaisluottamuksen menetys ei 1969 alkaen enää vienyt äänioikeutta. Alaikäraja laskettiin 1970 vaaleihin 21 vuodesta 20 vuoteen ja 1975 vaaleihin 18 vuoteen, kuten SKDL oli jo 1944 vaatinut. Laitoksissa asuvien äänioikeuden käyttö helpottui.¹⁶⁶ Todellinen tappio saattoi siis olla jopa pahempi.

Mitään takeita korjausliikkeiden menestyksestä ei olisi ollut, vaikka SKP olisi ongelmansa ajoissa tiedostanutkin. Maalaisliitto tosin onnistui muuntautumaan nimenvaihdoksella yleispuolueeksi.¹⁶⁷ Elintason nousu ei kuitenkaan nakertanut sen kannatuspohjaa, vaan pikemminkin toi äänestäjiä juuri SKDL:n parista. Korpikommunismien kasvualusta oli huono-osaisuus, joten hyvinvointivaltio tiesi hankaluuksia.¹⁶⁸ Henkisellä tasolla tilaa olisi saattanut olla. Savotoille ilmestyneet moottorisahat ja ammattimetsurit olivat ajaneet talvitienestinsä menettäneet asutustilalliset rintamaille ja Ruotsiin.¹⁶⁹ Pyykin huljuttelun avannossa korvasivat elementtitalon kaikki mukavuudet, mutta sielua riipi.

¹⁵⁹ Vaalitulostot; Iivonen 1983.

¹⁶⁰ HY 5.1.1972. Otsikon loppuosa kuului ”37 paikkaa”. Asema perustui siis koko eduskunnan sirpaloitumiseen.

¹⁶¹ Vuosina 1973–75 lehtisetelillä maksettiin jo 46–53 prosenttia kd-lehtien tilauksista. Levikki kasvoi 1972–75 yli 34 prosenttia. Suomen Lehdistö 11/1980; Peltola 1988, 89–90; Ketola 388–392; SKP:n 16. edk 1972, ptk, liite 9; SKP:n 17. edk 1975, liite 106. KaA; Pm Työväenlehtien levikit 1971–78. Levikkitilastot. DKL 2Ka. KaA. Valtion tukikin kasvoi. Kortealho istui itsekin siitä päättävissä komiteoissa. SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106; Kortealhon hmp KaA.

¹⁶² Työväenlehtien paitsio oli lievempi kuin mielikuvissa. Jopa vähemmistön 1971–77 hallitseman Hämeen Yhteistyön ilmoitustuotto kasvoi 1974–75 39 %. Folkidningen Ny Tidissä kasvu oli 47 %. ja koko kd-leirin 29,5 % eli reaalisestikin toistakymmentä. DKL:n toimintakertomukset 1975–79. DKL 2Ka. KaA; Kansan Tahdossa ilmoitukset olivat päätulonlähde koko sodanjälkeisen ajan. Saarela 2006, 347–348.

¹⁶³ Hämeen Yhteistyössä olivat 10.10.1975 otsikkoparit: ”Kapitalistimaat kuin 30-vuvulla / Lamalle ei näy loppua” ja ”Neuvostotalous etenee kriiseittä”. 25.9.1975 HY oli julistanut: ”Kommunistit ja muut kansandemokraatit vaalien suurin voittaja”. Tiivistetyn ammattilaisnäkökulman vuosiin 1969–1975 tuovat Juhani Suomen Kekkonen päiväkirjoihin laatimat kausi- ja vuosikatsaukset. Suomi 2003, 9–26, 81–86, 155–159, 227–232, 301–306, 377–80; Suomi 2004, 9–26.

¹⁶⁴ SKP harkitsi syksyllä 1972 painattavansa uusia jäsenkirjojaan peräti 60 000–100 000 kappaleen erän. SKP:n siht. ptk 18.9.1972 ja liite. Lakipiste tulijoiden määrässä saavutettiin 1973–74. Iivonen 1983, 15–18.

¹⁶⁵ Eduskuntavaaleissa saalis oli 1972 17,0 %, 1975 18,9 %, 1979 17,9 % ja 1983 13,5 % äänistä. Viime mainitusta puuttui omalle listalleen joutunut E-J Tennilä. SKDL ja Deva ylsivät 1987 yhteensä 13,6 %:iin. Vasemmistoliittona ne ovat saaneet 1990-luvulla 10–11 %:n ja 2000-luvulla selvästi alle 10 %:n ääniosuuksia. Vuoden 1970 käännettä painotti erityisesti Rentola 2005, 101–103. Elvi Sinervon Tuohus-lehdessä 1932 julkaistun runon sitaatti: Tornioja-Latola 91.

¹⁶⁶ Rahikainen (verkkoartikkeli); Hallituksen esitys 23/1969 ja Laki 342/1969; Hallituksen esitys 32/1971 ja Laki 358 / 1972. SKP oli vaatinut äänioikeusian laskemista 18 vuoteen jo syksystä 1944. Kommunisti 1/1944.

¹⁶⁷ Isohookana-Asunmaa 58–66.

¹⁶⁸ Nousiainen 1956, 151–152 ; Nopola 1964.

¹⁶⁹ Mylly 2005, 150–169; Kalela 2005, 213–220. Kd-liike huolestui asiasta jo 1950-luvulla, kun väkeä lähti Oulun seudulta ja ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta. SKP:n kkn ptk 13.1.1952; UN 6/1960.

Hallituksessa juuri ratkaisevat vuodet istuneesta SKDL:stä ei kuitenkaan ollut enää haistatuksen väyläksi. Sen hoitivat Hymy-lehti, Irwin, keskiolut ja Vennamo. Idänpoliittinen paitsio teki 1970-luvun protestipuolueen jopa kokoomuksesta, vaikka se itse pyrkikin jo parhaansa mukaan piireihin.

Median maailmassa jatkui sitoutumattomien lehtien voittokulku. Suurimmat niistä olivat entisiä Edistyspuolueen äänenkannattajia ja arvomaailmaltaan porvarillisia.¹⁷⁰ Lehtisetelit eivät alun alkaenkaan riittäneet tekemään kaikista kd-lehdistä kannattavia. Levikit laskivat viimeistään 1980-luvun alussa.¹⁷¹ Ilmoitustuotto kasvoi tuolloin yleensä jo alle inflaation tahtiin. ”*Muulla tavalla katettavaksi*” jäi tilinpäätöksistä 1982 yhteensä jo 3,22 miljoonaa markkaa.¹⁷²

3.2 Puolueriidan musta aukko

Syvien virtausten hahmottamista vaikeutti kommunistien sisäinen skisma. 1960-luvun puolimaissa puhjennut konflikti söi ajan ja energian yli kahdeksi vuosikymmeneksi. Riidan vaikutusta itse kannatukseen on vaikea osoittaa, mutta tuskin se eduksi oli. Osapuolilla oli tästäkin eri näkemykset. Jyrkempi siipi syytti äänikadosta maltillisten harjoittamaa politiikkaa, nämä keskinäistä torailua.¹⁷³

Kiistan puhkeaminen oli osin seurausta samoista modernisaation paineista kuin muutkin vaikeudet. Aluksi opposition muodostivat uudistusmieliset. Osat vaihtuivat heidän päästyään valtaan 1965 ensin SKDL:n ja sitten 1966 SKP:n johdossa.¹⁷⁴ Tämän peruina käyttöön tulivat vakiintuneet nimitykset. Uudistajat olivat enemmistöläisiä ja säilyttäjät vähemmistöä. Kuvaavaa kyllä, ne lienevät käännöksiä venäjämästä. Vuosina 1964–67 alkanut vastakkainasettelu, 1968–1969 tapahtunut repeämä ja 1969–70 NKP:n johdolla käyty pakkosovittelu on kuvattu tyhjentävästi Veli-Pekka Leppäsen väitöskirjassa.¹⁷⁵

Tämän tutkimuksen kannalta olennaisinta on, että puolueriita jatkui leppymättömänä yli 15 vuotta muodollisen sovinnon jälkeenkin.¹⁷⁶ Kyse ei ollut alun alkaenkaan mistään kinastelun eskaloitumisesta. Sovittamattomimmat riidanaiheet olivat tulleet esiin jo 1964–65. Ne koskivat proletaarista internationalismia ja proletariaatin diktatuuria. Termit tarkoittivat alistussuhdetta

¹⁷⁰ Helsingin Sanomat, Turun Sanomat, Kaleva, Etelä-Suomen Sanomat ja Länsi-Savo. Ilta-Sanomat oli asiallisesti samaa leiriä. Puoluesiteensä 1976 katkaissut Uusi Suomi ja sen kolmannesta painoksesta 1980 muovattu Iltalehti olivat vielä kauempana. Ilmiöstä laajemmin: E. Salminen 1988, 147–154; 292–293; Tommila – Salokangas 1998, 248–252.

¹⁷¹ Kd-lehtien kokonaislevikki kasvoi yhä 1975–77, mutta rahoituksessa yhä tärkeämpi oli valtion tuki. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. Kansan Sanan ja Kansan Äänen mitattu levikkihuippu oli jo 1976, Kansan Tahdon ja Satakunnan Työn 1979, Kansan Uutisten 1981 ja Hämeen Yhteistyön vasta 1983. Parilla oli 1960-luvun alussa aavistuksen korkeampiakin lukuja. SLH 5, 163–165, 269–270, 272–276, 280–281; SLH 4, 354–355; Saarela 2006, 344–346, 425. E. Salminen 1988 (SLH 3), 241–244. Aikalaiskommentti: Kommunisti 1/1981.

¹⁷² DKL:n toimintakertomukset 1981–83. DKL 2Ka. KaA.

¹⁷³ Kuvio toistui erityisesti vaalitappioita puidessa. Keväällä 1970 se oli juuri solmitun sovun vuoksi varovaista, mutta avoimempaa jo samana kesänä. 1980 padot aukesivat. SKP:n kk 21.–22.3.1970 ptk ja liitteet; SKP:n kk 17.6.1970 ptk ja liitteet 2–7; SKP:n kk 27.3.1979 ptk ja liitteet 5–14; SKP:n kk 19.–20.11.1980 ptk ja liitteet 5–44; SKP:n kk 26.3.1983 ja liitteet 6, 7, 10–27. Teema toistui 1980-luvun edustajakokousten puheissa. SKP:n edk:n 1981 ptk, liitteet 9, 15–22, 25–28, 32, 34–35, 37–41, 48–51, 55–63, 69–73, 82, 84–85, 90–97; SKP:n ylim. edk:n ptk 1982, liitteet 7–16, 20, 22–39, 41–56. Läheskään kaikki eivät eksplisiittisesti liittäneet protestoimiaan ilmiöitä kannatukseen, mutta ajatus kuului taustalla. Selkeästi tämän sanoivat esim. 1982 Sinisalo ja Aalto (liit. 26 ja 27); Aalto myös Kommunisti 3/1981. Paraatiesimerkkejä Soihdunkantaja 4/1979; TA 4.8.1981. Tuloksiin nojaten riidan vaikutusta korosti SKDL:n ek-ryhmän sihteeri Erkki Virkkunen muistiossaan 17.11.1983. SKDL:n ek-ryhmän ptk 24.11.1983 liitteineen. KaA. Vrt. Ruotsalo 2007, 140.

¹⁷⁴ Symbolinen käänne: Syksyllä 1965 SKP:n keskuskomiteassa puitiin SKDL:n sosialistien ja SKP:n orastavan enemmistön Naantalissa pitämää puolialaista kokousta. Syksystä 1967 luopin alla olivat SKP:n jyrkän siiven seminaarit Lautsiassa ja Imatralla. SKP:n kk:n ptk 16.10.1965 ja liite 5. KaA; Leppänen 121; Sinisalo 1975, 58–59.

¹⁷⁵ Leppänen itse yhtyy SKP:n enemmistön näkemykseen, jonka mukaan riita oli enemmänkin henkilökohtaisen valtataistelun kuin periaatteellisten kiistojen tulos. Leppänen 363–364. Tämä on ainakin alkuvaihetta koskien ristiriidassa Leppäsen muun kertoman ja jopa teoksen nimen *Kivääri vai äänestyslippu?* kanssa. 1970-lukuun se sopii kyllä paremmin.

¹⁷⁶ Kulissit kaatuivat 1.6.1970 järjestöjaostossa, kun vähemmistö piirisihteerit pitivät ruokatunnilla ryhmäkokouksen omista opintopäivistä Kuopioon. Tämä tuomittiin äänestämällä, mistä tuli pian tapa. SKP:n siht. ptk 2.6.1970. KaA.

Neuvostoliittoon ja alttiutta väkivallan käyttöön eli keskeisintä aatteellista vedenjakajaa, joka oli erottanut kommunismin sosialidemokratiasta.¹⁷⁷ Vallanvaihdos jäi 1966 puolinaiseksi, mutta käännettä tehosti meno hallitukseen.¹⁷⁸ Siellä kiistanaiheet korvautuivat uusilla: ensin liikevaihtoveron nostolla ja devalvaatiolla, maaliskuusta 1968 tulopolitiikalla ja ylipäänsä hallituksessa ololla.¹⁷⁹ Alkuperäiset aktualisoituivat taas elokuussa, kun piti ottaa kantaa Neuvostoliiton omassa leirissään harjoittamaan kurinpitoon. SKP:n johdon Tshekkoslovakian miehitykselle lausuma tuomio loukkasi melko välttelevästä sanamuodostaan huolimatta kaikkea, mitä vähemmistö piti pyhänä. Tämä hajotti puolueen, joskin muodollisesti vasta seuraavana keväänä.¹⁸⁰ NKP:n painostus jäädytti ja institutionalisoi konfliktin helmikuussa 1970. SKP:sta tuli 14 vuodeksi kahden rinnakkaisen puolueen federaatio. Enemmistön suostuttelussa painava argumentti oli NKP:n talousapu, joskin myös sisäpoliittisen eristyksen vaara oli ilmeinen.¹⁸¹

Molemmat osapuolet saivat vahvistusta kommunismin löytäneestä nuorisosta, mutta vähemmistön olemusta ja etenkin julkikuvaa se muutti perusteellisemmin. Vähemmistön puhevalta näytti SKP:n sisällä aina 1970-luvun puoliväliin asti kasvavan. Olennaisimpaan eli keskinäisiin voimasuhteisiin se ei silti vaikuttanut.¹⁸² Muun Suomen asenne Neuvostoliittoa kohtaan oli kuitenkin muuttunut yhä serviilimmäksi.¹⁸³ Puhdasoppisuuden vaatimukset alkoivat ulottua kaikkiin puolueisiin, joten avoin uhma kävi kommunisteille mahdottomaksi.¹⁸⁴ Enemmistö rikkoi tabun vasta 1980-luvulla.¹⁸⁵

Tilannetta rauhoitti hetkeksi se, että puolue oli ajautunut jo keväällä 1971 ulos hallituksesta. SKP vastusti 1972–75 yksissä tuumin Vietnamin sotaa, maolaisia ja EEC:tä. Työmarkkinaratkaisut syntyivät sosialidemokraattien ja työnantajien kesken kommunistien ohi.¹⁸⁶ Kylmän sodan logiikassa Tshekkoslovakian vääryyden pyyhki 1973 pois Chilen verinen kaappaus. Ideologisin säilynyt riidan aihe oli SKDL:n luonne ja suhde SKP:hen.¹⁸⁷

¹⁷⁷ Raoul Palmgren olisi halunnut puhua ”proletariaatin tyranniasta”. Kommunisti 49/1945. SKP viljeli myöhemmin käsitettä ”työväenvalta” ja laaditutti 1963 taktisen pyörittelyn sen verettömyydestä. Tekijä vaihtui sentään Inkeri Lehtisestä Erkki Tuomiseen. SKP:n XIII edk:n ptk 1963 ja numeroimaton liite. Sisäisen keskustelun ryöpsähdyttyä julki 1965 teema jalostui ohjelmakirjaseksi ”Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin”. SKP:n kk:n ptk 16.10.1965 ja liite 7. KaA. Tekstiin jäi yhä takaportti itsepuolustuksen varalta. Vähemmistö sanoutui silti 1970-luvulla irti koko asiakirjasta. Sinisalo 1975, 48–50. Leppänen 1999, 56–63, erit. 61–62; Paastela 1991, 87–89. Muistelmia: Kauniskangas 1971, 72–76 ja 1980, 50–52; Saarinen 1984, 75–80 ja 1995, 147–148, 151–152; Aalto 1988, 92–95.

¹⁷⁸ Leppänen 1999, 66–76; Viialainen passim, erit. 150–241.

¹⁷⁹ Aimo Aaltonen moitti hallitusta sen istuttua kolmisen kuukautta ja siitäkin osan lomakaudella. SKP:n kk:n ptk 3.–4.1966, liite 4. Ideologisempi vyöry alkoi 1967. Työttömyyttä ja kd-lehtien saamattomuutta hallituksen puolustamisessa moitti myös pohjoisen enemmistö. SKP:n kk:n ptk 21.–22.1.1967, liitteet 4, 6, 8 sekä § 11, § 12 ja § 17 liitteet. KaA.

¹⁸⁰ Tulkinta oma. Tapahtumakuvaus: Leppänen 1999, 223–308. Järkytystä pahensi se, että SKP:n vieraina koti-Suomessa olivat käyneet hiljattain sekä Brezhnev 1960 että Dubcek 1963. SKP:n XII edk:n ptk 1960; SKP:n XIII edk:n ptk 1963.

¹⁸¹ Leppänen 1999, 354–359. Arvo Aalto kiistää ensin mainitun ja painottaa jälkimmäistä. Aallon sähköposti tekijälle 18.4.2016. Kujalan neuvostoaineisto kertoo päinvastaista. Kujala 2013, 274.

¹⁸² SKP:n edustajakokous äänesti puolueriidan ensimmäisen vuosikymmenen aikana vain 1969 ja 1978. Tulokset olivat ensimmäisessä 263–214 / 262–214 ja jälkimmäisessä 278–215. SKP:n 15. edk:n 1969 ja SKP:n 18. edk:n ptk 1978.

¹⁸³ Näkyvin oli median muutos. E. Salminen 1996, 40–167; Salokangas 1996, 178–252, 270–299; E. Salminen 2003, 15–35, 91–162, 181–214. Mainio 2018, 213–389; Jensen-Eriksen – Mainio – Hänninen 2019, 213–343; Siltala 2016, 232–320; Idänpoliittiset dissidentit eristettiin oikeistopuolueissakin. Nummivuori 2009, 235–290; Keski-Rauska 2015, 145–360. Puolueiden itäsuhteista: Varumo 52–72, 124–130, 145–148, 159–173.

¹⁸⁴ Ajatus on Rentolan 2005, 86–88. SKP:n sisällä muutoksen kiteyttävät Aarne Saarisen hyvin erilaiset selostukset NKP:n 23. ja 24. edustajakokouksista. SKP:n kk:n ptk 20.4.1966, liite 6; SKP:n kk:n ptk 22.4.1971, liite 6. KaA.

¹⁸⁵ Lisää edempänä. Enemmistön jo voitettua taistelun Aitamurto myönsi, että jako alkoi 1960-luvulla aatteellisista eroista, mutta arvioi ne myöhemmin aiempaa pienemmiksi. SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liite 6. KaA.

¹⁸⁶ Bergholm 2012, 234–240, 249–263; Mansner 1990, 159–185; K. Leppänen 89–90. Laveasti: Parkkinen 1981.

¹⁸⁷ Varhaisimpia julkisia kannanottoja: Ville Pessi ja Matti Janhunen Kommunistissa 3/1945 ja 5/1945; SKDL-lehti 2/1949. Keskuskomitea linjasi asiaa 1967, ja sama teksti kanonisoitiin viisi vuotta myöhemmin. SKP:n kk:n 21.–

Oppositioikauden päätyttyessä hallitus- ja tulopolitiikka jakoivat puoluetta entistäkin pahemmin. Alle vuoden pyrähdys ns. hätätilahallituksessa 1975–76 ei ehtinyt jättää traumoja, vaikka vähemmistö mukaan menoa vastustikin.¹⁸⁸ Kevään 1976 elintarvikelakko nostatti yhteishenkeä ja viilensi välejä tuottajiin ja sitä kautta Keskustapuolueeseen.¹⁸⁹ Kohtalokkaaksi kävi vasta viiden ja puolen vuoden hallitusrupeama 1977–82. Lamasta toipuminen ei antanut tilaa reformeihin.¹⁹⁰ Kannatusta söivät sekä ulkomaisten toverien vastoinkäymiset että aatevirtausten yleisempi aaltoliike.¹⁹¹

3.3 Hukatut toimihenkilöt

SKDL:n ensimmäisen ja näennäisesti korjautuneen kannatuskriisin aiheutti pitkän aikavälin kehitys. Tilastot kertoivat jo 1950–70 tyhjenevästä maaseudusta ja teollisuuden ja palvelujen kasvusta. 1970-luvun jälkipuoliskolla tapahtui äkillisempi, mutta arjessa ehkä huomaamattomampi muutos. Se saattoi olla jopa tuhoisampi. Teollisuuden työpaikat eivät öljykriisin jälkeen enää lisääntyneet, vaan elpyminen nojasi automaatioon. Palvelusektori sen sijaan jatkoi kasvuaan, ja toimihenkilöiden määrä ohitti 1979 jo työntekijöiden määrän.¹⁹² SKP ei osannut ilmiöön reagoida. Turvallisuuden tunnetta ruokki se, että moni uusista työpaikoista oli syntynyt julkiselle sektorille. Puolueen strategit ja uskonvarmimmat alan tutkijat painottivat palkkatyön yleistymistä kokonaisuutena ja todistelivat konttoristien kuuluvan proletariaattiin.¹⁹³ Niin saattoi olla, mutta vaaliuurnilla se ei näkynyt. SKDL:n kannatus toimihenkilöiden parissa oli 1982 noin 4 %.¹⁹⁴

Toimihenkilöt mobilisoituivat kyllä omaan edunvalvontaansa.¹⁹⁵ Suhteiden solmimista vaikeutti historia. Toimihenkilöt olivat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla työnjohtajia eli kapitalistin juoksupoikia ja työnantajan kasvot.¹⁹⁶ Alan lakot olivat olleet sotien jälkeenkin harvinaisia ja yleensä paikallisia.¹⁹⁷ Järjestöihin kuului aluksi akateemisesti koulutettua väkeä, joka vasta 1950 ryhmittyi Akavaksi.¹⁹⁸ ”*Työmiehen kanssa on paljon helpompi keskustella kuin pikkuporvarin*”, summasi SKP:n asenteet 1952 Yrjö Enne – itsekin opistoinsinööri eli toimihenkilö.¹⁹⁹ Keskiluokkaa pidettiin

22.1.1967 ptk liitteineen, erit. 12: SKP:n 16. edk:n 1972 ptk ja liite 11. SKDL:n sisällä eräänlainen ratkaisutaistelu asiasta päättyi 1973 enemmistön voittoon. SKDL:n 10. liittokok. 1973 ptk liitteineen. SKDL:n sosialistien näkemys: Haikara 382–390, taustaa: 317–370. Vähemmistön näkemyksiä: Heikki Sneck HY 19.3.1974 ja Rauno Setälä HY 19.12.1974.

¹⁸⁸ SKP:n kk:n ptk 30.11.1975 ja liitteet 2–12. KaA; Savtschenko 184–185; Pirmes 146–151; Saarinen 1995, 231–233.

¹⁸⁹ Lakosta: Oinonen 1980, 342–350; Artesola 2005, 148–167; Artesola 2006, 128–132 (samaa); K. Leppänen passim.

¹⁹⁰ Paastela 1991, 236–237; Kalela 2005, 222–224; Sundholm 2014, 6–7. Enemmistön näkemys hallitusyhteistyön vaikutuksista: Gunnar Asplund, *Kommunisti* 3/1981.

¹⁹¹ Aikalaisten muistikuvia puolustuskannalle joutumisesta: Oksanen 244–245; Mäki-Kulmala 2004, 109.

¹⁹² Mansner 2005, 87–88; Bergholm 2012, 11–14. Kriisivaiheen eli 1980-luvun tutkimuksia: Alestalo 102–180, erit. 134–135, 154–168 ja 172–180; Nousiainen 1985, 11–18.

¹⁹³ Ajatus oli läpitunkeva vielä Suomalaiset luokkakuvassa -teoksessa (1984). Blom tilastoi pankkitoimihenkilöt siinä ”*rahakierron työläisiksi*”. Samasta Timo Toivonen: KT 3.4.1981.

¹⁹⁴ Asian kertoi toimihenkilöaktiivi Heljä Tammissola. SKP:n kk:n ptk 19.–20.2.1982, liite 15. KaA; Sundholm, 9.

¹⁹⁵ Toimihenkilöiden ja Virkamiesten Keskusliiton eli TVK:n liittojen jäsenmäärä ylitti 1956 100 000, 1970 200 000 ja 1978 jo 300 000. Henkisen Työn Keskusliiton ja TVK:n toimintakertomukset 1944–1991. Toimihenkilöarkiston verkkosivut. Teknisten toimihenkilöiden keskusjärjestön STTK:n liitoissakin oli 1970-luvun puolimaissa yli 85 000 jäsentä. Ol. Kontula 1975, 100. TVK:n jäseniä ehti ennen 1992 tapahtunutta konkurssia olla yli 400 000. Sijoitusseikkailunsa kaataman keskusjärjestön liitot liittyivät pääosin STTK:hon. Ol. Kontula 1996, 25–28.

¹⁹⁶ Ol. Kontula 1975, 8–27. TVK:n 1922 perustettu ydin Henkisen Työn Yhtymä käytti ilman sekaannuksen vaaraa jopa samaa lyhennettä kuin Helsingin Työväenyhdistys (HTY). Laajempi Henkisen Työn Keskusliitto perustettiin toukokuussa 1944. Nimen TVK se otti 1956. HTK:n ja TVK:n toim.kert. 1944–1991. Toimihenkilöarkiston verkkosivut.

¹⁹⁷ Ol. Kontula 1975, 59–62, 67–68, 70, 73–74.

¹⁹⁸ Ol. Kontula 1975, 36.

¹⁹⁹ SKP:n kk:n ptk 13.1.1952. KaA. Enteen cv: EK-Valpon hmp 43. KA; Hanski 606–608; Rentola 1994, 75–77, 104–105, 190, 199–207, 238–239, 507; Rentola 1997, 201, 430; Suomen kansaned. 1907–82, 69–70; Leppänen 1994, 27; Krekola 2006, passim; Uola 126. Johtavien ja muiden virkamiesten ristiriidasta: SKDL-lehti 6/1950, 8/1950 ja 8/1951.

porvaristolle menettynä.²⁰⁰ SKP:n tarkastuskomitea joutui vielä 1960-luvun alussa ”määrittelemään kannan henkisen työn tekijäin työsuhteista johtuviin edellytyksiin kuulua SKP:hen”.²⁰¹

Sivistyneistöstä puolue oli puhunut paljon.²⁰² Ryhmä mainittiin työläisten ja talonpoikien liiton kolmantena pyöränä, aivan kuten ulkomaisilla esikuvilla.²⁰³ Käytännössä haaviin ei tarttunut suurta joukkoa.²⁰⁴ SKP tarvitsi lukeneistoa avustaviin avaintehtäviin, kuten toimituksiin ja puoluekoulunsa opettajiksi. Ydin oli jo 1930-luvulla värvättyä Kirjallisuuslehden ja Kiilan piiriä. Sen kanssa syntyi 1952–61 näyttäviä rettelöitä.²⁰⁵ Vieraantuneiden ja pois potkittujen tilalle saatiin ennen 1960-luvun loppua Jörn Donnerin, Pentti Saarikosken ja Pertti ”Lande” Lindforsin kaltaisia yksittäisiä ja entistä vaikeammin ohjailtavia eksentrikkoja.²⁰⁶ Insinöörit ja juristit olivat toisen polven kommunisteja tai 1940-luvun käännyttäisiä. Osa jäi, osa irtaantui.²⁰⁷ Sivistyneistön varaan ei voitu laskea mitään esimerkiksi vaaleissa.²⁰⁸

Ensimmäinen näkyvä yritys herätellä toimihenkilötyöhön tehtiin 1955 SKDL:n liittokokouksessa. Asialla olivat SKP:n enemmistöön sittemmin kallistuneet, mutta taustaltaan takuuvarmat Hertta Kuusinen ja Aili Mäkinen. Foorumin valinta vaikuttaakin SKP:n ja SKDL:n tietoiselta työnjaolta.²⁰⁹ Avaus jäi silti huitaisuksi ilmaan. Termikin oli jo varattu: toimihenkilöillä tarkoitettiin järjestöverkon palkattua henkilökuntaa.²¹⁰ SKP:n ay-siipi kiinnostui vuosien 1955 ja 1963 lakkojen yhteydessä virkamiesten ja pankki- sekä vakuutusväen ammatillisesta järjestäytymisestä, mutta tuolloinkin rakoiluna vastustajien riveissä.²¹¹ Puolue ei tajunnut tai ainakaan tunnustanut, että yksityissektorilla oli kasvava joukko matalapalkkaisia ihmisiä, joiden identiteetti ei ollut silti työväenluokkainen.²¹²

²⁰⁰ Kuvaava on Raul Palmgrenin pamfletti ”*Uudet puolueet ja keskiluokan asema*” Aiheita 5/1951. Mukaan oli kyllä lisätty luettelo SKDL:n sivistyneistöä koskeneista eduskunta-aloitteista 1948–50 (yht. 15 kpl).

²⁰¹ SKP:n kk:n ptk 8.6.1963, liite 9. KaA. Kyse oli toimintakertomuksesta 1960–63, josta ei selvinnyt tarkka aika.

²⁰² Varhaisimpia SKP:n puoluetoimikunnan vetoamus, Kommunisti 14–15/1945. Sana ”sivistyneistö” esiintyi Vapaan Sanan, Työkansan Sanomien ja Kansan Uutisten sivuilla 1944–58 yhteensä 3520 kertaa. Sana ”keskiryhmä” esiintyi eri taivutusmuodoissaan 1944–58 vain 57 kertaa. Niistäkin osassa se oli urheilusivuilla kuvaamassa sarjataulukkoa. Sana ”toimihenkilö” toistui 4879 kertaa, mutta se tarkoitti yleensä puolueen, järjestön, viraston tai yrityksen johtohenkilöä.

²⁰³ SKP:n ohjelma 1957, 7; SKP:n säännöt 1957, 3; SKDL-lehti 3/1952. SKDL:n ohjelmassa (1949) väestöryhmiä ei eritelty. Ulkomaisten vieraiden puheet. SKP:n edustajakokousten ptk:t 1945–81 (NKP vasta 1957 alkaen).

²⁰⁴ Henkisen työn tekijöitä oli 1954 SKP jäsenistä 0,6 %. SKP:n edk:n ptk 1954. KaA. Tarkimmin Merisaari 17–46 ja Peltola 1992, 21–22 (kaavio). SKDL:n jäsenistäkin osuus oli 1946 vain 1,1 %. SKDL:n 1. liittokokouksen ptk 1946, liite 14. Vuosien 1946–55 toimintakertomuksissa lukua ei mainittu. Hertta Kuusinen ilmoitti kappalemääräksi 1952 noin 400. SKDL:n 3. liittokokouksen ptk 1952, liite 6. KaA.

²⁰⁵ Rinne 143–147, 158, 168–170, 181–234; Viitanen 404–407, 475; Peltola 1988, 41–42; Kalemaa 1984, 179–183, 198–221, 227–236; Kalemaa 1989, 162, 212–215, 226, 239–246, 269–278; Leppänen 1999, 196–197; E. Salminen 1988, 237–238; Paastela 1991, 79–80; Viialainen 70–74; P. Tarkka 1996, 444; P. Tarkka 2003, 59–60; Majander 2004, 252–254. Aikalaiskuvauksia ja muistelmia: Karvonen, 182–187; Sinervo 91–95, 155–156, 263–264; Setälä 36–37, 100–103; Kauniskangas 1971, 65–71, 96; Kauniskangas 1980, 47; Aalto 1988, 87–89; Hynynen 282–310..

²⁰⁶ Donnerista: Kalemaa 2006 (Kansallisbiografia); Donner 2013, 222–230; Donner 2004, 30–31, 60, 66 – 67. Lindforsista: Lindfors (Leppänen) 2003 passim, erit. 130–138, 162, 170–172, 178, 193–195, 206–211, 259, 279, 285–296, 317–321, 324–327, 343–348; Lindfors (Leppänen) 2007: 32–35, 48–58, 72–74, 95–102, 136–138, 188–192; Hynynen 162, 300; Saarikoskesta: P. Tarkka 1996, 180–181, 191, 313, 322, 329–330, 345–416, 432–447, 478–480, 492–509, 514–520, 556–574; P. Tarkka 2003, 13–27, 38–156, 179–184, 239–250; P. Tarkka 2007, 58–63.

²⁰⁷ Miettunen 2020 lähteineen; Hynynen, passim.

²⁰⁸ Ville Pessi iloitsi, koska jäseneksi oli 1960–63 liittynyt 200 henkisen työn tekijää. SKP:n XIII edk:n ptk ja liite. KaA.

²⁰⁹ SKDL:n 4. liittokokouksen ptk 1955 ja liitteet 25, 30 ja 36. Vähemmän näkyviä jo: SKP:n kk:n ptk 13.1.1952; SKDL:n 3. liittokokouksen ptk 1952 ja liite 6. KaA. SKDL oli järjestänyt jo 1952 sivistyneistökongressin. SKDL-lehti 2/1952.

²¹⁰ Termi oli rinnakkaiskäytössä tässä merkityksessä vielä 2000-luvullakin. Selin 2004, 185.

²¹¹ Toimintaan 9/1955; SKP:n toimintakertomus 1963–66. SKP:n 14. edk:n 1966 ptk ja liitteet. KaA.

²¹² SDNL:n ruotsinkielinen lehti esitteli kyllä kauppa-apulaisten ja konttoristien arkea ja matalia palkkoja. Till Storms 11–12/1954, 2/1955. Päivälehdissäkin saattoi olla esim. pikku-uutinen siitä, että kotiapulaiset ja myyjättäret kuuluvat nukkuvien puolueeseen joka länsimaassa. Tks 14.10.1953.

Asia nousi toden teolla agendalle vasta puoluejohdon vaihduttua. Keskuskomitealle perustettiin lokakuussa 1966 ”*Virkamies- ja toimihenkilöjaosto*”. Se sai puolue toimistoon hetkeksi jopa palkatun sihteerin.²¹³ Jaoston puheenjohtaja, postivirkamies Jouko Kuusela alusti teemasta keväällä 1967 keskuskomitean kokouksessa. Huolellisesti valmisteltu esitelmä sisälsi jo kaiken olennaisen, jota aiheesta myöhemminkään kerrottiin: toimihenkilöiden määrän huiman kasvun, vielä huimemmat kasvuennusteet, usein ei-akateemisen taustan ja huonot palkat. Yleiskeskustelussa asiaa hädin tuskin mainittiin. Huomion vei samassa kokouksessa puitu ideologinen työ eli puolueriita.²¹⁴

Toimihenkilötyö oli leimallisesti SKP:n uudistajien projekti, johon vanhoillisemmat suhtautuivat varautuneesti tai jopa avoimen vihamielisesti. Inkeri Lehtinen puhui ”*näistä työväenluokkaan kuuluvista palveluskunta- ym. ammasteista*”.²¹⁵ Proletaarikultti eli *ouvrierismi* purskahti ilmoille, kun puolueen inkvisiittoriksi jo 1944 ilmoittautunut Kauko Heikkilä kävi 1967 sanailuun istuvan puheenjohtajan kanssa.²¹⁶ Lievempiä merkkejä torjuvasta asenteesta näkyi jo aiemmin.²¹⁷ Toimihenkilötyö oli yhä mukana SKP:n 15. edustajakokouksen valmisteluissa ja sen jälkeen. Uudistajien hallitessa puoluetta keskenään toimihenkilöjaosto nimettiin jatkamaan.²¹⁸ Osapuolten sopiessa 1970 eheytyksensä ehdoista aihepiiri unohtui. Jaosto perustettiin uudelleen vasta seuraavana kesänä.²¹⁹ 1972 niin ei enää käynyt.²²⁰

Se on ymmärrettävää. Puolueeseenhan tulvi nuorta väkeä, joka laventaisi ammattijakaumaa.²²¹ Ajatus yhdisti molempia osapuolia. Arvo Aallon ja Leevi Lehdon analyysissä SKP:n historiallisesta kompromissista kommunismin murtautumista perinteisestä luokkapohjastaan pidettiin jo pysyvänä ilmiönä.²²² Sama toistui vastapuolen Taisto Sinisalon ja Juhani Ruotsalon pamfletissa ja molempien osapuolten edustajakokouspuheissa.²²³ Periaatteen tasolla oli kieltämättä tapahtunut dramaattinen muutos. Silti vain pieni osa porvarisperheiden lapsista kääntyi kommunismiin. Suurempi mullistus tapahtui marxilaisittain ilmaistuna tämän päällysrakenteen alla. Toimihenkilöiden joukkoon päätyi yhä enemmän ihmisiä, joiden vanhemmat olivat elättäneet itsensä ruumiillisella työllä.²²⁴ Heidän altistumisensa porvariston aatteille sai vähemmän huomiota kuin aateliston seikkailut kommunismin poluilla.²²⁵ Koululaitoksesta alkoi tulla ulos ensimmäisiä ikäpolvia, joiden lapsuutta ei sävyttänyt

²¹³ SKP:n 14. edk:n ptk 1966: julkilausum. ja Sulo Suvannon, Benjamin Hampisen, Sisko Kiurun, A. Saarisen ja Osmo Vepsäläisen puheet; SKP:n kk:n ptk 15.10.1966 (II) ja liite 4. Jaosto kokoont. 11 kertaa. SKP:n toim. kert. 1966–69. KaA.

²¹⁴ SKP:n kk:n ptk 4.–5.3.1967 ja liite 5a. Kuusela: Sirolan vuosikert. 1960–61, 20, 43–44; Viesti 1960–61, 46–48, 53.

²¹⁵ Hän halusi oikaista käsitystä, ettei puolue osaisi ryhmää lähestyä. SKP:n kk:n ptk 21.–22.1.1967, liite 11. KaA.

²¹⁶ Kommunisti 11/1967. Saarinen vastasi. Heikkilä käytti tietoisesti tai tiedostamattaan samanlaisia termejä kuin Jukka Rahja 1918 SKP:n perustamiskokouksessa. Saarela 1996, 42. Heikkilä oli jo 21 vuotta aiemmin jakanut sivistyneistön ”*työläissivistyneistöön*” ja muihin. SKDL:n I liittokokous 1946 ptk. Työläiskultista myös: Kommunisti 17–18 /1945.

²¹⁷ Oiva Lehto ilmoitti 1966 toimihenkilöiden väestöosuudeksi ilmeisen vanhentuneen luvun 8 %. Erkki Tuominen totesi määrän kasvaneen 1955–66 alle 7000 hengellä vuodessa ja piti sitä ”*erittäin pienenä*”. SKP:n 14. edk:n ptk 1966, liitteet.

²¹⁸ SKP:n 15. edk:n ptk 1969 ja numeroimattomat liitteet; SKP:n kk 23.4.1969; SKP:n kk 14.–15.6.1969 ja liite 9. KaA.

²¹⁹ 12 muuta jaostoa saatiin. SKP:n kk:n 14.2.1970 ptk; SKP:n kk:n 21.–22.3.1970 ptk; SKP:n 17.6. 1970 ptk ja liite 8.

²²⁰ Muiden keskuskomitean jaostojen nimeäminen 1972–82: SKP:n kk 28.5.1972; SKP:n kk 16.6.1975; SKP:n kk 25.11.1978 ja liite 32; SKP:n kk 25.–26.11.1981 ja liite 28; SKP:n kk 4.–5.6.1982 ptk ja liite 9; SKP:n kk 21.–22.8.1982 ptk. 1975 tehtiin erilliset päätökset työn voimistamisesta naisten ja nuorison parissa, mutta toimihenkilöitä ei mainittu. SKP:n kk:n ptk 16.6.1975 ja 8.–9.11.1975.

²²¹ Esim. Matti Hyvärisen arvio Tampereen piirin Lenin-seminaarin kirjana julkaistusta aineistosta. HY 29.5.1975.

²²² Kommunisti 1/1979. Hyvin pitkälti sama ajatus oli esitetty jo Aallon edustajakokouspuheissa 1978. SKP:n 18. edk 1.–3.6.1978 ja liite 21. KaA.

²²³ Sinisalo 1981, 73–86, erit. 76–77. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liitteet 2 (Hänninen), 12 (Saarinen), 20 (Sinisalo) ja 21 (Aalto); SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liitteet 2 (Sinisalo), 9 (Saarinen) ja 41 (Hänninen). KaA.

²²⁴ Tammissola: SKP:n kk:n ptk 19.–20.2.1982, liite 15. KaA.

²²⁵ Taistolaisten herraskaisuudesta: Berggren – Lydén 52–60; Dumell 23; Kauniskangas 1971, 135–136 ja 1980, 96–99; Aalto 1988, 143–145; Sorsa 1998, 77. Fakta: A. Kontula 2002, 2–17, 35–55; Rentola 2006, 165–166.

varhainen luokkajako keski- ja kansalaiskouluun. Peruskoulu ei yllättäen tuottanutkaan SKDL:n kiitollisia äänestäjiä, vaan uuden poliittisen ihmisen, joka äänesti, jos huvitti ja ketä kulloinkin.

Toimihenkilöt löydettiin SKP:n parissa uudelleen 1970- ja 1980-luvun taitteessa. Asialla olivat nyt naiset.²²⁶ Käyntiin päästyäänkään keskustelu ei ollut erityisen vilkasta.²²⁷ Teeman pakottivat ottamaan vakavasti vasta vaalitappiot.²²⁸ SKP perusti maaliskuussa 1980 uudelleen naisjaostonsa, joka oli aikanaan lakkautettu naisliiton kilpailijana.²²⁹ Toimihenkilöiden suhteen vastaava olisi kai lyhyemmän aikavälin vuoksi ollut nolompaa. Keskuskomitea nimesi elokuussa 1981 kuitenkin työryhmän selvittämään asiaa. Sen sai johtaakseen KELA:n pääluottamusmies Heljä Tammissola.²³⁰ Hänen esitellessään tuloksia viesti oli sama kuin Kuuselalla 12 ja Kuusisella 27 vuotta aiemmin, sävy vain ahdistuneempi: *"Hälytyskellojen tulee soida korvissamme"*.²³¹ Edustajakokouksissa aiheesta puhuivat yhä vain naiset.²³² Kesällä 1982 keskuskomitea viimein nimesi toimihenkilötyön jaoston.²³³

Ay-poliittisesti tilannetta vaikeutti SAK:n ja toimihenkilöiden keskusjärjestöjen kilpailuasetelma.²³⁴ Erityistä myrkyä oli Kansa Oy:n vakuutusalan lakon aikana 1981 solmima erillissopimus. Se toi työntekijäpuolelle potkut etujärjestöstään ja Kansalle sakot työnantajilta. Toimihenkilöiden katkeruutta ei vähentänyt se, että Kansan pääomistajiin kuului SAK.²³⁵

Puheenjohtaja Kajanojan arkistokokoelmassa on kevään 1983 katastrofivaalien edeltäkin iso pinkka materiaalia, jossa määritellään toimihenkilöt riistetyiksi työväenluokan kohtalotovereiksi. Mitään välitöntä keinoa näiden luokkatietoisuuden herättämiseksi ei keksitty. Muista selvästi poikkeava oli SKDL:n pääsihteerin Jorma Hentilän päivämätön puhereferaatti, jossa syytettiin kommunisteja herravihasta ja pahoiteltiin olemattomia yhteyksiä.²³⁶ Poliittiset vastustajatkaan eivät toisaalta vielä oivaltaneet tilannetta, sillä ääriivasemmiston ja toimihenkilöiden lähentyminen huoletti.²³⁷

IV TALOUDENPITOON 1944-81 KASAUTUNEET RISKIT

4.1 Budjettia suuremmat neuvostorahat

SKP:n julkiset tulonlähteet ja etenkin niiden keskinäinen painoarvo vaihtelivat sodanjälkeisinä vuosikymmeninä suuresti. Tilinpäätöksissä nähtiin sekä yli- että alijäämää, mutta suhteellisen pieninä

²²⁶ Kommunisti 7–8/1976, Kommunisti 7–8/1977, 9/1977 ja 4/1978; Soihtu 2/1977.

²²⁷ Kommunisti 10/1978, 11/1978, 6/1979 ja 10/1979.

²²⁸ Syksyllä 1979 Kommunisti ruoti aihetta kahdeksan sivun keskustelussa. Uusi kierros nähtiin 1981–82. Kommunisti 10/1979, 12/1979, 2/1981, 5/1981, 5/1982 ja 6/1982. Keskuskomiteassa toimihenkilökysymyksen otti esiin syksyllä 1980 enemmistön kansantalousmies Gunnar Asplund. SKP:n kk:n ptk 19.–20.11.1980 ja liite 34. KaA.

²²⁹ SKP:n kk 19.3.1980 ja liite 45. KaA.

²³⁰ SKP:n kk 22.–23.8.1981 ja liite 58. Tammissola puhui aiheesta marraskuussa. SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981, liite 42. Keskustelu vilkastui taas Kommunistissakin. Kommunisti 2/1981, 5/1981, 5/1982 ja 6/1982.

²³¹ SKP:n kk 19.–20.3.1982 ja liitteet 5, 15, 16 ja 21. KaA. Keskustelussa käytettiin vain neljä puheenvuoroa, eikä niitä edes litteroitu. Kokouksen valiokuntaan kuului kuitenkin nyt toimihenkilötyön valiokunta. Sitä johti Tammissola.

²³² SKP:n 18. edk:n ptk 1978 ja liite 90 (Heljä Tammissola); SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liitteet 50 (Liisa Helin) ja 97 (Airi Mynttinen ja Kaija Sinervä). Kaksi viime mainittua liitettiin ajan puutteen vain papereina pöytäkirjaan. Lisäksi Matti Kautto huomautti ohimennen kokoomuksen saaneen ääniä toimihenkilöiltä. SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liite 27. KaA.

²³³ SKP:n kk 4.–5.6.1982 ptk ja liite 9. KaA. Pj oli Eero Sumäki, jonka viiteryhmäksi ilmoitettiin TVK ja SLL.

²³⁴ SDP:n tasapainoilusta asiassa: Bergholm 2012, 485.

²³⁵ Laavola 1985, 253–261, erit. 256–257 ja Laavola 1995, 51–54 (sama pohjateksti). HS 8.12.1981 ja 9.12.1981. Kansa Oy:n historiassa mainitaan erillissopimus, muttei jälkipuintia, Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton historiassa ei kumpaakaan. Kallenautio 1994, 164; Ahtokari 1992. Liiketyöntajat (LTK) vei asian välimieslautakuntaan, joka määräsi Kansan maksamaan etujärjestölleen 337 000 markan korvaukset. HS 25.5.1982.

²³⁶ Kajanojan pj-kokoelma. KaA. Samaan nivoutuvaa nais- ja tasa-arvotyötäkin oli puitu keskuskomiteassa juuri ennen vaaleja. SKP:n kk:n ptk 18.–19.2.1983 ja liitteet 15, 34–35. KaA.

²³⁷ Parkkinen 138–142,

summina. 1970-luvun lopulle asti talous saatiin aina keskipitkällä aikavälillä tasapainoon. Kulissien takana pysyvin asia oli se, että puolue oli lähes 70 vuotta ja muu kansandemokraattinen liike 40 vuotta hyvin riippuvainen NKP:n taloudellisesta avusta.²³⁸ Sosialidemokraattien vasemmalla puolen olisi varmasti ollut jonkinlainen puolue – onhan nytkin – mutta sillä ei olisi ollut varaa samanlaiseen palkattuun järjestökoneistoon eikä etenkään yhtä laajaan lehdistöön.

Neuvostotuki oli 1940- ja 1950-luvulla jopa seitsenkertainen SKP:n viralliseen budjettiin nähden. Kun Rentolan dollareina listaamat summat vuosilta 1950–73 muuntaa tuon ajan markoiksi kunkin vuoden kertoimella, summat ovat seuraavia:

NKP:n tuki SKP:lle 1950-73 (milj. mk)

1950	86,4	1957	161	1964	
1951	202	1958	128	1965	2,9
1952	0	1959	160	1966	2,9
1953	900	1960	224	1967	
1954	111	1961	193	1968	
1955	104	1962	193		
1956	116	1963		1973	4,3

Lähteet: Rentola 1997, 177. Valuuttakurssit: Autio 1992, 113-116. Kurssit olivat ajanjaksolla muuten hyvin vakaita, mutta Suomi devalvoi 1957 ja teki 1963 alusta sisäisen rahauudistuksen, jossa markan arvosta pudotettiin kaksi nollaa. Kurssit ovat molemmissa tapauksissa toimenpiteen jälkeiseltä ajalta. Rentola päättelee puolueen saaneen 1951 ennakkona seuraavankin vuoden rahat.

Devalvaatiot ja inflaation ohittaen vuotuinen potti liikkui siis 1950–66 vajaan miljoonan ja kolmen miljoonan ns. uuden markan välillä. Nykyeuroiksi muutettuna vuoden 1950 avustussumma olisi 3,4 miljoonaa ja vuoden 1951 tuplajättipotti peräti 6,8 miljoonaa.

Ulospäin rahavirta ei näkynyt. Koko liikkeen toimintaa leimasi köyhyys ja tauoton uurastus. Pennejä ja työpanosta tiristettiin irti jäsenmaksuina, talkootöinä, iltamien pääsylippuina, lehtien, kirjojen ja merkkien myynnillä, arpajaisilla sekä erillisillä rahankeräyskampanjoilla eli ”kamppailuilla”. 1940- ja 1950-luvun vuosikertomukset tuovat mieleen sotavuosien kekseliäisyyden. Elina Katainen on ristinyt naisliitto SNDL:n historiansa nimellä ”*Akkain aherrusta aatteen hyväksi*”. Budjetteihin ja tilinpäätöksiin tuhannet pienet purot kirjattiin 1954 alkaen momentille ”*Tukimaksut*”. Jo aiemmin oli käytössä erillinen momentti ”*Lahjoitukset*”.²³⁹ Sillä tarkoitettiin yksittäisten jäsenten luovuttamia summia. Taloudenhoitaja Antti Aaltonen julisti valtaosan tuloista tulleen ”*kansan pienistä kukkaroista*”.²⁴⁰

Aihetta ensimmäisenä selvittänyt Rentolakin arveli, että raskaimman taakan kd-leirin rahoituksesta kantoivat omat jäsenet.²⁴¹ Moraalisesti hän on oikeassa. Uhraukset olivat suuria ja vilpittömiä. Kylmien lukujen valossa isoveljen avokätisyyden ja SKP:n taloudenpitoa koskevan muun informaation välillä vallitsi aina 1970-luvun alkuun asti huutava epäsuhta. Puolue, jonka olisi pitänyt kieriskellä rahoissa, venytti penniä, piiskasi jäseniään ja teki jo Aaltosten kaudella ainakin seitsemän kertaa alijäämäisen tilinpäätöksen.²⁴² Syitä lienee monta.

²³⁸ Varhaisimmista vaiheista Saarela 1998, 276–295 (Sama tanskaksi kirjassa *Guldet fra Moskva*). Sodanjälkeisistä vuosista Rentola 1997: 176–179; Rentola 1998, 132–133. Ensimmäisenä sotien väliltä: Hakalehto 1966, 35–37.

²³⁹ SKP:n X edk:n ptk 1954 liite kohtaan 9; SKP:n XII edk:n ptk 1960, liite kohtaan 13; KaA. Lumppuja ja paperia kerättiin ainakin vielä 1960-luvun puolimaissa. SKP:n 14. edk:n ptk 1966, liite kohtaan 15, KaA.

²⁴⁰ Vielä tuolloin se kai piti jopa paikkansa. SKP:n VII edk:n ptk 1945, liite 21: ”*Tilikertomus 19.10.1945*”, KaA.

²⁴¹ Rentola 1997, 178.

²⁴² Vuoden 1944 muutamalta kuukaudelta oli jäänyt 300 000 markkaa voittoa. Vuosien 1945–47 tileistä ei ole täyttä selkoa. 1948 ja 1949 tilinpäätökset olivat lievästi ylijäämäisiä ja 1950 tuntuvasti alijäämäinen. 1948–50 kokonaissaldo

Ensinnäkään kaikki myönnetty raha ei endeemisen korruption maasta²⁴³ ehkä koskaan päätynyt rajan yli. Kavalluksen riskit lienevät tosin olleet hirmuiset. Summasta on saatettu myös vähentää SKP:n toimintaan liittyneitä menoja, kuten matkoja ja uudelleen käynnistyneen puoluekoulutuksen kuluja.²⁴⁴ NKP:n vuotuisissa periaatepäätöksissä ja vastaanottajien yksittäisissä kuittauksissa olevia summia on vertailtaviksi vasta 1980-luvulta. Tuolloin ne pitkälti täsmäsivät.

Toisekseen rahan tarve oli aluksi pohjaton. SKP ja SKDL joutuivat aloittamaan 1944 muihin puolueisiin nähden lähes 40 vuoden takamatkalta. Rakenteet polkaistiin pystyyn tyhjästä ja vielä jälleenrakennuskauden poikkeusoloissa.²⁴⁵ 1944–48 perustettiin 14 sanoma- ja 12 aikakauslehteä. Niitä painamaan hankittiin kahdeksan kirjapainoa. Sanomalehdistä hengissä oli 1960-luvulle tultaessa seitsemän, aikakauslehdistä kahdeksan ja painoista viisi.²⁴⁶ Valtaosa sinnitteli 1990-luvulle. Investointeihin kului vuosikymmenestä toiseen suuria summia, joskin lehtikuolemat sekä kotimaassa että Ruotsissa toivat markkinoille edullisia käytettyjä koneita.²⁴⁷

Runsaasti rahaa nieli toimipaikkojen rakentaminen. Poliittisia tilaisuuksia ei saanut ennen 1960-luvun loppua järjestää kouluissa, joten liikkeen oli hankittava omat tilat.²⁴⁸ 1930-luvulla menetetyistä työväentaloista saatiin takaisin vain joitakin kymmeniä. Kunnossa pidetyistä oli maksettava korvauksia. Hunningolle jääneet piti remontoida.²⁴⁹ Muualle kyhätty parakit korvattiin komeammilla Kansantaloilla. Esimerkiksi Kajaaniin 1956 valmistunut Kansanpirtti sekä Karkkilaan ja Kuopioon 1957 nousseet Kansantalo ja Työnkulma olivat kolmikerroksisia, Poriin 1963 valmistunut Puistokulma peräti viisikerroksinen kerrostalo.²⁵⁰ Kiinteistöjen kokonaismäärä oli enimmillään yli 400 ja tanssilavojen noin 200. Osa osoittautui hyvin kannattaviksi, osa kankkulan kaivoiksi.²⁵¹

jäi 2,7 miljoonaa miinukselle. Tämän jälkeen ylijäämää kertyi 1951 noin 14 000, pulavuonna 1952 jo 5,3 miljoonaa (!) ja 1953 lähes 2,3 miljoonaa markkaa. 1954 tuloja oli peräti 10,8 miljoonaa markkaa menoja enemmän. 1955–56 tilinpäätös valahti kuitenkin saman verran miinukselle. Alijäämä oli 1955 noin 2,9 miljoonaa ja 1956 jo 10,2 miljoonaa markkaa. Lukuja suhteuttaa se, että loppusummakin oli kahdeksassa vuodessa nelinkertaistunut. SKP:n tilinpäätökset.

²⁴³ Rogatshi 301–325; Seppänen 2012, 23–30, 36, 46.

²⁴⁴ Järkeenkäypä arvio on Rentolan itsensä tekijälle puhelimitse esittämä. Suomalaisten koulutus alkoi Moskovassa uudelleen 1954 NKP:n puoluekorkeakoulussa ja 1962 ulkomaalaisille tarkoitettussa Yhteiskuntatieteiden Instituutissa. 1959 alkaen oli käyty myös Komsomolin vuoden mittaisilla kursseilla. Krekola 1998, 431–444; Krekola 2003, 56.

²⁴⁵ Perko 1988 (SLH 3) 118–127; Tommila – Salokangas 1998, 101–129; Venho 1996, 14–22. SDP:n ja kd-liikkeen instituutioista kootusti: Ingman-Toivonen passim, erit. 37–63.

²⁴⁶ SLH 5, 84–85, 163–165, 269–270, 272–274, 280–281, 293; SLH 6, 300, 354–356; SLH 7, 153–154, 161, 199–200, 234–236; Kauniskangas 1966, 9–26; Peltola 1988, 19–35; Krohn 17–20; Saarela 2006, 29, 129–132, 225 – 226; Lehtonen 2007, 17–38; Mänttari 22–37; Painavaa yhteistyötä 35–38, 40, 44–47; Viitala 2013, 17–18, 25–27, 40.

²⁴⁷ Esim. 1964–65 rakennettiin uusi painotalo Kuopioon ja Tampereelle, ja molempiin tuli käytetty kone Ruotsista. SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10, KA. Lehtonen 2007, 98–101; Saarela 2006, 348–349. 1970-luvun alun hieman valoisammista näkymistä Kortealho kiitteli idänvientiä. SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. 1975 hän oli lyhytsanainen ja synkkä. SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106. KaA.

²⁴⁸ SKDL-lehti 4/1952; SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15. 1969 Kortealho mainitsi asian hoituneen kansakouluasetuksen muutoksella. SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10, KaA. Riitta Vartin kaunokirjallinen alter ego piti koululla kokoontumista suurena ihmeenä vielä 1970-luvullakin. Vartti 1992, 310.

²⁴⁹ SKP:n oman laskelman mukaan vanhoja työväentaloja oli saatu sodan jälkeen haltuun alle 30. SKP:n XIII edk:n 1963 ptk ja liite. Luku vaikuttaa pessimistiseltä, sillä yksin Oulun piirissä päästiin toiselle kymmenelle. Ranta 24–26. Aiheesta myös: Kommunisti 1/1945.

²⁵⁰ Työnkulma (verkkootikkeli); Kansantalo 2/1962, 1/1963, 4/1963, 3/1964 ja 4/1964.

²⁵¹ Luku pysyi melko stabiilina. Alan liiton aloitellessa määräksi arvioitiin 450 ja 40 rakenteilla olevaa. SKDL-lehti 3/1952. 1957 määräksi ilmoitettiin lähes 400 ja 1972 noin 430. Vanhoja ilmeisesti poistui käytöstä, sillä niinkin myöhään kuin 1963–68 valmistui yhä 49 uutta toimitaloa. Peruskorjauksia tehtiin parisataa. SKP:n IX edk:n 1951 ptk, liite kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954 liite kohtaan 9; SKP:n XI edk:n ptk 1957, liite kohtaan 15; SKP:n XIII edk:n ptk 1963 ja numeroimaton liite; SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10; SKP:n 16. edk:n 1972 ptk, liite 9. KaA. Rakentamistalkoisiin innostettiin Kulttuuritalon hengessä mm. Kansandemokraatti-lehdessä 1/1957.

Eniten kuluja kasvatti epätavallinen organisaatio. SKP:n ja SKDL:n toiminta oli päällekkäistä ja vaati kaksinkertaisen miehityksen. Nais-, nuoriso- ja lapsijärjestöjenkin pyörittäminen oli jo varhain ammattimaisemmalla pohjalla kuin kilpailijoilla. Elämä ei ollut leveää, mutta jakajia oli paljon. Palkallisten työntekijöiden määrä oli ainakin puoluetuen käynnistymiseen asti huomattavasti suurempi kuin muilla Suomen puolueilla.²⁵² Jo 1960-luvun alkupuolella oli elätettävä lähes 500 toimitsijan lisäksi toistasataa toimittajaa.²⁵³ Taloudenhoitaja Korttealho harmitteli monikerroksisen koneiston kalleutta puolijulkisestikin.²⁵⁴

Mielikuvat alkuaikojen ahdingosta liittyvät osin yksittäiseen katovuoteen. Neuvostoliitosta ei nykytiedon mukaan saatu 1952 lanttiakaan, koska edellisvuoden vaaleihin oli kuitattu ennakkona kaksinkertainen summa. Lehdistö joutui kulukuurille.²⁵⁵ Rakennushankkeetkin oltiin jäädyttää.²⁵⁶ Tilinpäätös jäi kuitenkin lopulta tukevasti plussalle. Liekö jonkinlaista hätäapua sittenkin tullut.²⁵⁷

Intressissä oli jopa ylläpitää köyhyyden imagoa. Tahdin hellittäminen olisi herättänyt kiusallisia kysymyksiä varojen alkuperästä.²⁵⁸ Raadannassa harjoiteltiin jo sosialismin rakentamista, eikä Kulttuuritalon tiiliä kanniskellessa ehtinyt kysellä hankalia. Paikallistasolla eläteltiin vielä 1960-luvulla rajatonta uskoa joukkovoimaan myös taloudenpidossa: ”Mielestäni mitkään annetut tavoitteet eivät ole sellaisia, joita ei voitaisi täyttää, kunhan vain niihin suhtaudumme kommunistisesti.”²⁵⁹

Tilanne olisi ollut vaikeampi, jos ei eri elämäalueille olisi saatu jo varhain keskitettyä ja ammattimaista organisaatiota. Osa siinä oppinsa saaneista jatkoi vielä 1980-luvullakin. Tärkeimmät instituutioista aloittivat 1950-luvun alussa.²⁶⁰ Rahaliikenne pyrittiin keskittämään omaan SKDL:n Kansan Keskus-Kassaan. Juridisesti se ei ollut pankki, vaan Postipankin alaisuudessa toiminut säästökassa. KKK toimi myös kollektiivisena työnantajan edustajana ja otti 1970-luvulla hoitaakseen

Kannattavuuspulmatkin tunnustettiin. Kansantalo 3/1964. Uudisrakentamisesta Oulun piirissä: Ranta 26–27; Etelä-Karjalassa: Raskas taival 144; Kainuussa: Heikkinen 379–382, 388–390, 396–418.

²⁵² SKP:n vuoden 1956 budjetin liitteenä oli 45 nimen aakkosellinen lista palkkatietoineen. SKP:n kk:n ptk 25.3.1956, numeroimaton liite. KaA. Noin 300 000 jäsenen Maalaisliitolla oli 1962 puoluetuimistossaan 14 palkattua työntekijää. Hokkanen 2002, 199, laajemmin: 172–178, 193–199. Määrä vaikutti 1970-luvulla yli kaksinkertaistuneen. Isohookana-Asunmaa 179–183. Varesen 1950-luvun alusta mainitsemat yli sata kokoomuksen toimihenkilöä lienevät kurssitettuja vapaachtoisia. Vares 2008, 143–144, 267, 269–270, 275–276, 281–285. Rantalan ilmeisesti puolueilta itseltään saamat luvut vuosilta 1966 ja 1978 vaikuttavat osin epäuskottavilta. SKP:lla olisi sen mukaan ollut 1978 vain 29 palkattua työntekijää. Kyse lienee vain keskustoimistosta. SDP:n 147 ja Keskustapuolueen 136 sisätänevät piiritkin. O. Rantala 84.

²⁵³ Ruotsalaisen Bengt Matin 1965 ilmestyneen artikkelin mukaan SKP:lla ja sen ”apujärjestöillä” oli 480 kokopäiväistä, palkallista toimitsijaa. Matti 20 (nykyään verkossakin). Nopea päässä lasku osoittaa sen ainakin mahdolliseksi, vaikka mukaan ei ottaisi edes Rauhanpuolustajia tai SNS:n väkeä. Yksin taloudesta vastaavia palkallisia työntekijöitä oli 1960-luvun alun kd-järjestöissä ja niiden yhtiöissä 70. SKP:n kk:n ptk 29.3.1961, liite 4 ja sen alaliite 3; Peltola 1988, 47–49.

²⁵⁴ SKP:n 16. edk:n 1972 ptk, liite 9, KaA.

²⁵⁵ SKP:n Työkansan Sanomien sivumäärä supistui neljään. SKDL:n Vapaa Sana muuttui tabloidiksi. SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 11, SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liite; SKP:n X edk:n ptk 1954 liite kohtaan 9; SKP:n XI edk:n ptk 1957, liite kohtaan 15, KA; SKP:n kk 10.–11.5.1952, liite; VS 15.4.1952.

²⁵⁶ Vaaleja varten 1950 käynnistetty lipaskeräys ”Markka päivässä” muutettiin muotoon: ”Markka päivässä, kaksi lehdistölle”. Uuden lehtitalon rahoittamiseksi perustettu SKDL:n Rakennusrahasto oltiin lähellä panna lehdistökriisin ajaksi ”lepotilaan”. Antti Aaltonen: SKP:n kk 10.–11.5.1952, liite; Tks 5.7.1952. Markka päivässä -kampanjasta: SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet; SKDL-lehti 1/1951 ja 2/1951. Pian nimi oli jo ”Kolme markkaa päivässä”. SKDL-lehti 8/1953.

²⁵⁷ Ibid. SKP ei ollut ilmeisesti osannut varautua katkokseen, sillä vuoden 1952 budjetti oli alun perin neljänneksen edellistä suurempi. Vuodelle 1953 se kutistui 17 prosenttia.

²⁵⁸ SKP:n jäsenlehti mainitsi professorin, joka oli laskenut miten paljon kd-vaalityö on tullut vähintään maksamaan. ”Ja tietenkin hän on jättänyt vain pahansuopaisten arvailujen varaan, mistä rahat ovat kotoisin.” Päivän Posti 1/1964.

²⁵⁹ Turun piirin Toivo Anttonen. SKP:n XIII edk:n 1963 ptk, liite Taloudelliset asiat / keskustelu, KaA.

²⁶⁰ Periaatepäätös ”Keskusrahastosta” ja ”Kansankiinteistöjen yhteenliittymästä”: SKDL:n II liittokok. ptk 1949.

lehtien kirjanpitoa.²⁶¹ Toimitalojen yhdyssiteeksi perustettiin keväällä 1950 Kansantalojen Liitto, jonka johdossa olivat isännöinnin ja rakentamisen ammattilaiset.²⁶² Neuvoja järjestyi juridiikasta, veroista, vakuutuksista ja avustuksista aina keittiön pitoon ja lattian huoltoon.²⁶³ Liiton taloutta hoitamaan perustettiin 1955 Työväen-, Kulttuuri- ja Kansantalojen Tuki, joka 1959 sai nimen Kulttuurityön Keskus (KtK).²⁶⁴ Lehtiä ja painoja edustamaan oli perustettu jo 1948 Demokraattisten Kustantajain Liitto.²⁶⁵ Investointeja rahoitti SKDL:n Rakennusrahasto. Sen päätehtävä oli kerätä varoja ensimmäiseen sodanjälkeiseen suurhankkeeseen, Kotkankadulle 1952 valmistuneeseen Lehtitaloon.²⁶⁶ Vaaleihin rahaa haali 1950 alkaen SKDL:n Yhteisrahasto.²⁶⁷ Sisältöapua iltamien järjestämiseen antoivat SKDL:n Valistuskeskus (1945–58), Kulttuurityö ry (1947–2005) ja Ohjelmatyö ry (aloitti 1950, vir. 1962).²⁶⁸ Antti Aaltonen ohjeisti järjestöjen taloudesta vastaavia tilinpidossa Taloudenhoitajien kerhon kautta.²⁶⁹

Orgaaneista tuli pitkäikäisiä. Kansan Keskus-Kassa muutti vielä Vasemmistoliiton puoluetuomistoon ja kaatui konkurssiin SKP:n mukana 1992.²⁷⁰ Kulttuurityö muuntautui 2006 ajatushautomoksi nimeltä Vasemmistofoorumi. Ohjelmatyö nousi otsikoihin Vasemmistoliiton vaalirahoittajana 2008.²⁷¹ Monia muitakin käytettiin ilmeisesti jo varhain rahojen kierrätykseen.

4.2 Puoluetuella paikattu jäsenmaksupinnaus

SKP:n tärkein virallinen tulonlähde olivat 1945–65 jäsenmaksut. Ne suhteutettiin ansiotuloihin progressiivisella taulukolla.²⁷² Summat olivat siksi aivan eri luokkaa kuin muilla kd-järjestöillä.²⁷³

²⁶¹ SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954 ja liitteet kohtaan 11 (digit. kohta 9); SKP:n kk:n ptk 5.10.1954, liite; SKP:n kk:n ptk 26.–27.3.1960, liite; SKP:n kk:n ptk 29.3.1961, liite 4; SKP:n kk:n ptk 5.–6.5.1962, liite 6; SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10; SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9; SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106. Julkisia mainintoja: TkS 2.2.1951; VS 2.2.1951; TkS 23.12.1952; VS 23.12.1952; TkS 29.7.1956; VS 29.7.1956. SKDL:n vuosikokouksen 21.–22.5.1971 ptk. KaA.

²⁶² Esittely: SKDL-lehti 3/1952; SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954 ja liite. Virallinen nimi oli Työväen, Kulttuuri- ja Kansantalojen Liitto. Ingman-Toivonen, 62. Apuna oli mm. Kemian rakennustarkastaja Olavi Nurmi. Kansantalo 1/1962, 4/1962, 2/1963, 3/1963, 4/1964.

²⁶³ Kansantalo 1/1961, 3/1961, 1/1963, 3/1963, 4/1963, 1/1964, 2/1964, 3/1964, 4/1964, 1/1965, 2/1965.

²⁶⁴ KtK:n perustamisasiakirjat 1955. 1F Ihmisoikeuksien Liitto ry. Hm 27. KaA. Luettelo KtK:n hallitusten jäsenistä ja työntekijöistä 1955–69 on verkossa sisärjestön hieman keskeneräisessä historiikissa Kansan Sivistystyön Liitto ry 1964– ksl.files. Lisää: Kansantalo 3/1963, 1/1964, 2/1965; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. KaA.

²⁶⁵ Peltonen 1987, 21–22.

²⁶⁶ SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet. Ensimmäiset julk. maininnat TkS 17.6.1950, 23.6.1950. Myöh. uutisia kymmeniä.

²⁶⁷ SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet kohtaan 13; SKP:n kk:n ptk 29.3.1961, liite 4; SKP:n kk:n ptk 5.–6.5.1962, liite 6; SKP:n 14. edk:n ptk 1966, liite kohtaan 15; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10; SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9; SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106. Julkisia mainintoja: TkS 24.2.1951, 29.5.1951; VS 22.9.1951; TkS 20.6.1952 ja 5.7.1952; VS 15.8.1952, 19.10.1952 ja 15.12.1952; VS 9.2.1954, 5.9.1954; TkS 5.5.1955, 12.8.1955 ja 28.9.1955.

²⁶⁸ SKDL:n toimintakertomus 1946–49, 14. SKDL:n II liittokokouksen 28.6.–1.7.1949 ptk, liite 3. Ingman-Toivosen mukaan Valistuskeskus toimi 1945–58, Kulttuurityö ry 1947–2005 ja Ohjelmatyö ry 1962 alkaen. Ingman-Toivonen 62. Kd-lehdissä ensin mainittu esiintyy vain keväeseen 1952, Ohjelmatyö taas jo 1950: TkS ja VS 16.4.1950.

²⁶⁹ Antti Aaltonen hmp. KaA; TkS 20.6.1950. Myöhemmin kursseja järjesti Sirola-opisto ja neuvoja antoi KtK:n taloudenhoitaja. Kansantalo 3/1963, 4/1963, 2/1964, 4/1964; Sirolan toim.kert. 1964–65, 14–15 ja 1966–67, 15.

²⁷⁰ SKP jäi KKK:lle velkaa 10 mmk. HS 14.9.1990; HS 3.11.1992; HS 16.11.1992; HS 16.12.1992; HS 29.8.1993.

²⁷¹ Ingman-Toivonen 62; IS 2.6.2008, 3.6.2008, 12.6.2008 ja 15.7.2008; KU 3.6.2008; HS 4.6.2008.

²⁷² Neliportainen maksutaulukko tehtiin jo syksyllä 1944. SKP:n maata käsittävän edustajien kokouksen ptk. 1946–48 käytössä oli seitsenportainen taulukko, joka vuosiksi 1949–51 muutettiin 15-portaiseksi. Yläpään laajentamista perusteltiin inflaatiolla. SSKP:n VII edk:n ptk 1945 (ei tarkkoja lukuja); SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 8. Vuoden 1952 alusta maksu oli 0,18–1,0 prosenttia bruttoansioista. SKP:n edk:n IX ptk 1951, liite kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954; SKP:n XI edk:n ptk 1957; SKP:n XII edk:n ptk 1960; SKP:n XIII edk:n ptk 1963.

²⁷³ SKDL:n vuotuinen jäsenmaksu eli liittovero henkilöjäseneltä oli 1946–49: 36 mk, 1949–58: 60 mk, 1959–61: 120 vanhaa mk, 1962–75: 2,4 uutta mk, 1976–83: 6 tai 12 mk, 1984–85: 50 mk ja 1986–88: 70 mk. SKDL:n I liittokok. 1946 ptk; SKDL:n II liittokok. 1949 ptk; SKDL:n III liittokok. 1952 ptk, liite 20; SKDL:n IV liittokok. 1955 ptk, liite 13; SKDL:n V liittokok. 1958 ptk, liite 5; SKDL:n VI liittokok. 1961 ptk; SKDL:n VII liittokok. 1964 ptk; SKDL:n 8.

Jäsenten oman talouden kannalta ruuvi oli kierretty liian tiukalle. Joutuessaan valitsemaan puolueen ja perheensä elannon välillä suurten ikäluokkien vanhemmat kallistuivat jälkimmäiseen.²⁷⁴ Tämä synnytti muun uhrautumisen käänköpuoleksi suoranaisten pinnaamisen puoluekulttuurin. Valtaosa maksoi vuosikymmenestä toiseen vähemmän kuin taulukko olisi edellyttänyt.²⁷⁵

Tuottoa heikensi keräystapa. Puolueosaston edustaja nouti tilitykset käteisenä jäsenten kotoa. Sen oli määrä tapahtua kuukausittain, mutta välit venähtivät niin pitkiksi, että johto asetti jo 1950-luvulla tavoitteeksi edes neljännesvuosittaisen kannon.²⁷⁶ Kotikäynnit jatkuivat 1980-luvun puoliväliin, vaikka osa osastoista oli korvannut ne pankkisiirroilla.²⁷⁷ Voudin rooli oli arvatenkin vaivaannuttava.²⁷⁸ Puolueet eivät korporatismiin huippuvuosinaan keksineet perää jäsenmaksuja työnantajien kautta suoraan palkasta.²⁷⁹

Puheessaan taloudenhoitaja saattoi vaatia tinkimään puolueen hyväksi jopa kahvista, sokerista ja tupakasta.²⁸⁰ Varoittavia esimerkkejä olisi kai järjestetty näyttävämmiin, jos SKP:n olemassaolo olisi todella ollut jäsenmaksujen varassa. Johto taipui sen sijasta alentamaan taksoja 1952 ja uudelleen 1955 alusta. Ensimmäisellä kerralla optimointi tuotti tulosta ja kertymä parani, jälkimmäisellä ei.²⁸¹ Parhaiten maksumoraalia ryhdistivät aika ajoin toistuvat jäsenkirjojen vaihdot, joissa rästiläiset olivat vaarassa jäädä ilman uutta.²⁸² Pinnarien osuus vaihteli, mutta nousi muutamissa piireissä 1955 lähelle puolta ja 1957 sen ylikin. Koko puolueessa osuus oli kolmanneksen luokkaa, kunnes vaihto hetkeksi kutisti sen 15–20 prosenttiin. Kesäkaudella 1960 maksunsa laiminlöi taas tasan puolet jäsenistä.²⁸³ Taksanhuojennuksia vaadittiin edustajakokouksille tehdyissä aloitteissa tuloksetta sekä 1957, 1960 että 1963. Taustalta pilkisti sisäistä herravihaa.²⁸⁴ 1966 aloitteita oli jo ”*totuttua enemmän*”.²⁸⁵

liittokok. 1967 ptk; SKDL:n 9. liittokok. 1970 ptk; SKDL:n 10. liittokok. 1973 ptk; SKDL:n 11. liittokok. 1976 ptk; SKDL:n 12. liittokok. 1979 ptk; SKDL:n 13. liittokok. 1982 ptk, liite 88; SKDL:n 14. liittokok. 1985 ptk.

²⁷⁴ Antti Aaltonenkin myönsi elinkustannusten nousun rajoittaneen jäsenistön aktiivisuutta keräyksissä ja arpajaisissa. SKP:n VIII edk:n ptk 1948, numeroimaton liite, KaA.

²⁷⁵ Taloudenhoitaja arvioi 1951, että täyden maksun maksaminen on puolueen säännöistä eniten rikottu. Osa kerääjistä kieltäytyi jopa perimästä sitä, koska se oli niin poikkeuksellista. SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 11 ja SKP:n IX edk:n ptk 1951, liite kohtaan 13. Kitsastelijoiden yleisyyttä paheksuivat kokouspuheissaan myös Turun Kärämäen osaston Kaisa Suomi ja Helsingin-Uudenmaan piirijärjestön Viljo Smolander.

²⁷⁶ SKP:n IX edk:n ptk 1951, liite kohtaan 13. Aloite nettopalkasta maksettavasta jäsenmaksusta tyrmättiin teknisesti liian vaikeana ja suurperheille epäedullisena. SKP:n X edk:n ptk 1954, liite kohtaan 9 (p.o. 11) Käyntiväleistä: Antti Aaltonen: SKP:n XI edk:n 1957 ptk, liite kohtaan 15 (p.o. 9), KaA. Todellisuus oli 1960-luvun puolimaissa kerran tai pari vuodessa. Päivän Posti 3/1964.

²⁷⁷ SKP:n puoluetalousojoituksen ptk 25.2.1985, liite 5. Samasta: Päivän Posti 3/1964; Kommunisti 10/1979; Lindfors 2007, 188. Postisiirtojärjestelmä oli käynnistetty jo 1939. Sen käyttöön osastojen, piirien ja keskustoimistojen välisessä rahaliikenteessä kehoitettiin jo ainakin 1950-luvun alusta. SKDL-lehti 2/1951, 9/52, 2/1955, 9/1955.

²⁷⁸ Pohjola 25–38, erit. 28–32. Käytäntö oli alkanut ay-liikkeessä jo 1900-luvun alussa, joten malli on todennäköisesti periytynyt juuri sieltä myös sodanjälkeiseen puolueeseen.

²⁷⁹ Poikkeus oli NI:n omistukseen hetkeksi siirtynyt Sähkö Oy Siemens. SKP:n IX edk:n ptk 1951, liite kohtaan 13, KaA.

²⁸⁰ SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 11, KaA.

²⁸¹ SKP:n edk:n IX ptk 1951, liite kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954. 1952 samaan yhteyteen osunut jäsenkirjojen vaihto nosti tuottoa yli 40 prosenttia. 1955 tuotto notkahti viidenneksen, eikä kokeiluihin uskaltauduttu vuosikymmenen.

²⁸² Jäsenkirjat oli pakkokin uusia aika ajoin, koska suoritettavat maksut merkittiin niihin kuin pankkikirjaan. Sivut alkoivat täyttyä. Vaihtoja oli aluksi: 1952, 1958 ja 1963. Sitten niistä tuli kymmenvuotiskausittainen perinne: 1973 ja 1983.

²⁸³ SKP:n XI edk:n 1957 ptk, liite kohtaan 15 (p.o. 18); SKP:n XII edk:n ptk 1960, liite kohtaan 13, KaA.

²⁸⁴ Jäsenmaksujen laskemista vaatinut Pietarsaaren piirin Benjamin Raatikainen katsoi 1957 maksutaulukon sortavan perheellisiä ja suosivan hyvätuloisia tovereita, jotka ovat sitten ensimmäisenä kritisoimassa. Asiaa ajettiin jatkuvasti aloittein. SKP:n X edk:n ptk 1954 liite kohtaan 9; SKP:n XI edk:n 1957 ptk, liite kohtaan 9; SKP:n XII edk:n ptk 1960, liite kohtaan 13; SKP:n XIII edk:n 1963 ptk, liite Taloudelliset asiat, KaA.

²⁸⁵ SKP:n 14. edk:n ptk 1966, liite tiliasiat; Luonnehdinta Kortealhon: SKP:n kk:n ptk 18–19.5.1966, liite 6. KaA.

Verot ovat olleet suurempienkin kumousten polttoainetta, mutta SKP:n puolueriidan historiassa tämä materiaalinen aspekti on unohtunut. Uusi johto vastasi huutoon ja laski taksat lähes olemattomiin. Se muutti samalla puolueosastojen, piirijärjestöjen ja keskusjohdon jakosuhteita. Jäsenmaksuista enää 20 prosenttia piti tilittää Helsinkiin.²⁸⁶ Loppu jäi maakuntiin ja oli osaltaan pönkittämässä piirijärjestöjen ja piirisihteerien valtaa. Johto tuli itse avittaneeksi puolueensa federalisoitumista.

SKP:ssä valtaan 1966 noussut uusi suuntaus ei ollut tulopohjan murenemisestä kovin huolissaan. Se oli itsekin modernisaation tuote ja uskoi uudensuuntaisiin menetelmiin. Palatessaan hallitukseen SKDL ryhtyi ensi töikseen ajamaan puolueille valtion varoista maksettavaa tukea. Intressit kohtasivat, ja järjestelmä käynnistyi 1967 alusta.²⁸⁷ Kd-liike pääsi hallituksessa paremmin osalliseksi Veikkauksen ja Raha-automaattiyhdistyksen tuotoista.²⁸⁸ Uusi taloudenhoitaja Olavi Kortealho puhui RAY:stä freudilaisittain jopa ”*Raha-automaattina*”.²⁸⁹ Puoluetuki oli mannaa taivaasta, mutta siihen kehittyi vaarallinen riippuvuus. Jäsenmaksujen osuus SKP:n virallisista tuloista putosi 1964–68 lähes 40 prosentista 7 prosenttiin eikä koskaan enää noussut. Absoluuttinen tuottokin romahti.²⁹⁰ Puolueriidan aikana osastot ja piirijärjestöt pimittivät rahoja vielä omaan käyttöön. Kortealho laski toistuvasti, että Kulttuuritalolle päätyi kolmannes edes niistä murusista, jotka olisivat sinne kuuluneet.²⁹¹

Perinteisistä varainhankintakeinoista iltamien järjestäminen oli kuollut tv:n tultua. Tanssit ja uutuus nimeltä bingo tuottivat paikoin. Talojen ja lavojen rakentamiseen ja korjauksiin kului 1966–68 yhä yli 12 miljoonaa uutta markkaa. Muttoliike jätti haja-asutusalueella entisiä tyhjiilleen, ja niitä yritettiin myydä pois.²⁹² Uusista kehoitettiin 1970-luvun alussa jo pidättymään.²⁹³ Tilalle alkoi tulla toisenlaisia. Kd-liike oli tullut sosiaalisten lomaorganisaatioidensa ja RAY:n tuen kautta kiedotuksi nopeasti kasvavaan majoitusbisnekseen.²⁹⁴ Työväen Lomakeskusliiton markkinointiketjuksi perustettiin Solaris-Lomat ry, johon kuului 1980 jo 14 eri kohdetta. Niistäkin osa tuotti, osa ei.²⁹⁵

²⁸⁶ Periaatepäätös maksujen uudelleen määrittämisestä oli tehty jo edustajakokouksessa. Päätös ja Kortealhon selonteko SKP:n kk:n ptk 18.–19.5.1966, liite 6, KaA. Samalla lakattiin perimästä korotettua jäsenmaksua poliittisin perustein valtion tai kunnan virkoihin valituilta. SKP:n kk:n ptk 18.–19.5.1966, liite 7, KaA. Idea saattoi olla peräisin vuosikymmenen takaa. Paikallisjärjestöjä innostettiin SKDL:n Markka päivässä -keräyksen piiskureiksi jättämällä tuloksesta kunnallisjärjestölle ensin 20 prosenttia ja sitten 40 prosenttia. Loppu jaettiin tasan piirien ja keskusjärjestöjen kesken. SKDL-lehti 2/1955 ja 9/1955.

²⁸⁷ Leppänen 1999, 109–110; Nousiainen 1985, 47; Mickelsson 2007, 215–216; SKP:n kk:n ptk 21.–22.1.1967, liite 13; SKP:n kk:n ptk 4.-5.3.1967 ja liite. SKDL:n osuus oli 1967 ja 1968 2,05 miljoonaa markkaa, jälkimmäinen devalvoituna.

²⁸⁸ RAY:lta ja Veikkaukselta tuli kd-liikkeen sosiaaliseen toimintaan 1966 376 000 mk, 1967 578 000 mk ja 1968 jo 757 000 mk. SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. Yksin RAY:n tuet olivat 1969 ja 1970 yli 700 000 mk, 1971 jo 1,25 miljoonaa. SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. Vastaavat summat olivat 1972 1,9 miljoonaa, 1973 2,4 miljoonaa ja 1974 2,5 miljoonaa markkaa. SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106. Täysin ulkopuolella kd-liike ei ollut aiemminkaan. SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15. Alkon voittovaroja oli jaettu 1949 alkaen kuntien kautta raittius- ja nuorisotyöhön. SKDL-lehti 2/1954 ja 11/1955; Raittiustalo Koitto Oy:n johtokunnan ptk 14.12.1965. Veikkaus-varojen anomisesta: Kansantalo-lehti 3/1961, 4/1963. Opintokerhojen avustuksista: Kansantalo 3/1964.

²⁸⁹ SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. KaA.

²⁹⁰ Taloudenhoitajan kertomukset, SKP:n edustajakokousten ptk:n ja ao. liite 1951–84, KaA.

²⁹¹ SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106; SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liite 99. Lievempää nurinaa: SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. Osa vähemmistöistä oli kieltäytynyt tilittämästä kunnallisista luottamustehtävistä perittyä palkkioveroa. Sama koski NKP:n puoluekoulussa opiskelevien ”*sovittua jäsenmaksua*”. SKP:n siht. ptk 8.8.1972 ja 22.8.1972. KaA.

²⁹² SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. KaA.

²⁹³ SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. KaA.

²⁹⁴ Kortealhon taustoitus vuodesta 1966 alkaen: SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. Osa laajentumisesta selittyi 1975 tehdyllä lainmuutoksella, joka vahvisti aatteellisten yhteisöjen verovapauden. SKP:n 17. edk:n ptk 1975, liite 106. RAY tuki esim. 1984 lomaorganisaatioita 18,5 miljoonalla markalla, josta kd-liikkeen Solaris-Lomat sai 2,7 miljoonaa. 1985 kd-liikkeen Loma ja Virkistys ry sai 4,16 miljoonaa ja Solaris-Lomat 5,42 miljoonaa. HS 30.3.1984; HS 1.11.1986.

²⁹⁵ Aarmo Aitamurron 25.3.1985 päivätty selvitys: SKP:n puoluetalousohjeiston ptk 22.4.1985, liite 4. KaA; HS 4.12.1980; HS 1.3.1981; HS 1.8.1981; HS 4.8.1981; HS 8.2.1985; HS 20.4.1985; Taloudenhoitaja Ossi Viljakaisen selostus. SKP:n

4.3 Inflaatio ja eläkevastuut

NKP:n tuen reaaliarvo kasvoi aina 1960-luvun puolimaihin.²⁹⁶ Suhteellinen merkitys tosin pieneni, sillä menot ja muut tulot olivat sillä välin paisuneet. Vuonna 1966 tilinpäätökseen nähden yli kuusinkertainen neuvostotuki kattoi puolueen viralliset menot 1973 enää alle puolitoistakertaisesti.

Koska muitakin tuloja oli, seteliapua ei ollut alun perin mitään erityistä syytä ujuttaa julkisiin tileihin. Tilanne oli alkanut kuitenkin muuttua 1962, kun työeläkejärjestelmä käynnistyi.²⁹⁷ Osa kd-liikkeen toimitsijoiden palkasta oli totuttu maksamaan verotussyistä ja sisäisen kateuden hillitsemiseksi pimeästi.²⁹⁸ Käytännön jatkaminen uhkasi jättää työntekijät uuden vanhuudenturvan ulkopuolelle. Yhä suurempi osa NKP:n tukirahoista alettiin tämän vuoksi ohjata SKP:n viralliseen budjettiin.²⁹⁹ Uolevi Mattilan kertoma kuvio on looginen ja saa tukea tilinpäätöksistä. Samaan aikaan, kun puolueen jäsenmaksut ja arpajaisten tuotto romahtivat ja jäsenistön kaikinainen muu taloudellinen aktiivisuus herpaantui, keräysvarojen ja lahjoitusten määrä alkoi 1960-luvun jälkipuoliskolla selittämättömästi kasvaa.³⁰⁰

Puolueriidan vuosina neuvostotukea supisti se, että osa siitä – tietävästi 40 prosenttia – lohkaistiin vähemmistölle.³⁰¹ NKP ei palkinnut keskinäistä nahistelua kasvattamalla kokonaispottia. Se ei liioin kompensoinut rahan arvon heikkenemistä, vaikka tätä kiihdyttikin oman päävientituotteen eli öljyn kallistuminen. Inflaatio laukkasi 1970-luvun puolimaissa niin villisti, että SKP teki budjetin erikseen kevääksi ja syksyksi.³⁰² Edes Alkon hinnoittelu ei pysynyt perässä.³⁰³ Seurauksena itärahat mahtuivat 1980-luvun alkaessa julkisen budjetin raamiin. Muiden tulojen ansiosta seteleitä riitti käteisenäkin. SKDL:n sihteeristön pöytäkirjassa oli 1982 tähän liittyvää hirtehisuumoria. Lyöntivirheestä johtunut poissaolomerkintä ”markoilla” (p.o. matkoilla) oli saanut perään lyijykynätekstin ”ruplilla”.³⁰⁴

Puolueriidan vaikutus palkkakustannuksiin oli vähäisempi kuin voisi kuvitella, sillä vähemmistölle puoluetoimistosta sovitut kiintiöpaikat vapautuivat omasta leiristä. Terijoen ministerit vaihtuivat nuortaistolaisiin. Vaihtuvuus oli muutenkin suurta. Keväällä 1974 tehtiin kahdeksan hengen kertarekrytointi, jossa oli väkeä molemmista leireistä.³⁰⁵ Kulttuuritalolla oli 1970-luvun alkaessa noin 25 toimitsijaa, jotka eivät olleet itse keskuskomitean jäseniä. Määrä nousi muutamana vuonna yli 30 hengen, mutta oli vuosikymmenen lopulla taas supistunut ennalleen. Päälle tuli ns. tekninen henkilökunta eli kanslistit, lähetit ja siivoajat.³⁰⁶

22. edk:n 1990 ptk, liite 49, KaA. Kohteista kolme toimii edelleen. Solaris-Lomien jäseniä ovat mm. Vasemmistoliiton hallitsema ammattiliitto SEL ja puolueen eläkeläisjärjestö. Verkkosivut solaris-lomat.fi; solariskylpylat.fi.

²⁹⁶ Aaltosten väistyessä 1966 se oli 5,0 miljoonaa nykyeuroa ja 1973 yhä 4,8 miljoonaa. vrt. taulukko.

²⁹⁷ Eläkejärjestelmän synnystä ja yksityiskohdista: Niemelä 105–238, erit. 109–132.

²⁹⁸ Uolevi Mattila: IL 21.10.1991. Havainnon käteismaksusta puolueen jäsenille kertoo Uuden Naisen päätoimittajana 1950-luvulla toiminut Sirkka-Liisa Lähteenoja sekä omaelämäkerrallisessa romaanissaan että muistelmissaan. Lähteenoja 1983, 149 (vain viittaus ”lompakosta maksamiseen” puolueen jäsenille); Lähteenoja 2002, 79–80 (tarkempi kohde). Kuvauksen tarkentuminen vasta kohteena olleen sydänystävän kuoltua voidaan tulkita hienotunteisuudeksi, mutta se esti myös vastaväitteet. Hieman samantapainen episodi Elintarviketyöläisten liitosta 1970-luvulta: K. Leppänen 198–199.

²⁹⁹ Mattila IL 21.10.1991. Maanantain lööppiin varattu paljastus hukkui julkisuudessa devalvaation torjuntaan.

³⁰⁰ SKP:n tilinpäätökset. Klemola pisti merkille saman ilmiön 1950-luvun SDP:stä. Klemola 138.

³⁰¹ Tekijä on kuullut suhdeluvun Matti Viialaiselta. Dokumentteja ei ole. Viialaisen sähköposti tekijälle.

³⁰² SKP:n kk 29.8.1975. KaA.

³⁰³ Viinan reaalihintalaski 1974. Itse asiassa näin hillittiin inflaatiota. Simpura 340; Häikiö 2007, 224–226.

³⁰⁴ SKDL:n siht. ptk 8.1.1982. Ajoitusta on toki mahdoton todentaa. Vaaleja varten kerättävän SKDL:n Yhteisrahaston tuloista yli 70 % tuli 1970-luvun lopulla SKP:n perusjärjestöiltä. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. KaA.

³⁰⁵ SKP:n kk:n ptk 2.3.1974 ja liite 19. KaA. Kerralla hyväksytyjen seitsemän lisäksi sihteeristö palkkasi vielä yhden hengen ja ilmeisesti unohti viedä asian kk:lle. SKP:n siht. ptk 15.3.1974 ja liite 5. KaA.

³⁰⁶ SKP:n sihteeristön pöytäkirjat. KaA. 1988 talouskriisin iskiessä SKP:n puoluetoimistossa oli 32 ihmistä. SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988 ja liite 6. KaA.

Väkimmäätä enemmän vaikutti työn teettämisen yleinen kallistuminen. Merkittävä lisärasite tuli 1967, kun kd-lehtien toimittajille alettiin maksaa Sanomalehtimiesliiton työehtosopimuksen mukaista palkkaa. Aiemmin heidät oli rinnastettu metallimiehin.³⁰⁷ Muutos johti 1968–69 säästökuuriin, jossa lakkautettiin lehtiä, vähennettiin ilmestymispäiviä ja karsittiin STT:n palveluita. Lehdistö pysyi kuitenkin suurena ja ennakoimattomana kulueränä, jota kasvattivat etenkin lehtilakkojen 1972 ja 1980 tuomat palkankorotukset.³⁰⁸

Kaikkien työntekijöiden lomat olivat pidentyneet ja työviikko lyhentynyt viisipäiväiseksi ja työvuosi talvilomien verran.³⁰⁹ 1971 metallilakon seurauksena muihinkin työehtosopimukseen alkoi ilmestyä lomatalpaluuraha eli lomapalkan korotus.³¹⁰ Pieniä lisäkuluja toivat esimerkiksi työpaikkaruokailu ja työterveyshuolto.³¹¹ Painotalo Yhteistyön sosiaalikulut olivat jo 1970 yli 1,1 miljoonaa markkaa.³¹²

Ylivoimaisesti eniten painoivat aikanaan eläkevastuut. Kd-järjestöt olivat varautuneet niihin perustamalla 1963 yhteisen Työväenjärjestöjen eläkesäätiön. Se hankki peruspääomallaan asuntoja ja toimistoja, joiden vuokratuotoilla onnistuttiin aluksi kattamaan vuotuiset tarpeet.³¹³ SKP ja sen yhtiöistä ainakin Yhteistyö maksoivat lakisääteisen eläkkeen lisäksi osalle työntekijöistään vapaaehtoista lisäeläkettä.³¹⁴ Käytäntö laajennettiin 1975 piirijärjestöjenkin työntekijöihin, joille perustettiin oma eläkekassa.³¹⁵ Osalla huolenpito jatkui vielä pitemmälle, sillä kd-järjestöt olivat jo 1960-luvun alussa hankkineet ”työväen merkkihenkilöille” yhteisen hautapaikan.³¹⁶

Työeläkkeisiin 1975 tehty tasokorotus nosti kertymän puolitoistakertaiseksi ja koski taannehtivasti koko työhistoriaa aina järjestelmän perustamisesta alkaen.³¹⁷ Eläkkeellä olevien määräkin alkoi juuri tuolloin kasvaa nopeasti.³¹⁸ Työväen eläkesäätiö maksoi eläkettä 1969 vasta 21 hengelle. Kolme vuotta myöhemmin joukko oli kasvanut 34 henkeen. 1975 eläkeläisiä oli 71 ja 1977 jo 91.³¹⁹ SKP:n puoluetoimiston palkkakulut olivat pysyneet pitkään stabiileina. Nykyeuroissa summa oli ollut 1963

³⁰⁷ Peltola 1988, 65–74, 113–114. Selinin mukaan Pessi ei ymmärtänyt ratkaisun pysyvyyttä, vaan luuli menonlisäystä kertaluonteiseksi. Selin 1997, 89–90.

³⁰⁸ Peltola 1988, 86–89; Lehtonen 2007, 213–227.

³⁰⁹ SNDL:n siht. ptk 12.4.1966, 21.4.1966; SNDL:n työvaliok. ptk 22.3.1967, liite. Talvilomia pidettiin ainakin naisliitossa jo 1967. SNDL:n siht. ptk 18.1.1967. Kokonaan viisipäiväiseen työviikkoon kd-liike siirtyi 1.4.1969. SNDL:n siht. ptk 27.12.1968, 12.9.1969. KaA.

³¹⁰ 1975 lomalle lähtijälle maksettiin jopa köyhyyttään nuukailevassa naisliitossa 50 prosentin lomapalkankorotus. SNDL:n siht. ptk 2.6.1975 ja liite. KaA.

³¹¹ SNDL:n työvaliok. ptk 27.2.1962, 24.4.1962; SNDL:n siht. ptk 5.4.1976, 25.1.1977. KaA.

³¹² Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 29.3.1971, liite. KaA.

³¹³ SKP:n kk:n ptk 8.6.1963 ja liite 11; SKP:n kk:n ptk 4.–5.3.1967, liite 6. Lakkautus: SKP:n kk:n ptk 18.–19.11.1989 ja liite 14. KaA.

³¹⁴ SKP:n siht. ptk 19.3.1969 ja liite 7; Yhteistyön hallituksen ptk 4.5.1977 ja liite, 29.8.1977 ja liite, 5.1.1978 ja liitteet, 16.2.1978 ja liitteet, 16.11.1978 liitteineen, 28.9.1979 liitteineen, 7.1.1980 liitteineen, 5.1.1981 liitteineen, 5.2.1981 liitteineen, 18.9.1981 liitteineen, 16.7.1982 liitteineen. Vastaavista myös Hämeen Yhteistyön johtokunnan ptk 25.5.1972, 13.6.1972, 13.9.1972, 7.2.1973. KaA. SKP joutui perumaan 1940 syntyneitä nuorempien lisäeläkkeet 1988 taluskriisissään. SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.198, liitteet 6 ja 13. KaA.

³¹⁵ SKP, SKDL ja muut kd-järjestöt perustivat jo 1962–63 yhteisen Työväenjärjestöjen eläkesäätiön. Yhteistyö Oy:llä oli oma säätiö. SKP:n XIII edk:n ptk 1963, liite KK:n taloudenhoidon kertomus; SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15; SNDL:n työvaliok. ptk 27.2.1962, 28.2.1963, 4.12.1963, 27.2.1964, 20.5.1964; SNDL:n siht. ptk 14.8.1963, 12.6.1964; SNDL:n liittotoimikunnan ptk 17.3.1964, 28.5.1964. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 30.3.1962 liitteineen, Yhteistyö Oy:n ylimääräisen yhtiökok. ptk 26.11.1962. Piirien eläkekassasta ja lisäeläkkeistä: SKP:n siht. ptk 14.2.1974 ja liite 2 sekä 11.2.1975 ja liite 5. KaA.

³¹⁶ SNDL:n siht. ptk 18.11.1961. KaA.

³¹⁷ Kansan Keskus-Kassan kiertokirje kd-järj. SNDL:n siht. ptk 17.12.1975. KaA. Laajemmin: Niemelä 223–244.

³¹⁸ Puoluetoimistosta ensimmäiset olivat jääneet työeläkkeelle vasta 1966. Kolme vuotta myöhemmin skp:läisiä oli eläkkeellä kahdeksan. SKP:n kk:n ptk 15.11.1966, KaA; SKP:n siht. ptk 19.3.1969 ja liite 7. KaA.

³¹⁹ SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10; SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. KaA.

noin 620 000 ja 1974 vajaat 760 000. Kun momentti 1975 muutettiin ”henkilöstökuluiksi”, kokonaisrasitukseksi paljastui 1,25 miljoonaa markkaa eli toista miljoonaa nykyeuroa. Kasvua oli vuodessa 39,4 prosenttia. Inflaatio sai myöhemmätkin luvut näyttämään hurjilta. 1979–81 reaalkasvua oli ”vain” 15 prosenttia eli 1,17 miljoonasta 1,34 miljoonaan nykyeuroon.³²⁰ Varoja nieli samainen hyvinvointivaltio, jota SKP oli itsekin ollut luomassa.

Kaikki nämä rakenteelliset tekijät altistivat kriisille tilanteessa, jossa tulot alkaisivat supistua – puhumattakaan tilanteesta, jossa syliin tupsahtaisivat vielä kymmenien miljoonien markkojen ylimääräiset kertakulut. 1981 näin kävi. SKP oli samaan aikaan poliittisestikin ajautumassa yhä syvenevään kriisiin.

V AKUUTTI KRIISI PUHKEAA

5.1 SKP:n poliittinen kehitys 1981–82

Puolueriidan vuosikymmenen kestänyt staattinen kausi oli keväällä 1981 päättymässä. Turhautumista pattitilanteeseen pahensivat kevään 1979 ja etenkin syksyn 1980 vaalitappiot. Muutoksen kaipuu eli väkevänä monella suunnalla, mutta johtopäätökset ja pyrkimykset olivat hyvin erilaisia. Konfliktin hallintaan ja jopa hallinnointiin tottuneet olivat vaarassa jäädä jalkoihin.³²¹

Pohjois-Suomessa aktivoitui sittemmin kirveslinjaksi ristitty enemmistön jyrkin siipi, joka vaati vähemmistöä kuriin.³²² Tässä vaiheessa se ei tarkoittanut vielä puolueesta erottamista. Johdosta haluttiin ensisijaisesti pois liian pitkämieliset enemmistöläiset.³²³ Kirveslinjaa ei ole syytä nähdä yksioikoisesti SKP:n oikeistosiipenä. Se tuki yhä empimättä ulkomaisia veljespuolueita, pimitti niiden vaikeuksia, näki historian hyvin perinteisessä valossa ja vastusti esimerkiksi SKP:n johdon hyväksymiä OTK:n saneeraustoimia. Työttömyys oli sille aito ja alituinen huolenaihe.³²⁴ Tupo tai hallituksessa pysyminen eivät liioin olleet itsestään selviä.³²⁵ Jyrkkään vastahankaan kirveslinjan provosivat kuitenkin automaattisesti NKP:n painostus ja tuki vähemmistölle.

³²⁰ SKP:n tilinpäätökset. SKP:n kk:n ja edk:n ptk:t. KaA.

³²¹ Tekijän hallussa on SKP:n lehdistöratkaisuun liittyvä käsikirjoitus, johon sisältyy laajempi kuvaus puolueriidasta 1970–84. Tässä on siitä tiivistelmiä. Päälähteinä ovat SKP:n edk:n, kk:n, po. tmk:n ja siht. ptk:t. KaA.

³²² Ilmiötä kutsuttiin aluksi pohjoisen kapinaliikkeeksi. Termi kirveslinja tuli Kansan Tahton otsikosta: ”SKP:n kenttä tarjoaa kirvestä johdolle”. Viikkoa myöhemmin Tiedonantaja vastasi: ”Kansan Tahto jatkaa kirveslinjalla”. KT 21.1.1982; TA 26.1.1982. Arvo Kemppainen viittasi tukijoukkoihinsa kirveslinjalaisina jo huhtikuussa 1982 neutraalissa sävyssä. Aloittaessaan 1983 KU:n Viikkolehden kolumnistina hän antoi palstalleen nimen ”Lastuja kirveestäni”.

³²³ Kirveslinjan ytimen muodostivat SKP:n Kainuun ja Oulun piirit ja koko Pohjois-Suomeen leviävä Kansan Tahto. Lapin piirijohto sen sijaan oli 1980-luvun alussa hetken kallellaan vähemmistöön. KT 3.3. ja 7.3.1982. Se johti 1982–83 puhdistuksiin. Kirveslinjan voimakaksikko olivat Kemppainen sekä Kansan Tahton päätoimittaja Into Kangas. Tärkeitä tukimiehiä olivat KT:n toimitusjohtaja Osmo Hekkala, Oulun piirisihteeri Osmo Buller sekä Kemin kyläpäällikkö ja kansanedustaja Mikko Ekorre. Kankaan linja puolueriitaan oli tullut selväksi keskuskomiteassa jo 1967 ja Kemppaisenkin 1973. SKP:n kk:n ptk 9.9.1967 liitteinen ja 31.3.1973, liite 6. Laajemmin merkkejä tulevasta alettiin saada 1978. SKP:n 18. edk:n 1978 ptk, erit. liite 40; SKP:n siht. ptk 10.11.1978, 17.11.1978, 1.12.1978. KaA. Varsinainen aktivoituminen tapahtui talven 1980–81 aikana. Yleisemmin: Saarela 2006, 286–289; Paastela 1991, 224; Sundholm 2014, 3–4.

³²⁴ Afganistanin miehityksestä mm. KT 29.12.1979, 3.–5.1.1980 ja 11.–12.1.1980. Puolan lakoista mm: KT 13.8.1980, 16.8. ja 19.8.1980, Puolan sotatilasta mm. KT 15.12.1981. Välillä tyyli oli railakas: ”Solidarisuuden kokous neuvostovastaista riekuntaa”. KT 12.9.1981. Ruotsissa karille ajanut neuvostosukellusvene pääsi lehteen vasta toisena ja etusivulle yhdeksäntenä uutispäivänä saatuaan jo lähtöluvan. KT 30.10. ja 6.11.1981. Talvisodan aikaisella tammikuun kihlauksella pyrittiin Into Kankaan mukaan ”lietsomaan hyökkäyshenkeä”. KT 29.9.1981. OTK:n asioista 1981 ja työttömyydestä lehti kirjoitti jokseenkin tauotta. Lisää edempänä.

³²⁵ Esim. KT 7.2. ja 10.2.1981.

Pohjoisen kapinaliike epäonnistui pyrkimyksessään vaihtaa puoluejohto keväällä 1981 SKP:n 19. edustajakouksessa. Puheenjohtaja Aarne Saarinen pelastui nöyryyttävästi vähemmistön tuella ja adjutanttinsa lojaaliuden turvin.³²⁶ Muu johto sen sijaan nuoreni merkittävästi. Sodan jälkeen syntyneiden osuus hyppäsi keskuskomiteassa alle 17 prosentista 33 prosenttiin ja poliittisessa toimikunnassa alle 7 prosentista 25 prosenttiin. SKP sai nyt ensi kertaa naispuolisen, joskin vain toisen, varapuheenjohtajan: Maija-Liisa eli Maisa Halosen.³²⁷ Keskilinjaa yli yriteltiin yhteispeliä jopa pohjoisessa.³²⁸ Neuvotteluyhteys katkesi kuitenkin pian uudelleen. Vähemmistön kaksi jyrkintä piiriä manifestoi tyytymättömyyttään keskinäisellä seminaarilla jo elokuussa.³²⁹ Siihen taas puuttui kirveslinjan johtaja Arvo Kempainen, joka joutui tästä ja muistakin syistä pian NKP:n hampaisiin.³³⁰

Enemmistön ja vähemmistön välit kiristi äärimmilleen syksyllä ja talvella 1981–82 kysymys Urho Kekkosen seuraajasta. Enemmistö asettui tosiasiallisesti Mauno Koiviston ja vähemmistö Ahti Karjalaisen tueksi.³³¹ Koko valtakuntaakin ajatellen avainhahmoksi nousi SKDL:n puheenjohtaja Kalevi Kivistö, joka auttoi Koivistoa presidenttipelissä jo keväällä ja alkusyksystä 1981 pitämällä tämän hallitusta pystyssä.³³² Hän joutui samalla taipumaan kompromisseihin, jotka lisäsivät omien kriittisyyttä hallituspolitiikkaa kohtaan.³³³ Ehdokkaaksi itsekin nimetty Kivistö kehotti lopulta valitsijamiehään äänestämään Koivistoa jo ensimmäisellä kierroksella ja oli näin mukana ratkaisemassa vaalia. Kivistön ehdokkuutta alun perin vastustaneet vähemmistöläiset eivät

³²⁶ SKP:n 19. edk 1981 ptk ja liitteet 2–5, 9–10, 23, 31, 49, 54, 66, 74, 78–79, 88, 98, 107–110; SKP:n kk:n 11.5.1981 ptk ja liite 6; SKP:n kk:n ptk 24.5.1981 ja liitteet 3–5; SKP:n kk:n 3.6.1981 ptk; SKP:n kk:n ptk 22.–23.8.1981; SKP:n pol tmk:n ptk 20.5.1981 ja 27.5.1981; SKP:n siht. ptk 9.3.1981 ja liite 6 (KU 10.3.1981); SKP:n siht. ptk 28.5.1981 ja liitteet 9–10; SKP:n siht. ptk 11.6.1981 ja liite 2; SKP:n siht. ptk 13.11.1981 ja liite 5A. KaA. Kommunisti 7–8/1981. HS 25.5.1981; Tiedonantaja 22.5.1981, 26.5.1981; US 25.5.1981. Muist.: Saarinen 1995, 280–283; Aalto 1988, 211–220.

³²⁷ Tekijän hallussa oleva taulukko ikäjakaumasta 1969–82. Luvut on laskettu SKP:n toimintakertomuksista 1972, 1975, 1978, 1981 ja 1984. Mukaan on otettu sekä täys- että varajäsenet. Sodanjälkeiseksi on tulkittu 19.9.1944 alkanut aika.

³²⁸ Aalto kirjoitti sovinnollisen ja optimistisen artikkelin Kommunistin 7–8/1981 pääkirjoitukseksi. Se julkaistiin kd-päivälehdissä vielä luottavammin otsikoituna: ”Edustajakokouksen ensi pääskyt enteilevät kestävää muutosta”. Esim. KT 18.8. ja 20.8.1981; HY 18.8. ja 20.8.1981. Syksyllä Arvo Kempainen lohkaisi: ”Näyttää siltä, että pääsihteerin yhtenäisyyden pääskyt ovat kuolemassa nälkään.” KT 10.10.1981.

³²⁹ Ta 14.8.1981; SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 22, 59–61; SKP:n siht. ptk 4.9.1981 ja liitteet 5–8; SKP:n pol tmk 26.8.1981 ptk ja liite 3; SKP:n pol tmk 9.9.1981 ptk ja liitteet 6–9; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981 ja liitteet 12–14; SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, Jyväskylän piirin kirje (liite, p.o 49). SKP:n ylimääräisen edk:n 1982 ptk, liite 13. KaA.

³³⁰ SKP:n sihteristön ptk 9.10.1981; SKP:n pol. tmk:n ptk 21.10.1981; SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 22, 59–61; SKP:n siht. ptk 11.6.1981 ja liite 8, 11.8.1981. SKP:n siht. ptk 26.8.1981. SKP:n kk:n 7.11.1981 ptk ja liite (Polttopiste 15.10.1981). Tiedonantaja 16.10.1981. SKP:n siht. ptk 23.10.1981 ja liite 8. Iltalehti 30.10.1981; SKP:n siht. ptk 13.11.1981 ja liite 6; SKP:n pol. tmk:n ptk 18.11.1981; Ta 10.11.1981. Ta 13.10.1981; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981 ja liitteet 13 ja 16. KaA.

³³¹ Bläfield – Vuoristo 1982, 10–33, 49, 58, 80–101; Suomi 2005, 19–62; J. Korhonen 2015, 427–432, 440; Pirnes 207–249. Ovaska ei käsittele asiaa. Aallon ja Erkki Rauteen perustelut Kivistön puolesta: Kommunisti 12/1981 ja 1/1982. Muistelmia: Saarinen 1984, 175–177, 180–184; Saarinen 1995, 272–276; Aalto 1988, 194–195; Alppi 14–16, 57–59; SK 23/1983 (U. Jokinen); Jokinen 1985, 35; Virolainen 1991, 28–29, 38–44; Vladimirov 355–361; Koivisto 1994, 22–23; Derjabin 99–104; Kivistö 2007, 75–79. Ehdokkaan valinta, esittely ja vaalikampanja SKP:n puolue-elimissä: SKP:n kk:n 7.11.1981 ptk ja liitteet 6–34; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981 ja liitteet 7–9 ja 15; SKP:n pol tmk:n ptk 23.9.1981, 11.11.1981, 15.12.1981; SKP:n siht. ptk 25.9.1981, 30.9.1981, 9.10.1981 ja liite 5, 23.10.1981 ja liite 3, 6.11.1981, 27.11.1981, 4.12.1981 ja liite 2, 11.12.1981, 18.12.1981 ja liite 4. Jälkipuintia: SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1982 ptk ja liitteet 6–15.; SKP:n kk:n ptk 19.–20.3.1982 ptk ja liitteet 6–7, 11; SKP:n pol tmk:n ptk 20.1.1982, 3.2.1982; SKP:n siht. ptk 27.1.1982 ja liite 2. KaA.

³³² Suomi 2000, 666–686, erit. 674–684, 709–715; Suomi 2005, 21; Pirnes 207–225; Bläfield – Vuoristo 1985, 154–160, 166–167. Ovaska ohittaa Kivistön roolin. Ovaska, 181–193, 202. Muistelmia: Saarinen 1984, 177–179; Saarinen 1995, 266–271; Koivisto 1988, 197–237 (taustaa), 238–278, erit. 247–251, 254–256, 264, 277–278; Väyrynen 1993, 300–310, 319–326.

³³³ Kivistö oli itsekin tätä mieltä. Pirnes 214–215, 224–225. Muita: Alppi 14–16, 57–59.

suositusta noudattaneet, vaan äänestivät ainoana häntä.³³⁴ Vuoden 1956 eräänlainen käänteisratkaisu myrkytti enemmistön ja etenkin Kivistön ja SKDL:n neuvostosuhteita entisestään.³³⁵ Eduskuntaryhmä oli hajonnut syksyn 1981 kiistojen keskellä muodollisestikin, kun ensin osa vähemmistön edustajista erotettiin viikoiksi ja lopulta kaikki pidemmäksi aikaa. Välittömiä syitä olivat lipeäminen hallitusrintamasta äänestettäessä katumaksujen käyttöön otosta ja työnantajien sosialiturvamaksujen alentamisesta. Jako oli kuitenkin täsmälleen sama kuin valitsijamiehissä.³³⁶

Presidenttikiihän entisestäänkin lietsoma kirveslinja kokosi voimansa uudelleen alkuvuodesta 1982 ja vaati määrävähemmistöillään koolle ylimääräisen edustajakokouksen.³³⁷ Näkyvimpänä osana sen kampanjaa ilmestyi oululaisen Kansan Tahdon päätoimittajan Into Kankaan kirjanen “*SKP – tuho vai nousu*”.³³⁸ NKP yritti tuloksetta nujertaa liikehdintää paimenkirjeellä, joka oli pyydetty perinnäistavoista poiketen julkistamaan.³³⁹ Kokousta alun perin itse vastustanut Saarinen ilmoitti jo etukäteen jättävänsä siellä tehtävänsä. Pariteetti edellytti myös vastapoolin eli Sinisalonen vetäytymistä. Edellisuonna mielialoja hillinnyt pääsihteeri Arvo Aalto katsoi aikansa nyt tulleen. Poliittisessa toimikunnassa hän esiintyi sovittelijana, joka varoitteli kirveslinjan jyrkkyydestä. Julkisuudessa oma kanta ei siitä juuri poikennut. Aalto oli ajanut vasemmiston yhteistyötä presidenttikysymyksessä jo ennen Kekkonen sairauslomaa ja saattoi aidosti provosoitua vähemmistön vastatoimista.³⁴⁰ Nyt hän julkaisi Kommunistin pääkirjoituksena ohjelmajulistuksen, jossa vaadittiin lakkauttamaan Tiedonantaja ja noudattamaan sääntöjä erottamisen uhalla.³⁴¹ Edustajakokouksen alkaessa henkilöratkaisuja pidettiin jo ennalta selvinä. Puheenjohtajaksi siirtyisi Aalto ja hänen paikkansa pääsihteerinä perisi joko Jouko Kajanoja tai Aarno Aitamurto.³⁴²

Toisin kävi. Kuninkaantekijäksi pääsi huomaamatta muotoutunut uusi voima, kolmaslinjalaisuus. Liike oli syntynyt lähinnä 1970-luvun opiskelijapolitiikan tuomien, tuolloin jo kolmikymppisten

³³⁴ Blåfield – Vuoristo 1982, 231–236; Suomi 2005, 54–58; SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1982 ptk ja liitteet 6–15, 19.–20.3.1982 ptk ja liitteet 6–7, 11; SKP:n pol tmk:n ptk 20.1.1982, 3.2.1982; 23.4.1982 ja liite 6; SKP:n siht. ptk 27.1.1982 ja liite 2. KaA.

Suomi 2005, 19–62; Lehtinen 615–632; Vuoristo – Blåfield passim; J. Korhonen 2015, 21–167, 427–432, 440; Saarinen 1984, 176–184; Saarinen 1995, 272–277, 324–325; Jokinen 1985, 35; Aalto 1988, 193–196; Pirnes 207–284; Kivistö 2007, 75–79; Koivisto 1994, 22–23; Virolainen 1991, 28–29, 35–44; Jokisen haastattelu: SK 23/1983; Derjabin 96–104. Vladimirov 341–393; Kommunisti 12/1981, 1/1982; KU 5.6.1981 ja KU 29.6.1981; Tiedonantaja 22.4.1981, 8.5.1981, 12.5.1981, 21.5.1981, 22.5.1981, 26.5.1981. Vaalitulokset: Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1983, 405–407.

³³⁵ Pitkän linjan presidentintekijän asia saa suunniltaan vielä muistelmissaankin. Vladimirov 355–361. Samasta: Pirnes 232–239. Kostosta: Saarinen 1995, 324–325; Aiemmasta kitkasta: Varumo 102–104; Pirnes 259–262; Alenius passim.

³³⁶ SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 1.10.1981, 8.10.1981, 12.11.1981, 19.11.1981, 17.12.1981. SKP:n pol. tmk:n ptk 11.11.1981; SKP:n eduskuntaryhmän ptk 5.11.1981, 12.11.1981, 19.11.1981 ja liite, 17.12.1981. KaA. Kempainen piti koko eduskuntaepisodia vähemmistön tietoisena yrityksenä haitata SKDL:n vaalikampanjaa. KT 10.10.1981. Kitkaa oli ollut jo kevään sove-laeista. SKP:n eduskuntaryhmän ptk 25.5.1981, 28.5.1981 ja 9.6.1981. KaA; KT 30.5.1981, pk.

³³⁷ SKP:n siht. ptk 22.1.1982 ja liite 3; SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liitteet 6–15, 38–39 ja numeroimattomat kirjeet. KaA. Kansan Tahto oli ollut melko sotaisa jo alkusyksystä. KT 19.8.1981, 21.8., 22.8., 25.8., 26.8., 27.8., 28.8., 1.9., 8.9., 10.9., 17.9., 18.9., 25.9., 30.9., 1.10., 6.10., 7.10., 9.10., 10.10.81 ja 13.10.1981.

³³⁸ Kangas oli vetäytynyt arkitöistään kirjoittamaan kirjaansa kuukaudeksi jo lokakuussa 1981. Kankaan nimimerkki Oskari oli poissa 10.10. – 10.11.1981 välisen ajan. Innoittajana ei siis ollut vähemmistön toiminta presidentinvaalien yhteydessä. Kyseessä taisi pikemminkin olla rauhoitusaika, sillä lähtöä edelsi Kempaisen railakas haastattelu, jossa tämä kritsoi SKP:n johtoa. Paluu tapahtui heti, kun Kivistön valinta oli varmistunut. Väliajan KT oli kesy. Kirja ilmestyi tammikuun lopulla. Esipuhe oli päivätty tapanina, ja Saarinen ruoti sitä keskustelutehtävänä. SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liite 6. Vähemmistön paheksuva kuvaus: Jokinen 1985, 87–91.

³³⁹ SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liitteet 6, 14, 35–36. KaA.

³⁴⁰ Kommunisti 7–8/1981; KT 20.8.1981: “*SKP ja SDP neuvottelemaan presidenttikysymyksestä*”. HY 20.8.1981: “*Arvo Aalto ehdottaa SKP:lle ja SDP:lle neuvotteluja presidenttikysymyksestä*”. (kaikissa sama teksti).

³⁴¹ Kommunisti 3/1982.

³⁴² HS:n usko oli vahva vielä ensimmäisenä kokouspäivänäkin. HS 14.5. ja 15.5.1982. Samasta Ruotsalo 2007, 145; Aalto 1988, 221–222; Saarinen 1995, 291. Kajanoja ei ennako-odotuksia muistelmissaan käsittele. Kajanoja 1985.

jäsenten parissa. Se pyrki yhdistämään puolueen hylkäämällä molemmat äärilaidat ja etsimällä uutta politiikan teon tapaa. Vaikutteita otettiin ajan uusilta yhteiskunnallisilta liikkeiltä: ympäristönsuojelijoilta, rauhanaktiiveilta, feministeiltä, talonvaltaajilta ja elävän musiikin yhdistyksiltä.³⁴³ Tässä on yksi silta tulevaan Vasemmistoliittoon, joka itse on vaalinut enemmänkin Ele Aleniuksen perinteitä.³⁴⁴

Konkreettisinta mallia eheyttämislle näyttivät nuoriso- ja opiskelijaliike, jotka puolueriita oli repäissyt kahtia 1970-luvun alussa. Vähemmistö oli vallannut Sosialistisen Opiskelijaliiton, mutta enemmistö pitänyt Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton. Häviöjä oli molemmissa luonut oman varjo-organisaationsa ja kilpailevat lehtensä. Sovintoa oli oltu etsivinä SKP:n johdolla ennenkin.³⁴⁵ Hupeneva kannatus ja kahtiajaon kymmenvuotispäivä muuttivat tilanteen. Molemmat lakkauttivat erillisorganisaationsa syksyllä 1981 ja yhdistivät nuoriso- ja opiskelijaliikkeen lehdistä Terän, Soihdunkantajan ja Yhteisrintaman yhteiseksi uudeksi lehdeksi nimeltä Uusi Valta. Sopua kesti vain muutaman vuoden. Rahojen loppuminen satoi toimituksen jo syksyllä SKP:n letkuihin. Uusi Valta ehti silti olla kevään 1982 ajan kolmaslinjalaisien vaimea äänitorvi.³⁴⁶

Kolmaslinjalaisuus sai hetkeksi kokoaan suuremman vaikutusvallan, koska sillä oli jo valmiiksi jalansija puoluejohdon liepeillä. Klikkejä vastustaneen antiorganisaation ytimen muodosti tiivis kolmen hengen klikki – melkein kuin 1920-luvun puoluesolu. Siihen kuuluivat Aallon avustaja Leevi Lehto (1951–2019), Sinisalonen entinen avustaja Juhani Ruotsalo (1950–2017) sekä Sirola-opiston opettaja Tutta Tallgren (1943–2016).³⁴⁷ Viime mainitun mukaan ydinjoukkoon kuului enimmilläänkin parikymmentä ihmistä, jotka tapasivat lähinnä ravintoloissa.³⁴⁸ Keskuskomiteassa esiinmarssi tapahtui vasta helmikuussa 1982. Puhemieheksi ryhtyi enemmistön opiskelijapoliitikkona tunnettu Martin Scheinin, joka hankkiutui sanaharkkaan sekä Aallon että Sinisalonen kanssa.³⁴⁹ SKP:n

³⁴³ Edellä mainitussa käsikirjoituksessa lehdistöratkaisusta on käyty läpi myös kolmaslinjalaisuutta. Aatteellisia juuria löytää jo keväästä 1978 alkaen vähemmistön opiskelijaliikkeen lehdistä ja niitä toimittaneista ihmisistä, etenkin Matti Hyvärisestä. Samanmielisten keskinäisen yhteyden ja uskonvahvistuksen kannalta tärkeä etappi vaikuttaa olleen alkuvuodesta 1981 Tampereella pidetty SKP:n sivistyneistöseminaari. Juhani Ruotsalo Tiedonantajassa 6.2.1981.

³⁴⁴ Puhakka 7–10.

³⁴⁵ Helsingissä ASS ja enemmistöläisten sille perustama kilpailija HOKA solmivat 1975 syksyllä vaaliliiton. HY 30.9.1975. SKP:n poliittinen toimikunta käsitteli SOL:n eheytyksiä 1.10.1975 ja asia kerrottiin julkikin. HY 2.10. ja 3.10.1975. Aarne Saarinen kehotti fuusioon vielä SOL:n liittokokouksen jälkeenkin. HY 21.10.1975.

³⁴⁶ Uuden Vallan ensimmäinen numero ilmestyi sisällön perusteella post 11.1. ante 23.2.1982. Lehti muistutti 1970-luvun lopun pienlehtiä, sisälsi paljon sarjakuvia ja otti kantaa kd-liikkeen asioihin melko verhotusti. Avausnumerossa oli kuitenkin Leevi Lehdon ja Juhani Ruotsalon yhteishaastattelu SKP:n tilasta. Muista kolmaslinjalaisista Pertti Rovamo kirjoitti yhdessä Keijo Aholan kanssa Koivisto-ilmiöstä. Tekstiä kommentoi Martin Scheinin. Lehden tilaamista perusteltiin tyyliin *“Kommunisteilla ei ole kysymyksiä, mutta oikeat vastaukset?”* Rahaa lehti kerjasi SKP:n johdolta jo syyskuussa. SDNL:n pj Markku Kärkkäinen 1.9.1982 SKP:n pol.tmk:lle ja sihteeristölle. Kajanojan pj-kokoelma. KaA.

³⁴⁷ Lehto ja Ruotsalo tunsivat toisensa runoharrastajina jo 1960-luvun lopulta, mutta päätyivät eri leireihin. Aallon avustajana vuodesta 1971 toiminut Lehto oli seurannut tätä 1977 poliittiseksi sihteeriksi työministeriöön. Ruotsalo palkattiin Lehdon suosituksesta heidän palatessaan 1981 Kulttuuritalolle valmistelemaan edustajakokousta. Molempien pestit jatkuivat pätkissä vuoden 1982 loppuun. SKDL:n ek-rymän ptk 19.3.1981; SKP:n siht. ptk 27.3.1981, 10.4.1981, 28.5.1981. Varhaisena sovun eleenä Lehto oli lupautunut omin päin puhumaan vähemmistön hallitseman opiskelijaliitto SOL:n syystapaamisessa 1980. SKP:n siht. ptk 3.10.1980 ja liite 4. Muistelmia: Aalto 1988, 211-220; Saarinen 1995, 280–283; Ruotsalo 2007, 140–49; Tutta Tallgrenin (20.1.2016) ja Leevi Lehdon (13.3.2017) sähköpostit tekijälle.

³⁴⁸ Tallgren mainitsee pyynnöstä ulkomuistista, mutta viikkojen harkinnan jälkeen 36 nimeä eri elämänavalueilta, osa ammattiliitoista ja piirijärjestöistä, viisi täysin paikallisesti Hämeenlinnasta. Syntyy kuva enintään 20 ihmisen valtakunnallisesta yhteisöstä, joka oli aktiivisesti yhteydessä, hekin lähinnä ravintoloissa virallisten kokousten jälkeen. Tutta Tallgrenin sähköposti tekijälle 20.1.2016.

³⁴⁹ SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liitteet 40–41; SKP:n kk:n 19.–20.3.1982 ptk, liite 20. Tutta Tallgrenin selostus konferenssista: SKP:n kk:n 7.–8.5.1982 ptk, liite 16; Tallgrenin sähköposti tekijälle 20.1.2016. Scheinin valittiin laatimaan edustajakokouksen ohjelmapapereita eli teesejä 11-henkisessä työryhmässä. Keskuskomiteaan vasta

johto tuli tarjonneeksi kolmaslinjalaisille jopa oman valtakunnallisen esittäytymisfoorumin. Puolue kustansi sen ideoiman Puoluekonferenssin eli avoimen kaksipäiväisen keskustelutapahtuman, joka pidettiin maaliskuun lopussa Tampereella. Tallgrenin mukaan tarkoituksena oli vaikuttaa kuusi viikkoa myöhemmän edustajakokouksen kulkuun, mutta lähinnä vain keskustelunavauksilla.³⁵⁰

Perinteinen enemmistö oli herpaantunut. Edustajakokouksen poliittinen valmistelu uskottiin ensin Lehdolle ja Ruotsalolle ja sitten työryhmälle, johon kuului vain kolmaslinjalaisia, vähemmistöä ja kolmaslinjalaisuuteen kallistuvia.³⁵¹ Enemmistö itse oli pahasti halki. Vastavetona kirveslinjalaisten ukaaseille oli koottu 72 helsinkiläiskommunistin vetoamus pidättyä voimatoimista. Mukana oli puoluesodan veteraaneja, joita ei voi mitenkään lukea kolmaslinjalaisiin.³⁵² Vähemmistönkin keinot olivat vähissä. Se yritti viimeiseen asti saada selkänokakseensa kokoukseen veljespuolueita, mutta kutsuja ei lähetetty. Olihan edellinenkin pidetty 1970 muodollisesti vain omien kesken.³⁵³

Lopputuloksen kannalta tärkeäksi osoittautui SKP:n tarkastuskomitean kannanotto, jota kolmas linja piti esillä sekä ennen kokousta että sen alussa. Siinä todettiin, että edustajilla oli sääntöjen mukaan vapaat kädet menetellä oman harkintansa mukaan – ei siis piirijärjestöjensä paimentamina.³⁵⁴ Toinen merkittävä seikka lienee se, että Jouko Kajanoja onnistui yleiskeskustelun puheenvuorossaan asettumaan melko vakuuttavasti riitelevien osapuolten ulkopuolelle puoluetta kokoavaksi hahmoksi. Kajanojan mukaan SKP oli tullut tienhaaraan, jossa oli viimeinen tilaisuus joko eheyttää tai hajottaa puolue lopullisesti. Keskeisin lääke olisi lehdistöratkaisu eli uusi, yhteinen pää-äänenkannattaja, joka aloittaisi viikkolehdenä 1983 alusta. Hanke oli toistakymmentä vuotta vanha ja toistuvasti haudattu. Sitä oli tosin elvytetty jo edelliskeväästä puolue toimiston kolmaslinjalaisten aloitteesta. Enemmistölle Kajanoja vihjaili jatkosta hallituksessa toivomalla ministeriä taas vähemmistöstäkin.³⁵⁵

edellisvuonna valittu turkulaisjuristi Scheinin toimi nyt SKDL:n eduskuntaryhmän lainopillisena neuvonantajana. SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liitteet 6, 14, 31–34, 45. KaA.

³⁵⁰ Puolue oli nimennyt Lehdon, Ruotsalon ja Tallgrenin työryhmäksi valmistelemaan konferenssia. Tapahtuman nimi oli ”*Minne, miten, miksi SKP?*” Siellä oli määräkin vain keskustella, ei tehdä päätöksiä. Tallgrenin mukaan konferenssin ideoivat Lehto ja Ruotsalo, jotka myös kirjoittivat hänen siellä pitämänsä alustuksen. Tallgrenin sähköposti tekijälle 20.1.2016. SKP:n sihteeristön ptk 30.12.1981 ja liite 2, 8.1.1982 ja liitteet 3–4, 16.2.1982, 26.2.1982 ja liitteet 6–8, 19.3.1982; SKP:n pol. tmk:n ptk 31.3.1982; KU 27.2.1982. SKP oli järjestänyt puoluekonferensseja 1919, 1923, 1926, 1927, 1929, 1930 ja 1931. Tampereen kokous olisi ollut numeroitavissa luvulla IX, mutta siihen asemaan sitä ei korotettu. Ulkopuoliselle luonne ei vaikuta oikein avautuneen. Kolmas ja kirveslinjakin sekoittuivat. Suomi 2005, 255.

³⁵¹ Puheenjohtaja oli Kajanoja ja jäseninä M-L Halonen, Sakari Hänninen, Reijo Kalmakurki, Erkki Rautee ja Seppo Toiviainen, sihteereinä Petteri Baer ja Matti Hokkanen. SKP:n sihteeristön ptk 9.2.1982, 12.2.1982, 26.2.1982, 23.4.1982 ja liitteet 5–7; SKP:n pol. tmk:n ptk 10.2.1982 ja liite 5, 3.3.1982 ja 10.3.1982; SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1982 ja liitteet 40–41; SKP:n kk:n ptk 19.–20.3.1982. KaA.

³⁵² Parkkiintuneista enemmistöläisistä mukana oli jopa Anna-Liisa Hyvönen, tulevista johtohahmoista Esko Vainionpää. Muita, lähinnä vähemmistön masinoimia vetoomuksia ja adresseja kävi tuomassa yhteensä 37 lähetystä. KU 31.1.1982; Ruotsalo 2007, 144. Hyvönen pudotettiin SKP:n Helsingin piirin johdosta pian kolmaslinjalaisten mukana. HS 10.5.1982.

³⁵³ SKP:n sihteeristön ptk 9.2.1982; SKP:n pol. tmk:n ptk 10.2.1982; SKP:n kk:n ptk 19.–20.3.1982 ja liite 30; SKP:n kk:n ptk 7.–8.5.1982. KaA. Suomi on tästäkin vähän ulkona, mutta aihe oli toki hänelle sivujuonne. Suomi 2005, 256.

³⁵⁴ Tarkastuskomitean 5.5.1982 päivätyin lausunnon tilaaja ei ole tiedossa, mutta sekin lienee III linjan väkeä. Scheinin onnistui saamaan keskuskomiteassa läpi muodollisen yksimielisen päätöksen, että teksti saatettaisiin jäsenistön ja kokousedustajien tietoon. Kun näin ei käynyt, asian otti esiin kokouksessa Helsingin piirin Päivi Elovuori. Hän moitti peittelystä molempia osapuolia. SKP:n sihteeristön ptk 6.5.1982 ja liite 4; SKP:n kk:n 7.–8.5.1982 ptk ja liite 15; SKP:n ylim. edk:n 1982 ptk ja liite 5. KaA. HS mainitsi 1982 Elovuoren puheen, mutta ei selvästikään uskonut sen tehoon. HS 15.5.1982. Muuten melko tuntematon Elovuori (s. 1957, k.) oli oikeustieteen opiskelija ja KOJ:n johtohahmo, joka kuului tuolloin Leevi Lehdon lähipiiriin. Tallgrenin sähköposti tekijälle 20.1.2016. Elovuoren cv: SKDL:n ek-ryhmän ptk 16.8.1982 ja 18.11.1982, liite sekä 2.6.1983. KaA.

³⁵⁵ SKP:n ylim. edk 1982 ptk, liitteet 46–47, 49–50. Työministerin tehtävä oli tuonut Kajanojalle jo näkyvyyttä sekä julkisuudessa että puolueen sisällä. Kevään aikana hän oli esitellyt keskuskomitealle tilannetta hallitusneuvotteluissa, edustajakokousvalmisteluissa ja valtion budjetin teossa. SKP:n kk:n 6.–7.2.1982 ptk, liite 24; SKP:n kk:n 19.–20.3.1982, liitteet 19–20; SKP:n kk:n 7.–8.5.1982 ptk ja liitteet 20–24. KaA. Keskuskomitean työsuunnitelmassa mainittiin heti

Ratkaiseva kapina alkoi, kun kokousedustajat kieltäytyivät hyväksymästä perinteisen mahtitekijän eli vaalivaliokunnan ehdotusta tulevan keskuskomitean kokoonpanosta. Nimilista oli hyväksytty siellä enemmistöläisten äänin. Vähemmistön mukaan siitä oli karsittu sekä heidän tarjokkaitaan että kolmaslinjalaisia. Asiaa pallolettiin salin ja valiokunnan välillä. Lopulta Tampereen piiri esitti koko valiokunnan korvaamista uudella. Sen kanta voitti. Uutta johtamaan nimettiin Kajanoja. Uuden valiokunnan esittämä ja kokouksen hyväksymä uusi keskuskomitea valitsi hänet myös puolueen puheenjohtajaksi. Pääsihteerinä jatkoi Aalto. Varapuheenjohtajaksi Sinisalonen tilalle tuli Seppo Toiviainen. Maltistaan kuulu Aarne Saarinen provosoitui kokouksen jäähyväispuheessaan arvostelemaan NKP:tä tavalla, joka säpsäytti muutakin Suomea.³⁵⁶

Vaikka Kajanoja tuli valituksi käytännössä kolmaslinjalaisten tuella, hänet luettiin yhä maltilliseen enemmistöön. Taustan perusteella harva – tuskin mies itsekään – tiesi, oliko hän lintu vai kala.³⁵⁷ Se oli tuon ajan SKP:ssä jopa hyve. Vasemmalle jo ennen muotiaaltao hakeutunut professoriperheen vesa oli kirjoittanut kerran jopa Jarno Pennasen Tilanteeseen. Kommunistina hän oli lähetelty 1970-luvun alussa tervehdyksiään KU:n ohessa Tiedonantajaan.³⁵⁸ Uransa Kajanoja oli tehnyt valtionhallinnon virkamiehenä. 1980 hän oli allekirjoittanut kolmaslinjalaisuutta jo enteilleen ns. 36:n tutkijan kirjeen.³⁵⁹ Siitä huolimatta pohjoisenkin enemmistöväki oli ottanut Aaltoa työministerinä seuranneen miehen omakseen. Kajanoja sai 1981 Kansan Tahdossa suorastaan kampanjan omaista julkisuutta.³⁶⁰ Suomen Kuvalehti esitteli Kajanojan heti valinnan jälkeen Taisto Sinisalonen antiteesinä. Kansitekstin mukaan vastakkain olivat ”neuro- ja eurokommunismi”.³⁶¹

Jälkimaailman silmin reaktiot itse puolueessakin olivat outoja. Ulospäin tyytyväisimpänä esiintyi kirveslinja. ”Tie demokratiaan ja järjestykseen avautui”, julisti etusivunsa pääotsikossa Kansan Tahto.³⁶² Kajanojaan ehdittiin pettyä pohjoisessa perusteellisesti, mutta vasta parin vuoden mittaan. Vähemmistö kieltäytyi osallistumasta uuden keskuskomitean toimintaan lainkaan. Se palasi elokuussa saatuaan läpi muutamia kosmeettisia henkilövaihdoksia, jotka koskivat sen omia edustajia.³⁶³ Ehkä yllättävin oli kolmaslinjalaisten reaktio. Pikkuryhmä oli junailut vallanvaihdoksen kirurgisen tarkoin siirtoin, kaikupohjanaan toki tuhansien samanmielisten organisoitumaton joukko. Tuloksena eivät olleet silti voitonjuhlat: ”Mutta sen muistan hyvin, miten tyrmistyneen lamaantuneita olimme loppuratkaisusta. Kokoonnuimme surujuhlaan (---) yksi ja toinen taisi illan ja yön aikana itkeäkin, eikä darra aamulla ollut pelkästään fyysistä. Luultavasti näimme, että kevään prosessit mahdollistanut asetelma (tietty voimien jännitystila, joka eri tavoin ruokki irtautumisprosessia, varsinkin vähemmistön puolella...) oli kerralla pyyhitty pois, ja SKP siitä lähtien voisi vetää puoleensa vain karriaristeja ja järjestöbyrokraatteja (---).”³⁶⁴ Moni kolmaslinjalainen jättäytyi pian

Kajanojan valinnan jälkeenkin pyrkimys laajentaa ministeriryhmää ”siten, että siihen tulee entistä monipuolisempi edustus” (lue: vähemmistöäkin) SKP:n sihteeristön ptk 24.5.1982 ja liite 3. KaA.

³⁵⁶ SKP:n ylim. edk:n 1982 ptk ja liitteet 7, 67/3, 68/15, 72. KaA; Saarinen 1984, 122–138; Saarinen 1995, 285–292; Aalto 1988, 220–227; Jokinen 1985, 35, 69–70; Suomi 2005, 257–258; Tuovisen päiväkirja 20.5.1982; Suomi 2012, 227.

³⁵⁷ Cv HS 26.7.1981; Lemberg 2004 (Kansallisbiografia); Kko 1982, 334.

³⁵⁸ Tilanne 1/1966. Aihe oli uskalias: ”Pystyykö neuvostoliittolainen sosialismi tyydyttämään kuluttajien materiaalisia tarpeita?”. Kajanoja analysoi kohdettaan viileän ulkopuolisesti: ”Suhtaudun kuitenkin suunnitelmiin pessimistisesti.”.

³⁵⁹ 36:n kirje: SKP:n siht. ptk 8.2.1980 ja liite 8. KaA. Kauniskangas 1980, 118.

³⁶⁰ KT 7.8., 11.8., 14.8., 19.8., 20.8., 21.8., 27.8., 28.8., 3.9., 25.9., 15.10., 17.10., 20.10. ja 4.11.1981.

³⁶¹ SK 21/1982 (21.5.1982). Muutaman vuoden päästä herrat olivat SKP:n vähemmistön puheenjohtaja ja pääsihteerinä.

³⁶² KT 18.5.1982. Muistikuvia: Aalto 1988, 221–222; Saarinen 1995, 291.

³⁶³ SKP:n kk:n ptk 21.–22.8.1982 ja liite 33. KaA; Sundholm 2014, 5.

³⁶⁴ Leevi Lehdon sähköposti tekijälle 13.3.2017; Ruotsalo 2007, 145.

sivuun koko liikkeestä. Rivijäsenten kato näkyi tilastoissakin. Osa nimi-ihmisistä palasi myöhemmin emopuolueen tehtäviin.³⁶⁵

5.2 Katastrofi alkaa pienistä vastoinkäymisistä

SKP:n muutenkin kriisiytymässä ollutta taloutta koetteli 1970- ja 1980-luvun taitteessa joukko satunnaistekijöitä. Ensimmäinen ja vaikutuksiltaan pahin liittyi vaalimatemiikkaan. SKDL menetti maaliskuun 1979 eduskuntavaaleissa vain 1438 ääntä, millä ei normaalioloissa olisi pitänyt olla juuri merkitystä. Nyt se tiesi poikkeuksellisesti viiden edustajanpaikan tappiota. Edellisvaalien kolme lisäpaikkaa olivat tulleet yli 80 000 äänen lisäyksellä. SDP menetti 1987 yli 100 000 ääntä ja yhden paikan.³⁶⁶ Rahassa SKDL:n välitön tappio oli 1,65 miljoonaa markkaa vuodessa ja koko vaalikaudella 6,5 miljoonaa.³⁶⁷ Maksettavaa riitti jo vaalikampanjassa.³⁶⁸ Vastoinkäymistä saattoi manaila sattuman oikuksi, mutta toiveet asiointilan korjaamisesta haihtuivat pian. Joulun jälkeen 1979 julki tullut Afganistanin miehitys ja elokuussa 1980 alkanut Puolan lakkoalto tekivät olemassa olevan sosialismin puolustamisesta yhä tuskallisempaa. Kannatus notkahti syksyn 1980 kunnallisvaaleissa jo oikeastikin.³⁶⁹

Tässä kohden on varottava jälkikäteen helposti syntyvää näköharhaa. Etenkin 2000-luvun suuret kannatussiirtymät tekevät sokeaksi menneen maailman vakaudelle. Nyt kulminaatiopisteeksi on helppo hahmottaa 1975 eduskuntavaalit. Saihan SKDL sitä huonommat lukemat jo kunnallisvaaleissa 1976 ja presidentinvaaleissa 1978. Molemmat olivat kuitenkin yhä ääniennätyksiä omista sarjoissaan. Kannatus oli ollut niissä aina matalampi, aivan erityisesti presidentinvaaleissa.³⁷⁰ Tuskin kukaan vielä 1980–81 tajusi tulevan romahduksen totaalisuutta saati vääjäämättömyyttä.

Suuta oli silti pantava säkkiä myöten. Kd-liikkeen menoja kasvattivat presidentinvaihdoksen ja puolueen sisäisen tilan vuoksi vielä ylimääräiset vaalit ja edustajakokoukset, jotka kasautuivat samaan ryppääseen. Vaaleja oli 1978–82 kuuden vuoden aikana viidet ja edustajakokouksia kolmet, joten puolue kävi jokseenkin tauotonta kampanjaa. Väsymys vähensi tehoa, muttei kuluja. Erityisen kalliiksi tuli talvi 1981–1982, joka normaalisti olisi ollut hengähdystauko.³⁷¹

SKP:n edustajakokousten osallistujamäärä oli 1981 ja 1982 suurimmillaan koko puolueen historiassa: yli 500 virallistakin edustajaa.³⁷² Ulkomaiset vieraat, lehdistö ja omista riveistä kutsuttu kokousyleisö kasvattivat kokonaisuutensa ensin mainitussa lähes puoleentoista tuhanteen.³⁷³ Matkat ja majoitukset olivat aina tulleet niin kalliiksi, ettei SKP muista puolueista poiketen vienyt edustajakokouksiaan

³⁶⁵ Emo-SKP:n keskuskomiteaan valittiin jo 1984 Lars D. Eriksson ja Reijo Käkelä. Tutta Tallgren palasi 1987 ja uutena mukaan tuli Jan-Otto Anderson (ex-väh.). SKP:n 20. edk:n ptk 1984, liite; SKP:n 21. edk:n ptk 12.–14.6.1987, liite. KaA.

³⁶⁶ STV 1979, 377–381. (STV 1980, 388–389). SKDL itse sai 1958 seitsemän uutta paikkaa alle 17 000 lisäännellä.

³⁶⁷ SKP:n siht. ptk 21.4.1981, liite 3. KaA. SKDL:n puoluetuki pieneni 950 000 markalla vuodessa ja valtion parlamentaarinen lehdistötuki 700 000 markalla. Kortealhon selvitys: SKP:n siht. ptk 14.9.1979 ja liite 2, KaA.

³⁶⁸ Piirijärjestöissä panostus oli maan puolueista toiseksi suurin. Venho 2012, 94 ja 100.

³⁶⁹ Vaalit: Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1980, 390–392 (STV 1983, 406–408).

³⁷⁰ Eduskuntavaaleissa 1975 äänimäärä ylitti toisen kerran historiassa puoli miljoonaa. 1976 se jäi runsaat 5000 ääntä sen alle. Suomen Tilast. Vuosikirja 1976, 354–358.

³⁷¹ Eduskuntavaalikauden piteneminen neljään vuoteen oli tasannut taakkaa siten, ettei edustajakokousvuosiin ollut 1954 jälkeen osunut vaaleja. 1970-luvun poliittinen vuoristorata tuotti poikkeuksen toisensa perään: ylimääräinen edustajakokous 1970, eduskunnan hajotusvaalit 1972 ja 1975 sekä normaalirytmistään siirtyneet presidentinvaalit 1978.

³⁷² SKP:n 19. edk:n 1981 ptk, liite 106, KaA. Alun perin piirijärjestöt saivat lähettää kokouksiin yhden edustajan 150 jäsentä kohden. Jäsenmäärän laskiessa se oli 1966 päätetty muuttaa seuraavassa kokouksessa yhdeksi sataa jäsentä kohden. Käyrän käännyttyä nousuun suhdelukua ei ehkä puolueriidan taktisista syistä palautettu. SKP:n edk:n ptk:t. KaA.

³⁷³ SKP:n 19. edk 1981 ptk, liite 2. KaA.

koskaan maakuntiin.³⁷⁴ Edes keskuskomitea hievahti Helsingistä ensi kerran 1982.³⁷⁵ Perinteen muotoutumiseen vaikuttivat luultavasti myös turvallisuussyyt eli pelko salakuuntelusta. Puolueriidan vuosina paikka olisi ollut vielä puolenkin valinta. Pääkaupungissa pöytäkirjan tarkastajat voitiin vaivatta nimetä sekä enemmistö- että vähemmistöpiiristä.³⁷⁶ SKDL kyllä kiersi maata 1955–58 ja uudelleen 1970-luvulta alkaen, yhteensä seitsemässä kaikkiaan 16 liittokokouksestaan.³⁷⁷

SKP:n kuluja lisäsi ulkomaisten vieraiden ylenpalttinen kestitys. Ruokalistat tuovat mieleen valtiovierailut. Hajoamaisillaankin puolue venyi kilpikonnakeittoon ja häränseläkkeeseen.³⁷⁸ Neuvostodelegaatioille annettiin käteen jopa riihikuivaa rahaa.³⁷⁹ Kokousten rahoittamiseksi oli jo vuodesta 1948 perinteenä kerätä korotettua jäsenmaksua eli puolueveroa.³⁸⁰ Kulut osoittautuvat 1981 kuitenkin noin 400 000 markkaa budjetoitua suuremmiksi.³⁸¹ Seuraavan kevään ylimääräisen edustajakokouksen rahoittamiseksi otettiinkin suosiolla 750 000 markan pankkilaina. Se kasvatti SKP:n vuotuiset korkokulut jo 320 000 markkaan.³⁸²

Tulot joustivat toiseen suuntaan. Saamatta jääneiden jäsenmaksujen määrä oli alkanut 1970-luvun puolimaissa jälleen kasvaa. Poliittinen toimikunta oli tuloksetta päättänyt kasvattaa kertymää 25 prosenttia (sic). Maksun korotusta tai muitakaan käytännön toimia se ei tehnyt. Kulisseissa yleensä viihtyvä Kortealho oli tosin vedonnut jäsenistöön kasvokuvan kera.³⁸³ Rästiläisiä oli 1980 silti jo 48

³⁷⁴ SKP:n ja SKDL:n edustaja- ja liittokokoukset ajoitettiin joko pääsiäisen, helluntain tai helatorstain yhteyteen. Vapaat helpottivat mukaan pääsyä ja toivat säästöä ansionmenetystä korvattaessa. Helsinkiläinen SKP:n Puistolän osasto esitti kokousten järjestämistä myös muualla, mutta kk vetosi ”*taloudellisiin ja käytännöllisiin syihin*”. SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 12.

³⁷⁵ SKP:n puolue neuvosto kokoontui 1945 Helsingin Työväenyhdistyksen talossa, 1946 Vallilan työväentalossa ja 1947–51 Malminkatu 14:n Seurojen talossa, SKP:n keskuskomitea marraskuussa 1951 NL:n omistamassa elokuvateatteri Capitolissa ja joulukuusta 1951 tammikuuhun 1952 Koiton talossa. Maaliskuusta 1952 heinäkuuhun 1955 kokoonnuttiin Kotkankatu 9:n uudessa Lehtitalossa ja elokuusta 1955 elokuuhun 1956 Koitossa. Lokakuusta 1956 paikaksi vakiintui Kulttuuritalo. Koitossa pistäydyttiin yhä kesällä 1969. Sen jälkeen Kulttuuritalolta poistettiin vasta kesällä 1982 Rakennusliiton Siikarantaopistoon (kahdesti peräkkäin) ja joulukuussa 1982 Laukaaseen SKP:n Keski-Suomen lomakeskukseen. Elokuussa 1984 ja 1986 kokoonnuttiin Hämeenlinnan Sirola-opistossa. Vasta toukokuun 1988 suuri talousskandaali puitiin täysin ulkopuolisissa tiloissa: Tampereella Hotelli Tammerissa. Marraskuussa 1988 oli taas Sirolan vuoro. Syyskuussa 1989 pohjustettiin vasemmistoliittoa Kuopion Hotelli Savoniassa. SKP:n toimintaa jäähdytettiin syyskuussa 1990 Kalliolan vapaapopistolla (Hki) ja marraskuussa 1990 ja toukokuussa 1991 Hotelli Pasilassa. Historian kolme viimeistä kokousta pidettiin taas 1991–1992 Kulttuuritalolla. SKP:n pn:n ja kk:n ptk:t 1945–92. KaA.

³⁷⁶ Samasta syystä rituaaleista karsittiin 1972 neuvostomallin mukaisen kunnialipun luovutus ansioituneimmalle piirille.

³⁷⁷ SKDL:n liittokokoukset pidettiin 1946–1952 Helsingin Työväenyhdistyksen talossa, 1955 Tampereen ammattikoulun juhlasalissa ja 1958 Turun konserttitalossa. Vuosiksi 1961–70 ja 1976 palattiin Helsinkiin, jossa kokoukset pidettiin Kulttuuritalossa. 1973 mentiin Porin teknilliselle ammattikoululle, 1979 Oulun Pohjankartanon työväenopistolle, 1982 Kuopion Pohjois-Savon ammattiopistolalle, 1985 Tampereen Sampolan työväenopistolle ja 1988 Turun Maalaitentalon Hotelli Ritziin (sic). Kevään 1990 ylimääräinen oli Kulttuuritalolla. SKDL:n liittokokousten ptk:t. KaA.

³⁷⁸ SKP:n siht. ptk 31.3.1969 ja liite 5. Edustajakokouksen 232 000 markan kokonaisbudjetista varattiin 1975 ulkomaisiin vieraisiin lähes neljännes eli 47 500 markkaa. SKP:n siht. ptk 14.1.1975, liite 6. KaA. Naisliitto tyrmistyi kansainvälisen naisliiton Helsingin-kongressin kuluista ja kirjasi: ”*Tiukka kirje maailmanliitolle siitä, että kapitalistisella maalla ei ole varaa kustantaa tällaista juhlaa.*” Vieraiden kiertoajeluun suositeltiin 3B:n raitiovaunua. SNDL:n siht. ptk 27.5.1969. Vuoden 1974 koko oma liittokokous maksoi 45 000 pahoin inflatoitunutta markkaa. SNDL:n siht. ptk 28.6.1974. KaA.

³⁷⁹ Edustajakokousten ulkopuolella Suomeen 1973 saapuvan neuvostovaltuuskunnan vierailua pohjustettiin mm. merkinnöin: ”*Taskuraha on aina ollut 100,00. Annettaanko myös nyt.*” sekä ”*Lahjasummasta ja niiden ”tasosta” pitäisi kai sopia.*” SKP:n siht. ptk 20.3.1973, liite. KaA.

³⁸⁰ SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 13; myöhemmät edk:t. KaA. Vastaava käytäntö oli ollut SKDL:llä jo tätä ennen. SKDL:n I liittokok. 1946 ptk. Vuosien 1981–82 rahoituksesta: SKP:n siht. ptk 16.1.1981 ja liitteet 7–8, 9.2.1982 ja numeroimaton liite. Alkuvuoden 1982 edeltäneen puoluekonferenssinkin järjestäminen maksoi 40 000 markkaa. SKP:n siht. ptk 26.2.1982 ja liitteet 7–8. KaA.

³⁸¹ SKP:n pol. tmk:n ptk 4.2.1981 ja liite 6. KaA.

³⁸² Allekirjoittamaton pm 27.10.1982. Kajanojan pj-kokoelma; SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1982 ja liite 34. KaA.

³⁸³ Päivän Posti 5/1976. Jäsenistön aktiivointi hallitsi koko numeron.

prosenttia. Mukana eivät olleet edes alakanttiin maksavat, vaan laskunsa täysin laiminlyöneet.³⁸⁴ Jäsenkirjojen vaihto ei toisi helpotusta vielä vuosiin. Kun se 1983 lopulta tehtiin, vaikutukset olivat jokseenkin päinvastaisia kuin aiemmin: kolmannes häipyi. Luku romahti vuoden 1981 noin 50 000 jäsenestä 34 000:een. Lähtijät olivat nuorinta, koulutetuinta ja ainakin potentiaalisesti maksukykyisintä joukkoa.³⁸⁵ Etenkään kolmaslinjalaisuuden haaksirikon jälkeen jäsenkirjan menettäminen ei ollut enää häpeärangaistus, jonka estämiseksi tilit hoidettiin kuntoon. Laiminlyönti oli päinvastoin psykologisesti helpoin tapa lähteä: ei dramaattista erokirjettä tai jäsenkirjan kiikuttamista paheksuvalle virkailijalle.³⁸⁶ Jonkinlaista lohtua antoi se, että SKDL:n jäsenmäärä notkahti 1981–83 enää alle 12 prosenttia ja stabiloitui noin 35 000 henkeen. Suuruutensa päivistä sekin oli puoliintunut.³⁸⁷

SKP:n tilinpäätösten alijäämä sai aivan uudenlaiset mittasuhteet. Nykyeuroissa summa oli 1979 vajaat 170 000, 1980 yli 200 000 ja 1981 jo 1,4 miljoonaa.³⁸⁸ Realistisia ratkaisukeinoja oli kaksi. Oli joko karsittava lehtien kuluja tai hankittava tuloja kiinteistöistä. Ne liittyivät jo vanhastaan toisiinsa. Lehtien julkaiseminen oli puolueen suurimpia menoeriä.³⁸⁹ Viralliset luvutkin ovat vielä kirjanpidon kaunistelua, sillä etenkin Kansan Uutiset ylitti jatkuvasti oman budjettinsa ja jätti maksamatta painolaskujaan puolueen kirjapainolle Yhteistyölle. Samoin oli käynyt joskus liikkeen suurimmalle aikakauslehdelle Uudelle Naiselle ja lastenlehti Raketille.³⁹⁰ Tilit tasailtiin aika ajoin pankkien tai ay-liikkeen kassasta otettavin lainoin. Vakuudeksi asetettiin joskus jopa velkojan osakkeita, mutta useimmiten kiinnityksiä puolueen kiinteistöihin. Niillä taattiin muitakin lainoja. Pantiksi kelpasivat parhaiten kaksi arvokkainta: puoluetoimisto Kulttuuritalo ja raittiusyhdistys Koiton talo.³⁹¹ Kolmas

³⁸⁴ SKP:n 19. edk:n 1981 ptk, liite 99. Taksoja oli aiottu uudistaa jo 1978. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. KaA.

³⁸⁵ Osa aiemmista lienee ollut puolueriidan tuottamia paperijäseniä, mutta niitäkin tehtailtiin jo lisää. Pelkän alkeiskoulutuksen saaneiden määrä oli SKP:ssä 1973–81 jo supistunut 75 prosentista alle 53:een, nyt se oli lähes 78 prosenttia. Opiskelijoiden osuus oli pudonnut kahdessa vuodessa 17,5 prosentista 2,2 prosenttiin ja eläkeläisten vastaavasti kasvanut alle 18 prosentista liki 29 prosenttiin. Lähes kolmannes oli jo täyttänyt 60 ja yli puolet 50 vuotta. Alle 30-vuotiaiden osuus oli kuusi prosenttia. Jäsenmäärät piireittäin 31.12.1982 ja 8.9.1983, SKP:n kk:n 10.–11.9.1983 ptk ja liite. Samasta Aalto 1988, 231–232. Luvut esitteli heti tuoreeltaan tutkija Jyrki Iivonen, joka lienee saanut ne tiskin alta. Iivonen 1983, 15–18. Jäsenkirjoja oli optimistisesti ajateltu painattaa 60 000. SKP:n siht. ptk 10.9.1982 ja liite 8. KaA.

³⁸⁶ Rästiläisyys oli aina ennenkin ollut helpoin tie ulos. Maksulakon kautta lähti jo Yrjö Leino. Y. Leino 1991 (1958), 246; SKP:n pol. jaoston ptk 10.5.1950. Hyvin suppea otanta neuvostoyhtiöissä 1940- ja 1950-luvulla työskennelleistä SKP:n jäsenistä tuotti useita muitakin vastaavia tapauksia. Lisää edempänä.

³⁸⁷ Venhon mukaan luku oli 1981: 40 653 ja 1983: 35 887. Venho 1996, 147. Oman ilmoituksen mukaan se oli suurimmillaan 1947 jopa 78 456. SKDL:n liittokok. ptk:t ja toimintakert. SKDL:n jäsenmäärästä on sekä liiton papereissa että tutkimuskirjallisuudessa hieman vaihtelevia lukuja. Vrt. O. Rantala 92; Mickelsson 2007, 404.

³⁸⁸ Tasetta korjailtiin imaginääri rahalla eli ensin miljoonan ja sitten kolmen arvonkorotuksilla. SKP:n kk:n ptk 19.3.1980, liitteet 39–40; SKP:n kk:n ptk 19.–20.3.1980, liite 18. KaA. Alijäämää oli tehty 1950-luvulla kolmesti ja 1960-luvulla kuudesti. Kortealho oli perinyt ongelman edeltäjältään ja nähnyt sen heti alkajaisiksi 1966–68 kaksinkertaistuvan. Prosentuaalisesti vaje oli ollut yhä mitätön, sillä koko budjetti lähes kaksinkertaistui 1967 osin devalvaationkin vuoksi yhdessä vuodessa. Kurssin oikaisi yleinen nousukausi 1969–71. Alijäämä oli koko uuden markan aikana eli vuoden 1962 jälkeen ylittänyt 100 000 markkaa vain kerran, inflaatiovuonna 1974. Kaksi vuotta myöhemmin tulos oli saatu käännettyksi vippaskonstein hetkeksi jopa plussalle. 1975 alijäämää oli 22 000 markkaa ja 1977 noin 66 000. Vuosi 1976 tuotti vajaat 15 000 markkaa voittoa lähinnä siksi, että puoluetukea ei annettu lehdille. SKP:n tilinpäätökset kk:n ja edk:n ptk-liitteistä. KaA.

³⁸⁹ SKP siirsi vuosittain rahaa lehti- ja julkaisurahastoon. Vuonna 1957 summa oli 1,9 miljoonaa. Lehdistölle saattoi päätyä rahaa myös kaatoluokasta ”Muut varsinaiset kuulut”, joka oli 1957 noin 11 miljoonaa. SKP:n kk:n ptk 1.–2.3.1958 ja liitteet. Myöhemmin piirijärjestöille ja lehdille kanavoitava summa merkittiin budjettiin hallinnollisen osaston kuluina, jotka esimerkiksi vuoden 1983 budjetista olivat melko tarkkaan puolet: 5,8 miljoonaa yhteensä 10,9 miljoonasta. SKP:n siht. ptk 3.12.1982 ja liite 3, KaA.

³⁹⁰ Yhteistyön johto korosti pitäneensä hinnat maltillisina, vaikka paineita oli. Osa maksoi sen mukaan alle tuotantokulujen. Yhteistyön yhtiökok. ptk:t 29.3.1965 ja 29.3.1971, liite. Kerran toimitusjohtaja Aimo Tenhovuori lipsautti jäsenjärjestöjen karttaneen painoa, koska se oli kalliin maineessa. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 23.3.1970. KaA.

³⁹¹ Yhteistyölle itselleen taattiin lainoja mm. vientiin liittyviin investointeihin. Kulttuuritalon ja Lehdistöalon osakkeita oli käytetty panttina sen lainoille 1981. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 5.1.1981 ja 9.3.1981. Loppuvuoden 1982

vaihtoehto oli Kotkankadun Lehdistöotalo. Naisliitto käytti jopa muodollisesti täysin erillisen yhdistyksen omistamaa virkistyskotia, Päiväkumpua.³⁹²

Alvar Aallon piirtämän ja jäsenten talkoovoimin rakentaman Kulttuuritalon myyminen olisi nostattanut suurimman mahdollisen metelin. Senkin reaaliarvosta oli silti 1980-luvun alussa olemassa tuore asiantuntija-arvio: 35-40 miljoonaa. SKP ei hallinnut kuuluisasta ”Sirppiliiteristään” suoraan kuin 47 prosentin osuutta, joten päätöksenteko olisi ollut vaikeampaa kuin Koiton talossa.³⁹³

Lehdistä oli säästetty jo 1948, 1952–53, 1957, 1958 ja 1969. Piirilehdistä kaksi ilmestyi osan 1970-lukua ilman tai lähes ilman emopuolueen tukea, samoin tietysti Tiedonantaja. Kansan Uutisissa oli tehty 1976 kassakaappisuunnitelma maan ainoan seitsenpäiväisen työväenlehden muuttamisesta viisipäiväiseksi. Sitä ei pantu vielä toimeen.³⁹⁴ Keväällä 1980 Kansan Uutisten toimitusjohtaja Erkki Peltonen laati salaisen suunnitelman joko 1,5 miljoonan tai lähes kahden miljoonan markan säästöohjelmasta. Suppeammassa olisi leikattu ja yhdistelty KU:n, Yhteistyön ja uutistoimisto Demokraattisen Lehtipalvelun toimintoja. Laajemmassa olisi jopa lakkautettu SKDL:n ainoa ruotsinkielinen lehti Folketidningen Ny Tid.³⁹⁵ Kumpikaan ei toteutunut. Puolue kitkutti, kunnes kokeili 1981 kiinteistökorttia. Vaakakupissa painoi tietoisuus odotettavissa olevasta vaalitappiosta. Ratkaiseva sysäys lienee silti puolueen kirjapainoa kohdannut vastoinkäyminen.³⁹⁶

VI PAINOTALON PELASTUSOPERAATIO

6.1 Melukielto pakottaa jätti-investointiin

SKP:n painotalo Yhteistyö ajautui kriisiin jokseenkin samaan aikaan kuin puoluekin. Välitön syy oli viranomaisten 1979 antama ilmoitus, että Kansan Uutisia painava kohopaino jouduttaisiin sulkemaan viitisen vuotta ennakoitua aiemmin. Sen aiheuttama meteli häiritsi Alppilan asukkaiden unta. Käyttöaikoja rajoitettiin heti.³⁹⁷ Viimeisen sanan 25.11.1980 lausunut Korkein hallinto-oikeus päätti,

talousahdingossakin nimivakuus heltisi 3,7 miljoonan markan vientiennakkoon. Samassa yhteydessä puolue päätti itse lainata miljoona markkaa kahdeksaksi vuodeksi pystyäkseen lyhentämään KU:n velkaa Yhteistyö Oy:lle. Panttina oli kiinnityksiä uuteen Herttoniemen Painotaloon. KU:n koko 10 miljoonan velkasummaa ei päättäjille vielä paljastettu. Sen oman budjetin 1,9 miljoonan alijäämäkin puhutti. SKP:n siht. ptk 13.2.1981 ja numeroimaton liite sekä 3.12.1982 ja liitteet 2–3; SKP:n kk:n ptk 12.12.1982 ja liitteet 34–35. KaA. Koiton kiinnityksistä lähemmin edempänä.

³⁹² Päänavaus SNDL:n siht. ptk 6.10.1966. KaA.

³⁹³ Asiasta keskuskomitealle maininnee Kortealhon mukaan hinta-arvio oli vuosien 1981–82 vaihteesta. Sanamuodosta ja hintahaarukasta päätellen kyse oli pyydetystä arviosta eikä ostotarjouksesta. SKP:n kk:n ptk 4.6.1983, liite 11. KaA.

³⁹⁴ KU:n 5-päiväisyyttä tutkineen työryhmän raportti ehdotuksineen. Helsinki 10.3.1976. Kivimäen kokoelma. KaA.

³⁹⁵ Erkki Peltosen 10.3.1980 päivätty muistio, Kivimäen kokoelma, KaA. Taustaa: Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 27.8.1980, liitteet, 10.11.1980. KaA.

³⁹⁶ SKP myönsi Yhteistyölle jo keväällä 1982 omavelkaisen takauksen 1,9 miljoonan markan vekseliluotolle. SKP:n siht. ptk 19.2.1982, 26.2.1982 ja liite 5. Toukokuussa Yhteistyö sai nimitakauksen 100 000 markan vientiluotolle, joka lienee liittyvät idänkaupan painotöihin. SKP:n siht. ptk 20.5.1982 ja liite 2. Työväen Lomakeskusliitto oli saanut jo 1981 SKP:ltä 3 miljoonan markan omavelkaisen takauksen, joihin mahdollisesti liittyvistä vakuuksista ei ole tietoa. SKP:n siht. ptk 9.10.1981 ja liite 7; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981. Lomakeskusliitolle myönnettiin puolueen kireimmässäkin kassakriisissä 1982 vielä puolen miljoonan markan uusi omavelkainen takaus ja sitten pienempi lyhennyserän siirrolle. Jälkimmäisen yhteydessä puolen miljoon takauksen sai myös Kansankulttuuri. SKP:n siht. ptk 30.9.1982 ja liite 3 sekä 30.12.1982 ja liite 6; SKP:n pol tmk:n ptk 1.10.1982; SKP:n kk:n ptk 1.10.1982 ja liite 38. Yhteistyö oli käsi ojossa taas loppuvuodesta. SKP:n kk:n ptk 12.12.1982 ja liite 34. KaA

³⁹⁷ Yhteistyön hallitus keskusteli meluongelmasta ja lehtitiraation uudistamisesta ensimmäisen kerran syksyllä 1978. Se päätti perustaa hankesuunnittelutoimikunnan selvittämään eri vaihtoehtoja. 13-henkisessä ryhmässä oli Helsingin kaupungin kiinteistöviraston, Suomen Työväen Säästöpankin, Kansantalojen liiton, Yhteistyön, Kansan Uutisten ja SKP:n edustus. Viime mainittuun kuului myös taloudenhoitaja Kortealho. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 5.9.1978. Keväällä 1979 uutta lehtipainoa ehdittiin suunnitella Helsingin Myllypuroon. Painokoneen hinnaksi arvioitiin tuolloin 8–9 miljoonaa ja rakennusinvestoinniksi 18 miljoonaa markkaa. Esillä oli myös sinnittely Kotkankadulla vielä ”joitakin

että painokoneen käyttö olisi kiellettyä kello 21:n jälkeen vuoden 1983 alusta.³⁹⁸ Painon jättäminen paikoilleen olisi muuttanut aikataulujen vuoksi lehden luonteen täysin, joten se ei ollut vaihtoehto. Mikään ei olisi edes taannut, ettei lupaehtoja myöhemmin tiukennettaisi.

Kuutiometreinä mitaten Yhteistyöllä oli edessään nyt Kulttuuritalon kokoinen rakennusinvestointi. Talkoolaisia tuskin ilmaantuisi yhtä innokkaasti. Kulut kasvoivat lopulta 53 miljoonaan markkaan eli 26 miljoonaan nykyeuroon.³⁹⁹ Kun rahoituspohja vielä petti, vaakalaudalla oli koko painotalon olemassaolo. Perimmäiset syyt olivat vuosikymmenien mittaan tehdyissä ja tekemättä jätetyissä asioissa.

Yhteistyö Oy oli perustettu jo 1929 painamaan SSTP:n Työväenjärjestöjen Tiedonantajaa, jolta myöhempi kopio 1968 lainasi nimensä. Vuodesta 1923 ilmestynyt lehti lakkautettiin 1930 kommunistilakien nojalla, jolloin juuri aloittaneen painonkin toiminta keskeytyi 14 vuodeksi. Puinen lehtitalo oli tuhoutunut selittämättömässä palossa jo 1926, mutta sen tilalle oli rakennettu talkoilla kolmikerroksinen kivitalo.⁴⁰⁰ Kotkankatu 9 eli Yhteistyön talo onnistuttiin pitämään bulvaanin avulla hallussa jopa sotavuodet. Maan alta nousseella SKP:llä oli siksi valmiina kirjapainoyhtiö ja muutama sen pyörittämiseen jo ehättänyt ihminenkin. Painokone oli lähetetty aikanaan Petroskoihin, mutta uusia saatiin ostetuksi aluksi Ruotsista.⁴⁰¹ Yhteistyön leivissä 1920-luvulla aloittaneista yksi istui sen johdossa vuoteen 1967 ja toinen vuoteen 1971.⁴⁰² Toiminnan laajentuessa uudempikin toimitalo purettiin. Tilalle nousi 1952 osin talkoilla korkeampi kerrostalo, josta tuli oma kiinteistöyhtiönsä: Lehdistöalo Oy. Onnistumisen rohkaisemana käynnistettiin aikanaan Kulttuuritalon vielä kunnianhimoisempi hanke. Yhteistyö painoi maakuntalehtiä lukuun ottamatta suurimman osan kd-liikkeen julkaisuista. Pääasiakkaita olivat SKP:n ja SKDL:n pää-äänenkannattajat Työkansan Sanomat, Vapaa Sana ja niiden fuusiosta 1957 syntynyt Kansan Uutiset.⁴⁰³ Kapasiteetin tasaamiseksi ja aluepoliittisena apuna kiirettömämpiä töitä jaettiin liikkeen muihinkin painoihin.⁴⁰⁴

vuosia suunniteltua kauemmin". Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 12.3.1979; Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 22.3.1979 ja liite 8. Kiinnitykset: Yhteistyö Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 26.11.1979. KaA.

³⁹⁸ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 5.1.1981. KaA. Kortealho kertoi melupäätöksestä ensimmäisen kerran puolueen luottamuselimille pöytäkirjassa vasta 1981 keväällä. SKP:n siht. ptk 21.4.1981, liite 3. KaA.

³⁹⁹ Tontin vuokraoikeuden ja sen aiempien rakennusten ostaminen ulkopuoliselta Havulinna Oy:ltä: Yhteistyö Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 18.1.1980; Osakepääoman korotus ja teknisten suunnitelmien esittely: Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 20.3.1980. Päätökset uuden tontin muodostamisesta, sille otettavista 10 miljoonan markan kiinnityksistä ja osakepääoman korotuksesta: Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 23.3.1981. Uusi korotus: Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 29.3.1982. KaA.

⁴⁰⁰ Kauniskangas 1966, 12, 19–20; Painavaa yhteistyötä 17–38.

⁴⁰¹ Kauniskangas 1966, 21–22; Peltola 1988, 12; Painavaa yhteistyötä 17–47; Hakalehto 2001, 135, 164. SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. SKP:n maata käsittävän edustajien kokouksen ptk 1944. KaA. Uutinen "*Kustannusosakeyhtiö Yhteistyö aloittaa jälleen toimintansa*" julkaistiin 16.11.1944 Kommunistin ensimmäisessä näytenuumerossa (1/1944). Rahaa painon hankintaan alettiin kerätä osakkeiden myynnillä jo seuraavass (2/1944). Yhteistyön konttori ja Kommunistin toimitus olivat jo Kotkankatu 9:ssä, mutta paino vielä ulkopuolinen "*Kirjapaino Aa osakeyhtiö*".

⁴⁰² Parivaljakosta metallimies Toivo Hj. Långström (1889–1983) oli ollut kansanvaltuuskunnan virkamies, pakolaisena Venäjällä, SSTP:n ja sen ek-ryhmän puheenjohtaja 1921–23. August Niemistö (1894–1970) oli 1923 perustamassa Työväenjärjestöjen. Tiedonantajaa, jonka toimittaja Långström oli 1926–27 vankilasta päästyään. Saarela 1996 ja 2008, passim. Niemistön haast. Kommunisti 13/1945; Suomen kansanedustajat 1907–1982, 371. Niemistö oli 1. taloudenhoitaja eli toimitusjohtaja vuoteen 1967. Långström istui Yhteistyön hallituksessa 1929–71, vuodesta 1944 sen puheenjohtajana.

⁴⁰³ Leppänen 2007, 11–22; Kauniskangas 1966, 9–30; Peltola 1988, 41–42; E. Salminen 1988, 234–238; Painavaa yhteistyötä 65–72; VS 15.4.1952.

⁴⁰⁴ SKP ja SKDL kierrättivät edustaja- ja liittokokouksensa kirjasten painatusta pitkin maata. Lehtiäkin hajautettiin. Esimerkiksi Uuden Naisen kirjallisuusliitettä 1952–56 ja SKDL-lehteä painoi 1953–55 Kotkassa Raivaajan paino eli Etelä-Suomen Kirjapaino Oy (vuoteen 1952 Koy Kymen Kansa). SKDL-lehden värinumeroita teki 1950 ja 1952 Lahden Työväen Kirjapaino Oy. Liittoviestin (1959–69), Kansantalo-lehden (1961–68) ja SNDL:n Pippurin (per. 1966) sai painaakseen tamperelainen Koy Sanan Tie, kunnes puolueriita vei viime mainitun 1972 alusta Ouluun. Sanan Tie painoi 1961–91 myös esimerkiksi Vapaa-ajattelijalehden. Käytännön ohjeita painattajille: SKDL-lehti 9/1955.

Taloudellisesti tärkeä tukijalka saatiin 1959, kun Yhteistyö solmi painosopimuksen NI:n V/O Vneshtorgizdatin kanssa.⁴⁰⁵ Alkuvaikeuksien jälkeen idänkaupasta tuli tuottoisaa bisnestä. Määrää kasvatti erityisesti 1967 Valittujen Palojen kilpailijaksi perustetun Sputnik-lehden painatus useilla eri kielillä.⁴⁰⁶ 1970 viennin osuus koko Yhteistyön tuotannosta oli jo 70 prosenttia. Tuotoksi laskettiin 9 prosenttia sijoitetusta pääomasta.⁴⁰⁷

Viennin vetäessä Kotkankadun tilat olivat käyneet pieniksi. Yhteistyö alkoi jo 1960-luvun alussa suunnitella laajentumista toiseen paikkaan. Herttoniemen Painotalo valmistui 1967.⁴⁰⁸ Mitoituksessa oli varauduttu siirtämään sinne myös lehtipaino, Kansan Uutisten latomo ja toimitus ”*sitten kun sanomalehtirotatoin investointi käy välttämättömäksi*”.⁴⁰⁹ Muutto lykkäytyi. Siviilikirjapainosta oli tullut käenpoika, jonka vientimenestys rohkaisi investoimaan sen offset-kalustoon ja sinnittelemään lehtipainon vanhalla kohopainokoneella niin kauan kuin se jaksaisi palvella.⁴¹⁰ Tämä alkoi muun tekniikan kehittyessä vaatia jo kekseliäisyyttä.⁴¹¹ Se oli toisaalta ymmärrettävää.

⁴⁰⁵ V/O Vneshtorgizdat eli yleisliittolainen ulkomaankaupan kustannustalo tuotti itse matkailun ja vientituotteiden mainoksia ja teknisiä kuvastoja. Lisäksi se hoiti yhteydet ulkomaisiin painotaloihin. Se oli perustettu lähteestä riippuen joko 1922 tai 1925 ja toimi omalla nimelläänkin jo vuodesta 1931. Directory of USSR foreign trade organizations and officials 1983 (CIA), 51.

⁴⁰⁶ Toimitusjohtaja Aimo Tenhovuoren mukaan NI yritti perustamisvaiheessa saada Sputnikin talkoohengessä alle omakustannushinnan ja lupasi hyvittää myöhemmin. Kuluja lisäsi se, että lehteä teetettiin aluksi alihankintana Sanoma Oy:llä. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. 29.3.1971 ptk; Yhteistyö Oy:n toimintakertomukset. KaA; SK 1/1967. Sputnik ei ollut myöhemminkään aina kultakaivos. 1970-luvun inflaatiota ei pystytty siirtämään vientihintoihin. Voittoa alettiin saada säännöllisesti taas 1977 alkaen. Oosa laitoksista jouduttiin kiireen vuoksi yhä latomaan alihankintana ja jopa painamaan tilapäiskalustolla. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 4.5.1977 ja liite, 29.8.1977, 14.11.1977, 5.1.1978, 4.5.1978 liit., 19.6.1978 liit., 28.9.1979, 7.1.1980 liitteineen, 28.5.1980, 27.8.1980, 10.11.1980, 9.3.1981, 6.11.1981, 8.3.1982. KaA.

⁴⁰⁷ Painavaa yhteistyötä 82–84, 101–106, 118–119. Signeeraamaton, todennäköisesti toimitusjohtaja Aimo Tenhovuoren pitämä selostus, Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 23.3.1970, liite. Vuoden 1971 budjetissa viennin osuus oli 67 prosenttia. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 29.3.1971, liite. Yhteistyön osuus NI:n Suomesta tilaamista panotöistä 1966–70 oli vuodesta riippuen 61,5–85,0 prosenttia. 1968 summa oli 6,975 miljoonaa markkaa. Yhteistyön yhtiökok. ptk 29.3.1971, liite. KaA.

⁴⁰⁸ Painavaa yhteistyötä 85–93. Tontin hankinta: Yhteistyö Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 26.11.1962. Osakepääoman korotukset rakentamisen rahoittamiseksi: Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk:t 29.3.1963, 28.3.1966, 11.4.1967 ja 25.3.1968 liitteineen. Suunnitteluvaiheesta: Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 25.3.1964 liitteineen. KaA.

⁴⁰⁹ Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 25.3.1964, liite. KaA.

⁴¹⁰ Antti Aaltonen puhui sanomalehden offset-painatuksesta maailmalla leviävänä tulevaisuuden tekniikkana vielä kymmenen vuotta sen jälkeen, kun offset-koneet oli jo hankittu Yhteistyön aikakauslehtipainoon. SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15, KaA; Painavaa yhteistyötä 72–74. Hän oli tosin maininnut offsetin tulon vastaavassa tilaisuudessa jo 1963. SKP:n XIII:n edk:n ptk 1963, numeroimaton liite. Myöhempiä hankintoja: Pienois-offset: Yhteistyön hallituksen ptk 14.11.1977, 5.1.1978. Lehtipainon reikänauhakone ja valolatomakone: Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 4.5.1978 liitteineen, 16.11.1978., värierottelulaitteisto: 27.8.1980, liimasidoslinja 5.2.1981j a 8.6.1981, siviilipainon valolatomakone 9.3.1981, kostutuslaite 8.6.1981. KaA.

⁴¹¹ Kun latomossa siirryttiin atk-pohjaiseen valoladontaan eli paperille jo ennen painamista tulostuvaan tekstiin, se piti muuttaa gutenbergiaanisiksi kohokirjaimiksi japanilaisella patenttimenetelmällä. Painavaa yhteistyötä 95–99. Samanlaista kikkailua jouduttiin harrastamaan, kun siviilipaino oli vienyt Herttoniemeen lehtipainon reikänauhakoneen. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 4.5.1978 liitteineen. KaA.

Investoinnit idänkauppaan olivat tuottavia sijoituksia, kun taas kotimaisia pääasiakkaita saatiin alituisen kovistella maksamattomista laskuista.⁴¹² Ilmaistakin kättivät.⁴¹³

Yhteistyö Oy ei maksanut SKP:lle koko historiansa aikana osinkoa. Tappiota tuli 1944–85 keskimäärin joka toinen vuosi, mutta se oli lähinnä verotuksellinen ratkaisu. Tulos sahasi ahtaassa putkessa, eivätkä summat uuden markan aikana yleensä ylittäneet sataatuhatta kumpaankaan suuntaan.⁴¹⁴ Laki antoi nykyistä paremmat mahdollisuudet tilinpäätösten manipulointiin.⁴¹⁵ Jos verottajalle jotakin jäi, hallituksessa saattoi viritä siitä keskustelu.⁴¹⁶ Lamavuonna 1978 tappioiden todettiin tosin syöneen jo neljäsosan omasta pääomasta, mutta suhdanteet onneksi kohenivat.⁴¹⁷ Yhteistyön päätehtävä oli palvella liikkeen omia tarpeita mahdollisimman edullisesti ja subventoida niitä idänkaupan tuloin.⁴¹⁸ Taloudellinen pohja oli normaaliaaikoina melko vakaa, mutta kokonaan uuden painotalon kaltaisiin yllätyksiin ei ollut reservejä.

Konekannan kasvaessa siviilipainollakin oli ollut vaikeuksia mahtua Herttoniemeeseen.⁴¹⁹ Laajentamista alettiin siksi suunnitella jo 1970-luvun alussa. Kyse oli kuitenkin vielä kaukaisen tulevaisuuden hankkeesta, jota ei edes mainittu esimerkiksi Yhteistyön 1979 ilmestyneessä 50-vuotishistoriikissa.⁴²⁰ Jälkikäteen yritettiin synnyttää kuvaa pitkäjänteisemmästä operaatiosta. Erkki Kivimäen 60-vuotishaastattelussa puhuttiin 1983 jopa ”1970-luvun keskivaiheilla päätetystä investoinnista”.⁴²¹ Todellisuudessa kaavailut olivat olleet niin täsmentymättömiä, että melupäätöksen yllättäessä uutta painoa alettiin suunnitella ensin Helsingin Myllypuroon tai vaihtoehtoisesti Länsi-Pasilaan. Herttoniemessä laajennusta ei ollut pohjustettu edes maakaupoilla. Yhteistyö joutuikin maksamaan naapuritontin vuokraoikeudesta ja uudisrakennuksen tieltä purettavista rakennuksista leimaveroineen yli seitsemän miljoonaa markkaa.⁴²² Painokoneen hankinta kävi sentään rutiinilla.

⁴¹² Aihe oli sen verran arka Yhteistyön johdollekin, että pöytäkirjoissa puhuttiin usein ”eräiden velallisten maksamattomista laskuista”. Esim. Yhteistyön hallituksen ptk 4.5.1977, 29.8.1977, 14.11.1977. KU:n veloista nimelläkin: Yhteistyön hallituksen ptk 5.1.1978. Pioneeriliiton Raketin 490 000 markan painovelosta ja maksuaikataulusta: Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 16.2.1978 liitteinen, 12.3.1979 liitteinen. Raketin, Kansankulttuurin, KU:n ja Ny Tidin kovistelusta Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 10.3.1980 liitteinen, 28.5.1980, 27.8.1980, 6.11.1981 liitteinen. Kansankulttuurille taatiin silti yhä lainoja ja merkittiin lisää sen osakkeita. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 20.3.1980, 28.5.1980, 10.11.1980, 29.12.1981, 15.2.1982, 7.9.1982, Yhteistyö takasi 1981 myös tamperelaisen Sanan Tien 350 000 markan lainan. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 27.4.1981. KaA.

⁴¹³ Esim. ”Yhteistyöstä olisi kerjättävä kortti, jolla onniellaan asiamiehiä tai tervehditään päivän johdosta.” SNDL:n siht. ptk 15.12.1964. KaA.

⁴¹⁴ 1973 koettiin tosin yksittäinen lähes puolen miljoonan tappio. Yhteistyö Oy:n tilinpäätökset 1944–87. Kerran harmiteltiin, ettei poistoja ollut pystytty tekemään täysmääräisesti, koska tilanahtaus oli estänyt konehankintoja. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 29.3.1963. Vuonna 1972 Juho Mehto huomautti, että ”tilinpäätöksestä olisi voitu tehdä myös tappiollinen”. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 14.3.1972. KaA.

⁴¹⁵ Salokoski 15–18. Fexima Oy:n papereissa oli käsin kirjoitettu huomautus: ”Vuoden 1982 kirjanpidon tulos riippuu valittavasta tilinpäätösstrategiasta.” 20.10.1982 laaditun muistion oli laatinut T.H. eli Timo Heikkinen. Kajanajan pj-kokoelma. KaA.

⁴¹⁶ Aiheesta esim. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 16.2.1978, 10.3.1980, 5.2.1981. KaA. Toistuvilla tappioilla välttyi valtion veroilta, mutta joutui kunnallisverotuksessa ns. harkintaan. Pitkään jatkuessaan tappiot pakottivat kasvattamaan osakepääomaa, sillä lain mukaan oman pääoman osuus piti olla vähintään puolet siitä.

⁴¹⁷ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 4.5.1978 ja liite, 16.11.1978. KaA.

⁴¹⁸ Toimitusjohtaja Aimo Tenhovuori sanoi tämän suoraankin. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. 29.3.1971 ptk, liite. KaA.

⁴¹⁹ Kasvupyrähdys alkoi jo 1965 eli ennen kuin itse töihin päästiin, joten suunnitelmat alkoivat vanheta käsiin. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 28.3.1966; Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 23.3.1970, liite. KaA.

⁴²⁰ Teoksen Painavaa yhteistyötä valmistumista kiiteltiin maaliskuun 1980 yhtiökokouksessa tuoreena tapahtumana, joten tuleva muutto olisi tarvittaessa ehtinyt mukaan. Oy:n yhtiökok. ptk 20.3.1980. Kirjan valmistelusta: Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 10.3.1977, 19.6.1978, 5.9.1978. KaA.

⁴²¹ KU 6.7.1983. Jutun kirjoittanut Pekka Lehtonen totesi investoinnin tuntuvan KU:n tuolloisiin tarpeisiin suurelta.

⁴²² Ns. Havulinnan tontin vuokraoikeuden ja olemassa olevien rakennusten alustava hinta oli 6,8 miljoonaa markkaa, mutta siitä aiottiin ryhtyä vielä tinkimään. Samassa yhteydessä päätettiin lainata neljä miljoonaa markkaa Peruspankilta

Yhteisen kirjaimiston ja salaa ehkä laatusyidenkin vuoksi yhteistyökumppaniksi oli vakiintunut jo 1950-luvulta DDR. Laitteita saatiin toverihintaan, mutta ei ainakaan enää ilmaiseksi. Elokuussa 1979 Yhteistyö tilasi DDR:stä uuden offset-rotation nimeltä Rondoset RO 170. Noin 8,5 miljoonan Suomen markan hintainen kone luvattiin alun perin kymmenen vuoden korottomalla maksuajalla. Myöhemmin se tarkentui 20 prosentin käsirahaksi ja kahdeksan vuoden maksuajaksi.⁴²³ Uusi postitusjärjestelmä maksaisi 1,5 miljoonaa.⁴²⁴ Veroineen ja asennuskuluineen koneinvestoinnit nielivät lähes 13 miljoonaa.⁴²⁵

Suurin kustannuserä oli itse talo. Kokonaishinnaksi laskettiin jo kesällä 1981 yli 44 miljoonaa markkaa. Rahat piti lainata. Yhteistyö Oy:n pitkäaikaisen velan määrä lähes viisinkertaistui kahdessa vuodessa noin 40 miljoonaan markkaan ja lyhytaikaisen kaksinkertaistui lähes 32 miljoonaan. Kokonaisvelka kasvoi vuoden 1978 noin 11,5 miljoonasta 1982 yli 70 miljoonaan. Hallituksen puheenjohtaja Erkki Kivimäki ennustikin jo alkuvuodesta 1981 kovia aikoja.⁴²⁶

6.2. Pankkimies Kivimäki järjestää kaiken

Herttoniemen alkuperäisestä painosta lähes kolmannes oli rahoitettu 1960-luvulla suoraan kassasta.⁴²⁷ Lainataakka paisui silti tuolloinkin niin suureksi, että sijoitusluottovakuutuksen myöntänyt Eläketurvakeskus huolestui ja vaati jälkikäteen lisää vakuuksia.⁴²⁸

Nyt tilanne oli paljon, paljon pahempi. Työt olivat kesällä 1981 jo täydessä käynnissä, mutta rahoituksesta puuttui vielä elokuun puolivälissäkin lähes kolmannes: yli 17 miljoonaa markkaa.⁴²⁹ Rahat eivät riittäneet edes painokoneen käsirahaan. Yhteistyön hallitus alkoi pohtia konehankinnan muuttamista vuokraamiseksi. Keskeytysvakuutuksen ottamistakin harkittiin, todennäköisesti aivan liian myöhään. Tunnelma oli kuin absurdista näytelmästä. Asiain tolasta autuaan tietämätön henkilökunta toivoi adressissaan fysikaalista hoitoa ja yhtiön maksamia silmäläsejä. Räjähdyksissä naapurikiinteistöjä kolhinut louhintaliike vaati vahinkoja tilaajan maksettaviksi.⁴³⁰ Yhteistyöllä itsellään ei ollut edes toimitusjohtajaa. Tapio Ahonen oli jäänyt sairastelun vuoksi sivuun jo keväällä

rakennusten ostoon. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 18.10.1979, 7.1.1980. Syksyllä 1980 STS:stä otettiin vielä 1,67 miljoonan markan laina. Esitys tuotiin kokoukseen ohi työjärjestyksen. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 10.11.1980. Keväällä 1981 päätettiin ottaa Postipankista lainaa 12 miljoonaa, mutta saatiin vain kuusi. Kokonaissummasta yhä puuttuneet 15 miljoonaa päätettiin koettaa saada STS:stä. Myyntilistalle laitettiin kesäkuussa myös Aleksis Kivenkatu 58:n paperivarasto sekä Kotkankadun Lehdistötalon osakkeet. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 29.3.1981 ja 8.6.1981. KaA.

⁴²³ Neuvotteluja olivat käyneet Yhteistyön toimitusjohtaja Ahonen, hallituksen puheenjohtaja Kivimäki ja tekninen johtaja Risto Rautee. DDR lupautui selvittämään myös mahdollisuudet myydä KU:n vanha painokone eteenpäin – arvatenkin jonnekin, jossa melu ei viranomaisia haitannut. Samassa yhteydessä ostettiin siviilipuolelle DDR:stä vajaan 200 000 markan leikkuri. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 21.6.1979. Painokoneen hinta nousi myöhemmin 28 000 clearing-dollarilla Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 8.2.1980. Lopulliset maksuehdot välitti Saksasta Suomen Pankki. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 8.3.1982. Painajien koulutus saatiin DDR:stä ”*lähes ilmaiseksi*”, mutta uusien koneiden asennuksesta maksettiin asentajien päivärahat mukaan lukien 220 000 clearing-dollarilla. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 8.6.1981. KaA. Markku Lehtosen mukaan painokone sai aikanaan liikanimen ”*Saksan seisvoja*”. Lehtonen tekijälle.

⁴²⁴ Yhteistyön hallituksen ptk 8.6.1981, 18.9.1981. KaA.

⁴²⁵ Yhteistyö Oy:n hallit. ptk 17.8.1981 ja 24.5.1982 liitteinen; Yhteistyön toimintakert. 1979–82, Yhteistyö 2 Ca, KaA.

⁴²⁶ Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 23.3.1981. KaA.

⁴²⁷ Herttoniemen Painotalo I käsitti 12 891 neliötä ja 48 257 kuutiota. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 25.3.1964, liite. KaA.

⁴²⁸ Kiinnityksiä oli otettu jo ennen talon valmistumista. Niiden lisäämiseksi oli järjestettävä ylimääräinen yhtiökokous. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 15.3.1968 liitteinen; Yhteistyö Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 26.8.1968. KaA. Velkojien valppautta lisäsi samanaikainen Metalliliiton kriisi, joka oli alkanut epäonnisesta rakennushankkeesta. Ketola 63–88.

⁴²⁹ Luottamukselliseksi merkitty 17.8.1981 päivätty muistio. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 17.8.1981, liitteet. KaA.

⁴³⁰ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 8.6.1981 ja 17.8.1981 liitteinen. KaA.

1980. Hänen tilalleen nimetty vt. toimitusjohtaja Matti Tokkari ilmoitti lähtevänsä talveksi 1981–82 opiskelemaan.⁴³¹ Paikalle ei vaikuttanut olevan tungosta.

Akuutin kriisin otti hoitaakseen Yhteistyön hallituksen puheenjohtaja Erkki Kivimäki (1923–2007). Hän oli SKP:n pitkäaikainen järjestösihteeri, joka oli tuurannut Arvo Aaltoa vt. pääsihteerinä tämän ministeriaikana toukokuusta 1977 maaliskuuhun 1981. Kivimäki istui myöhemminkin SKP:n sihteeristössä ja sai kontolleen useimmat lehdistöä ja kirjapainoalaa koskevat hankkeet.⁴³² Vanha valpolainen oli vihitty itärahojen saloihin varhain. Hän oli aloittanut Yhteistyön toisena taloudenhoitajana jo 1950. Sen johtokuntaan eli hallitukseen Kivimäki oli kuulunut ensimmäisen kerran 1953–54 ja tauotta vuodesta 1957. Puheenjohtaja hän oli ollut jo vuosikymmenen. Tuttu oli myös pankkiala. Kivimäki oli edustanut puoluetta 1952 alkaen Helsingin Työväen Säästöpankin isännistössä. Sen fuusioituessa neljän muun pankin kanssa 1970 valtakunnalliseksi Suomen Työväen Säästöpankiksi hänestä tuli sen toinen varapuheenjohtaja.⁴³³

Kivimäki nimettiin Yhteistyön toimitusjohtajaksi syyskuussa 1981.⁴³⁴ Yhtiö oli hakenut juuri tuloksetta suurehkoa lainaa ja jäänyt ilman. Sana saattaisi kiertää. Rahoitusalan ammattilaiset kiinnittivät todennäköisesti huomiota myös siihen, että yrityksen talous oli alkanut yskiä ilman jättilainojakin. Rakennushanke oli käynnistetty korkeasuhdanteessa, jota valtiovalta suitsi jopa investointiverolla. Se olisi kasvattanut painotalonkin kuluja 3 miljoonalla markalla, jos ei valtiovarainministeriö olisi myöntänyt siitä vapautusta.⁴³⁵ Nyt painoalan kysyntä oli hiipumaan päin. Kesällä 1981 Yhteistyön liikevaihdon ja tuloksen todettiin jääneen edellisvuodesta, mutta toiminnan olevan ”*vielä kannattavaa*”. Kansan Uutisilta uhattiin periä saamisista 1.7.1981 alkaen 12 prosentin viivästyskorolla. Se oli omien kesken hyvin poikkeuksellista.⁴³⁶

Rahoituskriisi vaikutti äkisti hellittävän heti Kivimäen valinnan jälkeen. Jo samassa kokouksessa todettiin tyytyväisinä, että Suomen Työväen Säästöpankki oli sittenkin myöntänyt kaksi lainaa, joiden yhteissumma oli 10,6 miljoonaa markkaa. Postituslaitteet uskallettiin siksi tilata välittömästi.⁴³⁷

Kivimäen osuudesta pankkinsa kannanmuutokseen ei ole suoraa näyttöä, eikä sitä ilmeisesti ole mahdollista saadaakaan.⁴³⁸ STS:n loppukauden yrityshistorian kirjoittaneen Timo Soukolan mukaan pankki oli kiinteästi vasemmistopuolueiden ohjauksessa ja altis luopumaan niiden kohdalla normaaleista kriteereistä. Tasavertaisen kohtelun periaate sai hänen mukaansa STS:n 1980-luvun jälkipuoliskolla polttamaan kymmenisen miljoonaa markkaa jopa Tiedonantajyhdistyksen hankkeisiin.⁴³⁹ Kivimäen ei olisi tietenkään tarvinnut hankkiutua toimitusjohtajaksi hyödyntääkseen kontaktejaan. Näkyvä asema oli siinä pikemminkin haitaksi. Hän teki kuitenkin paljon muutakin.

⁴³¹ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 5.1.1981, 8.6.1981, 17.8.1981. KaA. Tokkari jäi kuitenkin taloon talousjohtajaksi.

⁴³² Nimitystä toimitusjohtajaksi ei tuotu edes tiedoksi SKP:n sihteeristöön saati keskuskomiteaan, vaan väliaikaisten järjestösihteerien tilalle vain palkattiin pysyvä eli Risto Koskinen. Kivimäki kyllä lähetti Yhteistyön toimitusjohtajana kirjeen entiselle työnantajalleen muissa asioissa jo 2.12.1982. SKP:n siht. ptk 3.12.1982, KaA.

⁴³³ Kivimäki oli STS:n hallituksen varapuheenjohtaja vuoteen 1988. Lyytinen 1983, 332, 445; Soukola 2008, 14, 22, 72, 235. Muu cv: Leppänen 1999, 168–169; Leppänen 2005 (Kansallisbiografia); Kko 1990, 424.

⁴³⁴ Hallitus totesi toimitusjohtaja Tapio Ahosen jääneen pysyvästi eläkkeelle. Yhteistyön hallituksen ptk 18.9.1981. KaA.

⁴³⁵ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 10.11.1981, 5.2.1981 liitteineen. KaA.

⁴³⁶ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 8.6.1981. KaA.

⁴³⁷ STS:n lainaehdot muuttuivat myöhemmin edullisemmiksi, ja kaksi ensimmäistä vuotta maksettiin vain korkoa. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 18.9.1981, 15.2.1982. KaA.

⁴³⁸ Pankkivaltaisuus on nykyinsäädännön mukaan Suomessa ikuinen. Laki luottolaitostoiminnasta 610/2004.

⁴³⁹ Soukolan mukaan SDP:n, SKP:n ja SKDL:n kesken oli ollut pankin hallintopaikkojen jaosta kassakaappisopimus, joka umpeutui 1987 lopussa. Pitkään vastustelleet enemmistölläiset kelpuuttivat lokakuussa mukaan vähemmistön, joka sai yhden hallituksen 12 paikasta. Johtajiin kuulunut Yrjö-Olavi Aav nimesi Tiedonantajyhdistyksen lainat esimerkiksi tapauksesta, joissa pankki periaatteen vuoksi tinki liiketaloudellisista eduistaan. Soukola 2008, 264–270. STS:n ja sen

Yhteistyön rahoituksesta puuttui marraskuussa 1981 yhä kuusi miljoonaa, ja 3,6:sta miljoonasta oli epäselvyyttä. Pöytäkirjojen sävy ei ollut silti enää epätoivoinen. Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankilta oli kierroksessa laina. Jos rahaa heltäisi, se aiottiin nostaa kokonaisuudessaan. Uudisrakennuksen harjannostajaisia valmistauduttiin pitämään tammikuun alussa.⁴⁴⁰

Kivimäki oli jo helpottanut lainansaantia laajentamalla omistus pohjaa ja osakepääomaa. Yhteistyön oli siihen asti omistanut käytännössä SKP yksinään. Sillä oli ollut 400 000 osakkeesta hallussaan yli 344 000. Loppu oli pieninä palasina, muutamia jopa yksityishenkilöillä. Pääomistajiksi laskettiin 19 piirijärjestöä, joista 11 oli SKP:n, kuusi SKDL:n ja kaksi naisliitto SNDL:n. Niiden omistukset liikkuivat tuhannen ja 6700 osakkeen välillä. Merkitystä kuvaa se, että viime mainittua pottia hallinnoi yhä ”SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirijärjestö”. Kun vuosina 1951–62 toiminut suurpiiri jaettiin kahtia Helsinkiin ja Uuteenmaahan, kukaan ei ollut ilmeisesti muistanut koko asiaa. Puolueriidassa ne ajautuivat eri leireihin, mikä teki pesänselvityksen entistä hankalammaksi.⁴⁴¹

Syyskuun 1981 alusta Yhteistyön uusiksi osakkaiksi tulivat Suomen Kuvatyö Oy lähes 37 prosentin osuudella ja Yhteistyön Eläkesäätiö symbolisella 1,5 prosentilla. Uutta osakepääomaa saatiin 2,5 miljoonaa markkaa. Puolueelle jäi enää niukka enemmistö eli 52,99 prosenttia.⁴⁴²

Suomen Kuvatyön sekoittaa helposti kommunistien kirjapainoja jo 1920-luvulta palvelleeseen Kuvatyö Oy:hyn tai myöhempään tulokkaaseen Suomen Kuvalaatta Oy:hyn.⁴⁴³ Se lienee jopa ollut nimen antajien tarkoitus. Kyse oli paljon uudemmasta yhtiöstä, jonka alkuperäinen nimi oli Eastern Export Holding Oy. Sen olivat perustaneet joulukuussa 1974 Fexima Oy:n toimitusjohtaja Ossian Rinne ja kaksi hänen alaistaan.⁴⁴⁴ Ainoa tarkoitus oli tuossa vaiheessa hallita enemmistöosakkuutta SKP:n idänkaupan yhtiöstä Feximasta. Sen osakepotti siirtyi Eastern Exportille kansalaisjärjestö Kulttuurityön Keskus ry:ltä. Molemmat olivat tukevasti SKP:n taskussa. Yhdistystä jopa edusti Feximan yhtiökokouksessa samainen Rinne. Järjestelyä kuvaa parhaiten se, että Feximan 43 miljoonan markan tase kuului nyt yhtiölle, jonka oma osakepääoma oli 900 markkaa. Siitä 99,6 prosenttia hallitsi Rinne henkilökohtaisesti.⁴⁴⁵

Eastern Export oli jatkanut Feximan pääomistajana talveen 1979–80, jolloin sen korvaajaksi tuli Feximan tytäryhtiö Rakomo Oy.⁴⁴⁶ Eastern Exportin oma omistus pohja oli vaihtunut jo hieman sitä ennen. Koko aiempi hallitus oli eronnut ja luovuttanut osakekannan yksityishenkilö Matti Tokkarille. Hän oli Yhteistyö Oy:n talousjohtaja ja, kuten jo mainittiin, hetken vt. toimitusjohtajakin. Toinen

edeltäjien historian vuoteen 1983 asti kirjoittanut Lyytinen tuo puolueiden ja ay-liikkeen vallan esiin hieman varovaisemmin, mutta pankki olikin tuolloin vielä pystyssä. Lyytinen 1983, 402–403. SKP:n hallinnollinen osasto ainakin vihjaisi, että Berliinin 1973 festivaaleilla kuvatun elokuvan kuluja saattaisivat järjestellä lainoin ”eri rahalaitosten hallintokunnissa olevat toverit”. SKP:n siht. ptk 7.1.1975, liitteet 3–4. KaA.

⁴⁴⁰ SKOP:n lainasta ei myöhemmin puhuttu, mutta STS:n ja Peruspankin lainahanat aukesivat, ja se riitti. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 6.11.1981, 15.2.1982. KaA.

⁴⁴¹ Sama tilanne oli naistenliitossa, jossa Uudenmaan ja Helsingin piirit olivat sentään puolueriidassa samalla puolen.

⁴⁴² Luettelo merkittävimmistä osakkaista: Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 17.8.1981, liitteet. KaA. Yksityishenkilöistä varsinkin maanalaisen kauden veteraanit olivat usein edustettuina vielä 1970-luvunkin yhtiökokouksissa.

⁴⁴³ Oy Kuvatyö oli perustettu 1923, koska kommunisteilla oli vaikeuksia saada teetetyksi kuvalaattoja muualla. Toiminta katkesi 1930, kuten asiakkailinkin. Sodan jälkeen uudelleen aloittanut Kuvatyö sulautui 1958 osaksi Yhteistyötä. Painavaa yhteistyötä, 27–28, 33–34, 47, 80–81. Perustamisesta ja 1920-luvun toiminnasta on myös runsaasti osumia ajan lehdissä.

⁴⁴⁴ Eastern Export Holding Oy:n perustavan yhtiökok. ptk 30.12.1974. Kaupparekisterin perustamisilmoitus. PRH. 230.576 KA. Ossian Rinteellä oli 298 osaketta á 3 mk, ekonomi Matti Lammelalla ja hovioikeuden auskultantti Irma Salamalla kummallakin 1 osake. Kaikki kolme olivat Feximan palveluksessa. Viime mainittu oli kuulun kirjailijan puoliso. Suomen lakimiehet 1975, 850.

⁴⁴⁵ Fexima Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 20.1.1975; Fexima Oy:n vars. yhtiökok. 29.9.1975 ptk. PRH. KA. SKP myi Suomen Kuvatyön 1989 itse omistamalleen Corona Invest Oy:lle. SKP:n kk:n ptk 8.–9.9.1989 ja liite 8. KaA.

⁴⁴⁶ Fexima Oy:n ylim. yhtiökok. ptk 17.10.1979; Fexima Oy:n vars. yhtiökok. ptk 18.4.1980. PRH. KA.

hallituksen jäsen oli SKP:n yhtiöissä suoranaisena hallitusammattilaisena jo 1950-luvulta vilahdellut toisen polven kommunisti, varatuomari Martti J. Mehto. Varajäsen oli Yhteistyö Oy:n tekninen johtaja Risto Rautee, enemmistön epävirallisen pääideologin Erkki Rauteen poika.⁴⁴⁷

Todennäköinen selitys on se, että tässä varauduttiin tukemaan edessä ollutta painoinvestointia. Feximasta Eastern Exportille maksettuja osinkoja kanavoitiin Yhteistyölle. Laskun lopullinen mittakaava tuli kuitenkin yllätyksenä, joten Eastern Export oli asetettava vastuiden pönkäksi itsekin. Nimeksi vaihdettiin Suomen Kuvatyö 18. kesäkuuta 1981 eli Yhteistyön kriisin ollessa juuri käsillä. Kaupparekisteriin muutos kirjautui vasta 26.11.1981 eli osakekaupan jälkeen.

Kivimäki käynnisti muitakin toimia riskikeskittymän purkamiseksi. Yhteistyön ja Kansan Uutisten välille oli syntynyt kiistaa siitä, kumpi maksaa uuteen lehtipainoon jo tilatun postitusjärjestelmän. Sen hintakin vielä nousi talven aikana 1,5 miljoonasta markasta lähes 1,9 miljoonaan, mutta laskun kuittasi yhtäkkiä mukisematta painotalo.⁴⁴⁸ Sopua edisti ja lainantarvetta vähensi merkittävästi se, ettei Yhteistyö yllättäen ostanutkaan kalustoa itselleen. Sen hallitus päätti 15. helmikuuta 1982 kaikessa hiljaisuudessa myydä ne – Fexima Oy:lle. Tämä taas vuokraisi laitteet eli rotaation, liimasidoslinjan, leikkurin ja postituslaitteet edullisesti takaisin 10–15 vuoden sopimuksella. Rahaa vipattiin hieman uskaliaasti myös omista eläkevaroista. Aleksis Kiven kadulla sijaitseva lehtivarasto myytiin kahdella miljoonalla juuri osakkaaksikin ryhtyneelle Yhteistyön Eläkesäätiölle. Kiinteistöä saattoi sijainnin vuoksi perustella sijoituskohteena. Yhteistyön hallituksen helmikuun kokoukseen oli kasattu niin iso nippu laina- ja talousasioita, että epäilykset hukkuivat kätevästi sekaan.⁴⁴⁹

Merkittävin siirto SKP:n talousmiesten suurella shakkilaudalla oli tehty jo elokuussa 1981 noin viikkoa ennen Yhteistyön omistuspuhjan laajentamista ja kolmisen viikkoa ennen kuin Kivimäki otti yhtiön virallisesti johtoonsa. Puolue sai helpotusta kirjapainonsa, lehtiensä ja ennen kaikkea oman talouskriisinsä hoitoon myymällä kertaratkaisulla pois arvokkainta kiinteistöomaisuuttaan. Ostaja oli Fexima Oy ja kohde raittiusyhdistys Koiton talo. SKP:n talousjohto oli ehdotellut sen realisoimista eri muodoissaan jo puolitoista vuosikymmentä. Vasta nyt ahdinko oli riittävän syvä. Yhteistyölle SKP:n ei tarvinnut edes sujauttaa seteleitä. Lainakelpoisuutta lienee edistänyt jo tieto pääomistajan rahakkaasta kaupasta.

VII KOITON ENSIMMÄINEN KAUPPA

7.1 Purkamista uhmaava kivilinna nostalgiaa tulvillaan

Simonkadun ja Yrjönkadun kulmaan 1907 noussut Raittiusyhdistys Koiton talo on arkkitehti Vilho Penttilän suunnittelema jugend-kauden helmi eräällä Helsingin keskeisimmistä liikepaikoista. 1883 perustettu raittiusyhdistys rakensi sen osin talkootöillä. Lähtökohta oli epäpoliittinen, mutta Koiton myöhempi historia nivoutui vahvasti työväenliikkeeseen ja sen suuntariitoihin. Koitossa perustettiin 1919 valtakunnan liitosta kapinasympatioiden vuoksi erotettujen urheiluseurojen yhdysside Työväen Urheiluliitto. Siellä sai 1920 alkunsa myös kommunistien parlamentaarinen julkisivu STP. Välirauhan kesänä 1940 Koitossa oli pidetty SNS I:n ensimmäinen julkinen kokous. Taloa hetken jo hallinneet kommunistit olivat vallanneet sen sosialidemokraateilta takaisin 1948.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Eastern Export Holding Oy. PRH 230.576. KA.

⁴⁴⁸ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 6.11.1981, 13.11.1981, 15.2.1982, 8.3.1982. KaA.

⁴⁴⁹ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 29.12.1981, 15.2.1981. KaA.

⁴⁵⁰ Kansan Arkiston esittelyteksti (verkossa); Koskinen – Mönkkönen, passim; Hämäläinen 1998; Koste Pasi, passim; Rentola 1994, 220.

SKP:n edustajakokouksia Koitossa ei koskaan järjestetty, mutta 1951 Koiton laajennustyömaan rakennustyöläiset marssitettiin kokouslavalle tuomaan taisteluterveisensä.⁴⁵¹ Keskuskomitea istui Koiton salissa kahdesti 1951–52, seitsemän kertaa 1955–56 ennen Kulttuuritalon valmistumista ja vielä yhden symbolisen kerran 1969.⁴⁵² Koiton Näyttämö oli tehnyt 1907–33 kansallista teatterihistoriaa ja sitä seurannut Suomen Työvänteatterikin 1947–57 ainakin kd-liikkeen. Harrastajanäyttämöllä oli aloitellut muun muassa Mikko Niskanen, vasta matkalla Moskovan filmikouluun. Sitten talossa harjoitteli tulipunainen teatterikorkeakoulu. Repo-Radiokin vuokrasi tiloja.⁴⁵³ SKDL:n eduskuntaryhmä kehotti virallisesti jäseniään ruokailemaan Koiton ravintolassa, jossa työolunsa nautti myös SKP:n taloudenhoitaja Antti Aaltonen.⁴⁵⁴

Valtakunnallista kuuluisuutta rakennus sai puolueriidan vuosina. SKP:n vähemmistö marssi 1969 hajaannukseen johtaneesta 15. edustajakokouksesta juuri Koiton talolle.⁴⁵⁵ Rintamien väliin jääneiden pilkattiin kulkevan ”*Kolmatta linjaa Koittoon päin*”.⁴⁵⁶ Moni oli ostanut kirjansa Koitossa sijainneesta Kansankulttuurin myymälästä. Vähemmistön tulokkaat imivät leninisminsä siellä Petroskoin jäännöseriä 1969 alkaen myyneestä Punanurkasta ja lueskelivat opuksia Koiton kuppilassa.⁴⁵⁷ SKP:n Uudenmaan piirisihteerin Markus Kainulaisen työhuoneessa kokoontui tiistaiaamuisin vähemmistön luunkova ydin, Tiedonantajyhdistyksen johtokunnan työvaliokunta.⁴⁵⁸ Koitossa pitivät päämajaansa kymmenet muutkin kd-liikkeen järjestöt, seurak ja harrastusryhmät, suurimpina SKDL:n puoluetoimisto ja sen sekä naisliiton piirijärjestöt. Kaupallisina vuokralaisina oli vuosien varrella ollut lähinnä aatetovereita: neuvostoautoja tuova Konela Oy, NI:n ja DDR:n lentoyhtiöt Aeroflot ja Interflug, Kansankulttuuri, nuorisoliitto SDNL:n pääosin omistama matkatoimisto Lomamatka sekä muutama ulkopuolinen.⁴⁵⁹

Itse raittiusyhdistyksen johdossa istui vanhan liiton kommunistisukuja, kuten Hautojärven ja Laurikaisen klaania sekä Ville Pessin vaimo Vera. Koitossa toimi koko vähemmistön hallitsema Kansan Raittiusliitto.⁴⁶⁰ Raittiusaate periytyi vähemmistön työläistaustaiselle ydinjoukolle kaukaa. Kieltolaki oli jo yhtenäisen työväenliikkeen keskeinen tavoite ja aikaansaannos.⁴⁶¹ Maanalaisuuden kaudella alkoholiin liittyi palamisen vaara sekä suoraan että välillisesti. Juovuksissa saattoi puhua ohi suunsa. Hallussapito oli kriminaalirikos, joka veti puoleensa viranomaisia.⁴⁶² Raittiutta saarnattiinkin vanhasta muistista heti sodan jälkeen sekä SKP:n että SKDL:n lehdissä.⁴⁶³ Puolueen ihanteet ja

⁴⁵¹ SKP:n IX edk:n 1951 ptk. KaA.

⁴⁵² Viime mainittu lienee taloon keväällä marssineelle vähemmistölle osoitettu reviiirin merkkkaus. SKP:n kk:n ptk. KaA.

⁴⁵³ Uusi Nainen 4/1950, 5/1950; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 7.3.1967, liite (toimintakertomus); Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 11.10.1972, 31.1.1979 ja liite; Koiton talokomitean ptk 29.8.1956. KaA.

⁴⁵⁴ SKDL:n ek-ryhmän ptk 2.10.1952. Oma vastaus arkirutiineja koskeneeseen kyselyyn: Antti Aaltosen hmp. SKP:n kaaderijaosto. KaA.

⁴⁵⁵ Tyhjentyvimmin: Leppänen 1999, 295–299.

⁴⁵⁶ Haikara 321–323.

⁴⁵⁷ Punanurkan perustamisesta Kari Jyrkinen tekijälle. Kaunokirj. Vartti 1992, 455–456. Kirjallisia valistuspisteitä oli kutsuttu punanurkiksi jo sotien välisessä Neuvosto-Karjalassa. Ampuja 194.

⁴⁵⁸ Berggren – Lydén, 221, 223. Kainulaisesta: Leppänen 1999, 205–207; Leppänen 2004 (Kans.biog).

⁴⁵⁹ Ulkopuolisia lienevät vuokralaisista Kalustemesta, Karjalainen, Vihinen, KRK-autotalli ja Nykytuonti. Talosta muutti toukokuussa 1980 kuihtuva kd-järjestö Pienviljelijöiden Liitto. Lomamatkakin aikoi lähteä, jähka Hotelli Presidentti syksyllä valmistuisi. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 9.1.1980 ja liite, 12.3.1980, 29.12.1980 ptk ja liitteet, KaA; Kiinteistö Oy Simonkatu 8:n hallituksen ptk 5.1.1982, liite, KaA.

⁴⁶⁰ Raittiusyhdistys Koiton johtok. pöytäkirjat 1971–85, KaA.

⁴⁶¹ Honka-Hallila 10–13, 33–75; Simpura 16–17; Häikiö 2007, 56–60.

⁴⁶² Veikko Porkkalan mukaan hänen ja Aimo Aaltosen käry johtui viinaa etsivien rikospoliisien saamasta perättömästä ilmiannosta. Porkkala, 45–46. EK:ssa kunniaa ei annettu talon ulkopuolelle. Aimo Aaltosen hmp 3509. EK. KA.

⁴⁶³ Kommunisti 1/1944, 5/1944, 6–7/1944, 37/1945, 42/1945 ja 48/1945; Kommunisten 11/1946; SKDL-lehti 7/1950, 11/1950, 4/1952, 8/1952.

sodassa särkyneen sukupolven arkielämä eivät täysin kohdanneet. Sitä sai todistaa SKP:n sisälle kansandemokratioiden tyyliin perustettu salainen poliisi, joka valvoi aatteen puhtauden lisäksi raittiutta ja siveyttä.⁴⁶⁴ Elämäntapoihin liittyvä puritanismi törmäsi 1960-luvulla aatteisiin ja ihmisiin, joilla muuten oli annettavaa ääri-vasemmalla. Alkoholista tuli ensimmäisiä jakolinjoja SKP:n riidassa. Rentolan ikäkohorteissa ”Kansandemokraateiksi” ristitty enemmistöläishenkilinen nuoriso halusi ”seksillä sosialismiin ja kaljalla kommunismiin”. Tämä johti ristiriitaan ikääntyvän puoluejohdon kanssa. Se oli unohtanut Kollontayn opit, neuvostoavioliittonsa ja Hotelli Luxissa nautitun vodkan.⁴⁶⁵

Vallanvaihdoksen jälkeen SKDL oli hallituksessa vapauttamassa keskiolutta ja moninkertaistamassa alkoholin kulutusta. Kansan Uutisten johdosta Alkoon siirtyneen Jorma Simpuran laatima yhtiön 50-vuotishistoriikki oli nimeään myöten viinan vapautumisen ylistys.⁴⁶⁶ Opiskelija- ja kulttuuriväki toi ns. määrän sukupolven elämäntavat myös vähemmistöön, jolla sitkeän hokeman mukaan olikin parhaat bileet. Tämä ei aiheuttanut ulospäin näkyviä ristiriitoja. Taisto Sinisalo opetteli juomaan punkkia.⁴⁶⁷ Kyse oli ennenkin ollut kaksinaismoralismista, sillä aikalaisten mukaan alan miehiä olivat niin Armas Äikiä kuin Urho Jokinenkin.⁴⁶⁸ 1970-luvun kaksijakoisuutta kuvaavat hyvin Hämeen Yhteistyön peräkkäiset numerot. Ensimmäisessä Ensio Laine vaati KRL:n 25-vuotisjuhlissa keskiolutlain kumoamista. Seuraavan kannessa mainosti työläisromantiikalla A-olut Rautakoura.⁴⁶⁹ Raittiusliikkeestä tuli foorumi, jossa SKP:n välejä selviteltiin jopa nyrkein. Menetettyään perinteisen Kansan Raittiusliiton SKDL ja enemmistö perustivat uuden eli Kansandemokraattisen Raittiusliiton. Pelissä olivat valtionavut ja Alkon rahoihin perustunut kunnallinen tuki.⁴⁷⁰

Raittiusaatteessakin oli siis enemmän jännitteitä kuin voisi kuvitella. Sille pyhitetyistä palatsista luopuminen nostattaisi vastarintaa jo käytännön syistä. SKP:n hallinnolliselle osastolle Koitto oli silti ollut jo vuosikymmeniä taloudellinen takaportti. Lähtötilanne oli ajan kaupunkikeskustoissa melko tyypillinen. Sijainti antoi arvokiinteistölle kaupallista potentiaalia, jota rakennuksen tuolloisessa käytössä ei pystytty hyödyntämään.⁴⁷¹ Voisi kuvitella, että kahdeksan kerroksen kivilinnan olisi säästänyt purkamisaikeilta jo valmiiksi massiivinen koko: 6600 neliötä ja 26 000 kuutiota.⁴⁷² Siitä huolimatta Koitollakin oli vaaran vuotensa.

Ajatus purkamisesta virisi jo SKP:n vanhan vallan loppuaikana. Vuokrasäännöstelyn päätyttyä suurin osa Koiton talon asukkaista hädettiin 1963, ja tilat muutettiin toimistoiksi. Kaupunki ei muka sallinut muita asuntoja kuin välittömästi rakennuksen ylläpitoon liittyvät. Määräys vaikuttaa itse tilatulta. Lisätilaa olivat hamunneet kd-yhtiöt Kansankulttuuri ja Lomamatka. Osa vuokralaisista oli jo 1930-luvulta. Häädön saivat asunnoistaan toisaalta omatkin, kuten talon johtoeleimissä istuneet Olavi Korttealho ja Taisto Johteinen.⁴⁷³ Muutoksia tuli pian myös omistussuhteisiin. SKP oli ollut Raittiustalo Oy Koitossa muodollisesti vain vähemmistöosakkaana. Joulukuussa 1965 se sai yllättäen

⁴⁶⁴ Peltola 1992, 23, 46–102 ja erit. 113; Leppänen 1994, 224–232, 725–739; Leppänen 1999, 153–156.

⁴⁶⁵ Viitanen 422–444, erit. 433–434. Ensi kuvaukset emigrantteliitin rajantakaisista elämäntaparikkeistä esitti Tuominen 1956b, 68–73, 95–100, 294, 322–344. Samoista arkistopohjalta: Rentola 1994, 41–42; Krekola 2006, 316–330, 344–349. Nämä liittyivät enemmänkin seksuaalisuuteen kuin alkoholiin.

⁴⁶⁶ Simpura 225–352. Sävy oli toinen Martti Häikiön (kok) 75-vuotiskirjassa. Häikiö 2007, 25–47, 200 – 237, 455–467.

⁴⁶⁷ Simpura 348–349; Sinisalo 1978, 55. Raittiustalon vuokralaisena ollutta teatterikorkeakoulua piti huomautella kurittomuudesta ja alkoholin käytöstä. RY Koiton johtok. ptk 11.2.1982. KaA.

⁴⁶⁸ Leppänen 2004 (Kans.biog).

⁴⁶⁹ HY 13.11.1973 ja 15.11.1973.

⁴⁷⁰ Honka-Hallila 336–340.

⁴⁷¹ Lahtinen 2009, 7–84. Helsingistä myös HS:n artikkelisarja Puretut talot, koottuna verkossa: hs.fi/aihe/puretuttalot.

⁴⁷² Tekniset tiedot: Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 17.2.1971, liite. KaA.

⁴⁷³ Asuin- ja toimistohuoneustot 26.4.1963 (luettelo). Huoneustotmk 1961–63, KaA; Huoneustotmk:n ptk 7.5.1963 ja liitteet. KaA. Vuokrasäätelystä ja ajan asuntopolitiikasta: Juntto 193–196.

lahjoituksena sekä Yrjö Sirolan Säätiön että Kulttuurityön Keskus ry:n omistamat osakkeet. Ensin mainittu perusteli lahjoitusta sillä, ettei Koitto maksanut osinkoja. Jälkimmäinen ei maininnut syytä. Molemmilla oli tiivis kytkeä puolueeseen, joten aloite lienee tullut vastaanottajalta.⁴⁷⁴

Aiemmin moisia äkkiliikkeitä ei ollut tapahtunut, vaikka omistuspohja oli lisäpääomia keräillessä muuten elänyt.⁴⁷⁵ Joululahja teki SKP:stä kertaheitolla Koiton ylivoimaisesti suurimman omistajan. Sillä oli 3300 osakkeesta 2410. Raittiusyhdistys havaitsi istuvansa kokouksissa puolueen kanssa kahdestaan. Alle kolmanneksen omistus ei antanut sille edes yhtiöjärjestyksessä vähemmistön suojaksi säädettyä veto-oikeutta. Osakepääomaa korotettiin 1967 ja 1968 rahan keräämiseksi, mutta voimasuhteet pysyivät ennallaan.⁴⁷⁶

Kun lahjoitus helmikuussa 1966 kirjattiin Koiton kiinteistöyhtiön johtokunnassa tiedoksi, valta SKP:n sisällä oli juuri vaihtunut. Mahtavien Aaltosten puheenjohtajaveli Aimo oli sysätty syrjään. Taloudenhoitaja Antti oli muodollisesti yhä virassaan, mutta jo maaliskuussa hänet alennettiin kiinteistöistä vastaavaksi hallinnollisen osaston työntekijäksi. Tilalle oli tulossa entinen alainen Olavi Kortealho.⁴⁷⁷ Molemmat olivat nyt paikalla. Seuraavaan pykälään kirjattiin: *”Keskusteltiin yhtiön kiinteistön tarkoituksenmukaisesta käytöstä nyt ja vastaisuudessa, huomioiden uuden asemakaavan mahdollisesti aiheuttamat muutokset ja vaikutukset kiinteistön käyttöön.”* Suomeksi se tarkoitti, että talo aiottiin purkaa, ja asiaa valmistelemaan nimettiin toimikunta.⁴⁷⁸ Tämäkin henki puoluetuen lailla 60-luvun uutta aikaa.

Kiinteistökomitea laati tilalle tehtävästä uudisrakennuksesta jo neliöntarkkoja kerrosalalaskelmia.⁴⁷⁹ Johtokunnassa puhuttiin silti yhä mieluiten vertauksin.⁴⁸⁰ Taloudellisia paineita oli, sillä kiinteistöyhtiön tuloilla ei katettu enää velkojen hoitoa.⁴⁸¹ Purkamiseen innosti sekin, että rakenteilla ollut Herttoniemen Painotalo vapauttaisi valmistuessaan tiloja Kotkankadun Lehdistötalolta. Sinne

⁴⁷⁴ Kopiot YSS:n hallituksen 21.12.1965 ja KtK:n hallituksen ptk:sta 30.12.1965. Liitteinä Raittiustalo Koitto Oy:n johtok. ptk:ssa 7.2.1966. Sirolan säätiön hallitusta johti ex-valpolainen juristi Jorma Uitto. KtK:n hallitukseen kuului Antti Aaltonen. Yhdistys oli tullut osakkaaksi 1956 vanhalla nimellään Työväen-, Kulttuuri- ja Kansantalojen Tuki ry. Sen omakin toimisto oli Koitossa. Aaltonen edusti yhdistystä aluksi Koiton yhtiökokouksessa itse samalla kun puoluetakin. Raittiustalo Koitto Oy:n yhtiökok. ptk 21.3.1957. KaA.

⁴⁷⁵ 1954–56 SKP:llä oli yhtiön 900 osakkeesta 200. Nuorisoliitto oli omistanut 310, YSS 300 osaketta ja RY Koitto 90. 1957 pääomaa korotettiin, ja mukaan tuli 500 osaketta merkinnyt KtK. RY:n omistus kasvoi 490 osakkeeseen. 1958 RY hankki vielä 200 osaketta, ja siitä tuli 690 osakkeellaan suurin omistaja. 1959 raittiusyhdistyksellä oli jo 890 osaketta, mutta sen ohi oli kiilannut 1100 osakkeellaan Kansantalojen Tuki. Korotukset liittyivät kalliiseen remontiin. Muiden osuus 2800 osakkeen potista pysyi yhä ennallaan. 1960 SKP oli kasvattanut omistustaan 700 osakkeeseen. Kokonaisuutena oli 3300. 1962 SKP oli hankkinut omistukseensa nuorisoliiton osuuden ja hallitsi 1100:aa osaketta. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk: t 1954–66; laskelma osakeannista 1959: Koiton kiinteistökomitea. ptk 29.2.1960, liite. KaA.

⁴⁷⁶ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 2.5.1967; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 7.3.1967 ja liite; Raittiustalo Oy Koiton osakkaiden kokouksen ptk 24.4.1967 ja liite; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 11.11.1968 ja liitteet (yhteenvedot aiemmista osakeanneista ja lainoista). KaA.

⁴⁷⁷ SKP:n poliittisen toimikunnan ptk 24.3.1966; SKP:n kk:n ptk 27.3.1966. Aaltonen tuli valituksi johtokuntaan vielä 1968 eli kuolinvuonnaan. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 12.3.1968. KaA.

⁴⁷⁸ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 7.2.1966. Liitteinä otteet YSS:n hallituksen 21.12.1965 ja KtK:n hallituksen 30.12.1965 kokouksista. Jäseniksi nimettiin Jaakko Aalto, Armas Vinberg ja Vilhelm Riihinen. Perään lisätty lyijykynällä ”Aaltonen”. Riihinen oli Koiton isännöitsijä ja Aalto marraskuusta 1968 seuraaja. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 4.10.1968. Aaltonen oli johtokunnassa yhä 12.8. ja kuoli 12.12.1968. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 20.12.1968. KaA.

⁴⁷⁹ Esim. *”Kannattavuuslaskelma, perustuu alustavaan arvioon uudisrakennuksesta”* (ei päivystä); vastaava 29.9.1966; huoneistojako 29.11.1966. Kiinteistökomitea 1966. Ef. KaA.

⁴⁸⁰ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 24.2.1966, 14.3.1966. Eufemismi toistui silti yhä 17.11.1966. KaA.

⁴⁸¹ Ongelma hoitui osakepääoman korotuksella, jonka pääsyy taisi kuitenkin liittyä äänivaltaan. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 10.5.1966, 19.12.1966, 14.2.1967, 2.5.1967. KaA.

hätisteltäville vuokralaisille ilmoitettiin 1966–67 jo varmana, että Koiton talo purettaisiin.⁴⁸² Yksilöpsykologisesti luopumista saattoi helpottaa Kortealhon talosta taannoin saama häätö.

Vuokralaisista yllättävänkin moni oli valmis lähtemään, jos saisi uudet tilat. Vain raittiusliike vastusti. Tilanne kuitenkin mutkistui. SKP päätti keväällä 1966 asettaa toimikunnan kartoittamaan kaikkia kd-järjestöjen Helsingissä ja Uudellamaalla käyttämiä tiloja. Koiton tulevaisuus alistettiin sen jaostolle.⁴⁸³ Poliittinen toimikunta tuki vielä keväällä 1967 purkamista ja uuden rakentamista.⁴⁸⁴ Syksyllä hanke pantiin kuitenkin jäihin. Riskeistä oli saatu juuri varoittava esimerkki Hakaniemestä, jossa Metallityöväen Liiton vastaavan talohankkeen kustannukset olivat karanneet täysin käsistä. Se oli suistaa konkurssiin sekä liiton että koko SAK:n. Pelastus tuli nöyryyttävästi työnantajapuolen avustuksella.⁴⁸⁵ Suhdanteetkin heikkenivät. Lokakuussa tehdyn 31 prosentin jättidevalvaation vaikutuksia kannatti odotella. Huomiota alkoi viedä myös asteittain kärjistyvä SKP:n puolueriita.

Koiton purkaminen palasi vaihtoehdoksi syksyllä 1968, kun Tehtaankadun suurlähetystö etsi tiloja perusteilla olleelle Neuvostoliiton kulttuurikeskukselle. SKP harkitsi uudisrakennusta, josta saataisiin tilat sekä neuvostotovereille että kd-liikkeen järjestöille. SNS:n pääsihteerin Toivo Karvosen 3.10.1968 päivätyssä muistiossa julistettiin Koitto niin vanhaksi ”*että sen uudelleenrakentaminen on vähintään viiden vuoden kuluessa välttämättömyys*”. Talo oli vuoden häntä itseään nuorempi. Karvonen arvioi, että kulttuurikeskuksen olisi osallistuttava uudisrakennuksen kustannuksiin noin neljäsosalla eli karkeasti 1–2 miljoonalla markalla.⁴⁸⁶ Tämäkin jäi aikeeksi.

Autoliike Konelan irtisanottua 1971 vuokrasopimuksensa Kortealho etsi sille korvaajaa. Ilmeni, että osuusliike Elanto oli halukas vuokraamaan paljon laajemmat tilat eli 1200 neliötä. Marketiksi olisivat kuitenkin muuttuneet myös Koiton juhlasali ja sen aula. Raittiusyhdistykselle olisi jäänyt 450 neliötä. Kortealhon mukaan tulot olisivat kolminkertaistuneet. Noin 200 000 markan vuotuisesta lisäsummasta lupailtiin jaettavaa myös SKP:n Uudenmaan piirille ja muille talon käyttäjille. Vastarinta kaatoi hankkeen. Järjestösihteerin Kivimäki totesi silti pahaenteisesti, että puolueen olisi ryhdyttävä keräämään rakennusrahastoa, koska uuden talon rakennuttaminen Koiton tilalle tulisi joka tapauksessa ajankohtaiseksi.⁴⁸⁷ Samassa yhteydessä hankittiin asiantuntijalausunto, jonka mukaan Koiton tontin arvo oli 4 032 000 ja rakennuksen 3 036 000 markkaa – yhteensä siis yli seitsemän miljoonaa.⁴⁸⁸

⁴⁸² Naisliitto kirjasi syksyllä 1966: ”*Koitto Oy oli lähettänyt liitollemme kirjeen, jonka mukaan talo aiotaan purkaa ja liiton tulisi 7.9. mennessä antaa kirjallinen vastaus purkamisesta ja liiton toiminnan siirtämisestä. Päätettiin vastata, että asia on selvä, kunhan järjestöille järjestetään samoin eduin uudet sijoittumismahdollisuudet.*” Rakennuksen ilmoitettiin seuraavana syksynäkin olevan ”*purkupäätöksen alainen*”. SNDL:n työvaliok. ptk 2.9.1966, 14.9.1967 ja liite. KaA.

⁴⁸³ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 17.11.1966, 19.12.1966. KaA.

⁴⁸⁴ Tehtävä annettiin nyt Koitossa rakennusjaostolle, jolla oli hieman eri kokoonpano: Antti Aaltonen, Jaakko Aalto, Martti Uuskoski, Juhana Hämäläinen ja Vilhelm Riihinen. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 2.5.1967. KaA.

⁴⁸⁵ Ketola 63–88; Korkea-osa 127–136; Bergholm 2007, 320–331.

⁴⁸⁶ SKP:n siht. ptk 12.2.1969 ja liite 2. KaA.

⁴⁸⁷ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 21.12.1970, 17.2.1971 ja liitteet; SKP:n siht. ptk 5.2.1971 ja liite 11 SKP:n pol. tmk 10.2.1971 ptk ja liite 5. Liiteaineistona on yhteensä 15 sivua eri asiakirjoja, joten valtuutta lienee haettu tosissaan. Vuoden 2019 rahassa 200 000 vuoden 1971 markkaa on noin 280 000 euroa. Konela oli jo aiemmin tinkinyt vuokranalennusta ja supistanut 1969 tilojaan alle puoleen aiemmasta. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 23.8.1967 ja liite, 29.9.1967, 12.10.1967 ja liite, 21.10.1967, 8.11.1967, 16.11.1967, 28.12.1967, 5.9.1968, 26.9.1968, 4.10.1968, 22.1.1969, 6.3.1969, 3.2.1969, 21.12.1970, 20.1.1971 ja liite; Raittiustalo Oy Koiton osakkaiden kok. ptk 14.11.1967 ja yhtiökok. 13.3.1969 liitteet (ptk puuttuu). Konelan kanssa oli kiistely 1963 sähkötöiden maksamisesta tiukassa äänilajissa. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 18.3.1963. Ulkomainosten määrästäänkin oli ollut lieviä näkemuseroja. Raittiustalo Koitto Oy:n johtok. ptk 14.12.1965.

⁴⁸⁸ Teknisen tarkastajan T. Hellstedtin lausunto 16.2.1971. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 17.2.1971, liite. KaA.

Koiton kiinteistöyhtiö oli kerännyt jo vuodesta 1968 varoja tarkemmin määrittelemättömään uudistusrahastoon⁴⁸⁹ ja vuodesta 1969 lainanmaksurahastoon. 1970-luvun mittaan into lopahti. Vuosittainen summa alkoi kutistua absoluuttisestikin, vaikka inflaatio laukkasi. Lopulta rahaa ei kerätty lainkaan.⁴⁹⁰

Suurimman osan korttelista omistanut Konstsamfundet alkoi 1972 suunnitella jo 1952 rakennetun liiketalonsa, kauppakeskus Forumin, laajennusta. Koitto ei ollut hankkeen kannalta välttämätön, mutta mukaan tullessaan talo olisi palvellut jalankulun läpikulkuväylänä. Kortealho oli erittäin kiinnostunut, raittiusyhdistys taas jyrkästi vastaan. Muodollisesti kiisteltiin siitä, pitäisikö yhtiön palkata neuvotteluja käymään oma arkkitehti vai ei. Tehtävän sai arkkitehtitoimisto Söderlund – Valovirta.⁴⁹¹ Omissa muistioissaan raittiusyhdistys totesi suoraviivaisemmin: ”*palkataan arkkitehti suunnittelemaan uuden talon rakentamista*”. Se vihjasi, että takana oli Kortealhon lisäksi ”*eräs Hakayhtiön isännöitsijä*”. Tällä ilmeisesti viitattiin rakennuskunta Hakassa rakennusmestarina työskennelleeseen Koiton isännöitsijään Jaakko Aaltoon, josta sittemmin tuli vakuutusyhtiö Kansan varatoimitusjohtaja. Yhdistyskään ei ollut huolissaan niinkään talonsa kohtalosta sinänsä kuin siitä, ”*miten turvataan toimipaikat talossa oleville järjestöille, kun taloa aletaan purkamaan*”. Se hankki myös lainopillisia neuvoja. Tulevaisuuden kannalta kiintoisin on eräässä muistiossa esiin nostettu kysymys: ”*Voiko mahdollisesti RY Koitto myydä osakkeensa ulkopuoliselle mahdollisimman korkeasta hinnasta ja jos vanhat osakkaat käyttävät lunastusoikeutta, voiko heiltä saada saman hinnan*”.⁴⁹²

Kortealho ei tässä vaiheessa vienyt asiaa puolueen päättäviin elimiin. Tuorein tappio oli vasta reilun vuoden takaa. Toiveissa ilmeisesti oli, että Koiton tontti osoittautuisi koko rakennushankkeen kannalta keskeisemmäksi kuin lopulta kävi. Suunnitelmia laatimaan pestatun arkkitehtitoimiston työ jäi käytännössä vähiin.⁴⁹³ Harjoitusta tulevaan myyntiin sentään saatiin, kun SKP päätti paikallisten ja muunkin vähemmistön vastusteluista huolimatta vuokrata Kuopion ”kansantalon” eli Työnkulman viideksi vuodeksi Kuopion kaupungille.⁴⁹⁴

Helsingin kaupunki laati alkuvuodesta 1974 osayleiskaavan, jossa Koiton talo suojeltiin. Raittiustalo Oy Koitto ja Raittiusyhdistys Koitto lähettivät asiasta täsmälleen päinvastaiset kommentit. Yhtiö muistutti julkisivuun jo tehdyistä muutoksista ja summasi: ”*emme katso kiinteistömme olevan rakennustaiteellisesti arvokas rakennus, jonka perusteella se olisi säilytettävä nykyisessä*

⁴⁸⁹ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 3.4.1968. KaA.

⁴⁹⁰ 1978 ja 1979 maksaminen sälytettiin muka ylimääräisille yhtiökokouksille, joita ei kuitenkaan pidetty. 1980 päätettiin jo suoraan jättää maksu väliin. Sitä ennen summat olivat: 1969: 20 000, 1970 ja 1971: 30 000, 1972: 39 000, 1973: 27 000, 1974: 19 000, 1975: 14 000, 1976: 4 000, 1977: 10 000. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk:t 17.11.1969, 23.3.1970, 26.3.1971, 9.3.1972, 26.3.1973, 13.3.1974, 19.3.1975, 22.3.1976, 28.3.1977, 8.3.1978, 15.3.1979 ja 31.3.1980. Summien kutistamisen taustalla saattoi olla myös huoli veroseuraamuksista. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 30.1.1975. KaA.

⁴⁹¹ Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 9.3.1972, 22.3.1976, 28.3.1977; Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 22.4.1976, 7.6.1976, 10.8.1976, 1.9.1976, 21.9.1976 ja liite, 23.11.1976, 21.1.1977, 3.2.1977, 28.4.1977, 11.5.1977, 15.7.1977, 28.11.1977, 15.12.1977, 25.5.1978, 14.12.1978. Yhtiökokous velvoitti 1973 johtokunnan nimeämään toimikunnan tekemään selvitystä yhtiön taloudellisesta tilasta ”*ja tekemään mahdolliset esitykset yhtiön taloudellisten asioiden hoitamiseksi*”. Se liittyyneen samaan. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 27.3.1973. KaA.

⁴⁹² Päiväämättömiä muistioita, joissa viitataan 11.10.1972 päätökseen. Neuvoja oli alan opiskelijoiden ”Sosialistinen oikeusapu”. Lausunnon allekirjoitti Juha Jakonen. Koiton rakennussuunnitelmat, 1 F Raittiustalo Koitto Oy H, KaA.

⁴⁹³ Arkkitehti Jan Söderlund (s. 1937) oli voittanut teekkarina suunnittelukilpailun Kemian kulttuurikeskuksesta ja tutustui kaupunginjohtaja Taisto Johteiseen (kd/kom.). Tätä kautta tutuksi oli tullut myös Kortealho. Söderlundin mukaan Koiton talon suunnitelmat jäivät aivan alustaviksi muutamien tuntien töiksi. Söderlund tekijälle puhelimesta 17.11.2017. Raittiusyhdistys viittasi ”*Söderlundin esittämään saneeraussuunnitelmaan*” 1977, joten jokin paperi lienee laadittu. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 8.5.1972, 29.8.1972, 11.10.1972, 15.11.1972 ja liite, 19.6.1973, 25.7.1973 ja liitteet, 11.9.1973, 28.3.1974, 8.12.1975, 15.7.1977. KaA.

⁴⁹⁴ SKP:n siht. ptk 13.4.1973 ja liitteet 2–3. KaA.

muodossaan”. Yhdistys kiitteli suojeluhanketta oikeaan osuneeksi ja taloan raittiusliikkeen muistomeriksi.⁴⁹⁵ Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunnassa kaavaa vastusti yksinään SKP:n asuntopolitiikan asiantuntija Jouko Kajanoja. Hän oli huolissaan siitä, että Forumissa aiottiin sijoittaa liikealan työpaikkoja epäterveellisesti maan alle. Koiton suojelu ei ollut ongelma.⁴⁹⁶

Kortealho ei tappiotaan vielä tunnustanut. Rakennusliike Hakalta tilattiin 1977 vertaileva selvitys saneerauksesta ja uudisrakentamisesta. Asiaa varten nimettiin toimikunta. Suunnitelmat saatiin kesällä 1977, mutta niitä ei ole tallella. Purkaminen mainittiin jopa toimintakertomuksissa niinkin myöhään kuin 1978–79. *”Monet seikat puoltavat arvokkaan tontin käyttämistä uudisrakennukseen, mutta sitä vastaan ovat museoviraston lausunto sekä kaupungin museolautakunta. Kertomusvuonna johtokunta käsitteli asiaa usean kerran, mutta mitään ratkaisua ei lopullisesti tehty.”* Johtokunnan pöytäkirjoissa oli yleensä ollut vain epämääräisiä viittauksia *”korttelin 64 tilanteeseen”* ja *”Koiton kiinteistön tulevaisuuteen”*.⁴⁹⁷ Vuodesta 1980 puhuttiin enää peruskorjauksesta. Myöhemmässä selonteossaan Kortealho kuvasi Forum-hankkeesta sivuun jäämistä puolueen eikä viranomaisten ratkaisuna.⁴⁹⁸ Tappio taisi käydä luonnolle.

Taloudellisia paineita kasautui. SKP oli joutunut jo 1977 ottamaan 700 000 markan kolmivuotisen lainan kattaakseen talousarvionsa alijäämän.⁴⁹⁹ Liikkeen yleiset vaikeudet alkoivat heijastua Koitonkin talouteen. Sen päätehtävähän oli majoittaa jäsenjärjestöjä omakustannushintaan. Osa vähemmistön hallussa olleista yhteisöistä oli laiminlyönyt vuokriaan systemaattisesti. Jopa talon jo ajat sitten jättäneeltä neuvostoyhtiö Konelalta jouduttiin yhä karhuamaan valomainoksen laskuja.⁵⁰⁰

Suurimpia riskejä tuli takausten kautta. Koiton kiinnityksiä oli käytetty jo parinkymmenen vuoden ajan muihinkin kuin taloon itseensä liittyviin lainoihin.⁵⁰¹ Niitä annettiin 1958–68 vakuutena Kuopion Toimitalo ry:n, Yrjö Sirolan säätiön, Kansankulttuuri Oy:n, Porin Puistotaloyhdistyksen, SKDL:n, Kansan Raittiusliiton, Raittiusyhdistys Koiton, Työväenjärjestöjen Eläkesäätiön, SKP:n Turun piirin, Yhteistyö Oy:n, SKP:n Uudenmaan piirin, Satakunnan Yhteisvoima Oy:n, Kulttuurityön Keskuksen Uudenmaan piirin ja SKP:n lainoille. Osa sai vakuudet useaankin lainaan.⁵⁰² Kyllästyneenä jatkuviin

⁴⁹⁵ Olavi Kortealhon 21.4.1974 allekirjoittama Raittiustalo Oy Koiton kirje Helsingin kaupungin suunnitteluvirastolle, Aimo Hautojärven ja Mauri Halmelan 18.3.1974 allekirjoittama RY Koiton kirje Helsingin kaupungin suunnitteluvirastolle. Molemmat: Koiton rakennussuunnitelmat, 1 F Raittiustalo Koitto Oy H. KaA.

⁴⁹⁶ Ote Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirjasta 17.1.1974 saman elimen esityslistalla 30.12.1980. Koiton rakennussuunnitelmat, 1 F Raittiustalo Koitto Oy H. KaA.

⁴⁹⁷ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 13.2.1976; Toimintakertomus 1977. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 8.3.1978, liite; Toimintakertomus 1978. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 15.3.1979. 1 F Raittiustalo Koitto Oy H. KaA

⁴⁹⁸ Käytettävissä on vain Kortealhon myöhempi kertomus: SKP:n kk:n ptk 22.–23.8.1981, liite 20. Konstsamfundetin arkistossa vuosien 1976 tai 1981 kirjeenvaihdosta eivät tuota tulosta ainakaan hakusanat: SKP, FKP, Simonkatu 8, Koitto tai Raittiustalo. Konstsamfundetin kulttuurisihteerin ja tiedottajan Klara Paulin sähköposti tekijälle.

⁴⁹⁹ SKP:n siht. ptk 25.10.1977. Koittoa käsiteltiin sihteeristössä 1976–78 vain kerran, kun ASS:n suullisella sopimuksella vuokraamiin tiloihin oli tullut äänilevyjen postimyyntiliike. SKP:n sihteristön ptk 17.11.1978 liite 4, 21.11.1978. KaA.

⁵⁰⁰ Kd-järjestöjä kovisteltiin, mutta ei häädetty, toisin kuin eräs yksityinen vuokralainen. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 5.3.1978, 15.3.1979, 31.3.1980 ja 19.3.1981 liitteineen (toimintakertomukset 1977–80); Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 13.5.1971, 9.12.1971, 15.11.1972 ja liite, 10.1.1973, 7.5.1973, 6.8.1974, 27.9.1974, 2.9.1975, 9.10.1975, 8.12.1975, 15.12.1977, 10.4.1978, 14.12.1978, 29.12.1980. Aiemminkin vuokratilanteista oli jouduttu kovistelemaan mm. nuorisoliittoa, mutta eniten velkaa oli 1970 SKDL:n Uudenmaan piirijärjestöllä. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 12.8.1968, 5.9.1968, 3.2.1969, 3.10.1969 ja liite, 22.12.1969, 14.10.1970 ja liite, 16.11.1970, 15.11.1972. KaA.

⁵⁰¹ Rasitustodistusten mukaan Koittoon oli otettu kiinnityksiä vuosina 1905, 1906, 1907, 1922, 1923, 1929 (2), 1930 (2), 1944, 1945, 1946, 1951, 1952 (2), 1961, 1962, 1964, 1965, 1970, 1971 (4), 1972 (2), 1974, 1975 (3), 1977 ja 1980 (2). Osa oli kiinnitysten uudistamisia. Samoilla kiinnityksillä taattiin useita eri lainoja. Tallella ovat ilmeisesti kaikki lainoihin liittyvät dokumentit. Niistä pidettiin kirjaa myös erillään sinikantisissa kouluvihoissa (sic). Raittiustalo Oy Koitto. Lainat ja kiinnitykset. 1 F4 Gb. KaA.

⁵⁰² Raittiustalo Koitto lainasi 1961 itse rahaa lainattavaksi eteenpäin Helsingin nuorisofestivaalien organisaatiolle. 1965 alkaen kiinnityksiä annettiin myös Itä-Hakkilan tanssilavan Helsinki-Paviljongin maanvuokraoikeuteen ja jopa sen

ylimääräisiin kokouksiin Koiton yhtiökokous oli delegoinut kiinnitysten luovuttamisen maaliskuussa 1969 johtokunnalle.⁵⁰³ Kun taloon vuoden 1970 lopulla päätettiin ottaa jälleen uusia kiinnityksiä, se tapahtui poikkeuksellisesti äänestämällä eli raittiusyhdistyksen vastustaessa.⁵⁰⁴ Taustalla hiersi puolueriita, mutta ehkä määräkin hirvitti. 1979 se alkoi huolettaa jo Kortealhoakin. Kiinnityksistä oli käytössä lähes 1,7 miljoonaa ja vapaina 425 000 eli 21 prosenttia. Aiheesta piirretty taulukko päättyi yhteenvetoon: ”*Kanissa 92 kpl, vapaana 15*”. Johtokunta päätti pyrkiä eroon osasta vastuita.⁵⁰⁵

Ilmeisenä oireena talousvaikeuksistaan Raittiustalo Oy Koitto myi 1979 SKP:n Uudenmaan piirijärjestölle Vantaan Itä-Hakkilaan jo 1965 valmistuneen tanssilavan ja vuokraoikeuden sen maihin. SKP:n vähemmistölle taloudellista pelivaraa antanut Helsinki-Paviljonki oli alun perinkin pystytetty juuri Uudenmaan piiriin käyttöön. Maat oli vuokrannut Metsähallitukselta kuitenkin Koitto, joka oli myös rakennuksen muodollinen omistaja. Vuokriaan usein rästiin jättänyt piiri lunasti lavan nyt 114 000 markalla. Ajoitus saattoi liittyä siihen, että 25-vuotinen sopimus Metsähallituksen kanssa oli päättymässä.⁵⁰⁶ Eduskunnasta maaliskuussa 1979 pudonnut piirisihteeri Markus Kainulainen varmisti ”Pavista” itsenäisen tulonlähteen vähemmistön sisällä. Varoilla rahoitettiin aikanaan (1987–88) jälleen uusi kapina, uusi lehti ja lopulta uusi puoluekin.⁵⁰⁷

Sisältyikö tanssilavan kauppaan jo jonkinlainen välipuhe myös Koiton realisoimisesta? Emopuolue ei olisi välttämättä tarvinnut sellaista, sillä omistukset riittivät myyntipäätökseen ilmankin. Tuleva ostaja saattoi kuitenkin haluta talon kaikki osakkeet kerralla. Jos kytkeykauppaa harjoitettiin, sana ei ainakaan pitänyt. ”Pavin” sopimuksen allekirjoittanut Kainulainen protestoi Koiton myymistä aikanaan äänekkäästi.

Kolmisen kuukautta tanssilavakaupan jälkeen Raittiustalo Oy Koiton johtokunnan pöytäkirjassa oli kryptinen viittaus: ”*Matti Pirnes tiedusteli kiinteistön tulevaisuutta, johon pääosakkaan edustaja*

keskeneräiseen rakennukseen. Raittiustalo Oy Koiton osakkaiden kokouksen (ylim. yhtiökokouksen) ptk 28.5.1958, 17.10.1958, 19.9.1960, 29.6.1961, 19.3.1962, 10.11.1962, 24.6.1963, 19.12.1963, 8.5.1964, 17.9.1964, 25.11.1964, 1.2.1965, 16.8.1965, 3.9.1965, 21.9.1965, 29.9.1965, 17.12.1965, 10.10.1966, 23.8.1967, 23.10.1967, 18.12.1967, 10.10.1968; Raittiustalo Oy Koiton ylim. yhtiökok. ptk 5.7.1968. KaA.

⁵⁰³ Päätös uusittiin vuoden välein. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 13.3.1969, 25.3.1970, 26.3.1971, 9.3.1972, 27.3.1973, 13.3.1974, 19.3.1975, 22.3.1976, 28.3.1977, 8.3.1978, 15.3.1979, 31.3.1980, 19.3.1981. Kiinnityksiä käytettiin sekä omiin että mm. Lehdistötalon, SKDL:n, Yhteistyön, SKP:n, Kansan Raittiusliiton ja Työläissten Tuki Ry:n lainoihin. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 24.2.1969, 11.4.1969, 18.4.1969, 22.4.1969, 22.8.1969, 23.2.1970, 8.9.1970, 1.12.1970, 21.12.1970, 17.2.1971, 21.6.1971 ja liite, 19.12.1972 ja liite, 10.1.1973 ja liite, 21.9.1976, 3.2.1977, 15.12.1977. KaA.

⁵⁰⁴ Raittiustalo Oy Koiton ylim. yhtiökok. ptk 1.12.1970. KaA.

⁵⁰⁵ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 8.10.1979 ja liite (taulukko kaikista kiinnityksistä). Aina pulassa olleelle Kansankulttuurille hellyttiin vielä muutamaksi kuukaudeksi. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 24.10.1980. KaA.

⁵⁰⁶ Maanhankinta, suunnitelmat, rakennus- ja vuokrauspäätökset ym: Raittiustalo Koitto Oy:n johtokunnan kokoukset 7.4.1964, 25.1.1965, 1.2.1965, 10.3.1965, 10.6.1965, 12.11.1965 ja liite, 14.12.1965, 25.3.1966, 10.5.1966 ja liite; Koiton talokomitean ptk 14.1.1965. Rahoituspäätökset ja raportti rakennustöistä: Raittiustalo Koitto Oy:n osakkaiden kokouksen (ylim. yhtiökokouksen) ptk 27.10.1964, 16.8.1965, 3.9.1965, 21.9.1965, 14.1.1966; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 12.3.1968 ja liite; Raittiustalo Koitto Oy:n johtok. ptk 10.3.1965. Lavan yleisesittely: Kansantalo 3/1965. Myynti Uudenmaan piirille: Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 8.2.1979, 3.5.1979 ja liite; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 15.3.1979 ja liitteet (vuoden 1979 kauppakirjaluonnos ja vuokrasopimus vuodelta 1966). Piiri ei ollut maksanut 5000 markan vuokraansa lavasta 1971 ja 1972 lainkaan. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 15.11.1972. Puhelinluettelossa ”Helsinki Paviljonki Hakkila” oli 1966 alkaen Kulttuurityön Keskuksen Uudenmaan piirijärjestö ry:n (Simonkatu 8 A) alla. 1970 se siirtyi SKP:n Uudenmaan piiriin alle. KaA.

⁵⁰⁷ Uudenmaan piirisihteerin paikalta 1986 eläkkeelle jäänyt Kainulainen alkoi koota Gorbatshoviin ja Tiedonantajaan pettyneistä kannattajistaan uutta puoluetta. Julkinen kapinakokous pidettiin 1987 lopulla. Kommunistinen Työväenpuolue perustettiin keuhällä 1988 ja rekisteröitiin 1989. Se perusti lehden, joka sai nostalgisen ja velvoittavan nimen: Työkansan Sanomat. TkS (II) 1/1988; 5 – 6/1988, 7/1989. Vanha piiri ja sen vaalilehtenä jo 1975 aloittanut Uudenmaan Työkansa jäivät SKP:n vähemmistön ”päälinjalle”. Sen lyhyt kuvaus asiasta: Ilmanen 39–40; UTks 1986 – 89. Kainuslaiset häätivät vähemmistön piiritoimiston tiloistaan. Kainulainen perusteli tätä ”*aatteellisen perustan muuttumisella*”. KU 21.4.1988.

vastasi asian tulevan lähiaikoina esiin päättävissä elimissä.”⁵⁰⁸ Kysyjä ei ollut mikään tahansa raittiusmies, vaan hänellä oli kytkentä moneenkin tulevaan toimijaan. Yhteistyön johtajistoon 1970-luvun alussa kuulunut Pirnes oli ollut jo tuolloin Fexima Oy:n tilintarkastaja. Hänen veljestaan Mikosta tuli Feximan tuontijohtaja, henkilöstöjohtaja, konttoripäällikkö ja varatoimitusjohtaja. Matti Pirnes itse toimi matkatoimisto Lomamatkan hallintojohtajana ja vuodesta 1983 toimitusjohtajana.⁵⁰⁹ Koittoon hänet yhdisti päivittäinkin se, että Lomamatkan pääkonttori oli talon vuokralaisena. Mainittu pääosakkaan edustaja oli tietysti Kortealho.

7.2 Korjauskehotus, 20 miljoonan remontti ja pelastava oljenkorsi

1980-luvun sarastaessa SKP:n talousjohto oli pyrkinyt jo 15 vuoden ajan tuloksetta lyömään Koiton lihoiksi. Puolue omisti kiinteistöyhtiön osakkeista 73,4 prosenttia ja vähemmistön hallitsema raittiusyhdistys loput.⁵¹⁰ Määräysvallasta ei ollut epäselvyyttä. Kokouksetkin oli pidetty kevästä 1969 alkaen Koiton sijasta Kortealhon työpaikalla Kulttuuritalolla.⁵¹¹ Avoimia konflikteja oli harvoin, sillä yhdistys tiesi paikkansa. Kokouksista tuli rituaaleja, jotka huipentuivat, kun molemmat edustajat keksittiin 1980 alkaen valita pöytäkirjan tarkastajien lisäksi myös ääntenlaskijoiksi.⁵¹²

Itse Koitto kaipasi 1980-luvun alussa kipeästi peruskorjausta. Maalaustöitä ja muita huoltotoimia oli tehty jatkuvasti, samoin vuokralaisten tarpeiden sanelemia sisäremontteja. Perusteellisemmin taloa oli uudistettu vain kolmesti: 1929, 1951–52 ja 1962–63.⁵¹³ Erityisen vanhentunutta oli tekniikka, joka oli myös kallista uusittavaa. Vuokralaisia oli jo vuosia kielletty hankkimasta uusia sähkölaitteita, jotteivät 1920-luvun johdot kuormittuisi. Puhelinverkko ei kestänyt yhtään uutta linjaa. Hissikin reputti kuntotarkastuksen. Palotarkastaja oli kimpussa. Julkisivun huoltokorjauksista tingittiin.⁵¹⁴ Pääomistaja SKP oli toimintakertomuksen mukaan toivonut 1978 remontille vielä 2–3 vuoden lykkäystä. 1980 se luvattiin aloittaa kahden vuoden aikana ja viitattiin 1983 vietettäviin raittiusyhdistyksen satavuotisjuhliin.⁵¹⁵

Remontin kustannukset arvioitiin noin 20 miljoonaksi markaksi. Lainan kuolettaminen talon tuotoilla olisi vienyt ikuisuuden. Lokakuussa 1980 Helsingin kaupungin rakennusvalvonta lähetti julkisivusta korjauskehotuksen. Se oli velvoittava määräys, jota voitaisiin tehostaa uhkasakolla. Ajolähtötilanne selittää osaltaan myöhempää kauppahintaa. Hävisikö remontin vuoksi puolet, kolmannes vai neljännes, riippuu arvioitsijasta.⁵¹⁶

⁵⁰⁸ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 3.5.1979 ja liite. KaA.

⁵⁰⁹ Pirnes oli jo Yhteistyön vuosinaan toiminut Feximan tilintarkastajana. Yhteistyön toim.kert. 1972–73; Feximan yhtiökok. ptk:t 2.6.1972, 29.9.1975; Feximan johtok. ptk 16.1.1978. KaA. Helsingin puh.luettelo 1980 ja 1981; HS 19.10.1980; Feximan toim.kert. 1981 ja 1982. Tehtävistä Lomamatkassa: HS 1.4.1977, 8.6.1977, 1.4.1981, 30.1.1983. 1990-luvulla Vasemmistoliitto pyysi Pirneksen selvitysmieheksi sijoitusyhtiö Variantin talousosastoihin. HS 11.11.1993.

⁵¹⁰ Luku on kauppakirjan esisopimuksessa 73,37, mutta pyöristettiin yleensä yhteen desimaaliin. SKP:n kk:n ptk 22.–23.8.1981 ja liite 20; SKP:n siht. ptk 18.9.1981 ja liite 3. KaA.

⁵¹¹ Ensimmäinen Kulttuuritalolla pidetty Raittiustalo Oy Koiton johtokunnan kokous oli 24.2.1969. KaA. Maaliskuuksi palattiin vielä Koiton tiloihin, mutta huhtikuusta 1969 alkaen uusi käytäntö vakiintui.

⁵¹² Esimerkiksi 1971 raittiusyhdistys anoi nöyrässä äänilajissa mahdollisuutta saada toinenkin edustaja johtokuntaan, edes vuorovuosina. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 26.3.1971, 31.3.1980. KaA.

⁵¹³ 1952 Simonkadulle rakennettiin kaksi uutta kerrosta. Luettelo laajennuksista ja korjaustöistä: Kiinteistökomitean I jaoston lausunto 13.1.1967. Samasta suppeammin: Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 17.2.1971, liite. KaA.

⁵¹⁴ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 22.12.1969, 13.2.1976, 9.3.1976, 22.4.1976, 7.6.1976, 21.9.1976, 21.1.1977, 28.4.1977 ja liitteet, 11.5.1977 ja liite, 15.7.1977, 29.11.1977, 15.12.1977 ja liite, 25.5.1978 ja liite, 28.9.1978, 14.12.1978 ja liitteet, 8.10.1979. Talossa ei esimerkiksi ollut vielä 1967 keskitettyä veden lämmitystä, vaan joka toimisto lämmitti sen itse sähköllä tai kaasulla. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 29.9.1967, liite. KaA.

⁵¹⁵ Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 5.3.1978, 15.3.1979, 31.3.1980 liitteinen (toim.kert.1977–79). KaA.

⁵¹⁶ Korjauskehotus: 24.10.1980 ptk ja liite; Kustannusarvion mainitsivat ulkopuolisista HS 24.8.1981 ja perässä HY 25.8.1981. Suuruusluokan vahvistaa Hakan sisäiseen käyttöön 1984 tehty arvio, joka oli yhtiön omanakin työnä 23–24

Tukea peruskorjaukseen oli tiedossa vain opetusministeriön antama 10 000 markan avustus salin entisöintiin. Almu oli silmiinpistävä kitsas. Olihan rahaa kanavoimassa SKDL:n oma ministeri Kalevi Kivistö. Kulttuuritalon korjauksiin liikenä 1980–81 miljoona markkaa.⁵¹⁷ Sen lisäksi SKP laski 1981 saaneensa edeltäneellä kolmivuotiskaudella korjausavustuksia noin 953 000 markkaa, jotka tosin jakautuivat 79 toimitalolle.⁵¹⁸ SKDL:n sosialisteihin kuuluneella Kivistöllä ei liene ollut erityistä halua avittaa vähemmistökommunistien raittiusyhdistystä. SKP:n enemmistön talousmiehet taas eivät välttämättä korjausavustusta juuri nyt kaipailleetkaan. Koko Koiton remontoiminen valtion varoin olisi ollut joka tapauksessa utopiaa. Umpikuja edisti muita ratkaisuja.

Koiton rakennusuunnitelmien joukkoon on arkistoitu tarkemmin yksilöimättömän rakennusmestarin Olli Hiltusen 20.10.1980 päiväämä lausunto ”*Kiinteistöarvio*”. Vakuuttavien laskentakaavioiden lopputulos antoi tontin hinnaksi 7,6–7,9 miljoonaa ja rakennuksen hinnaksi 4,9 miljoonaa markkaa. Koska suojeltu rakennus tulkinnan mukaan heikensi tontin arvoa, loppupäätelmänä oli: ”*Rakennuksen vuokratuotto alittanee tonttikoron lähivuosina. Rakennuksen säilyttämiselle ei näin ole taloudellisia perusteita.*”⁵¹⁹ Purkaminen kummitteli siis edelleen asialistalla. Kortealholla oli ilmeisen hyvät mahdollisuudet tilata arvioita juuri sellaisina kuin toivoi. Kontaktipintaa toivat SKP:n hallitsema rakennusalan ammattiliitto ja pitkä yhteistyösuhde esimerkiksi rakennuskunta Hakaan. SKDL:n kytkyt erääseen toiseen rakennusliikkeeseen olivat niin likeiset, että veljeily johti syksyllä 1984 kahden Helsingin kaupunginhallituksen jäsenen lahjustutkintaan ja myöhemmin tuomioihin.⁵²⁰ Ajoituksen perusteella paperi oli pikemminkin varhainen merkki valmistautumisesta myyntiin kuin enää purkamiseen. Laatija itse tarjoi kai sitä, minkä arveli miellyttävän.

Enemmän apua oli naapureista. Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunnassa käsiteltiin 30.12.1980 ja 12.1.1981 kaavamuutosta 4. kaupunginosan (Kampin) korttelin n:o 64 (Forum) Mannerheimintien puoleisten tonttien 4, 5 ja 24 sekä Yrjönkadun puoleisten tonttien 3,5 ja 8 alueelle. Suunnitteilla oli Forumin uusi laajennus. Saatuaan tästä kaupungin virallisen ilmoituksen Kortealho pyysi Raittiustalo Koiton nimissä, että uudelleen kaavoitettavaan alueeseen liitettäisiin myös sen omistama tontti 1. Se oli suojelupäätöksen vuoksi rakennuskiellossa, vaikka sisätiloissa suojelu koskikin vain juhlasalia. Kiinteistöyhtiön johtokunnassa asia kirjattiin tiedoksi helmikuussa 1981. Muodollisesti kyse oli lähinnä naapurirakennusten muutostöiden aiheuttamista häiriöistä.⁵²¹

Tästä alkaen valmistelu muuttui salamyhkäiseksi, arvatenkin siksi, että sen tiedettiin nostattavan vastarintaa. Toukokuussa viikon varoitusajalla koolle kutsuttu ylimääräinen yhtiökokous valtuutti johtokunnan – käytännössä itsensä – valmistelemaan muutoksia 1952 tehtyyn yhtiöjärjestykseen. Nimi vaihtui neutraalimmaksi Kiinteistö Oy Simonkatu 8:ksi, ja kiello osinkojen jakamisesta poistettiin. Kun voittoja ei olisi enää pakko jättää yhtiöön, talosta tulisi sijoituskohde. Muutokset

miljoonaa. Koitto oli saanut maalauskehotuksen julkisivustaan jo 1969. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 22.12.1969 ja liite. KaA.

⁵¹⁷ OPM:n avustus: RY Koiton johtok. ptk 11.6.1981. SKP:n 19. edk:n ptk 1981, liite 99. KaA. SKDL onnistui ujuttamaan valtion 1983 budjettiin vielä miljoona markkaa Kulttuuritalon uuteen puhelinkeskukseen ja kalustoon. SKDL:n ek-ryhmän ptk 18.11.1982, liite. KaA.

⁵¹⁸ SKP:n siht. ptk 21.4.1981, liite 3. KaA.

⁵¹⁹ Koiton rakennusuunnitelmat, 1 F Raittiustalo Koitto Oy H. KaA. Rakennusmestari Esko Hiltusia vaikuttaisi olleen sekä Hakan että Kansan palveluksessa. Todennäköisempi on jälkimmäinen, mutta henkilö ei ole tässä olennainen.

⁵²⁰ KRP:n syksyllä 1984 pidättämät Pekka Saarnio ja Jouko Helin saivat 1985 ehdollista ja sakkoja lahjoman vastaanottamisesta ja varastettuun tavarahan ryhtymisestä. Saarnio oli ottanut Rakennus-Ruualta 30 000 vastineeksi palveluksista kaavoituksessa ja Helin ohjannut ne SKDL:n ja SKP:n poliittiseen toimintaan. HS 6.10., 7.10., 8.10. ja 9.10.1984; HS 8.3.1985; HS 17.5.1985; HS 14.6.1985; HS 22.10.1986; HS 2.6.1987.

⁵²¹ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 18.2.1981 liitteinen. Mukana oli mm. ote kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirjasta, kirjeenvaihtoa Maalaistentalon kanssa ja kaavoittajalle osoitetun Kortealhon kirjeen luonnos. 21.1.1981 päivätty kirje oli ensin laadittu Raittiusyhdistys Koitto ry:n nimissä ja korjattu sitten käsin kiinteistöyhtiöksi. KaA.

vahvasti syyskuussa pidetty toinen ylimääräinen yhtiökokous. Sinne kutsuttiin myös ostajan eli Fexima Oy:n edustajat Matti Lehtonen, Ossian Rinne ja Jouko Nordlund – tässä järjestyksessä.⁵²²

Poliittiset vastustajat olivat valppaina tuoreeltaan. Markus Kainulainen otti kuulemansa myyntihuhut esiin poliittisessa toimikunnassa jo 13. toukokuuta. Hänen mukaansa Kortealho valmisteli myyntiä ”täyttää häkää” poliittisen toimikunnan ja aiemmat päätökset ohittaen. Kainulaisen mukaan talosta oltiin luopumassa 12 miljoonalla markalla, vaikka se oli 40–50 miljoonan arvoinen. Kainulainen tiesi myös yhtiöjärjestyksen muutoksesta. Saarinen vastasi jurona ja ilmeisen harmissaan asian julkitulosta: ”Tätä asiaa selvitetään parhaillaan.” Sinisalo paheksui salakähmäistä menettelyä ja katsoi Saarisen vastauksen ”edustavan uhoa”. Seppo Toiviainen (väh.) totesi: ”en asiaa tunne, mutta olen sitä mieltä, että se kannattaa vakavasti käsitellä puolueen elimissä.” Hän vaati puuttumaan siihen heti. ”Kun jossain muualla tässä asiassa saattaa sattua ihan mitä tahansa.” Luottamus puolueen talousmiehiin ei ollut korkealla. Kivimäki totesi Kainulaisen ja Sinisaloon olevan oikeassa. Asia vaati puolue-elinten päätöksen. Hän näki taustalla kuitenkin väärinkäsityksen. Puolue ei luopuisi omistusoikeudesta, vaan muuttaisi ”omistusmuotoa”. Päätösvalta olisi aikanaan keskuskomitealla. Diplomaattisella väliintulollaan Kivimäki paljasti tahtomattaankin tuntevansa asian hyvin. Vaikkei kiista kansainväliselle osastolle kuulunutkaan, sen sihteeri Olavi Poikolainen (enem.) ryhtyi puolustamaan: ”En ymmärrä miten voidaan päättää, jos ei saa edes valmistella.” On korostettava, että Koitto oli vain sivujuonne keskustelussa, jonka osanottajista useimmat puhuivat joko pelkästään tai pääasiassa akuutista hallituskysymyksestä ja ns. sove-laeista. Ehkä juuri muiden kiistanaiheiden vuoksi tieto ei levinnyt vielä tuolloin laajemmalle.⁵²³

Raittiusyhdistyksen johtokunnalle asia tarjoihtiin päivää myöhemmin eli 14. toukokuuta. Se katsoi, ettei voi ”tällaisenaan” hyväksyä hanketta, mutta jatkoi neuvotteluja. Viisi päivää myöhemmin yhdistyksen puheenjohtaja Aimo Hautojärvi oli yhtiökokouksessa silti siunaamassa myyntiä. Jatko uskottiin yhdistyksessä kolmikolle, johon kuuluivat Hautojärvi, johtokunnan jäsen Olavi Pohjola sekä ulkopuolinen lakimies Sami Heikinheimo. Viime mainitun muistikuvan mukaan raittiusyhdistys vastusti myyntiä alun perin aidosti, mutta totesi vastarinnan hyödyttömäksi ja pyrki sen jälkeen saamaan omista osakkeistaan mahdollisimman hyvän korvauksen.⁵²⁴ Sama strategiahän oli omaksuttu jo 1972.

Heinäkuussa 1981 vakuutusyhtiö Kansa tarjoutui ostamaan Koiton talon 15 miljoonalla markalla. Kortealho välitti tiedon Hautojärvelle ja kehotti häntä kysymään kiinnostusta myös (C.O.) ”Tallgrenilta” (eli Konstsamfundetin toimitusjohtajalta).⁵²⁵ Loppukesän aikana hinta nousi, mutta ostaja vaihtui. Aluksi sitä ei edes paljastettu.

Raittiusyhdistyksen johtokunta oli 12. elokuuta kypsynyt jo puntaroimaan kahta vaihtoehtoa: ”pysyminen talossa kaikkine vaikeuksineen – mahdollinen osakkeiden myyminen”. Koolle kutsuttiin vielä samaksi illaksi ylimääräinen jäsenkokous. Se asettui yksimielisesti vastustamaan, ja yhdistys laati asiasta lehdistötiedotteen. Helsingin Sanomat kertoi asiasta kaksi päivää myöhemmin. Sitä

⁵²² Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 18.2.1981 liitteinen, 4.5.1981 ptk ja 12.5.1981 ptk; Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 19.3.1981 ja ylim. yhtiökok. ptk:t 19.5.1981 ja 18.9.1981 ja liite 2; Kiinteistö Oy Simonkatu 8:n hallituksen kokous 5.1.1982, liite 2: Toim.kert. 1981. KaA. Rinne oli Mr Fexima, Lehtonen hänen ja tj Nordlundin apulainen.

⁵²³ SKP:n pol. tmk:n ptk 13.5.1981 ja liite 2. KaA.

⁵²⁴ RY Koiton johtok. ptk 14.5.1981 ja 11.6.1981; Heikinheimon haastattelu ja sähköposti tekijälle 8.2.2016; 11.6.1981 päivätty muistio, KaA. Nimikirjaimin SH merkitty muistilappu on erillisessä kuoressa Koiton talon kaupasta, joka jostakin syystä on arkistoitu vuosien 1992–93 aineistoon..

⁵²⁵ Kansa-Yhtymä Oy:n Toivo Tuomisen 7.7.1981 päivätty ostotarjous Kortealholle; Kortealhon 13.7.1981 päivätty saatekirje Aimo Hautojärvelle. KaA. Myöhemmän lehtitiedon mukaan muita tarjouksia oli pyydetty tarkoituksellisesti alihintaisina hämärtämään käsitystä rakennuksen arvosta. SK 23/1988. Kansassa kiinteistöistä vastasivat omat miehet, joten näin saattoi ehkä menetelläkin. Muiden suhteen vaarana olisi voinut olla aito tarjous.

kiinnosti kuitenkin enemmän itse Forumin uudisrakennussuunnitelma, joka ilmeisesti oli keriytynyt auki samassa yhteydessä. Koitto sai näyttävästi etusivulta alkavaan juttuun vain oman väliotsikon. HS:n haastattelema Kortealho korosti talon huonoa kuntoa ja sitä, ettei myynnistä ole minkäänlaisia päätöksiä. ”Kortealhon mukaan mahdollista kauppakumppaniakaan ei vielä ole näkössä.” Se ei ollut totta. Kansan Uutiset kertoi myyntiaikeista 15.8.1981, ehkä juuri HS:n jutun siihen ajamana. Tiedonantaja ehti harvemman ilmestymisvälinsä vuoksi perään vasta kolme päivää myöhemmin. Sävy oli alun alkaenkin paheksuva, mutta ilmiäsu ensin vaatimaton: kaksi palstaa sisältä, ei etusivun vinkkiä. Varsinaisen rummutuksen Tiedonantaja käynnisti vasta 20.–21. elokuuta, jolloin se kertoi kulttuuriväen ja nuorisoliiton Helsingin-piirin paheksuvan myyntiaikeita. ”Hyvänen aika miten typerää”, kommentoi Kaj Chydenius etusivulla. ”SKP:n uskottavuus vaarassa / Koitto säilytettävä”, lehti säesti seuraavana päivänä ja tuomitsi myyntihankkeen artikkelisivullaankin.⁵²⁶ Aivan omassa todellisuudessaan operoi tamperelainen Hämeen Yhteistyö, joka kylläkin kannatti kauppaa.⁵²⁷

Asiaa oli yritetty viimeiseen asti piilotella jopa SKP:n puoluekoneistolta. Koittoa ei mainittu lainkaan keskuskomitean syksyn kokousaikataulussa, joka esiteltiin sihteeristölle 11. elokuuta. Ensimmäinen edes verhottu viittaus oli sihteeristöön kolme päivää myöhemmin tuotu poliittisen toimikunnan esityslista. Sen mukaan ”SKP:n talousasioita selostaa poliittiselle toimikunnalle Olavi Kortealho”. Sihteeristön omassa työjärjestyksessä luki sentään selkokielellä: ”SKP:n omistamien Raittiustalo Koiton osakkeiden myynti”.⁵²⁸

7.3 Ostajaa ei paljasteta myynnistä päättävälle

Harjaannusta omaisuuden siirtelyssä puolueen taskusta toiseen oli saatu jo edellisvuonna kahdestakin pienemmästä kiinteistökaupasta. Molemmilla kerroilla myytiin pois SKP:n jäseniltään saamia perintöjä. Molemmissa ostaja oli ollut Feximan tytäryhtiö Rakomo, eikä keskuskomitea kysellyt kummastakaan mitään.⁵²⁹

Poliittisen toimikunnan saadessa Koiton asian elokuussa eteensä virallisesti Kortealho väitti kirkkain silmin, että talosta oli tullut vain yksi ostotarjous. Se oli ollut 22–23 miljoonaa, josta puolueen osuus olisi vähintään 16 miljoonaa. Vähemmistö asettui vastustamaan myyntiä ja vaati ainakin päätöksenteon lykkäämistä. Kortealhon mukaan se ei ollut kireän aikataulun vuoksi mahdollista, joten käsittelyä päätettiin jatkaa äänin 6–4. Päätökseksi tuli suosittaa myyntiä ja turvata vuokralaisille uudet tilat. Keskuskomitealle piti myös laatia selvitys pitkän aikavälin taloustilanteesta.⁵³⁰

Koitosta luopuminen oli etenkin puolueen veteraaneille henkisesti kova isku. Keskuskomitealle oli toimitettu etukäteen 18 myyntiä vastustavaa viestiä, yksi raittiusyhdistykseltä itseltään ja toinen sen kuorolta. Oman adressinsa olivat keränneet jopa kommunistiset arkkitehdit.⁵³¹ Puolue ymmärsi

⁵²⁶ SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 20, 32, 35, 62–65. KaA. Lehdistö tiedote on myöhemmän kokouksen liitteenä, mutta se lienee laadittu välillä 12.8.–23.8.1981. HS 14.8.1981; KU 15.8.1981; TA 18.8.1981, 20.8.1981, 21.8.1981.

⁵²⁷ Jälkikirjoituksen (II pk) mukaan ”Tiedonantaja-lehden ’ilmiannon’ perusteella ovat porvarilehdet herkutelleet tällä uudella suurella erimielisyyden aiheella”. Kommentissa korostettiin päätöksen yksimielisyyttä ja vakuutettiin sen säilyttävän julkisivun. Remontin tarve, kalleus ja varojen vähyys mainittiin. Painohankekin mainittiin. HY 25.8.1981.

⁵²⁸ SKP:n siht. ptk 11.8.1981 ja liite 6, 14.8.1981, 21.8.1981 ja liitteet 2–3. KaA. Luettelo oli päivätty 20.8.1981.

⁵²⁹ Rakomo osti ensin asunon Helsingin Viipurinkadulta noin 178 000 markalla ja sitten 3000 neliön tontin Espoosta 590 000 markalla. SKP:n siht. ptk 31.10.1980 ja liite 6; SKP:n kk:n 19.–20.11.1980 ptk ja liite 58; Testamenttilahjoituksia oli tullut satunnaisesti aiemminkin. SKP:n kk:n ptk 15.10.1966 ja liite 5; SKP:n siht. ptk 19.10.1979 liite 2. KaA.

⁵³⁰ SKP:n pol. tmk ptk 19.8.1981 ja liite 12 sekä alaliitteet 1–3. KaA. Puheenvuoron käyttivät Aitamurto, Tallgren, Pentti Salo, Aalto, Maija-Liisa Halonen, Kivimäki, Kajanoja, Hänninen, Baer, Sinisalo, Saarinen sekä Aitamurto, Kivimäki ja Aalto uudelleen. Viimeisen sanan sanoi Kortealho.

⁵³¹ SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liite 67. KaA. Jostakin syystä liitettä ei mainita itse pöytäkirjassa. Kaupan herättämistä tuntemuksista myös Porkkala 81–82. Porkkalasta: Leppänen 2006b (Kansallisbiog.).

lepytellä kenttää lupaamalla, että harrastustiloja käyttävät saisivat jäädä. Järjestöjen toimistot siirrettiisiin muualle, muun muassa Kotkankadulle. Kansan Uutisten toimitushan oli muuttamassa sieltä Herttoniemen painotaloon.⁵³² Tässä suhteessa tilanne oli samantapainen kuin 1960-luvulla.

Koittoa käsiteltiin keskuskomitean ensimmäisenä kokouspäivänä osana puolueen yleistä taloudellista tilannetta. Itse kaupasta päätettiin päivää myöhemmin. Kortealhon kertomus taloudesta oli koruton. SKP:n tilinpäätökset olivat olleet alijäämisiä jo vuodesta 1978. Näköpiirissä ei ollut muuta ulospääsyä kuin myydä. Kortealho tuli paljastaneeksi sekä kiinteistöyhtiön että raittiusyhdistyksen toimista sellaista, jota kumpikaan ei ollut vienyt pöytäkirjoihinsa. Koitosta oli hänen mukaansa pyydetty ostotarjous Hakalta, Kansalta, Konstsamfundetilta ja Säästöpankkien Keskus-Osakepankilta, ”jotta osakkeiden oikea hintataso saadaan selville”. Varsinaista ostajaa hän ei maininnut, mutta antoi ymmärtää sen olevan liikkeen lähipiiriä. ”Kysymyksessä ei ole siis talosta luopuminen, vaan osakkeenomistajan vaihdos.” Tuttu repliikki eri suusta. Kortealhon mukaan ostaja oli kiinnostunut sijoittamaan Koiton tiloihin pääkonttorinsa, ”mikäli ne ovat riittävät yhtiön tarpeisiin nähden”. Rakennuksen ja sijainnin huomioon ottaen tämä oli melko korskea muotoilu. Totta kuitenkin oli, että espoolaisella teollisuusalueella majoillut Fexima Oy etsi nyt pääkonttorilleen paikkaa Helsingistä. Se päättyi lopulta rakennuttamaan sellaisen Pasilaan yhdessä neuvostoyhtiö Koneiston kanssa.⁵³³

Kortealhon mukaan Koiton ostajan kanssa oli neuvoteltu maksujärjestelystä, joka takaisi puolueelle miljoonien vuotuisen tulovirran noin seitsemäksi vuodeksi. Se kääntäisi kroonisen vajeen plussalle. Tämä naula veti. Vähemmistö oli muuttanut mieltään tai ainakin alistunut kohtaloonsa. Uudenmaan piirissä oli tosin kahta ilmaa. Piirisihteeri Kainulainen oli lähettänyt kirjeitse jyrkän protestinsa. Kokouksessa ainoan puheenvuoron käytti piirin paikalle lähettämä Osmo Tolvanen.⁵³⁴ Hänkin piti myyntiä huonona ideana, mutta jo hävittynä taisteluna. Päätös meni läpi yksimielisesti. Huomattavan paljon energiaa oli huvennut edelliseen asiakoktaan eli Arvo Kemppaisen vaatimukseen epäluottamuslauseesta ja varoituksesta Turun ja Uudenmaan piirisihteereille ja Tiedonantajan päätoimittajalle. Ajoitus lienee puhdas sattuma. Riitelyä olisi tarvinnut savuverhoksi enemmänkin vähemmistö, jonka kannattajia talossa eniten majaili.⁵³⁵

Ostajaa ei paljastettu missään päätöksenteon vaiheessa, vaikka keskuskomitealle oli muuten annettu kaupasta mapillinen aineistoa. Puheenvuoroista päätellen sitä ei livautettu edes suullisesti. Talousasioiden yleisestikin salamyhkäistä käsittelyä purnannut Pentti Salo (väh.) kuvaili kentän tunteja: ”kysytään, että kuka se ostaja esim. on”.⁵³⁶ Mahdollista vastausta ei ainakaan kirjattu pöytäkirjaan. Päätösehdotuksessakin puhuttiin vain ”ostajasta”. Esisopimuksessa kohta oli jätetty tyhjäksi. Ajankohdaksi oli määritetty elokuu, joten allekirjoitusaikaa oli enää kahdeksan päivää.

⁵³² Lehdistötalon vuokralaiset olivat 1978 lopulla: YLL, DKL, DLP, Kansan Arkisto, Kansan Uutiset, Yhteistyö Oy, Ny Tid, SNDL, Uusi Nainen, O.W. Kuusisen Säätiö, terveysasema ja yksityishenkilö nimeltä Laakso. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 14.12.1978, liite (talousarvion vuokratalukko, eksynyt väärään paikkaan); SKP:n kk:n 22. –23.8.1981 ptk ja liitteet. Muuttosuunnitelma oli tiedossa laajalti jo ainakin 1980 tammikuussa, jolloin talossa jo toiminut O.W. Kuusisen säätiö toivoi vapautuvaa painohallia näyttelytiloikseen. SKP:n siht. ptk 25.1.1980, liite 3. Viidennestä kerroksesta oli luvattu tilat 1.3.1983 alkaen Kansan Arkiston museokokoelmalle. SKP:n siht. ptk 23.4.1982 ja liite 4. Kotkankadun tiloja oli laajennettu naapuritontille jo 1958. SKP:n kk:n ptk 21. –22.2.1959 ja liite. KaA.

⁵³³ Hankkeen uutisointia: HS 10.2.1982; STT 2.7.1982 (mm. ESS 3.7.1982 ja Länsi-Savo 3.7.1982).

⁵³⁴ Tolvanen oli hänkin pitkän linjan mies ja ollut todistamassa jo 1966 sopimusta, jolla Raittiustalo Oy Koitto vuokrasi Helsinki-Paviljongin tanssipaikan SKP:n Uudenmaan piirille. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 10.5.1966, liite. KaA.

⁵³⁵ SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 59–61. Kk palautti kiusallisen asian poliittiseen toimikuntaan, jossa Kemppainen vaati yhä toimia. Marraskuun lopulla hän pyörsi kantansa. SKP:n pol tmk 26.8.1981 ja liite 3; SKP:n pol tmk 9.9.1981 ja liitteet 6–9. SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981. Tolvasen cv: SKP:n siht. ptk 23.4.1982 ja liite 11. KaA.

⁵³⁶ SKP:n kk:n ptk 22.–23.8.1981, liite 35. KaA.

Fexima mainittiin paperilla ensimmäisen kerran vasta kaksi päivää keskuskomitean päätöksen jälkeen ja tuolloinkin ulkopuolisen eli raittiusyhdistyksen johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirjassa. Kauppahinnan maksamisesta esitettiin eri vaiheissa erilaisia malleja.⁵³⁷ Lopullisen esisopimuksen mukaan Fexima maksaisi puolueen 16 miljoonasta markasta 2,5 miljoonaa heti eli lokakuun loppuun mennessä. Vuosina 1982–87 velkaa lyhennettäisiin miljoonalla markalla vuodessa. Loput 7,5 miljoonaa maksettaisiin pois kertasuorituksena 1988 ”tai erikseen sovittavan maksutaulukon mukaan”. SKP:n saama kokonaissummaa kasvatti merkittävästi velasta odotusaikana maksettava korko. Se teki ensimmäisenä vuonna 1,875 miljoonaa markkaa eli lähes kaksinkertaisesti lyhennyksen verran.⁵³⁸ Yhteensä korkotuloja kertyisi sopimusaikana tasan yhdeksän miljoonaa eli noin 56 prosenttia kauppasummasta. Puolue kuittaisi siis talosta 25 miljoonaa markkaa. Sopimukseen kirjattu 15 prosentin vuosikorko kuulostaa euroaikana ruhtinaalliselta, mutta inflaatioprosenttikin oli tammikuussa 1981 yli 13.⁵³⁹

Järjestelyn perimmäinen tarkoitus oli eräänlainen optimointi. Feximan piti maksaa SKP:lle sen verran vuodessa, että se pääsisi taloudellisesti ohi pahimman. Talon kokonaishinnan piti kuitenkin pysyä sen verran pienenä, ettei yhtiön oma talous rasittuisi eikä SKP:n vähemmistön hallitsema raittiusyhdistys saisi enempää kuin oli välttämätöntä. Täysin sen selän takana oli vaikea operoida, sillä vähemmistöllä oli puolueen yhtiöissäkin yhä silmänsä ja korvansa. Feximan hallituksessa istui Teuvo Rouvali ja esimerkiksi Yhteistyön hallituksessa Timo Koste.⁵⁴⁰

Lopullinen sopimus oli määrä allekirjoittaa 2.1.1982. Kiinteistöyhtiö itsessään oli kauppahintaan nähden lähes velaton: lainoja 45 000. Talossa oli kuitenkin yli kahden miljoonan markan kiinnitykset, joista osa – summaa ei mainittu – edelleen lainojen panttina. Niitä maksettiin pois pikavauhtia. Muista lähteistä ilmenee marraskuun 1981 tilanne: yhteensä 2,1 miljoonan markan arvoisista kiinnityksistä oli vapaina yli 1,5 miljoonaa, käytössä 490 000 ja epäselviä 120 000.⁵⁴¹ Kiinnitykset jäivät sopimuksen mukaan SKP:n haltuun, kunnes koko kauppahinta oli maksettu, lyhennyssuunnitelman mukaan siis ainakin vuoteen 1988. Kiinteistöyhtiön sinikantisiin vihkoihin joka ainoa kiinnitys on merkitty vapautuneeksi tai sen lisäksi myös vanhentuneeksi. Lyijykynällä tehdyissä merkinnöissä ei ole päivystä. Alkuvuodesta 1982 itse talo todettiin jo täysin velattomaksi.⁵⁴²

Keskuskomitean hyväksymän sopimusluonnoksen mukaan Koiton hallintaoikeus olisi siirtynyt ostajalle jo marraskuun 1981 alusta ja omistusoikeus, kun kolmen miljoonan markan käsiraha olisi maksettu. Sihteeristöön myöhemmin tuodussa esisopimuksessa hallintaoikeudesta ei puhuttu mitään, ja omistusoikeus luvattiin, kun lopullinen kaupakirja tammikuussa 1982 allekirjoitettaisiin.⁵⁴³ Ero ei

⁵³⁷ Keskuskomitealle elokuussa esitellyn aineiston mukaan SKP:n saamista 16 miljoonasta markasta kolme miljoonaa olisi maksettu heti. Loput oli määrä tilittää 1982–87 kahdesti vuodessa maksettavissa erissä, joista kertyisi 1982 1,9 miljoonaa, 1983 2,2 miljoonaa, 1984 2,5 miljoonaa, 1985 2,9 miljoonaa, 1986 2,5 ja 1987 tasan miljoona markkaa. SKP:n kk:n ptk 22.–23.8.1981 ja liite 64. KaA.

⁵³⁸ Esisopimus tuotiin ilmeisesti detaljimutosten vuoksi sihteeristöön ja poliittiseen toimikuntaan, vaikka periaatteellinen lupa oli jo saatu. SKP:n siht. ptk 18.9.1981 ja liite 3; SKP:n pol. tmk 23.9.1981. KaA.

⁵³⁹ Naisliitto SNDL:n harkitessa alkuvuonna 1981 lainan ottoa lyhytaikaisen velan korko oli 13,5 % ja yhdeksänvuotisen lainan tasan 10 %. Muistio 15.1.1981/MR. Uusi Nainen Ca talous, KaA.

⁵⁴⁰ Tekniikan yo Timo Koste (1923–1986) oli Rouvalin tavoin vanha valpolainen ja työskennellyt sen jälkeen Unkarin radiossa, DLP:n toimituksessa ja myöhemmin sen päätoimittajanakin. Puolueriidan vuosina hän oli SKP:n talouspoliittisen osaston tutkija, loppupäässä johtajakin. 1970-luvun alussa hän oli pyörähtänyt markkinatutkijana Konelassa. Leppänen 1999, 199. Tiedonantajassa Timo ja Aulikki Koste lähettivät tervehdyksensä 1970 alusta. TA 1/70.

⁵⁴¹ Muistio: ”Raittiustalo Koitto Oy. Vakuudet tilanne 19.11.1981”. Päiväys merkitty käsin yli alkuperäisen, joka oli 30.9.1981. Lainat, velat ja rasitteet 1980–81. Raittiustalo Koitto Oy. Gb. KaA.

⁵⁴² Tilinpäätös ja tase 31.12.1982. Raittiustalo Oy Koiton yhtiökok. ptk 12.1.1982, liite. Samaan yhteyteen on arkistoitu toimitusjohtaja Kari Niemisen 4.5.1982 päiväämä todistus: ”Tunnettuja velkojia ei ole.”. KaA.

⁵⁴³ SKP:n siht. ptk 18.9.1981 ja liite 3; SKP:n pol. tmk 23.9.1981. KaA.

ole suuren suuri, mutta ehtojen muuttuminen kuvaa hallinnollisen osaston toimintavapautta ja ehkä asennettakin. Keskuskomitean päätös ei ollut laintaulu. Hienosäätö hallintaoikeuden suhteen tapahtui pikemminkin Feximan kuin SKP:n vahingoksi, mutta oudoksuttaa sikäli, että puolue neuvotteli tässä itsensä kanssa. Ehkä Fexima kaipasi käsirahaan hetkellistä puolen miljoonan huojennusta, ja hallintaoikeudesta luopuminen oli hyvitys lykkäyksestä. Sillähän oli likviideille varoilleen muuta käyttöä ainakin DDR:ssä, josta se oli sitoutunut lunastamaan painokoneen.

Ottaen huomioon miten ankarasti Tiedonantaja oli vastustanut Koiton kauppaa vielä kaksi päivää ennen keskuskomitean ratkaisevaa kokousta, se oli päätökseen jälkikäteen hämmästyttävän tyytyväinen. Tarkkaan ottaen lehti ei edes maininnut puolueen myyneen taloan, vaan kiitteli uutisessaan ”*päätöksen turvanneen Koiton talon toimintojen jatkumisen*”. Sama linja jatkui pääkirjoituksessa. Tyylistä päätellen se saattoi olla vakikirjoittajien sijasta kulttuuriväen laatima.⁵⁴⁴

7.4 Raittiusyhdistys varmistaa selustansa

Raittiusyhdistys Koitto myi omat osakkeensa muodollisesti vasta 1982 tammikuussa, mutta esisopimus allekirjoitettiin jo kuukautta SKP:n alustavan kaupan jälkeen. Yllättävintä on, että siihen sisältyi 50 vuoden vuokrasopimus yhdistyksen talossa käyttämiin tiloihin. Lopullisessa sopimuksessa oli lisäksi etuosto-oikeus mahdollisen jälleenmyynnin varalta. Vastaavanhenkisiä klausuuleja oli jo kirjattu SKP:n ja raittiusyhdistyksen välisiin sopimuksiin, mutta niiden merkitys oli kyseenalainen. Koitto sitoutui vastaamaan omien tilojensa saaneerauskuiluista miljoonaan markkaan asti.⁵⁴⁵

Raittiusyhdistyksen johto totutti jäsenistöä myyntiajatukseen vaiheittain ja kirjasi asioita vältellen.⁵⁴⁶ Syyskuun alussa oli puhuttu ensisijaisesti ”*toimitilojen turvaamisesta ja yhtiöjärjestyksen muuttamisesta*” ja vain ”*mahdollisesta osakkeiden myymisestä tarpeen vaatiessa.*” Kun lupa heltisi, tarve vaati hyvin nopeasti. Seuraava johtokunnan kokous päätti, että ”*nimenkirjoittajille annetaan oikeus allekirjoittaa esisopimukset*”. 29. syyskuuta työvaliokunnalle ilmoitettiin, että esisopimus ja vuokrasopimus oli allekirjoitettu. Vuoden 1981 toimintakertomuksessa selitettiin, että osakkeet oli pakko myydä, jotta tiloihin voitaisiin jäädä edes vuokralle. Se saattoi olla tottakin. Yhdistyksen 1983 julkaistussa satavuotishistoriikissa koko kauppa ohitettiin enää epämääräisellä maininnalla taloon leimansa lyöneestä kaupallistumisesta. Lisäksi vakuutettiin, että raittiusyhdistyksellä on siellä vastedeskin riittävät tilat. Tuleva peruskorjaus mainittiin.⁵⁴⁷

Ostajan nimi vilahti jopa raittiusyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjassa marras-joulukuussa, kun Feximan kanssa neuvoteltiin tulevan remontin aikatauluista. Lopullisen kauppakirjan allekirjoittamisesta johtokunta päätti 14.1.1982. Toiminnan oli määrä jatkua normaalisti vuoden loppuun ja remontin alkaa 1983 alusta. Osa käyttäjäkunnasta osoitti mieltään jättämällä vuokransa maksamatta. Rästiläisin kuului SKP:n Uudenmaan piirijärjestö. Toimitusjohtaja Kari Nieminen kovisteli tästä Markus Kainulaista ja vaati asiaa piirikomitean käsiteltäväksi.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Ta 25.8.1981 ja 26.8.1981 pk.

⁵⁴⁵ SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 59–61. KaA; Ta 14.8.1981.

⁵⁴⁶ Työvaliokunnan pöytäkirjoissa on huhti- ja syyskuun välillä yli viiden kuukauden mittainen katkos. Pöytäkirjoissa koko alkuvuoden käytetty juokseva numerointi häviää syys-joulukuun ajaksi, mutta ilmestyy taas käyttöön vuoden 1982 alusta. Tiedossa ei ole, paljonko tavaraa välistä puuttuu.

⁵⁴⁷ RY Koiton johtok. ptk 23.7.1981, 3.8.1981, 12.8.1981, 25.8.1981, 28.8.1981, 9.9.1981, 17.9.1981; RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 29.9.1981; RY Koiton ylim. jäsenkokous 12.8.1981 ja 10.9.1981; RY Koiton vuosikokouksen 25.3.1982 ptk, liite: toimintakertomus 1981. KaA; Koskinen – Mönkkönen, 106.

⁵⁴⁸ RY Koiton johtok. ptk:t 1981, Fexima mainittu vain 19.11.1981 ja 1.12.1981; Niemisen kirje Kainulaiselle 10.2.1982 (erillisessä pussissa Raittiustalo Oy Koiton johtok. pöytäkirjojen liitteistä 1981–82.). Kyse ei välttämättä ollut edes poliittisista periaatteista, sillä Kainulainen laistoi jo 1970-luvulla symboliset hyvitysmaksut sosialististen maiden tarjoamista lomamatkoista. SKP:n siht. ptk 13.4.1973 ja liite. KaA.

Raittiusyhdistyksen papereista ei löydy itse kauppakirjaa eikä edes mainintaa alkuperäisestä kauppasummasta. Asiaan viitataan kuitenkin runsaat kaksi vuotta myöhemmin tehdyssä uudessa sopimuksessa, joka laadittiin, kun Fexima jo tyhjensi taloa seuraavalle ostajalle. Sen mukaan kauppa oli tehty 18.1.1982, ja Fexima oli samassa yhteydessä sitoutunut vuokraamaan raittiusyhdistykselle 1575 neliön tilat 50 vuoden ajaksi. 12.4.1984 päivätyn uuden sopimuksen mukaan Fexima lunastaisi yhdistyksen ulos talosta maksamalla sille 12,2 miljoonaa ja aiemmat velkansa, joita oli yhä 7 834 608 markkaa. Raittiusyhdistyksen eli SKP:n vähemmistön saamaksi kokonaissummaksi tulisi siis melko tarkkaan 20 miljoonaa, kun julkisuudessa on puhuttu kuudesta. Rahat piti tilittää jo viikon päästä. Vuokraoikeuden ohella raittiusyhdistys luopui etuosto-oikeudesta.⁵⁴⁹ Se itse ryhtyi välittömästi etsimään sekä uusia toimitiloja että sijoituskohteita muhkealle potilleen. Tilikauden ylijäämästä päätettiin myöhemmin siirtää 13,4 miljoonaa markkaa ”toimitilahankintarahastoon”.⁵⁵⁰

Kokonaisuudesta voi päätellä, ettei Feximan alkuperäisenä tarkoituksena ollut myydä taloa eteenpäin, vaan peruskorjauttaa se itse ja kerätä rahaa tulevilla vuokrilla. Se tuskin kuvitteli rakennuksen käyvän kaupaksi, jos rasiitteena periytyisi puolen vuosisadan vuokrasuhde edullisin ehdoin. Tilanteen muuttuessa raittiusyhdistys pääsi tämän vuoksi sanelemaan hintansa. Miten SKP:n talousjohdon optimointitehtävä siis onnistui? Jo muutaman vuoden perspektiivillä se oli suuri menestys. Vähemmistöhan saatiin pullautetuksi ulos Koitosta noin 15 miljoonaa markkaa halvemmalla kuin sen prosenttiosuus rakennuksen myöhemmästä hinnasta olisi ollut. Lyhyemmällä tähtäimellä tehtävä sen sijaan epäonnistui pahoin. Rakennus oli myyty omille niin halvalla, ettei raha riittänyt alkuperäiseen tarkoitukseensa eli puoluetta pelastamaan.

Koiton myyntiä ei alistettu jälkikäteen edustajakokouksen hyväksyttäväksi, kuten oli tehty keväällä 1981 edellisvuoden paljon pienemmissä kaupoissa. Jos Kortealhon aiempi tulkinta oli oikea, tässä rikottiin jopa yhdistyslakia.⁵⁵¹ Toisin kuin edeltäjänsä 1970, ylimääräinen edustajakokous käsitteli kyllä edellisvuoden tilit muilta osin.⁵⁵² Koiton jo pois myytyjen osakkeiden kirjanpitoarvo päätettiin marraskuussa 1981 korottaa 15 miljoonaan markkaan.⁵⁵³ Puolueen tilinpäätöksessä myyntiin viitattiin myöhemmin vain ”*osakekauppana*.”⁵⁵⁴ Fexima hävisi taas kuin usvaan.

VIII MYSTINEN MESENAATTI FEXIMA

Millainen sitten oli tuo SKP:n ja Yhteistyön salaperäinen avittaja? Fexima Oy oli SKP:n de facto perustama ja 1958–90 hallitseva yhtiö, jonka tarkoitus oli tuottaa puolueelle rahaa.⁵⁵⁵ Alkuodotukset

⁵⁴⁹ RY Koiton ylim. jäsenkok. 18.4.1984 ptk liitteineen. Päätös alkup. sopimuksesta: RY Koiton johtok. ptk 2/1982. KaA.

⁵⁵⁰ Seuraavana vuonna ylimääräisiä rahastoitiin lähes 700 000 markkaa. RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 2.2.1984; RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 7.2.1985. KaA.

⁵⁵¹ SKP:n hallinnollisen osaston 5.9.1980 laatimassa muistiossa todettiin: ”*Yhdistyslain mukaan kiinteän omaisuuden myymiseen vaaditaan edustajakokouksen suostumus.*” Tällä perusteella edustajakokoukseen tuotiin hyväksyttäväksi jopa Mäntyharjulta perintönä saadun omakotitalon puolikkaan pois myynti 26 000 markalla. SKP:n kk:n ptk 19.3.1980 ja liite 42; SKP:n 19. edk:n 1981 ptk ja liite 102. Toisessa kaupassa myytiin Rakomolle asuinhuoneiston osakkeet (Viipurinkatu 6) noin 179 000 markalla. SKP:n kk:n 21.5.1980 ptk ja liite 30. Kolmannessa Rakomo osti yli 3000 neliön tontin Helsingin Puistolasta / Tapanilasta. SKP:n siht. ptk 31.10.1980 ja liite 6; SKP:n kk:n ptk 19.–20.11.1980 ja liite 58. KaA.

⁵⁵² SKP:n ylim. edk:n 1982 ptk ja liitteet 58–60. KaA.

⁵⁵³ SKP:n siht. ptk 30.10.1981, 13.11.1981; SKP:n pol. tmk:n ptk 18.11.1981, 25.11.1981; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981 ja liitteet 31–32. KaA.

⁵⁵⁴ Teknisesti kauppa oli siirtynyt vuoden 1982 puolelle. SKP:n kk:n 22.–23.8.1981 ptk ja liitteet 59–61; SKP:n 1981 tilinpäätös ja tase, SKP:n kk:n 19.–20.3.1983 ptk ja liite 18; RY Koiton johtok. 25.8.1981 ptk. Korkotasosta: Koiton 1982 keväällä pyytämässä lainatarjouksissa korko oli 10–11 prosenttia. RY Koiton johtok. työvaliok. 22.4.1982 ptk. KaA.

⁵⁵⁵ Kirjeessään NKP:n keskuskomitealle Aimo Aaltonen puhuu yksiselitteisesti ”*Puolueemme ja perustamamme Fexima Oy:n taloudellisista kysymyksistä*”. Aaltonen NKP:n kk:lle 31.8.1959. Tshernous – Rautkallio 86. Loppupään esimerkki

eivät välttämättä olleet suuret, eikä Fexima sellaisia ensimmäiseen seitsemään vuoteen olisi lunastanutkaan. Siitä kuitenkin tuli 1960-luvun puolimaissa tapahtuneen toimialan vaihdoksen ja kahden öljykriisin seurauksena melko tuottoisa. Puolueen hyvinä aikoinaan ehkä vähän unohtamallakin yrityksellä oli varoja juuri silloin, kun niitä kipeimmin tarvittiin.

8.1 Takelteleva alku – Kiinan pianoja ja olkituotteita

Fexima perustettiin virallisesti elokuussa 1958, suullisen tiedon mukaan käytännössä jo keväällä. Suoraa yhteyttä saman syksyn yöpakkasiin ei ajoituksen perusteella ole.⁵⁵⁶ Taustalla saattoi kuitenkin vaikuttaa yhteinen tekijä eli huoli idänkaupan supistumisesta. Ilmiötä olivat vauhdittaneet edellissyksyn devalvaatio ja samanaikainen länsituonnin vapauttaminen.⁵⁵⁷ SKP ryhtyi omalla panoksellaan kauppaa vilkastuttamaan. Ajoitusta voi selittää vähemmän dramaattinenkin seikka. Kauppasopimuksissa alun perin pikkukaupaksi ristitty pienten elintarvike-erien yms. vaihto virallistettiin 1958 ns. rajakaupaksi. Suomalaisyhtiöt saivat käydä tavaravaihtosopimusten ulkopuolista vaihtokauppaa aluksi Leningradin ja myöhemmin myös Baltian ja Murmanskin alueiden kanssa. Volyymit pysyivät koko idänkauppaa ajatellen pieninä. Rajakauppa kuitenkin keskittyi muutamille välittäjille, joista Fexima oli 1970- ja 1980-luvulla jo suurimpien joukossa.⁵⁵⁸ Merkityksen omassa toiminnassakin jäi toissijaiseksi. Aivan aluksi Fexima ei edes tehnyt idän vaan Kaukoidän kauppaa. Ensimmäisiin työntekijöihin kuuluneen Antero Kosken mukaan varastoissa odotti jo keväällä 1958 Kiinasta tulleita pianoja ja urheiluvälineitä. Koski kuitenkin uskoo, että myös NI:n kaupasta oli sovittu jo puolueiden kesken.⁵⁵⁹

Fexima ei ollut SKP:lle lajinsa ensimmäinen, vaan pikemminkin kopio. Sen edeltäjiä olivat Suomessa toimineet neuvosto- ja sekayhtiöt, joista ensimmäiset öljyalan pioneerit olivat jo 1920- ja 1930-luvulta. Välittömiä esikuvia olivat NI:n haltuun 1946 ns. saksalaisomaisuutena tulleet yli 60 yritystä ja erityisesti yksi niistä. Jatkosodan aikana kemikaalien tuontiin perustettu pikkufirma Oy Suomen

voisi olla SKP:n puoluetalousojaostosta 1985. Kohdassa ”*Eri yksikköjen tilinpäätökset ja taseet v. 1984*” on maininta: ”*Olavi Kortealho esitteli Feximan tilinpäätöksen ja taseen vuodelta 1984.*” Fexima mainittiin seuraavassakin pykälässä, jossa neuvottiin pohjoissuomalaisille kontakti Murmanskin-kauppaan. SKP:n puoluetalousojaoston ptk 14.5.1985. KaA.

⁵⁵⁶ Antero Koski kertoi tekijälle Erkki Kivimäen värvänneen hänet yhtiöön jo keväällä 1958 räystäiden sulaessa. Töissä oli hänen mukaansa jo toinen yhtiön konkari Risto Savikko. Varhaisin kirjallinen dokumenttikin on päivätty kuukautta ennen kuin Neuvostoliitolle epämieluisa Fagerholmin III hallitus nimitettiin. Fexima Oy:n perustavan kokouksen 4.8.1958 ptk. KA. SKDL:n hallitustunnustelut olivat juuri päättyneet umpikujaan, mutta tulevasta pohjasta ei ollut tietoa.

⁵⁵⁷ Kauppaa ja länsi-integraatiota ovat painottaneet taustatekijöinä Seppinen 1997, 44, 48–49, 51–55; Seppinen 2004, 280–338 ja Kallenautio 2005, 88–99. Asiaa kuvaa yksityiskohtaisesti myös UM:n kauppapoliittisella osastolla kriisin aikaan työskennellyt Rantanen 2019, 25–32, 38–46, 73–76, 89–101. T. Soikkanen on skeptinen, mutta tulee toisaalla osin vahvistaneeksi tulkintaa. T. Soikkanen 2003, 206–214, 283–285. Useimmat kriisin selitykset pikemminkin täydentävät toisiaan kuin sulkevat toisensa pois. Yöpakkasista yleisesti: Rantanen 2019, passim; Rentola 2017, 379–384; Kujala 2013, 75–87; Rentola 1997, 451–465; Seppinen 1997, 44–75; Suomi 1992, 131–220. E. Salminen 1982, 108–144; Esa Seppänen 2004, 174–180; Esa Seppänen 2011, 44–48; Viita 60–62. Taustaa myös: Herlin 1993, 284–293. Calonius osoitti, ettei Suomella taloudellisesti olisi ollut suuria vaikeuksia korvata idänkauppaa. Calonius 2020, 17–39, 50–52.

⁵⁵⁸ Keskinen 280–291; Pihkala 1988, 53; Viita 71. Rajakaupasta 1977 julkaistun selvityksen mukaan 85 prosenttia siitä tehtiin alaan erikoistuneiden välittäjien kautta, tuonnista lähes kaikki. Fexima mainittiin suurimmista kolmantena. HS 13.10.1977. Seuraavana vuonna Feximan osuudeksi ilmoitettiin 5–10 prosenttia. ESS 11.4.1978. 1980-luvun puolimaissa rajakaupasta lähes 90 % oli Kaukomarkkinoiden, Thomeston, Feximan ja Surevan käsissä. HS 10.2.1986. Aiheesta myös ESS 18.6.1975; Länsi-Savo 13.2.1977; KU 6.4.1984; KU 27.4.1984; .HS 30.5.1985. Murmanskin avautuessa Fexima mainittiin ensimmäisenä kaupantekijänä. Se toi turkiksia. MT 22.11.1966.

⁵⁵⁹ Antero Koski tekijälle puhelimitse 16.2.2020. Kiina mainitiin myös Aimo Aaltosen kirjeessä NKP:lle. ”*Ensimmäiset k.o. asiaa edistävät sopimukset Fexima solmi Kiinan Kansantasavallan eräiden vientiliikkeiden kanssa, mutta jo syksystä -58 lähtien Fexima Oy:n edustajat ovat neuvotelleet mm. neuvostoliittolaisten televisioiden, valkokuvauskoneiden ja kellojen myynnistä ja edustuksesta maassamme.*” Aimo Aaltonen NKP:n kk:lle 31.8.1959. Julkaistu kokonaisuudessaan: Tshernous – Rautkallio, 86–89.

Tuovie Ab koki neuvosto-omistuksessa täydellisen muodonmuutoksen. Saatuaan uuden nimen Suomen Export Import eli Seximo Oy siitä tuli lippulaiva, joka toi itäblokin maista lähes kaikkea muuta paitsi öljytuotteita, puutavaraa ja autoja. SKP oli sen tosiasiallinen vähemmistöosakas muutaman yksityishenkilön kautta. Seximo teki 1949–51 huikkeitä voittoja säännöstellyillä elintarvikkeilla, metallilla ja kankailla. Stalinin kuoltua NI myi pois suurimman osan Suomen saksalaisyhtiöistä. Monista oli tullut jo 1952 tappiollisia. Useat yhtiöistä olivat myös sekaantuneet vakoiluun, jonka jäljille Supo oli juuri päässyt. Seximo myytiin 1955 porvarillisille liikemiehille, jotka yrittivät jatkaa idänkauppaa huonolla menestyksellä. Feximan tulo kilpailijaksi lisäsi tuskaa.⁵⁶⁰

SKP:n yritteliäisyys ei ollut sammunut väliaikanakaan. Hankaluuksia kuitenkin aiheuttivat sekä poliittiset vastustajat että oikeuslaitos. Ex-valpolaisen Erkki Kivimäen nimi TukkuKolmio Oy:n johdossa kiinnitti Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsijan Jahvetin huomiota.⁵⁶¹ Toinen yhtiö Hämeentien Romu ja Metall Oy oli tahriintunut 1955 lisensseihin ja veroihin liittyneessä talousrikosjutussa.⁵⁶² Kauppaa silti tehtiin. Kansandemokratioiden ja etenkin Tšekkoslovakiassa tuotetta toimitettiin maahan Eurex Oy, joka toimi kd-liikkeen vakio-osoitteessa (Erottaja 15–17). Vähintäänkin SKP:n vaikutuspiirissä olivat 1960-luvun alussa kodintekniikan ja sisustuksen vähittäismyymälät Ajan Tarvike ja Joka Kodin Aitta. Sivuliikkeet olivat kommunismistaan kuulussa Karkkilassa.⁵⁶³ Nämä kuitenkin menettivät merkityksensä ja näivettyivät Feximan kasvaessa.

Itäblokin kulutustavaroiden kilpailukyky oli alun alkaenkin huono ja heikkeni sitä mukaa, kun kotimarkkinateollisuus elpyi ja muu tuonti vapautui. Laatuksymys oli väkisin ideologinen, joten tavaraa tilattiin varastoihin seisomaan.⁵⁶⁴ Fexima sortui aluksi samaan, mikä ajankohtaan nähden oli ymmärrettävääkin. Sputnik ja Laika olivat maapallon juuri kiertäneet, ja Gagarin lensi pian perässä. Tv ehti jopa Tallinnaan vuosia ennen Suomea.⁵⁶⁵ Neuvostomaan tekniikka sai hetkeksi uudenlaista uskottavuutta. Feximan toimikenttää kuitenkin rajasi se, että raskainta tavaraa toivat jo NI:n omat yhtiöt: autoja Koneisto, polttonesteita Suomen Petrooli ja TB symbioosissa Suomen valtion Nesteen kanssa.⁵⁶⁶ Vuodenvaihteessa 1963–64 perustettiin NI:n ja suurten suomalaisyhtiöiden yhteisyritys Oy Koneisto Ab, joka toi teollisuuden raskaita työstökoneita.⁵⁶⁷ Feximalle jäivät kuluttajatuotteet. Niistäkin viihde-elektroniikan hoiti aluksi sisaryhtiö Telimpex.⁵⁶⁸ Oma valikoima ei vielä 1961 suuria enteilyt: ”*Pianoja ym. soittimia, valokuvaustarvikkeita, urheiluvälineitä, toimistotarvikkeita,*

⁵⁶⁰ Miettunen 2020, passim. SKP:n rahoittamiseksi oli ruohonjuuritason yritystoimintaa jo ainakin 1930-luvun lopulla, jolloin Niilo Väre, Einar Ketola ja Toivo Karvonen rekisteröivät näkymättömiä housunkannattimia eli piilokantimia myyvän T:mi Uutuuden. Väre 1990, 158; mainos: HS 23.6.1937. Ajoitus tekee komiikasta sysimustaa.

⁵⁶¹ SS 4.1.1953. Kivimäki ymmärsi Feximaa 1958 perustettaessa koota tuntemattomamman joukon.

⁵⁶² Hämeentien Rauta- ja Metalliliike Oy oli osattu liittää Supossa kd-liikkeeseen jo 1951, kun sen kuorma-autoa oli käytetty mielenosoituksessa. Toimitusjohtaja oli Brynolf Kivimäki, jonka sukulaisuussuhde Erkkiin ei selvästikään silti valjennut. Supon hmp 13526. KA.

⁵⁶³ Yhtiöiden mainonta ei juuri taustaa paljastanut. Ajan Tarvikkeen ja Joka Kodin Aitan paikallishistoriasta: Karkkilan Tienoo 8.3.2016. Pitäjän punaisuudesta: mm. SKDL-lehti 4/1952; Leppänen 1994, 134.

⁵⁶⁴ Miettunen 2020, 26. NI:n kunnialle kävi erityisesti se, että länsiautojen osuus Suomen tuonnista pomppasi 37 prosentista 83 prosenttiin heti, kun ovea 1957–58 raotettiin. Rantanen 2019, 100–101.

⁵⁶⁵ Tallinnan 1954 aloittaneen tv:n ohjelmamediat julkaisi yöpakkasten jälkimainingeista 24.1.1959 alkaen jopa HS. SKDL:n lehdet aloittivat ennen kuin lukijoilla oli vastaanottimia. Tv:n ihmeestä Moskovassa: Kommunisten 6–7/1947.

⁵⁶⁶ Kuisma 1997, 215–484. Koneelasta ei ole olemassa yrityshistoriaa, ainoastaan 1960-luvulla tehty kuvateos.

⁵⁶⁷ Suomesta Koneiston ensimmäiseen hallitukseen tuli Wärtsilän, Valmetin, Rautaruukin ja PYP:n (1975 alk. SYP) johtoa. HS 13.3.1964. Toimitusjohtaja oli 1965–79 kadettiupseeri Alvia Mauranen (1914–87). HS 10.1.1965 ja 11.10.1987; Kko 1978, 584. Pääjohtaja oli neuvostoliittolainen ja vaihtui tiuemmin. HS 22.2.1969; HS 19.6.1974; HS 7.1.1986; HS 4.5.1988. Aihe kaipaisi tarkempaa tutkimusta, mutta kyseessä voisi jopa olla UKK:n ja vuorineuvosten vastaveto, jolla pyrittiin välttämään Seximon kanssa koettujen hankaluuksien toistuminen. ks. Miettunen 2020.

⁵⁶⁸ Ilmoitukset HS:n Aikakoneessa. Telimpex ainakin yritti myydä kd-liikkeen käyttöön myös puhelinkeskuksia. Telimpex Kansan Sanalle 25.11.1964. Kansan Sana. Saapuneet kirjeet. KaA

leikkikaluja ja olkituotteita ym.”.⁵⁶⁹ Poliittisesti riskialtista oli se, että suuri osa tuonnista tuli Kiinasta, jonka suhteet Neuvostoliittoon olivat juuri kiristymässä.⁵⁷⁰ Oliko SKP:n soveliaista käydä Kiinan-kauppaa? Ja kaipaisiko Kiina kerettiläisiä kumppaneita? Fexima vähensi välillä mainontaa, mutta kauppasuhteet kesti jopa Ussuri-joen rajakahakat.⁵⁷¹

Feximan ensimmäiseen seitsemään vuoteen mahtui vain kaksi edes niukasti voitollista (1959 ja 1960). Tuolloinkin tulos jäi alle 8000 nykyeuroon. 1961 alkaen liikevaihto kasvoi tuntuvasti, mutta tappiot syvenivät ja yhtiö velkaantui pahoin. Kyseessä olisi periaatteessa voinut olla veronkiertotemppu, jossa omistajalta lainataan rahaa ja maksetaan osingot verottomasti lyhennyksinä ja korkoina. Tappioiden koko viittaa kuitenkin aitoon ahdinkoon. Ne söivät pääomaa 1962–63 niin vauhdikkaasti, että omistajat olivat vaarassa joutua paikkaamaan vajeen. 1965 alkaen voittoa kirjattiin jo auliisti, ja velkataakkakin keveni.⁵⁷²

8.2 Tuonnista vientiin rajana taivas

Käänteeseen sai aikaan melko täydellinen toimialan vaihdos. Fexima harjoitti yhä idänkauppaa, mutta siirtyi kituliaasta tuonnista tuottoisaan vientiin. Tarkkaan ottaen se ei itse viennyt vielä mitään, vaan toimi muiden suomalaisyhtiöiden välikätenä eli kauppahuoneena.⁵⁷³ Ensimmäisenä julkisuutta sai kylmäkoneiden myynti Neuvostoliittoon.⁵⁷⁴ Se tapahtui viipeellä, mutta tulos näkyi heti sekä liikevaihdon, henkilökunnan että voiton hyppäksenomaisena kasvuna. 1966 liikevaihto yli kaksinkertaistui ja palkkasumman reaaliarvo kasvoi yli 70 %. Tuontia ei hylätty. Sen merkitys vain kutistui.⁵⁷⁵ Telimpex muutti Feximan kanssa saman katon alle ja hiipui pois.⁵⁷⁶ On korostettava, että suuri muutos tapahtui jo 7–8 vuotta ennen kuin ensimmäinen öljykriisi 1973 mullisti alan. Sen nelinkertaistama öljynhintaa avasi clearing-kaupassa aivan uudenlaisia mahdollisuuksia. Fexima otti kyllä niistäkin omansa. Sama toistui 1979 alkaneen seuraavan öljykriisin yhteydessä.⁵⁷⁷

⁵⁶⁹ Helsingin puhelinluettelon 1962 keltaiset sivut. Feximaa perustettaessa kaupparekisteriin ilmoitettiin toimialaksi: ”Agentuuriliike, oikeudella harjoittaa tuonnin ja viennin lisäksi paperikauppa-alan tarvikkeiden, musiikkivälilinjien ja radioalan valmistajien kauppa.” Niihin lisättiin 1961 kotitalouskoneiden tukku- ja vähittäiskauppa.

⁵⁷⁰ SKP:n edustajakokouksiin 1957 ja 1960 osallistunut Kiina oli 1963 edustettuna vain tervehdyssähkeellä. Kiinasta ja sen heijastumisesta Suomeen: Kastari 61–87; Arho Havrén 94–136; Heikinheimo 18–22, 68–73, 81–82. Aikalaisanalyysi tapahtumista ja taustasta: Mehnert passim, erit. 303 – 568.

⁵⁷¹ 1970-luvulla Fexima taas mainostikin tuolloista menestystuotteitaan, kiinalaisia Gold Cup -merkkisiä jalkapallo- ja pöytätennistutuotteita. Palloliitto otti Gold Cupin 1975 jopa jalkapallon ottelupalloksi. Esim. HS 3.5.1974, 13.5.1974, 17.6.1974 ja 18.7.1974; ESS ja Länsi-Savo 6.6.1975.

⁵⁷² Feximan tilinpäätökset. PRH. KA.

⁵⁷³ Historiasta kaivetulla termillä ei ollut eksaktia määritelmää, mutta suurimmat välittäjät halusivat erottua sillä pienistä. Starckjohan-Telkon tj Pertti Berg ehdotti rajausta, jonka mukaan kauppahuoneet pystyivät välittämään mitä tahansa tuotetta, agentuurit eivät. HS 9.4.1984. Kilpailija Thomeston tj:n L.J. Jouhkin määritelmä oli ei-teollinen ulkomaankaupan yritys, joka vei, toi ja välitti kolmansiin maihin. HS 1.10.1985. Liiketaloustieteellisen tutkimuslaitoksen LTT:n tulkinnan mukaan kauppahuoneita oli 1985 Suomessa 12: Aspo, Bensow, Berner, Fexima, Kaukomarkkinat, Korpivaara, Machinery, Mercantile, Projex, Rake, Starckjohan – Telko ja Thomesto. Ne välittivät 3,5 % koko viennistä eli noin 3 mrd mk. Siitä 60 % prosenttia tuli NL:n-viennistä ja 15 % viennistä pieniin socialistisiin maihin. Seuraavaksi tärkeimpiä olivat Lähi- ja Kaukoit sekä Latinalainen Amerikka. LTT:n tutkimuksesta: HS 30.5.1985.

⁵⁷⁴ Myöhempien lehti uutisten mukaan Rosenlewin jääkaappien vienti oli alkanut 1965. Niitä oli toimitettu V/O Techmashimportille 1972 mennessä jo 25 000 ja 1973 mennessä 35 000. Fexima välitti alan kauppiaita 1980-luvullakin. HS 4.3.1972; MT 4.3.1972 ja 19.5.1973; ESS 18.5.1973; Länsi-Savo 18.5.1973; ESS 11.7.1980; ESS ja MT 11.7.1985.

⁵⁷⁵ Feximan tilinpäätökset (eli ”tulostaseet”) 1964–67. PRH. KA.

⁵⁷⁶ Telimpex aloitti samassa osoitteessa kuin Fexima eli Kaisaniemenkatu 2b, mutta muutti sieltä 1962 Kluuviin ja 1966 Pikku Roobertinkadulle. Fexima seurasi molempiin perässä 1963 ja 1967. Vuoden 1969 luettelossa Telimpex oli enää viite ”ks. Fexima”. 1970 se oli hävinnyt lopullisesti. Helsingin puhelinluettelot (1960 puuttuu). Telimpex jäi uinumaan pöytälaatikkoyrityksenä, jolle löytyi 1980-luvulla uutta käyttöä.

⁵⁷⁷ Feximan tilinpäätökset. PRH. KA.

Strategianvaihdoksen syy saattoi olla johdon liiketaloudellinen tilannearvio, joukko onnekkaita sattumia tai peräti puolue-elimissä rajan jommalla kummalla tai molemmilla puolin tehty linjaus. Viime mainittu ei ole niin kaukaa haettu kuin ehkä kuulostaa. Neuvostojohdon, SKP:n ja presidentti Urho Kekkosen kuulusissa kolmiodraamassa alkoi Hrushtshevin kukistuttua lokakuussa 1964 tunnusteluvaihe, jossa suomalaistahot tekivät kilpaa itseään tykö.⁵⁷⁸ Molempien pääteemana oli kaupan kasvattaminen. SKP ehti Kremlisiin ensin mukanaan pitkä lista ideoituja yhteistyöhankkeita. Aiemmista neuvonpidoista poiketen ne myös julkistettiin.⁵⁷⁹ Ideologisilla muuttujilla on katsottu olleen NI:n Suomen-politiikassa Brezhnevin alkuaikoina suurempi merkitys kuin tämän edeltäjien.⁵⁸⁰ Kun maiden välille 1967 perustettiin pysyvä talouskomissio, puheenjohtajan paikan sai Ahti Karjalainen, mutta jäseneksi istutettiin SKP:n tuore puheenjohtaja Aarne Saarinen.⁵⁸¹

Antero Kosken mukaan koko Feximan vienti oli alkanut yhtiöstä itsestään riippumatta. Neuvostoliitosta vain alkoi tulla tilauksia, joista ensimmäisessä haluttiin 100 000 miesten pukua ja seuraavassa miljoona tölkkiä valkoista maalia. Fexima ei voinut kuin välittää urakan eteenpäin vaatureille ja maalitehtaille. Kosken mukaan kumpikaan ala ei innostunut ”ryssien” tilauksesta kollektiivina, mutta yhtiöt soittelivat heti perään yksitellen. Tästä tuli tulevaisuuden malli.⁵⁸²

Pian itsekkin itään suunnanneet suomalaisyhtiöt tarvitsivat tulkkia sekä kielen, järjestelmän että tuhatkunta vuotta eri suuntaan kehittyneen kulttuurin avaamiseen.⁵⁸³ Portsarin ja matkaoppaan paikalle pyrkiessään Feximalla tuskin oli omistus pohjastaan kohdemaassa haittaa. Myöhemmät feximalaiset toki vakuuttavat tapelleensa urakat nyrkit savessa ilman erityiskohtelua.⁵⁸⁴

SKDL:n palattua 1966 hallitukseen SKP pääsi ainakin välillisesti valvomaan etujaan idänkaupassa.⁵⁸⁵ Toinen valtiovarainministeri Ele Alenius nimitti 1968 tullin pääjohtajaksi Jorma Uiton. Hän oli entinen valpolainen, SKP:n ja neuvostoyhtiöiden 1940- ja 1950-luvulla käyttämä luottojuristi sekä SKP:n Seximon puolueosaston perustajajäsen. Tullin johtoviroissa oli 1970-luvulla kaksi muutakin seximolaista. Juristi Veikko Hynynen oli tosin kääntynyt sosialidemokraatiksi. Lyhimmän uran, mutta eniten kuuluisuutta sai Seximon entinen kaupallinen johtaja Olavi Pihlman. Hänet tuomittiin 1976 jo 1950-luvulla alkaneesta vakoilusta.⁵⁸⁶ Tullilainsäädännön soveltamisessa Feximaa tuskin syrjittiin, jos ei sitten käry johtanut päinvastaiseen.

⁵⁷⁸ Suomi 1994, 259, 270–293, erit. 276–278; Leppänen 1999, 42–45; Esa Seppänen 2007, 99–139, erit. 134–139; Esa Seppänen 2011, 95–101 ja kuvaliitteen kaavio; Rentola 2017, 389–393. UKK:n ja NKP:n kuviosta: Rentola 1997, 497–502 ja Rentola 2017, 368. Henkilösuhteista psykologisesti: Esa Seppänen 2004 ja 2007.

⁵⁷⁹ SKP:n kk:n ptk 27.–28.2.1965 ja liitteet 3–4. KaA. NKP:n kk:n sihteeristön 20.2.1965 päätös liitteinen: Tshernous – Rautkallio 1992, 143–146. Samasta hallitusvaltuuskunnan vieraillessa Moskovassa 5.–10.11.1966: SKP:n kk:n ptk 15.10.1966 (jatkokokous); SKP:n kk:n ptk 13.11.1966, liitteet 4 ja 13. Seuraavalla vierailullaan SKP:n delegaatio ehdotti puolueiden yhteistä taloustyöryhmää, mikä Pessin mukaan oli NKP:n toverien mielestä ”hieman yllättävääkin”. SKP:n kk:n ptk 10.–11.6.1967, liite 5. KaA.

⁵⁸⁰ Rentola 2017, 392–3; Kallenautio 2005, 186–9; Kujala 2013, 174, 178; Leppänen 1999, 45; Suomi 1994, 273–277.

⁵⁸¹ Keskinen 293–302; T. Soikkanen 2003, 288–289.

⁵⁸² Antero Koski tekijälle puhelimitse 16.2.2020. Vaatetusalan omissa kuvauksissa idänvientä alkoi 1963–64. Feximaa ei mainita. R. Seppälä 1974, 47–48, 58. Feximan luetellessa 1978 yhteistyökumppaneitaan mukana olleista 25 yrityksestä 13 oli tekstiili- ja vaatetusteollisuutta, mukana mm. Finnlayson, Tiklas, Luhta, Turo, Oratop ja Sankar. SK 40/1978.

⁵⁸³ Venäläisyydestä ja sen tapakulttuurista kaupanteossa: Esa Seppänen 2012, 39–50, 112–120, 218–244; arkielämässä: Esa Seppänen 2002, 21–207, erit. 63–156. Neuvostoelämästä: Hendrick-Smith 1976, passim ja Rogatshi 1991, 18–365.

⁵⁸⁴ Jouko Nordlund ja Matti Lehtonen tekijälle. Feximan omassa mainoksessa idänvientä rinnastettiin trapetsitaiteiluun. ”Etukäteen on varmistauduttava, ettei mikään vaihe petä. Muutoin koko suoritus epäonnistuu.” SK 40/1982. Kilpailusta myös Esa Seppänen 2012, 37–38.

⁵⁸⁵ Puoluetalouden suhteen Kortealho sanoi asian ääneenkin. SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. KaA.

⁵⁸⁶ Rentola 2009a, 70–72, 96–99. Seximon ajoista myös Miettunen 2020, passim.

Feximan strateginen käänös alkoi jo ennen SKP:n vallanvaihdosta 1966. Se ei siis johtunut Aaltosen veljesten vaihtumisesta muihin. Antti Aaltonen oli kyllä 1940- ja 1950-luvulla jarrutellut nuorisoliiton kaupallisia kokeiluja. Ne olivat tuolloin kilpailleet NI:n ja puolueen yhteisyritysten kanssa. Kaviaarintuonnista syntyi skismaa jopa Seximon ja SNS:n kesken. Feximalla tätä ongelmaa ei ollut.⁵⁸⁷ Yhtiön perustaminen on saattanut jopa olla Antti Aaltosen idea. Seximon synnystä hän eräässä kielteisessä asiayhteydessä tunsi syvää katumusta.⁵⁸⁸

8.3 Kaappikommunisti kauppaneuvoksena, apurit Turusta

Käytännössä Fexima oli Ossian Rinteen luomus. Hän oli yhtiön toimitusjohtaja alkuvuodesta 1961 vuoden 1977 loppuun ja jatkoi sen jälkeen hallituksen ja johtoryhmän päätoimisena puheenjohtajana kevääseen 1984. Enimmän aikaa noista 23 vuodesta Rinne muodosti puolet Feximan hallituksesta. Mutkikkaiden omistusjärjestelyjen hioutuessa huippuunsa hänestä tuli myös ainoa toimivaltainen omistaja. Rinteellä oli kuitenkin eri aikoina muutamia tärkeitä aisapareja ja neuvonantajia.

Feximan perustajiksi valikoitui ihmisiä, joiden nimet eivät olleet sanomalehdissä tai edes puolueelimissä kuluneet.⁵⁸⁹ Linkki toimeksiantajaan oli Erkki Kivimäki, jonka veljen kotona perustava kokouskin pidettiin.⁵⁹⁰ Peruspääomaksi hyväksyttiin 1,5 miljoonaa markkaa eli lähes 38 000 nykyeuroa, mutta siitä saatiin määrääjassa kokoon puolet.⁵⁹¹ Rahoitusta oli ilmeisesti yritetty haalia Sirola-opiston mailla tehtävillä rantatonttikaupoilla.⁵⁹² Perustamiskokoukseen oli kutsuttu opiston omistavan Yrjö Sirolan Säätiön⁵⁹³ entinen asiamies Kalle Puustinen. Hän ei ehtinyt paikalle, mutta merkitsi vielä samana syksynä enemmistöosuuden ja pysyi kymmenen vuotta Feximan suurimpana tai välillä suurimpiin kuuluvana omistajana.⁵⁹⁴ Itse perustajat katosivat pian historian hämärään.⁵⁹⁵

Feximaa pyörittivät aluksi kd-nuorisojärjestöstä Suomen Demokraattisesta Nuorisoliitosta värvätyt ihmiset. Ensimmäinen toimitusjohtaja Oiva Kokkola (s. 1923) oli käynyt 1953–54 Sirola-opiston ja

⁵⁸⁷ Viitanen 262–265; Miettunen 2020, 27.

⁵⁸⁸ Miettunen 2020, 22–24.

⁵⁸⁹ Perustajat olivat Brynolf Kivimäki, Mauno Heikkilä ja Reino Koski. Johtokuntaan valittiin kahden ensin mainitun lisäksi Kalevi Räsänen sekä Oiva Kokkola, josta tuli myös Feximan toimitusjohtaja (1958–61). Varalle valittiin kahden viime mainitun puoliset. Reino Koski jättäytyi jo taka-alalle tilintarkastajaksi. Fexima Oy:n perustavan kokouksen 4.8.1958, per. yhtiökok. 24.9.1958 ja per. johtokunnan kokouksen 25.9.1958 ptk. PRH. KA.

⁵⁹⁰ Kivimäen veljekset olivat entisiä valpolaisia, kuten myös Feximassa työskennellyt Erkin vaimo. Supon hmp:t 13525 (Esteri K.), 13526 (Brynolf K.) ja 13527 (Erkki K.). KA. Brynolf oli laatinut valmiiksi yhtiöjärjestyksen ja toimi 1958–61 yhtiön johtokunnan puheenjohtajana. Toinen kolmesta perustajasta eli Reino Koski oli 1957–59 Yhteistyö Oy:n toinen taloudenhoitaja. Erkki Kivimäki oli ollut samassa tehtävässä 1951–53 ja nyt Yhteistyön hallituksessa. Koski istui siellä 1960–61. Kolmas perustaja, johtaja Mauno Heikkilä on arvoitus. Häntä ei edes mainittu 1944–58 liikkeen päälehdissä (VS, Tks ja KU). Yhteistyö Oy:n toim. kert. ja yhtiökokousten ptk:t.

⁵⁹¹ Yhden osakkeen arvoksi määrättiin 1000 markkaa. Perustajat merkitsivät kukin 50 osaketta eli yhteensäkin vain 10 % summasta. Fexima Oy:n perustavan kokouksen 4.8.1958 ja perustavan yhtiökok. 24.9.1958 ptk. Koko peruspääoma ilmoitettiin maksetuksi 25.8.1960 eli vuoden myöhässä. Ilmoitus PRH:lle. Todellisuudessa rahaa vaikuttaa kertyneen vain 500 000 markka jaettuna 500 osakkeeseen. Feximan kaupparekisteripaperit. PRH. KA.

⁵⁹² Lehti-ilmoitusten mukaan "*Hämeenlinnan Vanajan kartanosta*" (eli Sirola-opistosta) myytiin kesäkuussa 1958 rantapalstoja. Yhteyshenkilönä oli Kalevi Räsänen. KU 1.6.1958, 8.6.1958 ja 15.6.1958. Kyse oli mitä todennäköisimmin Feximan johtokuntaan seuravaana syksynä valittavasta taloudenhoitaja Räsäsestä. Häntä ei mainita henkilökunnan joukossa Sirolan toimintakertomuksissa. Palstojen esittelyaikakin oli lyhyt. Kyse oli siis yksittäisestä toimeksiannosta. Lehdistä löytyy Kalevi Räsänen, joka oli SKP:n ja SKDL:n Kymen piiristä ja toiminut Kotkassa valtuustoryhmän sihteerinä. VS 19.5, 21.5. ja 26.5.1953; Tks 27.5.1953; Tks 30.12.1953; VS 29.4.1956; KU 18.8.1957. Hän saattoi olla Kansantalojen liiton palveluksessa, koska kirjoitti myöhemmin sen lehteen kuin olisi. Kansantalo 2/1961.

⁵⁹³ Säätiöstä: Oinonen 1976, 13–14; E. Parkkari 1993, 148; Kommunisti 1/1945, 19/1945.

⁵⁹⁴ Puustisen kirjallinen todistus 9.10.1958. Hän oli merkinnyt aluksi 350 osaketta, mutta omisti keväällä 1961 Feximan yhtiökokouksessa jo 497 yhteensä 500 osakkeesta. Feximan kaupparekisteripaperit 1958–68. PRH. KA.

⁵⁹⁵ Fexima Oy:n kaupparekisterimerkinnot. PRH. KA.

toiminut sen jälkeen Suomen Festivaalikeskuksen tiedotussihteerinä.⁵⁹⁶ SDNL:n festivaalimatkojen rahoittamisesta oli 1940- ja 1950-luvulla muodostunut kd-liikkeen taloudellisen toiminnan eräs moottori. Kun keinottelu säännöstelykauden tuontitavaroilla alkoi hiipua, rahasammoksi perustettiin 1956 oma matkatoimisto, Lomamatka.⁵⁹⁷ Kokkolan aika Feximassa ei ollut menestys. Hän turhautui sovittujen toimitusten viivästyksiin ja jätti tehtävänsä.⁵⁹⁸ Pidemmän uran yhtiössä tekivät keskijohtoon kuuluvat eli 1960 nimenkirjoitusoikeuden saaneet Osmo Kujala ja Antero Koski. Ensin mainittu palveli yhtiötä kuolemaansa 1974 asti.⁵⁹⁹ Jälkimmäinen jäi sieltä eläkkeelle 1988. Hänkin oli nuorisoliiton ja festivaalibisnesten kouluma.⁶⁰⁰ SDNL:n entisiä piirisihteereitä olivat myös Telimpexiin 1962 tulleet Veikko Viikari ja Roni Uppgård. Viikari oli työskennellyt Neuvostoliiton viimeisenä pois myymässä saksalaisyhtiössä, Tikkamyynnissä.⁶⁰¹ Saksalaisyhtiöiden palveluksessa oli ollut ainakin toistasataa, ehkä jopa satoja kommunisteja. Heidän asemansa työmarkkinoilla ei ollut kehuttava. Tätä reserviä ja sen kokemusta pääsi nyt hyödyntämään Fexima.

Toimitusjohtaksi alkuvuodesta 1961 tullut Sulo Ossian Rinne (1917–2007) oli työskennellyt Seximo Oy:n konttoripäällikkönä ja sen sisaryhtiön Intrans Oy:n toimitusjohtana. Yhtiö toi itäblokin maista muun muassa moottoripyöriä.⁶⁰² Rinne oli elättänyt perheensä 1955–60 pyrittämällä paperitavaraa, lastenkirjoja ja leluja myyvää pienyritystä.⁶⁰³ Hän haki 1960 E-liikkeessä kansandemokraattien

⁵⁹⁶ Viipurissa syntynyt Kokkola ilmoitti asuinpaikakseen Helsinki, ammatikseen konttoristi ja isänsä ammatiksi kirvesmies. Sirolan vuosikirja 1953–54, 8; Sirolan Viesti 1953–54, 49; VS 30.5.1954; TkS 30.5.1954; VS 14.7.1954; KU 21.5.1957. Vuosien 1952 – 61 Festivaalikeskuksesta: Viitanen 210–212, 234, 289, 342–343; Krekola 2012a, 30.

⁵⁹⁷ Viitanen 260–268.

⁵⁹⁸ Aimo Aaltosen kirje NKP:n kk:lle 31.8.1959. Siteerattu kokonaisuudessaan: Tshernous – Rautkallio 86. Feximan kaupparekisteri-ilmoitukset. PRH. KA. Tiedossa ei ole, lähtikö Kokkola omasta aloitteestaan vai kehoitettuna.

⁵⁹⁹ Osmo Asser Kujala (1928–74) oli kansanedustaja Toivo Kujalan (1894–1959) poika. Tulo Feximaan ei välttämättä ollut sattumaa. Kujala Sr oli ollut 1950-luvun alussa keskeisesti mukana idänkaupan neuvotteluissa ja tunsi alan. Miettunen 2020. Hän toimi 1951–59 myös Sirola opiston johtokunnan puheenjohtajana. T. Kujalan cv: Suomen kansanedustajat 1907–1982, 284; Sirola-opiston vuosikertomukset, erit 1958–59, 3. Telimpexin aikanaan johtoonsa saanut Osmo Kujala palasi Feximaan sen mukana ja toimi Rinteen varamiehenä kuolemaansa asti. Helsingin puhelinluettelot; HS 24.10.1974 (omaisten ja Feximan erilliset kuolinilmoitukset); Antero Koski tekijälle puhelimitse.

⁶⁰⁰ Antero Augut Koski (s. 1927) oli toisen polven kommunisti Pietarsaaresta. Kansakoulun lisäksi hän oli käynyt epäpoliittisen (tai jopa porvarillisen) nuorisoseuraliikkeen Suomen nuoriso-opiston 1949–50 ja 1953–54 Sirolan. Koski itse arvelee suurimmaksi meriitiksi varusmiehenä 1947–48 Utössä koettua simputusjupakkaa, josta hän kirjoitti SDNL:n lehteen Terään. Koski tekijälle. Selin 2004 ei mainitse tätä, mutta monta myöhempää. Selin 2004, 164–165, 188–191. Koski toimi 1950-luvun alussa liiketyöläisenä Lohjalla. TkS 11.1.1950 (ehdokasesittely). Koski kutsuttiin SDNL:n taloudenhoitoon Meri Elon avuksi ja hoiti festivaalimatkoilla mm. suklaakauppaa. Koski tekijälle; TkS 21. ja 22.7.1955; TkS 27.8.1955; VS 26.7.1956; TkS 28.7.1956; KU 25.7. ja 27.7.1957. Feximaa perustettaessa Koski oli ollut viimeksi Kulttuuriryön toimitsija. KU 1.3.1958. Kertomansa mukaan hän oli siirtynyt sieltä juuri yksityiseksi myyntiedustajaksi tai kulkukauppiaksi. Koski säilytti autoaan Kulttuuritalon tallissa, ja siellä vastaan tullut Erkki Kivimäki pyysi hänet Feximaan. Koski johti tekstiilien ja sittemmin muovin ja kemian vientiä vuoteen 1988. Puhelinluettelot; Koski tekijälle puhelimitse. Viitanen mainitsee Kosken vain tanhuohjaajan roolissa, josta jäi ajan lehtiinkin kymmeniä mainintoja. Viitanen 239; TkS:n, VS:n ja KU:n digitoidut vuosikerrat.

⁶⁰¹ Tikkamyyni oli aseteltausta ompelukoneiden valmistajaksi muuntautuneen Tikkakoski Oy:n markkinointiyhtiö, jonka asiamiesverkkoa hyödynnettiin myös neuvostovakoiluun. Rentola 1997, 220–221, 275–280; Pohjonen 2000, 407–413. Se oli ennen Viikarin aikaa. Veikko Voitto Viikarin (1922–71) toimiessa SDNL:n Uudenmaan piirijärjestön sihteerinä sen taloudenhoitajana toimi Meri Elo, joka tunnetaan festivaalivuosien talousvelhona ja Oy Lomamatka Ab:n keksijänä ja pitkäaikaisena toimitusjohtana. VS 18.5.1946; Viitanen 235, 260, 266–267; Lappi (verkkoartikkeli). Viikari oli ylennyt Tikkamyynnin toimitusjohtajaksi, kun yhtiö myyntiin. Hänet pelastettiin Pioneeriliiton taloudenhoitajaksi. Viikarin hmp. Hmp I / ymp / Hki / V-S. SKP:n kaaderijaosto. KaA.

⁶⁰² Miettunen 2020.

⁶⁰³ Tarkkaan ottaen yhtiöitä oli kaksi. Rinne lyöttäytyi yksin ystävänsä Eino Hasan (1903–80) kanssa. Tämä oli jo 1926–28 vankilassa istunut veteraani. Vankilasta päästyään Hasa oli myynyt ensin Singerin ompelukoneita ja sitten WSOY:n kirjoja. Puolueyhteydet olivat väljähtyneet niin, että hän onnistui pysyttelemään jopa sotavuodet vapaana. Hasan 1943 perustetulla Paperivälitys Osakeyhtiöllä ei ilmeisesti ollut mitään kytkentää. Rinne hankki puolisoineen osuuden Paperivälityksestä. Sen rinnalle perustettiin 1954 yhteinen vienti- ja tuontiliike Oy Herimex Ab. Hasat luopuivat omistuksistaan 1959, ja tilalle tuli ainakin muodollisesti Ossian Rinteen anoppi. SKP:n kaaderijaoston ja Rinteen pojan

mandaatiksi vakiintunutta KK:n teknisen johtajan paikkaa. SKP:n kaaderijaosto päätyi Lennart Kiveen.⁶⁰⁴ Nimi muistui kuitenkin ilmeisesti mieleen Feximan tarvitessa toimitusjohtajaa.

Rinne oli henkilöhistorialtaan, luonteeltaan ja julkikuvaltaan kuin luotu johtamaan yhtiötä, jonka yhteys SKP:hen haluttiin piilottaa. Ylioppilaaksi hieman ennen sotaa kirjoittanut nuorukainen opiskeli diplomi-insinööriksi kenttäharmaissa ja palasi jatkosodasta vapaudenristillä palkittuna reservin luutnanttina. Sota-aikana löytynyt puoliso kuului oikeistolaiseen suomenruotsalaissukuun, jonka nimi kalskahti maallikon korvaan jopa aateliselta. Lanko teki uransa Ehrnroothien valimoyhtiön johdossa. Rinteestä itsestään oli tulossa paperitehtaan käyttöinsinööri, kun äkkikäänne tapahtui. Palattuaan perheineen runsaan vuoden työharjoittelusta Kemissä Rinne liittyi 1. helmikuuta 1947 helsinkiläisen SKP:n Länsi-Pakilan osaston jäseneksi.⁶⁰⁵ Punainen Kemi oli oma maailmansa, ja Lappi lumoa.⁶⁰⁶ Vahvin selittäjä lienee silti sukutausta. Rinteen isä Matias eli Matti Rinne oli Tammisaareissa 1930–34 istunut kommunisti, joka vapauduttuaan piti matalaa profilia. EK:n käsityksen mukaan vaimo ja tytär osallistuivat sen jälkeenkin vankien salaisen kirje- ja pakettiverkoston pyörittämiseen.⁶⁰⁷ Pojasta vastaavia mainintoja ei ollut. Ainakin toistaiseksi jää mysteeriksi, kääntykö Rinne kommunistiksi vai valmennettiinko häntä alun alkaenkin ns. puhtaana miehenä. Jäsenkirjaton olisi viime mainittuun otollisin, mutta jäsenyys selkeytti komentosuhteita.

Rinne oli jo ennen Feximaan tuloaan tunnustanut väriä sen verran, että toimi SKDL:n edustajana sekä Elannon että Helsingin kaupungin luottamuselimissä. Paikat eivät olleet erityisen näkyviä. Hän luopui politiikasta kokonaan 1968. Se saattoi liittyä Feximan laajentumiseen tai puolueriitaan, jossa leimautuminen enemmistöön olisi ollut ehkä rasite.⁶⁰⁸ SKP:n jäsenyyden Rinne salasi jopa lapsiltaan.

Rinne kokosi ympärilleen kaltaisiaan. Feximan konttoripäälliköksi tuli samaa tehtävää jo Seximossa hoitanut Uno Vasama. Hän oli ollut välivuodet yksityisen putkialan yhtiön palveluksessa. Feximan hallituksessa istui 1960-luvun alusta aina kevääseen 1979 vain kaksi jäsentä: Rinne ja Kalle Puustinen. Viime mainittukin oli neuvostoyhtiöiden konkari. Puustinen oli vetänyt toimitusjohtana yhtä aikaa peräti kahta niistä (GHH ja Hiili ja Koksi Oy). Firmojen myynnin jälkeen hän oli siirtynyt neuvosto-omistukseen yhä jääneeseen Konelaan ja yleni sen hierarkiassa toimitusjohtajaksi.⁶⁰⁹ Myös

käsityksen mukaan Hasat muuttivat maasta Yhdysvaltoihin. Kohde osoittautui ehkä pettymykseksi tai oli alunperinkin toinen, sillä Hasa vaikutti ainakin jo 1970-luvun alussa Ruotsissa. Siellä hän myös kuoli. Supon hmp 1320; SKP:n Seximon osaston ptk:t 1951–53; Hasan hmp. Arv / Hki – 28 (2). Arv / I Maat, Hki–Uusimaa. SKP:n kaaderijaosto. KaA. Sodanjälkeisiä uutisia toiminnasta Helsingin kunnalliselämässä: HS 19.12.1946, 19.6.1947 ja 17.9.1953; TkS 5.12.1947. Kr 95.564. PRH. KA. Paperivälitys oli Helsingin puhelinluettelossa vasta vuodesta 1946 alkaen. Dir. Eino Hasan ilmoitus Norrtäljistä vuokrattavasta asunnosta: HS 3.2.1970. Gävlessä kuolleiden Eino ja Edit Hasan kuolinilmoitukset: HS 23.1.1980 ja 28.11.1992; Teijo Rinne tekijälle puhelimitse 14.1.2018; Teijo Rinteen sähköposti tekijälle 21.1.2018.

⁶⁰⁴ SKP:n kaaderiosaston allekirjoittamaton, 26.3.1960 päivätty kirje SKP:n sihteeristölle. Rinteen kaaderimappi. Hmp I/ymp. Helsinki, R. KaA.

⁶⁰⁵ Rinteen kaaderimappi. SKP:n järjestöjaosto. Hmp I/ymp. Helsinki, R. KaA; matrikkeli Johtoporras VI (1971), 579; Henttinen 2014 (Kansallisbiografia).

⁶⁰⁶ Kemi Oy:n historian kirjoittaneen Sakari Virtasen mukaan yhtiön johdon ja työntekijöiden välillä oli vallinnut jo kauan syvä luottamuspuola, joka liittyi osin jopa kieleen. Tilannetta oli lääkitty paremmilla palkoilla – mistä taas tuli 1949 konfliktin siemen. S. Virtanen 418–436 (taustasta) ja 437–452 (kesä 1949). Sitä ennen se oli vakuuttava todiste joukkovoiman tehosta. Sekä Puu- että Paperiliitto olivat juuri Rinteen Kemin-vuosina hetken SKP:n hallussa. Kujala 2006, 139–181; Reuna 1985, 779–795, 826–856; Siltala 2018, 195. Kd-näkemyksiä: Murto–Kaukonen 6–9. Kirjassa lasketaan työväen järjestöperinteiden alkaneen Kemissä jo vuodesta 1887 ja luetellaan työmarkkinakonflikteja ja poliittisia väkivallantekoja vuosilta 1906, 1918, 1926, 1928, 1933. Kunnallisista voimasuhteista: SKDL-lehti 4/1951 ja 8/1951. Sodan ajasta: Hedman 859–863; Tuikka 2011, 429–433, 438–443.

⁶⁰⁷ EK:n hmp. KA; Reuna 1984, 558; Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 8.10.1925 ja 3.10.1927.

⁶⁰⁸ Vuoden 1970 ylimääräistä edustajakokousta edeltäneessä pakkosovittelussa NKP oli uhannut ”lopettaa SKP:n yritysten itäiset kauppasopimukset”. Kujala 2013, 274. Se tarkoitti mitä ilmeisimmin Yhteistyötä ja Feximaa.

⁶⁰⁹ Puustisen hmp. SKP:n kaaderijaosto. KaA; EK:n hmp 2432.

Puustisen seuraaja Teuvo Rouvali tuli aikanaan Feximan hallitukseen. Tämä saa uumoilemaan, että pelissä oli myös Konelan eli Neuvostoliiton rahaa.⁶¹⁰

Hallituksen varajäseniä oli pitkään vain yksi, ensin Kalle Saarela (1961–72) ja sitten Uuno Vasama. Saarelasta on tiedossa hyvin vähän.⁶¹¹ Vasama oli aloittanut poliittisen toimintansa melko oikealta: osallistumalla 15-vuotiaana Tampereen valtauksen ja seuraavana vuonna Viron sisällissotaan. Ammattisotilaan ura katkesi 1934 vankeustuomioon kavalluksesta. Kokemus myrkytti suhteen valkoiseen Suomeen, joten Vasama oli 1944 perustamassa SKDL:n paikallisosastoa ja toimi ennen Seximoa vuosia Vapaan Sanan taloudenhoitajana. SKP:n jäsentä hänestä ei tullut.⁶¹²

Feximan johdon seuraava aalto tuli 1970-luvulla korkeakouluista. Rekrytointikanavina painottuivat jostakin syystä Turun opinahjot. Aluksi asiaan vaikuttivat kai sattuma ja tuttavuussuhteet – sisään jo tullut värväsi muitakin. Se ei kuitenkaan ole ainoa selitys. Turun Akateeminen Sosialistiseura TuASS oli kd-opiskelijajärjestöistä ehkä immuunein SKP:n nuortaistolaisten vaikutukselle. Fexima ja SKP:n koko taloushallinto olivat leimallisen enemmistöläisissä käsissä, joten Turusta tuli sille 1970- ja 1980-luvulla puolueriidan kannalta turvallinen väylä. 1980-luvun jälkipuoliskolla sama alkoi näkyä jo puoluejohdossakin.⁶¹³

Ensimmäisiä Turussa opiskelleita olivat konttoripäälliköksi 1971 nimitetty Paavo Lammi ja 1974 hallintojohtajaksi tullut Matti Lammela, molemmat ÅA:n ekonomeja. Turun suomenkielisestä kauppakorkeakoulusta oli valmistunut Lammin kanssa samana vuonna (1966) Veikko Tuuliainen. Hänestä tuli Feximan ja SKP:nkin vaiheissa keskeinen hahmo, vaikka kuukausipalkkainen työsuhde jäikin 1976–79 vain kolmeen vuoteen. Tuuliainen oli yritys- ja verojuridiikan asiantuntija, jolta mikään yksityiskohta tai porsaanreikä ei jäänyt huomaamatta. Ylitorniolla 1940 syntynyt pienviljelijäperheen vesa ei ole ylioppilas, mutta pääsi erilliskiintiöissä Turun kauppakorkeakouluun ja myöhemmin Turun yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan. Tutkintojensa välissä hän ehti työskennellä 1966–70 Turun lääninveroviraston verotarkastajana ja 1971–73 kehitysaputehtävissä Tansanian valtion veroasiantuntijana. Opiskellessaan 1973–76 toistamiseen Turussa Tuuliainen osallistui SKDL:n toimintaan ja oli TuASS:n ehdokkaanakin. Feximasta tuli oikeustieteen opintojen jälkeen hänen ensimmäinen työpaikkansa.⁶¹⁴

⁶¹⁰ Feximan yhtiökokousten ja johtokunnan pöytäkirjat. SKP:n ja Suomen neuvostoyhtiöiden suhdetta kuvaa se, että puolueen talouden tarkastustoimikunnan 1975–78 viidestä jäsenestä kaksi oli Teboilin ja Konelan johtajia, kolmesta varajäsenistäkin yksi. Helsingin piirin Kai Kontturi oli TB:stä, Turun piirin Matti Svärd ja Uudenmaan Aimo Rantanen Konelasta. SKP:n 17. edk ptk 1975, liite 112. KaA.

⁶¹¹ Antero Kosken mukaan Saarela tuli Eurex Oy:stä, joka myi lähinnä sosialististen maiden tekstiilejä. Kosken käsityksen mukaan se oli kd-liikkeen omistama. Osoite Erottaja 15–17 tukee ajatusta. Naisliitto oli vuokrannut sieltä sodan jälkeen kokonaisen kerroksen. Tiloissa toimi myös SKDL:n Yhteisrahasto. SKDL-lehti 1/1951. Eurexin mainonnassa korostuivat Tshekkoslovakian kankaat ja hedelmäsäilykkeet. HS:n tietokanta Aikakone löytää (hutien lisäksi) 56 ilmoitusta aikaväliltä 16.3.1951–30.9.1958.

⁶¹² Vasaman kantakortti, sotilaskantakortti ja päällystökortti. KA; valtioneuvoston ptk 5.10.1934 X/82. KA; RUK:n matrikkeli, 16; Suomen liikemiehiä 1948, 709; VS ja HS 19.9.1952; SKP:n polit.jaost. ptk 19.9.1947. 1B SKP Cd KaA; miniä Ritva Vasaman sähköpostit tekijälle.

⁶¹³ TuASS:n kasvatteja olivat mm. viimeinen puheenjohtaja Heljä Tammissola (Ketola), viimeinen pääsihteeri Asko Mäki sekä poliittiseen toimikuntaan kuulunut Mirja Ylitalo, joka tosin vaihtoi oppiainetta ja luki juristiksi Rovaniemellä. Esim. Luokkataistelija 2/1978 ja 2/1979; Lakimiesmatrikkeli 1994, X. Turusta tuli myös Tanja Lehmuskoski. Asko Mäki selittää ilmiötä sillä, että TuASS oli suurehko järjestö ja orientoitunut SKP:n suuntaan. Helsingin HOKA oli pienempi ja tunsikin enemmän vetoa SKDL:n sosialisteihin. Mäki tekijälle.

⁶¹⁴ Suomen lakimiehet – Finlands jurister 1982, 987; 1994, 1060 ja 2007, 1019; Ekonomimatrikkeli 1970, 643 ja 1994, 874; Yhteisrintama 6/74; Luokkataistelija 1975 (ei num.). Tuuliaisen toiminnasta opiskelijapolitiikassa 1960-luvun alkupuoliskolla ei ole merkkejä, koska sellaista ei vielä ollut. Kun 1946 perustettu TuASS elvytettiin uudelleen 1956, aktiivijäseniä oli aikalaisen mukaan pitkään 10–15. Yo-vaaleihin se uskaltautui vasta 1960-luvun lopulla. Aiempien jäsenten muistelut: Luokkataistelija 2/1976 (Matti Saarinen), 3/1976 (Heli Astala), 4/1976 (Arto Merisaari).

Tammikuussa 1979 Feximaan saapui toinen juristi ja TuASS:n aktiivi, Arto Salminen, joka Koiton kauppojen aikaan kuului jo johtoryhmään.⁶¹⁵ Yhteiskuntatieteitä Turussa lukenut Matti Lehtonen pestattiin samana vuonna. Hän veti pian perässään TuASS:n matemaatikot Juhani Mikkosen ja Jorma Sorvarin. Käytännössä kolmikko hoiti Feximassa puolueen ja kd-liikkeen talousasioita, mistä lisää edempänä. Keväällä 1984 Feximan ATK-osaston johtoon valittiin Åbo Akademiassa opiskellut TuASS:n kasvatti Kenneth Halin.⁶¹⁶ Ehkä sattumalta juuri Turussa oli opiskellut rakennusalan insinööriksi 1967 Reijo Leppäkoski, josta niin ikään tuli 1979 feximalainen ja pian sen johtoryhmää. Hänet löydettiin vastaavan mestarin tehtävästä Hotelli Presidentin työmaalta.⁶¹⁷ Presidentin kiinteistön toimitusjohtaja Marja Koskinen puolestaan siirtyi 1983 SKP:n taloushallintoon. Hän oli opiskellut Turun kauppaoppilaitoksessa, kuten myös monien kd-yhtiöiden tilejä tarkistanut Kansan Keskus-Kassan työntekijä Eira Roiha – molemmat horjumattomia enemmistöläisiä.⁶¹⁸

Feximan johdossa tapahtui syksyn 1977 ja kevään 1979 välillä suuria muutoksia. Puustinen vetäytyi terveydellisistä syistä ja Vasama jäi eläkkeelle. Hallitukseen tulivat varatoimitusjohtaja Jouko Nordlund ja varajäseneksi hallintojohtaja Tuuliainen.⁶¹⁹ Lähes ikätoverit vaikuttavat päätyneen tahattomastikin kilpailuasetelmaan Rinteen seuraajan paikasta. Nordlund (s. 1939) oli kd-perheen lapsi Kokkolasta ja pääsi Supon seurantaan jo 15-vuotiaana lähtiessään pioneerileirille Krimille. Diplomi-insinöörin tutkinnon hän suoritti Moskovassa.⁶²⁰ Nordlund oli tullut Feximaan ensi kerran jo 1960-luvun puolella, mutta siirtyi välillä Oy Koneisto Ab:n palvelukseen. ”*Rinne myi minut venäläisille*”, hän itse muistelee. Paluu oli tapahtunut juuri ennen Tuuliaisen taloon tuloa.⁶²¹

Syksyllä 1978 Rinne luopui toimitusjohtajan paikasta, mutta jatkoi täyspäiväisenä johtokunnan puheenjohtajana. Toimitusjohtajaksi valittiin Nordlund. Uutta varatoimitusjohtajaa ei nimetty.⁶²² Tuuliainen hävisi seuraavana keväänä johtokunnasta, vaikka se laajeni aiemmasta kolminkertaiseksi. Hänet mainittiin enää yhtiökokouksen sihteerinä. Seuraavana syksynä Tuuliainen perusti yksityisen konsulttitoimiston nimeltä Oy Audit & Law Consulting Ltd. Tiedossa ei ole, pettyikö hän kohteluunsa vai halusiko vain kokeilla siipiään. Jonkinlaiseen kyräilyyn viittaisi jo 1978 alussa tehty kirjaus: ”*Johtokunnalla ei ole valtuutta ilman yhtiökokouksen lupaa pantata yhtiön kiinteää omaisuutta.*”⁶²³ Tuuliaisen vaikutus Feximaan ei kuitenkaan päättynyt. Hän tarkasti tilejä ja jakoi neuvoja. Konsultin vaitiolovelvollisuus oli jopa tiukempi kuin omilla työntekijöillä.⁶²⁴

Keväällä 1979 johtokuntaan lisättiin talousjohtajaksi pian (1980) ylennettävä Timo Heikkinen ja ulkopuolisista varatuomari Martti J. Mehto, Konelan uusi toimitusjohtaja Teuvo Rouvali sekä Kansan

⁶¹⁵ Suomen lakimiehet 1982, 827 ja 1994, 888; Yhteisrintama 6/1974; Luokkataistelija 3/1976, 3/1977, 2/1978.

⁶¹⁶ Halinin sähköposti tekijälle; Luokkataistelija 6/1976.

⁶¹⁷ Insinöörilehti 1968 5B, 93 ja 1969 5B, 79; Insinööriliiton vuosik. 1974. Leppäkoskesta Hotelli Presidentin työmaalla: Lappi (verkkoartikkeli); HS 3.2.1980. Tuuliainen oli kai aikeissa ryhtyä hotellin isännöitsijäksi. Matti Niinimäki tekijälle. Tuuliainen ei poikansa mukaan jaksakaan enää muistella vanhoja.

⁶¹⁸ Eira Roiha itsestään tekijälle; Koskisen cv: SKP:n sihteeristön ptk 25.2.1983, liite 5. KaA. Koskinen valittiin syksyllä 1985 SKP:n toiseksi taloudenhoitajaksi. SKP:n kk:n ptk 30.11.–1.12.1985.

⁶¹⁹ Feximan ylim.yhtiök. ptk 29.8.1977. Konttoripäälliköinä toimivat Vasaman jälkeen Paavo Lammi ja Osmo Rantanen. Molemmat saivat nimenkirjoitusoikeuden, mutta eivät kuuluneet edes varajäseninä johtokuntaan. Feximan johtokunnan ptk 4.10.1976, 16.1.1978 ja 2.2.1978; Kaupparekisteri-ilmoitus 30.8.1977 / 30.9.1977. PRH. KA.

⁶²⁰ Cv: Supon hmp 6653; VS 18.10.1953; TkS 20.10.1953. Moskovassa insinööriksi opiskelemissa ollut Jouko Nordlund toi 1966 Suomeen nepalilaisen ystävänsä, jonka vaikutelmista kertoi ainakin Länsi-Savo 29.6.1966 (tod.näk. STT).

⁶²¹ Helsingin puhelinluettelot; Feximan johtok. ptk 24.1.1975. PRH. KA; Nordlund tekijälle puhelimitse.

⁶²² Feximan johtok. ptk 19.9.1978. PRH. KA. Nimitysuutinen: HS 2.10.1978.

⁶²³ Feximan ylim.yhtiökok. ptk 14.2.1978. PRH. KA.

⁶²⁴ Feximan johtokunnan ja yhtiökokousten pöytäkirjat. Huomio vaitiolovelvollisuudesta: Tuuliaisen poika tekijälle.

varatoimitusjohtaja Armas Vinberg.⁶²⁵ Konelan ja Kansan edustajien mukaantulo johtokuntaan ei liittynyt ainakaan virallisiin omistussuhteisiin. 1980 omistajia oli enää kaksi: Feximan tytäryhtiö Rakomo ja Rinne.⁶²⁶ Tytäryhtiöt eivät saaneet käyttää valtaa emossaan, joten se oli käytännössä Rinteellä, vaikka hän omistikin enää yhden osakkeen. Nerokas ratkaisu tuoksuu Tuuliaiselta.

Feximan liiketoiminnassa tapahtui 1970-luvun lopulla muutama näkyvä muutos. Sekatavarakaupan lailla kaikkea välittänyt yhtiö alkoi toimittaa Neuvostoliittoon yhä enemmän teollisen toiminnan käynnistämiseen liittyviä tuotteita, aluksi peltihalleja ja lopulta tehtaita koneineen. Uutisoinnissa Fexima esiintyi kaupanhierojan sijasta nyt itse myyjänä, jonka alihankkijoina lueteltiin rakennusalan yrityksiä.⁶²⁷ Seuraavana askeleena se alkoi oikeastikin osallistua myyntitavaran tuotantoon. Fexima osti rakennustarvikkeita valmistavia tytäryhtiöitä ja erikoistui teräsrakenteisiin ja ikkunoihin. Osa hankinnoista osoittautui virheliikkeiksi.⁶²⁸ Kaupan tasapainottamiseksi Fexima alkoi myös tuoda Neuvostoliitosta rakennustarvikkeita, ainakin tiiliä.⁶²⁹

Feximan suhde ympäröivään yhteiskuntaankin muuttui. Yhtiö alkoi tiedottaa tekemisistään, ja siitä uutisoitiin kuten muistakin idänkaupan toimijoista.⁶³⁰ Fexima kokeili mainontaa paraatipaikalla.⁶³¹ Moskovassa 1981 järjestetyille rakennusalan Feximstroi-messuille saatiin jopa ministerivieraita.⁶³² Kilpailijoistaan Fexima pysyi silti erillään.⁶³³ Se oli ryhtynyt kuitenkin etsimään työvoimaa avoimesti lehti-ilmoituksilla. Aiemmin paikat oli täytetty kd-järjestöverkon vinkeillä.⁶³⁴ Muutokset voi nähdä alitajuisena assimiloitumisena tai sitten aiempaakin taitavampana manipulointina. Liikevaihdoltaan

⁶²⁵ Varapuheenjohtajaksi valittiin Vinberg. Varajäseneksi tuli henkilöstöpällikkö Arto Salminen. Feximassa muutettiin myös oman väen valtuuksia. Nimenkirjoittajista viisi menetti oikeuden kuitata yksinään ja kahdeksan sai oikeuden kuitata kahdestaan. Feximan johtok. ptk 31.1.1979; Feximan ylim. yhtiökok. ptk 18.4.1979 ja vars. yhtiökok. ptk 28.5.1979; Feximan johtok. ptk 28.5.1979. PRH. KA.

⁶²⁶ Feximan ylim.yhtiökok. ptk 17.10.1979; Feximan vars.yhtiökok. ptk 18.4.1980. PRH. KA.

⁶²⁷ Mattilan Konepaja Oy:n toimittaessa 1977 Neuvostoliittoon 1000. teräshallinsa Fexima oli yhä vain välikäsi. STT:n uutinen mm. ESS 13.5.1977 ja Länsi-Savo 20.5.1977 (sic). Sama koski Puolimatkan ja Sotkan Sotshiin toimittamaa kalamyymälää. Länsi-Savo 28.4.1978. Seuraavana kesänä uutisoidussa kuuden elektroniikkatehtaan kaupassa Feximasta oli tullut jo myyjä, jolla oli toistakymmentä alihankkijaa. ESS ja Länsi-Savo 30.6.1978 (STT). Sama toistui urakan jatkokaupassa. ESS 14.11.1979 (STT). Kristallikruunujakin Fexima vei omista nimissään. ESS 11.10.1980. Vuodesta 1981 tästä tuli jo normi. Pääosin STT:n uutisia mm. MT 14.3.1981, 26.3.1981, 29.9.1981; ESS 12.3.1981, 25.9.1981, 15.10.1981, 21.2.1982; Länsi-Savo 3.2.1981, 15.10.1981, 20.2.1982.

⁶²⁸ Fexima oli mukana 1980 Hollolaan perustetussa kommandiittiyhtiössä Heinäsuon Tiili ja Putki. ESS 7.8.1980 (lista uusista yrityksistä). 1982 se osti Alajärveltä teräsrakenteita valmistavan Vatanen & Sutinen Oy:n. STT mm. Länsi-Savo 7.7.1982. Ikkunoihin erikoistuneet tytäryhtiöt Kestotec ja Kestolasi perustettiin ilmeisesti itse. Vatanen & Sutisen ja Kestotecin verosuunnittelu johti poliisitutkintaan, joka raukesi 1989. Arolainen – Virtanen 1993b (HS 12.9.1993)

⁶²⁹ DLP:n tekemä Feximan tuontijohtajan Jarmo Saaren haastattelu mm. KU 6.4.1984. Neuvostoliitosta oli kuulunut nurinaa siitä, että valtaosa suomalaisviejistä ei itse tuonut mitään. Suomi 2008, 258.

⁶³⁰ Helsingin Sanomissa oli Feximasta ensimmäistä kertaa talousuutinen 1972 ja seuraava 1976. Vuosina 1977–80 mainintoja oli kerran vuodessa, 1981 kahdesti ja 1982 neljästi. HS 4.3.1972, 15.12.1976, 13.5.1977, 13.10.1977, 30.6.1978, 14.11.1979, 12.7.1980, 11.3.1981, 25.9.1981, 19.10.1981, 19.1.1982, 10.2.1982, 20.2.1982, 24.11.1982. Ehkä selvimmän muutoksen kiteytti syntymäpäivä uutinen ”*Fexima toiminut 25 vuotta*”. HS 10.10.1983.

⁶³¹ Suomen Kuvalehdestä ostettiin 20-vuotisjuhliin lokakuussa 1978 neljä nerivärisivua, joilla yhtiö esittäytyi. SK 40/1978. Foorumia kokeiltiin vain kerran aiemmin ja kahdesti myöhemmin. SK 48/1977, 37/1982 ja 40/1982.

⁶³² STT-uutiset KT 14.10. ja 31.10.1981; HS 31.10.1981. Fexima uskaltautui varovaisesti jopa kannatusilmoituksiin, joista se edeltäjistään poiketen oli omistajakuntansa julkaisuissa pidättäytynyt. KT 13.11.1981.

⁶³³ Osa kauppahuoneista perusti 1984 yhdessä oman jaoston Suomen Teknillisen Kaupan Liittoon. HS 9.4.1984. Fexima pysyttäytyi kuitenkin toimialajärjestön ulkopuolella. HS 1.10.1985.

⁶³⁴ Antero Kosken mukaan puolueen väki tarjosi hänelle ihmisiä töihin, mutta tarjouksista saattoi myös kieltäytyä. Koski tekijälle. 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa henkilökuntaa etsivät asiakkailleen myös mainostoimistot. SKP:n omistama Ajan Mainos on muutamista ilmoituksista päätelleen saattanut olla Feximankin asialla. Fexima oli etsinyt HS:n ilmoitusten kautta jo 1962 alkaen varastotilaa, 1969 työsuhteasuntoa ja 1973 lattiatason henkilökuntaa. HS 6.4.1962, 28.12.1966, 21.10. ja 7.11.1969, 24.9. ja 27.9.1973, 4.8.1976, 10.11. ja 22.11.1976. Rekrytointi-ilmoitusten suurkuluttaja siitä tuli 1980-luvulla, mutta päänavaus oli HS 12.3.1978.

yli puolen miljardin markan konserni olisi herättänyt enemmän kysymyksiä, jos se ei olisi tiedottanut ja rekrytoinut julkisella haulla. Lopputulos toimi. Helsingin Sanomissa Feximan omistajapohja pysyi salassa aina kesään 1984 asti, ja tuolloinkin paljastuminen oli osin ajoituksesta johtuvaa sattumaa.⁶³⁵ Se unohtui monelta pian, jos tuli alun perinkään huomatuksi.

Ossian Rinteen oma poliittinen tausta oli hämärtyneet ulkopuolisilta lopullisesti 1977 hänen saatuaan 60-vuotispäivänsä kunniaksi kauppaneuvoksen arvon.⁶³⁶ Saman arvonimen olivat tosin ostattaneet itselleen Konelan kommunistiset toimitusjohtajat. Vuorineuvos olisi kai ollut jo liikaa – jos ei muuten, niin hinnaltaan. Useista Feximaa sivuavista lehtiartikkeleista ja jopa Kansallisbiografian artikkelista välittyy käsitys Rinteestä täysin ulkopuolisena liikemiehenä, joka vain asettui SKP:n bulvaaniksi.⁶³⁷ Asianomaisia ei voi moittia, sillä fakta selviää vain SKP:n kaaderijaoston henkilömapista, SKP:n Seximon osaston 1950-luvun pöytäkirjoista ja SKP:n sihteeristön päätöksestä, jossa Rinteelle 1977 myönnettiin puolueen kultainen ansiomerkki. Viime mainitustakin perusteet on peitetty niin paksulla korjauslakalla, että suojauksen purkuun tarvittaisiin taideasiantuntijoiden tekniikkaa.⁶³⁸

Feximan ja SKP:n yhteyttä eivät olleet havainneet edes työnantajapiirit. Mustaksi listaksi 1972 laaditun *Superjärjestäjän* sisäkannessa on muuten kattava lista kd-leirin yhteisöistä, mukana jopa nimeltään melko neutraalit potilasjärjestöt. Veteraanikommunisti Paul Koskinen tuskaili vielä 1989 muistelmissaan, miksi hänen ehdotuksensa SKP:n oman idänkauppayhtiön perustamisesta eivät ottaneet 1960- ja 1970-luvun taitteessa tulta. ”*Suomen kommunistit eivät ole mitenkään edistäneet Suomen ja Neuvostoliiton kauppaa. Joku heistä vain joskus sanoo eduskunnan puhujapöytästä, että pitää käydä kauppaa Neuvostoliiton kanssa. Miksi eivät itse käy?*”⁶³⁹ SKP:n eräästä liikekumppanista elämäkerran laatinut Jorma Ojajarju arveli, että: ”*Feximan johto halusi etäisyyttä kommunisteihin, koska puoluesuhteet eivät olleet erityinen ansio liike-elämässä. Eivätkä kommarit puolestaan välittäneet leimautua liikemiehiksi, vaan halusivat etäisyyttä bisneksiin.*”⁶⁴⁰

Yllättävin on Suojelupoliisin päällikkönä 1978–90 toimineen Seppo Tiitisen tuore kuvaus: ”*SKP:n ulkopuolelta saama rahoitus oli oma kiinnostava kuvionsa. Suurelta osalta se toimi idänkauppaan kytkeytyneiden suomalaisfirmojen kautta. Aina löytyi aivan umpikapitalistisistakin yhtiöistä avuliaita aatuja, jotka tahtoivat edistää omia idänbisneksiään rahoittamalla kommunisteja. Järjestelyssä Neuvostoliitto maksoi suomalaisista tuotteista ylihintaa ja tämän ylimääräisen osuuden firma sitten*

⁶³⁵ HS 27.6.1984. Ajankohta oli vuoden hiljaisimpia ja antoi kunnallistoimittaja Uula Eroselle aikaa penkoa jo huhtikuista kauppaa. Eronen itse tiesi osuneensa kultasuoneen, sillä juttu oli ajalle poikkeuksellisesti signeerattu. Premiaäärillä vinkki oli silti pienesti palkissa. Tekijän puhelimitse tavoittama Eronen ei yksityiskohtia enää muista.

⁶³⁶ Sama (ilm. STT:n) uutinen arvonimestä mm. ESS 15.12.1977; Länsi-Savo 19.12.1977. Fexima sai myös Italiassa perustetun idänviennin palkinnon Kultaisen Mercuriuksen. STT:n uutinen mm. ESS 16.10.1980; MT 18.10.1980.

⁶³⁷ SKP:n sijoitusskandaalin aikaan Fexima oli ”*vanha yhteistyöfirma*”. HS 25.5.1988. Sama pätee jopa Matti Virtasen ja Teuvo Arolaisen artikkeleihin, joissa selvitettiin 1990–93 tuoreeltaan olennainen SKP:n ja Vasemmistoliiton rahavirroista 1984–93. HS 4.2.1990; HS 29.8.1993; HS 12.9.1993; HS 11.12.1994. ”*Fexima Oy oli muodollisesti kauppaneuvos Ossian Rinteen luomus, mutta todellisuudessa sitä hallitsi SKP:n enemmistö välikäsien kautta.*” Arolainen 1995 (HS 8.10.1995, lähteenä ja pontimena Esko Seppäsen kirja). Rinne ei siis muka ollut SKP:n enemmistöä eikä ilmeisesti edes välikäsi.

⁶³⁸ SKP:n sihteeristön ptk 14.6.1977. KaA. Sen verran suojaus rakoili, että SKP kutsui kutsui eri yhtiöiden työntekijöitä seuraamaan edustajakokouksiaan. Heidät listattiin osanottajaluettelon otsakkeella ”*Talousmiehiä*”. Mukana oli Rinnekin. SKP:n sihteeristön ptk 2.5.1978 ja liite 3, 5.5.1981 ja liite 2. KaA. 1963 Feximan Rinne ja Kujala olivat mukana nimikkeellä ”*tal.vast.*” SKP:n XIII edk:n ptk 1963, numeroimaton liite.

⁶³⁹ Koskinen 332–334. Leinon sodanaikaisena avustajana ja oman kertomansa mukaan sotilasvakoojana hetken gloriiaan saanut Koskinen (s. 1915) siirtyi 1945 valtion virkaan Savonlinnaan ja puolueessa sivuraiteelle. Hänen vaimonsa Lyyli Koskinen (1919–69) oli 1962–69 kansanedustaja. Puolueriidassa molemmat valitsivat vähemmistön. Koskinen, passim.

⁶⁴⁰ Ojajarju 69.

ystävällisesti tuloutti SKP:lle. Mieleeni on jäänyt muun muassa Fexima-niminen yhtiö, joka vei Neuvostoliittoon erilaisia lääkinnällisiä haavanhoitotuotteita, sidetarpeita ja muuta vastaavaa.”⁶⁴¹

Ossian Rinne oli siis kaikki tietävälle ja kaiken näkevälle tiedustelumiehellekin umpikapitalistisen firman avulias aatu. Fexima ei vaikuta kilistäneen kelloja liioin muistelmat kirjoittaneen Pekka Ervastin päässä. Molemmat ovat olleet aikanaan paremmin informoituja.⁶⁴² Muistelmien kannalta kyseessä on ulkomuistista heitetty sivujuonne.

8.3 Kiinteistöbisnekseen myöhään ja varovasti

Koitto ja 1980-luvun myöhemmät kaupat ovat luoneet Feximasta kuvaa nimenomaan kiinteistöalan toimijana. Se ei kuitenkaan ollut sille kovin keskeistä. Ensimmäiset 15 vuottaan yhtiö operoi itsekin eri vuokratiloissa Helsingin kantakaupungissa.⁶⁴³ Huolto toimi Herttoniemessä jopa toimitusjohtajan kotoa. Varastotilaa oli vuokrattu kellareista samalta kadulta.⁶⁴⁴ 1970-luvun alussa taseeseen ilmestyi yksittäinen asunto Munkkivuoresta.⁶⁴⁵ Toinen ja pitkään ainoa oma kiinteistö oli 1972 Espoon Leppävaaran Mäkkylästä hankittu teollisuusrakennus (Fonseenintie 3), josta tuli vuosikymmeneksi pääkonttori.⁶⁴⁶ Talossa aiemmin majoillut nosturialan yrittäjä oli jo 1963 muodostanut siitä erillisen kiinteistöyhtiön. Arvoituksellinen nimi Rakomo Oy on lyhenne sanasta rakennuskonevuokraamo. Yhtiölle keksittiin sittemmin muutakin käyttöä.⁶⁴⁷ Vuosina 1977–79 Fexima rakennutti Espoon Kauklahteen kolme teollisuushallia, joihin sijoittui sen tuontiosasto. Vuokrattuja tiloja yhtiöllä oli 1980-luvun alussa Pitäjänmäeltä ja myöhemmin Kampista ja Pasilasta.⁶⁴⁸

Ensimmäinen täysin ulkopuolinen kiinteistöomistus tuli, kun Feximan idänkaupasta saamia varoja käytettiin Helsingin ydinkeskustaan nousseen Hotelli Presidentin rakentamiseen. Pääosakkaina ja ainakin ulospäin aloitteentekijöinä olivat Rakennustyöväen Liitto ja rakennusyhtiö Polar. Fexima ja kd-nuorisoliiton matkatoimisto Lomamatka Oy omistivat molemmat 17,5 % ja säilyttivät osuutensa vuoteen 1986.⁶⁴⁹ ”Keskustahotelliksi” kutsuttu hanke oli mainittu SKP:n hallinnollisen osaston

⁶⁴¹ Ervasti – Tiitinen 2018, 112.

⁶⁴² Ervasti on Tor Högnäsin ohella ehkä eniten Suomen lähihistoriaan vaikuttanut journalisti ja ainoa, joka on (2003) vaihtanut pääministeriä. Kuusamolaisen Ervastin työpöydällä oli 1990-luvun alussa Into Kankaan pamfletti, jota hän suureksi kirjajarvinaisuudeksi kai kuvitellen varoitteli IS:n kesätoimittajia pihistämästä. Tekijä oli yksi heistä.

⁶⁴³ Taseessa ei ennen vuotta 1971 ollut edes asunto-osakkeita. Tuloslaskelmassa taas oli melko tuntuvia vuokrasummia. PRH. KA. Feximan osoite oli 1958– ilm. 1959: Lönnrotinkatu 17, 1960–63: Kaisaniemenkatu 2b, 1963–67: Kluuvikatu 8 ja 1967–73 Pikku Roobertinkatu 16. Helsingin puhelinluettelot (vsk 1960 puuttuu Turun yliopiston kirjastosta).

⁶⁴⁴ Varaston osoite oli 1966–72 Susitie 20, Herttoniemi. Helsingin puhelinluettelot.

⁶⁴⁵ As. Oy Uudenkaupungintie 3:n osakkeiden arvoksi oli kirjattu 38 000 markkaa eli kyse lienee yksittäisestä asunnosta. Fexima Oy:n omaisuustase 31.3.1971. PRH. KA.

⁶⁴⁶ Kiinteistön verotusarvoa nostettiin 1979 nolasta 4 miljoonaan markkaan. Feximan ylim. yhtiökok. ptk 17.10.1979. PRH. KA. Mäkkylän Fonseenintielle muutti jo 1972 Herttoniemessä sijainnut varasto. Pääkonttori tuli perässä vasta 1974. Helsingin puhelinluettelot. Postin jakelupiirit eivät noudattaneet alueella kunnanrajoja, joten Espoossa sijaitsevan kiinteistön postiosoite oli harhaanjohtavasti Helsingissä.

⁶⁴⁷ 1980-luvulla Rakomo jopa omisti muodollisesti enemmistön emoyhtiöstään Feximasta. Myöhemmin se myi lenkkitosuja. Rakomo Oy:n kaupparekisterimerkinnot ja tilinpäätökset. Kr 170.351. PRH. KA.

⁶⁴⁸ Tuontiosasto oli muuttanut 1979 Kauklahteen (Hyttimestarintie 6). Projektisektori Feximstroi operoi 1980 Pitäjänmäeltä (Atomitie 5 C). Seuraavana vuonna se oli muuttanut Pasilaan. Samassa talossa (Asemamiehenkatu 4) toimivat myös erikoisprojektiosasto ja teollisuusprojekteihin keskittynyt Fexiprom. Myllypurossa oli jonkinlainen varasto. Taloussektori oli 1982 saanut tilat Kampista (Lastenkodinkuja 1). Vuonna 1983 lähes kaikki oli koottu saman talon alle Pasilaan (Pasilanraitio 5). Pohjois-Espoon Vanhassakartanossa oli varastotiloja. Helsingin puhelinluettelot.

⁶⁴⁹ HS 22.6.1977, 31.3.1980, 12.9.1980, 29.4.1986, 26.5.1986, 31.5.1986. Fexima oli arvioinut omistuksensa arvoksi 1983 lopussa 20 miljoonaa markkaa. Toteutunut kauppa toi 1986 kuitenkin lähes 60 miljoonaa. Muistio ”Konsernin käyttöomaisuus käyvin arvoin 31.12.1983”. Kajanonjan pj-kokoelma. KaA. Puoluesihteeri Matti Viialaisen muistio ”Talousraportti/MV 12.10.1993”. Vasemmistoliiton liittohallituksen ptk 20.10.1993, liite. KaA. Paperiin viitataan vastedes Viialaisen raporttina 12.10.1993. Viialaisen mukaan Fexima oli saanut osuutensa aikanaan Lomamatkalta ”hyvin edullisesti”, joten hän rviöi myyntihinnan olleen ”miltei kokonaisuudessaan myyntivoittoa”. Esko Seppäsen mukaan

työsuunnitelmissa jo vuodesta 1972, joten puolueella saattoi olla siinä suurempi rooli. Rakennusliiton historiassa Presidentti ohitetaan silmiinpistävän lyhyellä maininnalla.⁶⁵⁰

1980-luvun alussa Fexima alkoi etsiä itselleen uutta pääkonttoria tai sellaisen paikkaa Helsingistä. Tarkoitukseen harkittiin ehkä Koittoakin. Paikaksi valikoitui kuitenkin Länsi-Pasila, jossa oli kd-leirille kunnallispoliittisena kiintiönä varattu tontti. Alun perin Työväenjärjestöjen Eläkesäätiölle, Kansankulttuurille ja Kansan Sivistystyön Liitolle suunniteltu paikka vapautui niiden luopuessa siitä. Tilalle 1982 tulleet Fexima ja neuvosto-enemmistöinen Koneisto Oy rakennuttivat yhteisen pääkonttorin, josta Feximan osuus oli 7300 ja Koneiston 4800 neliötä. Osoite oli Pasilanraitio 5.⁶⁵¹

Vuoden 1983 lopussa Fexima-konsernin kiinteistöomaisuus käsitti Koiton (Simonkatu 8), Hotelli Presidentin osakkuuden (Salomonkatu 7–9), oman pääkonttorin (Pasilanraitio 5), Alajärveltä yrityskaupassa tulleen teollisuuskiinteistön (Sutinen & Vatanen Oy), tontin Tapanilassa, huvilat Kirkkonummen Lövtorpissa ja Porvoon Emäsalossa sekä viime mainittuun liittyneen saaren. Näiden lisäksi oli kolme asunto-osaketta Helsingistä.⁶⁵² Ainakin osa oli SKP:n jäsentensä perintönä saamaa omaisuutta, jonka oli lunastanut Rakomo.⁶⁵³ Feximan nimeä näissä yhteyksissä kai yhä varjeltiin.⁶⁵⁴ Pitkähköstä listasta huolimatta Feximaa ei voi pitää kiinteistösijoittamisen ammattilaisena. Rakentamisesta oli enemmän kokemusta ja alan vientiä Pohjois-Afrikkaan asti.⁶⁵⁵

Päätoimiala eli kauppojen välitys oli edellä mainittuja turvallisempaa, mutta kääntöpuolena oli vaatimattomampi tuotto. Voitto jäi hyvinäkin vuosina prosenttiin tai pariin liikevaihdosta. STT:n mukaan Fexima oli 1974 Suomen neljänneksi kannattavin yritys, jos mittapuuna käytettiin voittoa prosentteina omasta pääomasta. Voiton suhteella liikevaihtoon se jäi hyvin kauas kärjestä.⁶⁵⁶

IX VELAT EIVÄT MUUTTUNEETKAAN SAATAVIKSI

9.1 Valtaa veteraaneille – ja salaa nuorille teknokraateille

Taloudenhoitajan toiveista ja vakuutteluista huolimatta Koiton osakkeiden myynti ei pysyvästi vakauttanut SKP:n taloutta. Uusia säästöjä etsittiin jo lokakuussa 1981 hallinnollisesta fuusiosta, jossa yhdistettiin kd-lehtien työnantajaliitto ja edunvalvontajärjestö Demokraattisten Kustantajien

Fexima oli saanut osan Lomamatkan omistamista Presidentin osakkeista vastineeksi siitä, että osti itse Lomamatkan osakkeita. Esko Seppänen 1995, 220.

⁶⁵⁰ SKP:n hallinnollisen osaston vuosisuunnitelmaan vuodelle 1973 kirjattiin: ”*Osallistutaan hotellitoiminnan aloittamisen valmisteluihin*”. Vuonna 1974 todettiin mm: ”*Jatketaan Kampin hotelliprojektiin liittyviä toimia ja valitaan tarpeelliset asiantuntijaelimet sekä selvitetään rakentamisorganisaatioon liittyvät kysymykset.*” Hotellitoimintaan oli viitattu epämääräisemmin jo keväällä 1972. SKP:n siht. ptk 25.4.1972 ja liite, 26.1.1973 ja numeroimaton liite, 19.2.1974 ja numeroimaton liite (p.o. 11); 30.8.1974 ja liite 6. Pian oli vuorossa: ”*Kampin hotellin investointien kehittäminen*”. SKP:n siht. ptk 14.1.1975 ja liite 7. KaA; J. Helin 415.

⁶⁵¹ HS 10.2.1982; STT mm. ESS 3.7.1982.

⁶⁵² PM 7.3.1984 taseesta 31.12.1983, laatija ”T.H.”; Muistio ”*Konsernin käyttöomaisuus käyvin arvo 31.12.1983*”. Kajanojan pj-kokoelma. KaA. Suluissa on tuolloinen arvio markoissa. Lövtorp (2,2 milj.) lienee Kirkkonummen Evitskogissa, jossa toimii 1989 perustettu As Oy Kirkkonummen Lövtorp. Sen lisäksi mainittiin tontti Helsingin Tapanilasta (500 000 mk), ”Villa Tati” Porvoon Emäsalossa (400 000 mk) sekä ”saari Högholmen” (150 000 mk). Siellä tuskin oli eläintarhaa. Helsingin asunnot olivat Uudenkaupungintieltä, Viipurinkadulta ja Vuorimiehenkadulta.

⁶⁵³ Tapanilan tontti: SKP:n siht. ptk 31.10.1980 ja liite 6; SKP:n kk:n ptk 19.–20.11.1980 ja liite 58. Viipurinkatu 6:n asunto: SKP:n kk:n 21.5.1980 ptk ja liite 30; SKP:n kk:n 19.–20.11.1980 ptk ja liite 58. KaA.

⁶⁵⁴ Fexima havitteli 1985 Lomamatkan ja ulkopuolisen Perkko Oy:n kanssa ostettavaksi tonttia Itä-Pasilasta, mutta Helsingin kaupunginhallitus esti lautakunnassa jo alustavasti hyväksytyt kaupan. HS 5.2.1985; HS 28.2.1985.

⁶⁵⁵ Feximan vuosikertomukset 1981 ja 1983.

⁶⁵⁶ STT:n uutinen mm. ESS 6.9.1975.

Liitto (DKL) sekä kd-lehtiä palveleva uutistoimisto Demokraattinen Lehtipalvelu (DLP). Nimi muuttui Demokraattiseksi Lehdistöpalveluksi, ja siitä tehtiin osakeyhtiö.⁶⁵⁷

Koiton talolta hädettäviä järjestöjä varten piti remontoida tiloja Kotkankadun vanhasta toimitus- ja painotalosta. Rahoitusta hankittiin nostamalla sitä hallitsevan kiinteistöyhtiön eli Lehdistöalo Oy:n osakepääomaa puolella miljoonalla. Puolet merkitsi SKP ja toisen puolen Yhteistyö Oy, jolla ei ylimääräisiä varoja luulisi olleen.⁶⁵⁸ Keskuskomitealle asian esitellyt Kortealho kävi samalla läpi seuraavan vuoden budjettiin liittyviä huoliaan.⁶⁵⁹ Hän ei enää puhunut Koiton käänteentekevistä vaikutuksesta, eikä kukaan siitä liioin kysellyt. Ajoitus suosi, sillä puolueen ja kansakunnan huomion vangitsivat melko totaalisesti Kekkosen sairastuminen ja seuraajan valinta.

Joko ankeiden aikojen tai tulevien manööveriensä vuoksi SKP päätti myöhäisyyksyllä 1981 uudistaa taloushallintoaan. Puoluetoimiston työntekijöistä ja piirien talousvastaavista kokoon pantu keskuskomitean järjestötalousjaosto korvattiin suppeammalla puoluetalousjaostolla, jossa istui vain pääkaupungin väkeä. Suurin osa oli kuusissakymmenissä olevia tai vielä huomattavasti vanhempia alan konkareita. Piirien talousihmisistä muodostettiin harvemmin kokoontuva järjestötalouden neuvottelukunta. Esityksen laatinut hallinto-osasto perusteli muutosta tehokkuuden lisäämisellä. Jaoston enimmäiskooksi arvioitiin 5–6 henkilöä, vaikka itse ehdotuksessakin oli laskutavasta riippuen 8–9 nimeä. Paperissa oli toinenkin ristiriita. Puheenjohtajaksi tarjottiin ensin Arvo Aaltoa, Erkki Kivimäkeä tai Aarne Saarista. Alla olleessa jäsenten luettelossa puheenjohtajaksi oli kuitenkin merkitty suoraan Saarinen ja varapuheenjohtajaksi Pessi. Aalto puuttui kokonaan.⁶⁶⁰ Jäseniksi nimettiin itärahoituksen veteraanit Toivo Karvonen, Erkki Kivimäki ja Olavi Kortealho.⁶⁶¹ Oudompina nimiä olivat Feximan työntekijä Matti Lehtonen ja Feximasta Kortealhon apuriksi hallinnolliselle osastolle juuri pestattu Juhani Mikkonen. Sihteerikin oli syksyn tulokas, Moskovan koulusta kotiutunut konekirjoittaja Leila Vikman.⁶⁶² Linkkinä piirijärjestöihin toimi Kortealho.⁶⁶³

Muutos nivoutui kätevästi juuri käynnissä olleeseen puolueorganisaation yleiseen uudistamiseen, joka muilta osin jäi pitkälti puheeksi. Taloushallinto oli lisätty hankkeeseen hyvin myöhään.⁶⁶⁴ Puoluetalousjaoston toimiala määriteltiin poikkeuksellisen pidättyvästi. Useimpien muiden jaostojen

⁶⁵⁷ Asiaa oli valmisteltu jo keväällä. Demokraattisen Lehdistöpalvelu Oy:n perustavan kokouksen ptk 22.12.1981. DLP 2 Ca. KaA; SKP:n siht. ptk 23.10.1981 ja liite 2, 13.11.1981 ja liite 9; SKP:n pol tmk:n ptk 18.11.1981; SKP:n kk:n ptk 25.–26.11.1981 ja liite 33. KaA. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 29.12.1981 ja 15.2.1982. KaA. SDP:n uutistoimisto ja kustantajajärjestö oli fuusioitu vastaavalla tavalla jo 1956. Salminen/SLH 34, 224.

⁶⁵⁸ SKP:n siht. ptk 30.10.1981; SKP:n pol. tmk:n ptk 4.11.1981; SKP:n kk:n ptk 7.11.1981. KaA.

⁶⁵⁹ SKP:n siht. ptk 30.10.1981, liite 4; SKP:n pol tmk:n ptk 18.11.1981; SKP:n kk:n ptk 25. –26.11.1981 ja liite 28. KaA.

⁶⁶⁰ Sihteeristön päätöksen mukaan ryhmään olisi myöhemmin nimetty vielä yksi kk:n työntekijä, mutta niin tapahtui vasta 1982. SKP:n siht. ptk 13.11.1981 ja liite 7. Lopulliset listat: SKP:n kk:n ptk 25. –26.11.1981 ja liite 28. KaA.

⁶⁶¹ Ibid. Venäjän viranomaisilta saatujen kuittien perusteella Pessi, Karvonen ja Kortealho olivat kaikki vastaanottaneet rahalahetyksiä henkilökohtaisesti. KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92. Karvosen 1930-luvusta: EK:n hmp: 288 ja 288a. KA; Rentola 1994, passim.

⁶⁶² Mikkosen nimitys ja cv: SKP:n siht. ptk 30.10.1981 ja liite 5. Vikman (s.1957) hyväksyttiin Moskovan Yhteiskuntatieteiden Instituutin kahden vuoden kurssille kesällä 1979. Hän oli entuudestaan ylioppilas ja Sirolan käynyt. SKP:n siht. ptk 1.6.1979, liite 3. KaA. Lehtosesta lisää edempänä.

⁶⁶³ SKP:n siht. ptk 13.11.1981 ja liite 7. Kahdella edellisellä edustajakokouskaudella järjestötalousjaostoon olivat kuuluneet Kortealho ja Pauli Heikkinen sekä yksi edustaja kustakin piirijärjestöstä, 1972–75 myös Arvo Laiho. SKP:n kk:n ptk 14.2.1970, 28.5.1972 ja liite 21, 16.6.1975, 25.11.1978 ja liitteet 31–32. KaA.

⁶⁶⁴ Esitys oli päivätty 12.11.1981. Alle viikkoa aiemmin sihteeristön esityslistalla oli puhuttu järjestötalousjaostosta yhä vanhaan malliin. Piirijärjetöt olivat nimenneet sinne jo edustajansakin. Organisaatiotyöryhmän ehdotuksessa vastaava elin kulki nimellä talousjaosto. SKP:n siht. ptk 6.11.1981 ja liite 5, 13.11.1981 ja liitteet 5 ja 7, 20.11.1981 ja liite 7; SKP:n pol. tmk:n ptk 18.11.1981; SKP:n kk:n ptk 25. –26.11.1981 ja liitteet 21–23. KaA.

tehtävinä oli monta ranskalaista viivaa, mutta tämän ainoaksi askareeksi ilmoitettiin kerran tai kahdesti vuodessa järjestettävä neuvottelukokous piirijärjestöjen edustajien kanssa.⁶⁶⁵

SKP oli siis kaivanut naftaliinista 1940–1950-luvulta tai osin jopa ennen sotia valonarkoihin raha-asioihin vihkiytyneet alan miehet. Heille oli annettu blanco-valtakirja panna asiat kuntoon. Ajoituksen perusteella talous haluttiin varmoihin käsiin ennen vääjäämättä edessä olevaa johdon sukupolvenvaihdosta.

Vanhat herrat eivät kuitenkaan piirrelleet asioita enää spontaanisti Työmies-askin kanteen, vaan apuna oli huomattavasti nuoremasta väestä koostunut valmistelukoneisto. Se voi toki olla 1–2 hengen yksiköstä juhlava ilmaus. SKP:n enemmistöläiset talousmiehet olivat perustaneet sellaisen 1979 ilmeisesti eduskuntavaalitappion herätteleminä. Tehtävä oli miettiä, miten rationalisoitaisiin ja koordinoitaisiin koko kd-leirin ja sen liikeyritysten toimintaa. Niitä haluttiin tarkastella konsernina. Asian piilottamiseksi yksiköstä oli tehty muodollisesti osa Fexima Oy:tä. Puolueessa se tunnettiin nimellä ”PTS-toimisto” tai ”PTS-osasto”. Feximassa se oli ”Yrityssuunnitteluosasto” tai lyhyesti ”Yrityssuunnittelu”.⁶⁶⁶ Feximan johtoryhmään kuulunut Mikko Pirnes arvelee, ettei 90 prosenttia yhtiön työntekijöistä tiennyt asiasta mitään.⁶⁶⁷ Vain näennäistä yhteyttä kuvaa se, ettei yksikkö edes toiminut muun Feximan yhteydessä, vaan täysin omissa tiloissaan, aluksi Kolmannella linjalla ja myöhemmin Wallininkadulla. Molemmat olivat lähellä Kulttuuritaloa ja jälkimmäinen aivan sen kupeessa.⁶⁶⁸ Ensimmäisen kiinteistön hankkimiseen osallistui Feximasta juuri lähtöä tehnyt Veikko Tuuliainen uuden yhtiönsä kautta.⁶⁶⁹

Matalaa profiilia saattoi uskottavasti perustella jo sillä, että talouden tehostamiskeinot eivät yleensä nauti kohteissaan suurta suosiota. Toimistoa johtaneen Matti Lehtosen mukaan yksiköllä oli kuitenkin alusta alkaen myös toinen, vielä diskreetimpi tehtävä. Tarkoitus oli etsiä keinoja, joilla SKP vapautuisi taloudellisesta riippuvuudestaan NKP:stä.⁶⁷⁰ Tämän toimeksiannon hän kertoo saaneensa

⁶⁶⁵ SKP:n kk.n ptk 25.–26.11.1981 ja liite 21. KaA.

⁶⁶⁶ Matti Lehtonen tekijälle. Hänen johtamansa Yrityssuunnitteluosasto mainitaan Feximan organisaatiokaavioissa. Feximan toimintakertomukset 1981 ja 1982. Lakkautettuun PTS-osastoon viitataan puolestaan SKP:n puolueoimiston uudistuksen yhteydessä 1984, jolloin sen tehtäviä siirrettiin uudelle suunnittelusihteerille. SKP:n kk.n ptk 24. –25.8.1984, liite 18. KaA. Muodollisesti tällaista osastoa ei aiemmin SKP:n omassa organisaatiossa ollut mainittu. Itse toiminnan luonteesta on vain Lehtosen kertomus. Palanen asettuu kuitenkin hyvin luontevasti kokonaisuuteen, eikä yksikään kirjallisissa lähteissä ilmennyt seikka ole antanut syytä sitä epäillä.

⁶⁶⁷ Pirnes tekijälle puhelimitse. Toimiston olemassaolon mainitsi Matti Lehtonen ensin Sundholmille ja kertoi siitä myöhemmin yksityiskohtaisesti tekijälle. Sundholm 2014, 116. Tekijän keskustelu Lehtosen kanssa tämän kotona.

⁶⁶⁸ Toimintakertomuksessaan 1981 Fexima listaa yhteystiedot kymmeneen osastoonsa ja yksikköönsä, mutta ei Yrityssuunnitteluosastoon. Sitä tai Lehtosta ei muutenkaan esitelty muiden tavoin. Yrityssuunnittelua ei liioin lisätty yhtiön kohdalle Helsingin puhelinluetteloon, vaikka se muuten pidettiin ajan tasalla. Esim. 1979 yksityisyritykseksi siirtynyt hallintojohtaja Veikko Tuuliainen poistui 1980 luettelosta. 1982 luettelon luvusta tuli muuten hyvin yksityiskohtainen. Helsingin puhelinluettelot 1978–86. Yksikön sijainti on Matti Lehtosen kertomaa. Hänen mukaansa ovensakaan ei lukenut Fexima tai ylipäänsä mitään.

⁶⁶⁹ Tuuliaisen perheyhtiöksi noin puoli vuotta myöhemmin muutettu Oy Audit & Law Consulting Ltd perustettiin lokakuussa 1979. Perustajia olivat Tuuliainen, Feximan rakennuspäällikkö Reijo Leppäkoski sekä Rakennustyöväen liiton taloudenhoitaja Matti Niinimäki, kukin kolmanneksen osuudella. Yhtiön ensimmäinen osoite oli Kolmas linja 28, mutta se vaihtui jo maaliskuussa 1980 Annankaduksi samalla kun omistuspohjakin. Oy Audit & Law Consulting Ltd:n kaupparekisterinerkinnot. 275.074. Kr. PRH. KA. Niinimäen mukana olo sitoo hankkeen vahvasti SKP:n enemmistöön, jonka mandaattipaikoilla myöhempikin ura eteni. Tamperelainen, hyvin nuorena ekonomiksi valmistunut Niinimäki (s. 1949) oli työskennellyt Rakennustyöväen liiton keskustoimistossa vuodesta 1974 ja yleni 1980 taluspäälliköksi. 1983 hänestä tuli STS-pankin yhteisöpalvelukujen yhteispäällikkö, 1984 uuden EKA-yhtymän kehitysjohtaja, 1988 Kansan kotimaan sijoitustoiminnan johtaja ja 1992 ay-liikkeen omistaman vuokratilokonserni VVO:n uuden tytäryhtiön johtaja. J. Helin 470; Kallenautio 2009, 16, 43, 156; Ekonomimatrikkeli 1985, 455; HS 13.4.1971, HS 8.1.1983, HS 12.10.1984, HS 10.9.1988, HS 2.10.1992 ja HS 14.11.1992. Kevään 1988 presidentinvaaleissa Niinimäki tuki Kalevi Kivistöä. HS 30.1.1988.

⁶⁷⁰ Ensimmäinen maininta: Lehtonen Sundholmille. Sundholm 2014, 115–116.

Armas Vinbergiltä. Asiaa ei Lehtosen käsityksen mukaan tuotu esimerkiksi Arvo Aallon, Erkki Kivimäen tai edes Olavi Kortealhon tietoon. Arne Saarinen siihen oli vihitty. Värväjä vaikuttaa uskottavalta, sillä Lehtonen kertoo työskennelleensä Vinbergin tavoin vakuutusyhtiö Kansassa.

Kommunistit olivat alkaneet saada Kansasta luottamustehtävien lisäksi myös johtajan paikkoja vasta 1974 SAK:n tultua vakuutusyhtiön osakkaaksi.⁶⁷¹ Vinbergistä tehtiin sosiaalialiasioista ja kiinteistöistä vastaava johtaja, mikä saattoi ehkä kuulostaa suojatyöpaikalta. Kyvyt ilmeisesti kuitenkin huomattiin, sillä painopiste siirtyi kiinteistöihin eikä niinkään ylläpidon ja isännöinnin kuin sijoitusten kohteina. Tätä kautta Vinberg sai vastatakseen koko sijoitustoiminnasta ja nousi toisena varatoimitusjohtajista lopulta Kansan johtokolmikkoon.⁶⁷² Hieman alemman tason paikan yhtiöstä sai Turun yliopistosta kesken lukujensa värvätty Matti Lehtonen. Siihenkin kuului silti ”*autoetu ja kansakoululuokan kokoinen työhuone*”.⁶⁷³ Tällaiseen ei ollut kd-liikkeen omissa instituutioissa totuttu. Vinberg oli harjoittanut puolueen palveluksessa monen sortin liiketoimintaa ja nähnyt sen valistuskaavioissa suurpääoman liikkeit.⁶⁷⁴ Ilmeisesti vasta lähempi tutustuminen vakuutusyhtiön kiinteistöbisnekseen konkretisoi silti hänellekin mammonan mahdin. Pyöritettävänä oli yli miljardin markan kiinteistöomaisuus. Rahalla pystyi tekemään rahaa todella paljon. Tämä perusoivallus välittyi vakuutusmiesten kautta puolue toimistoon ja muovasi siellä koko 1980-luvun toimintakulttuuria henkilövaihdoksista huolimatta.

Vinbergin ja Lehtosen keskinäisen luottamussuhteen syntyä lienee edesauttanut se, ettei Kansan organisaatiossa ollut aatetovereita vielä vilisemällä. Kolmas asia, joka yhtiöstä välittyi, oli vahva usko automaattisen tietojenkäsittelyn merkitykseen. Kansa oli jäänyt tässä suhteessa kilpailijoistaan jälkeen, mutta 1973 aloittanut pääjohtaja Erkki Pesonen otti sen keskeiseksi kehityskohteeksi.⁶⁷⁵ Talouden atk-pohjaisesta seurannasta ja suunnittelusta tuli 1979 myös SKP:n ja Feximan PTS-toimiston eräs pääsarka. Ala oli vielä sen verran kehittymätön, että järjestelmien luominen vaati matemaattisia taitoja. Vinbergin luottomiehenä Lehtonen sai ilmeisesti värvätä alaisensa, ja heidät hän toi omasta viitekehystänsä: Turun yliopistosta ja Turun Akateemisesta Sosialistiseurasta. Lehtonen (s. 1948) itse oli yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan kasvattaja pääaineenaan valtio-oppi. Vuotta myöhemmin pestattu Juhani Mikkonen (s. 1944) ja häntä myöhemmin seurannut Jorma Sorvari (s. 1954) sen sijaan tulivat matemaattis-luonnontieteellisestä tiedekunnasta. Molempien pääaine oli matematiikka, jota Mikkonen oli yliopistolla assistenttina opettanutkin.⁶⁷⁶ ”*Oman työn ohella osallistunut kd-liikkeen talouden kokonaisseurantajärjestelmän kehittämiseen*”, Mikkonen summasi työkokemuksensa Feximasta. Se riitti. Piilokonttorista tuli SKP:n hallinnolliselle osastolle

⁶⁷¹ Kallenautio 1994, 167–172. SAK oli tottunut jakamaan paikkoja suhteellisuusperiaatteen mukaisina kiintiöinä oman eheytysohjelmassaan 1966–69 yhteydessä. Bergholm 2012, 53–75.

⁶⁷² Kallenautio 1994, 173–174.

⁶⁷³ Heinäkuussa 1948 syntynyt Lehtonen muistelee itse olleensa 24-vuotias, mutta todennäköisempi luku olisi 26. Lehtosta ei mainita Kansan toimintakertomuksissa.

⁶⁷⁴ Vinbergin henkilöhistoriasta: Leppänen 1999, 166–168, 222; Supon hmp 13369. KA. Vinberg kävi Sirolan jatkokurssin, mutta peruskurssista ei ole mainintaa. Sirola-opiston toim.kert. 1951–52, 12; Viesti 1952, 67. Vinberg oli 1950-luvulla SNS:n palveluksessa ja 1956–58 hetken Lomamatkat Oy:n toimitusjohtajana. SNS:n toimintakertomukset; Viitanen 267. Hän vastasi 1962 Helsingin nuorisofestivaalien taloudenpidosta. Kivimäki oli takapäivystäjä. Krekola 2012b, 32–34, 61–66, 239–242. Molemmat istuivat HTS:n ja myöh. STS:n hallituksessa. Lyytinen 1983, 332, 445; Soukola 2008, 14, 22, 72, 235. Vinberg siirtyi 1966 SKP:n hallinnolliselle osastolle hoitamaan Kivimäen töitä tämän yletessä järjestösihteeriksi. SKP:n kk:n ptk 15.10.1966. Vinberg toimi 1967–74 ainakin paperilla myös Yhteistyön osastopäällikkönä. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 8.4.1974. Hän oli ollut 1963–66 sen hallituksen varajäsen ja varsinainen 1967–73. Yhteistyö Oy:n toim. kertomukset ja yhtiökok. ptk:t liitteineen. Yhteistyö Oy 2 Da, KaA.

⁶⁷⁵ Kallenautio 1994, 165–167.

⁶⁷⁶ SKP:n siht. ptk 30.10.1981 ja liite 5. KaA. Mikkonen oli opettanut jo 1967–69 Turun teknillisessä oppilaitoksessa.

rekrytointikanava, josta ensiksi noukittiin itse puolueen leipiin syksyllä 1981 Mikkonen. Hänen lähtiessään aikanaan Kansaan tilalle vedettiin Sorvari.⁶⁷⁷

On vaikea arvioida, mikä merkitys viitisen vuotta toimineella PTS-toimistolla SKP:n vaiheissa lopulta oli. Kovin näkyviä muutoksia ei ainakaan heti ulospäin huomannut.⁶⁷⁸ Aiempaa kootumpaa ja ajantasaisempaa kokonaiskuvaa uusi keskusvalvomo ainakin pystyi välittämään. Se oli melko lohduton. Kortealho ja hänen adjutanttinsa Mikkonen selostivat tilannetta 7.1.1982 SKP:n enemmistön sisäpiiriläisille. Mikkosen mukaan kaikilla kd-liikkeen järjestöillä oli ilman investointejakin (tarkoittanee Yhteistyön uutta painotaloa) peräti 44 miljoonan markan rahoitusvaje. Siitä 33–36 % oli hänen mukaansa syömävelkaa eli juoksevia kuluja. Kortealhon mukaan KU:n vanha velka painolle oli 7,5 miljoonaa ja uusi rahoitusvaje 11,9 miljoonaa markkaa. Koko lehdistön 18,5 miljoonan vajeesta jäisi valtion tuen jälkeen vielä kattamatta 3 miljoonaa.⁶⁷⁹

Samaa summaa oli nöyrytnyt jo joulukuun lopulla 1981 kerjäämään NKP:n keskuskomitealta Aarne Saarinen. Ehkä alitajuisesti hän vältti mainitsemasta Koittoa nimeltä ja kertoi puolueen kattaneen muuta alijäämää ”myymällä omaisuutta (kiinteistöosakkeita)”. Ilman sitä vuoden vaje olisi Saarisen mukaan paisunut jo 5,65 miljoonaan. Katettavaa jäi yhä 3,2 miljoonaa. Itse ydinasiaa kivimies ei saanut sanoina ulos puristetuksi: rahaa tarvittiin ja kipeästi.⁶⁸⁰ Kaipa se luettiin rivien välistäkin.

9.2 Entistä ankarampi kuuri

Kortealho on saattanut vihkiä vanhan kaartin käytännössä jo Koiton ensimmäisen kaupan valmisteluun, mutta virallinen uusi elin tuli sen kannalta liian myöhään. Ryhmä – ja PTS-toimiston apulaiset – joutuivat sen sijaan valmistelemaan sarjan säästötoimia. Ensimmäiset kohdistuivat kuopiolaiseen Savon Sanan kirjapainoon.⁶⁸¹

Kansan Sanaa painamaan perustettu Savon Sana oli Demokraattisten Kustantajain Liiton (DKL) ja sen kautta liikkeen muiden paino- ja lehtiyhtiöiden omistuksessa. Kuopiolaisten omat voimat eivät olleet koskaan edes perustamiseen riittäneet. Taloudellisesti painolta putosi pohja jo 1956, kun sitä toisena lehtenä käyttänyt jyvaskyläläinen Keski-Suomen Työ lopetti toimintansa. Sen jälkeen vain sinniteltiin.⁶⁸² Lisärasite oli eristetty asema enemmistöläisenä vähemmistöpiirissä.⁶⁸³

Suurimman yksittäisen omistajan eli Yhteistyön hallituksessa pohdittiin jo 1977–78 ”Savon Sanan taloudellisten vaikeuksien ratkaisuvaihtoehtoja” ja sitä ”miten Kansan Sanan ilmestyminen voidaan taata”. Ensiapuna yhä varoissaan ollut Yhteistyö takasi Savon Sanalle 400 000 markkaa lisää lainaa.⁶⁸⁴ Se itse hankkiutui kuitenkin pian eroon Savon Sanan osakkeista myymällä ne DKL:lle 180 000 markalla. Rahat käytettiin ostamalla terveemmän maineessa olleen porilaislehden painotalon Satakunnan Yhteisvoima Oy:n osakkeita.⁶⁸⁵

⁶⁷⁷ SKP:n siht. ptk 30.9.1982 ja liite 4. KaA; KOJ:n lehti Yhteisrintama 6/1974; TuASS:n lehti Luokkataistelija 1975 (ei num.), 3/1976; 6/1976, 3/1977, 2/1978 ja 2/1979.

⁶⁷⁸ Matti Lehtosella on kertomansa mukaan tallessa runsaasti kirjallista aineistoa. Toivottavasti hän luovuttaa sen aikanaan esimerkiksi Kansan Arkistoon. Toistaiseksi hän ei ole antanut edes nauhoittaa haastattelujaan.

⁶⁷⁹ Aitamurron muistiinpanot 7.1.1982 kello 15. Aitamurto Aarne Ca muistiinpanot SKP 1974 – 2001. SKP. KaA.

⁶⁸⁰ KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92.

⁶⁸¹ SKP:n siht. ptk 20.11.1981 ja liite 2. KaA. Asia tuli valmisteluun kiireisenä, sillä se oli lisätty listalle käsin.

⁶⁸² Viitala 2013, 32–35, 69–70, 95–98; Mänttari 50–52, 105–113.

⁶⁸³ Peltola 1988, 97–100; Viitala 1991, passim; Viitala 2013, 71–93;

⁶⁸⁴ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk:t 14.11.1977, 5.1.1978 ja liitteenä oleva kirjeenvaihto, 16.2.1978. KaA.

⁶⁸⁵ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 16.11.1978. KaA.

Kansan Sana oli myöhemmin itsekin siirtynyt ulkopuoliseen painoon. Siviilipaino oli tuottanut kolme vuotta tappiota.⁶⁸⁶ Savon Sana puuttui painojen listalta kesäkuussa 1983, kun Kortealho teki vähemmistön vaatimuksesta keskuskomitealle selkoa koko liikkeen taloudesta.⁶⁸⁷ Sitä ei kuitenkaan lakkautettu, vaan käsi oli ojossa yhä keväällä 1988 – hankalimpaan mahdolliseen aikaan.⁶⁸⁸

Keväällä 1982 saneerausvuorossa oli kirjankustantamo Kansankulttuuri. Jo välirauhan aikana 1940 perustettu kustantamo oli päässyt käytännössä toimimaan 1944. Aluksi menekkiä riitti, joten se perusti 1945–46 jopa 14 kirjakaupan ketjun. 1950 jakelu siirtyi pääosin kd-järjestöjen asiamiehille.⁶⁸⁹ 1960-luvun mittaan kustantamo alkoi muodostua omistajalleen kiviriipaksi.⁶⁹⁰ 1970-luvun alussa koettiin hetkellinen renessanssi nuorten käännyntäisten ahmiessa marxismin klassikkoja.⁶⁹¹ Innostuksen hiipuesssa oli alkanut uusi alamäki, joka 1980-luvulla paheni syöksykierteeksi. Hallitukseen oli 1981 tuotu ulkopuolista liikealan väkeä. Varapuheenjohtajana istui E-liikkeen insinööri Gunnar Risku. Toimitusjohtajaksi siirtyi SKP:n hallinnolliselta osastolta ekonomi Antti Timonen, joka muissa oloissa olisi ollut varteenotettava kandidaatti Kortealhon seuraajaksi.⁶⁹² Konkurssin vaihtoehtona suunniteltiin koko kustannustoiminnan lopettamista, kirjakauppojen sulkemista ja henkilökunnan irtisanomista. Loppukevästä puolue valmistautui pienentämään KK:n osakepääomaa eli mitätöimään vanhoja omistuksiaan. Kesällä uusittiin takaus puolen miljoonan markan vekselille, koska ”Kansankulttuurilla eikä myöskään puolueella ole mahdollisuuksia maksaa luottoa pois”.⁶⁹³ Suunitelmien vuotaessa julki Timonen kommentoi tilannetta avomielisesti.⁶⁹⁴

Kansan Uutisista liipasimella oli atk-osasto, jolle vielä vuoden 1980 saneeraus-suunnitelmassa oli aiottu keskittää muitakin liikkeen töitä. Nyt tehtävät aiottiin ulkoistaa Neuvostoliiton, Nokian ja KOP:n yhteisyritykselle Elorg-Datalle.⁶⁹⁵

⁶⁸⁶ SKP:n siht. ptk 20.11.1981 ja liite 2. KaA. Siviilipainolla tarkoitetaan lehtiyhtiöissä muun kuin itse lehden painoa.

⁶⁸⁷ SKP:n kk:n ptk .6.1983, liite 11. KaA.

⁶⁸⁸ SKP päätti korottaa Savon Sana Oy:n osakepääomaa merkitsemällä osakkeita 550 000 markalla ja antaa sille lisäksi avustusta 1,5 miljoonaa markkaa. SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988 ja liite 17. Tilanteesta lisää edempänä. 1989 SKP osti 61 000 markalla DLP:n omistamia Savon Sanan osakkeita. SKP:n kk:n ptk 8.–9.9.1989 ja liite 10. KaA.

⁶⁸⁹ Kansankulttuuri erosi 1950 Kustannusyhdistyksestä koettuaan mielestään syrjintää muissa kirjakaupoissa. Jakelu asiamiesten kautta liittyi tähän. SKDL-lehti 8/1952. Antti Aaltosen selostukset vuosien 1940–60 vaiheista: SKP:n VIII edk:n ptk 1948, liite kohtaan 11; SKP:n IX edk:n ptk 1951 ja liitteet kohtaan 13; SKP:n X edk:n ptk 1954 ja liitteet kohtaan 11 (digit. kohta 9); SKP:n kk:n ptk 5.10.1954, liite; SKP:n kk:n ptk 26.–27.3.1960, liite. KaA.

⁶⁹⁰ SKP:n kk:n ptk 29.3.1961, liite 4; SKP:n kk:n ptk 5.–6.5.1962, liite 6; SKP:n XIII edk:n 1963 ptk ja liite KK:n taloudenhoidon kertomus; SKP:n 14. edk:n 1966 ptk, liite kohtaan 15. SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. KaA.

⁶⁹¹ Myynti pomppasi 1969–71 runsaasta 16 000 kirjasta 44 000:een. SKP:n 16. edk:n ptk 1972, liite 9. Sen jälkeenkin se kasvoi vuoteen 1975 mennessä 36 %. SKP:n 17. edk:n ptk 1978, liite 106. Pinnistelyjä kasvun merkkejä löydettiin vielä 1976–77, mihin vaikutti kai Suomen ja lokakuun vallankumouksen juhlavuosi. SKP:n 18. edk:n ptk 1978, liite 94. KaA.

⁶⁹² Timosen cv ks. viite 692

⁶⁹³ Sihteeristö ei edes torjunut rajuja aikeita, mutta päätti sentään turvata marxilaisen kirjallisuuden säilymisen. SKP:n siht. ptk 19.3.1982, 20.5.1982, 24.5.1982, 22.6.1982; SKP:n pol tmk:n ptk 24.5.1982. KaA. Kansankulttuuri itse oli tajunnut tilansa myöhään. Se anoi Koiton talolta jopa lisätalaa laajentuakseen vielä 1978 lopulla, mutta oli jo 1979 lopulla luovuttanut entisiäkin Lomamatkalle. Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 14.12.1978 ja liite, 9.1.1980, liite. KaA.

⁶⁹⁴ ”Kansankulttuuri vähentää kirjojaan”, otsikoi HS 10.6.1982.

⁶⁹⁵ SKP:n siht. ptk 2.4.1982 ja liite 3. KaA. Varmaa tietoa hankkeen toteutumisesta ei puoluetalousjaoston pöytäkirjojen puuttuessa ole. SKP aktivoitui juuri kesällä 1982 suunnittelemaan atk-pohjaista jäsenrekisteriä. SKP:n siht. ptk 9.8.1982 ja liite 2. Elorg-Data Oy (alunp. Finn-Elorg) oli 1974 perustettu yhteisyritys, jonka pääomistaja oli V/O Elektron-orteknika (57 %) ja muut osakkaat Nokia (15 %), Kansallis-Osake-Pankki (15 %) ja Teboil (13 %). NL:n osuus oli siis 70 %. HS 24.3.1974, 4.8.1974, 10.3.1975, 16.4.1975, 21.4.1976 ja 4.2.1982. Yleisemmin: Kuisma 2004, 167 (vain haastatteluihin nojaten); Reinikainen (verkkootikkeli). Kaupparekisterissä Elorg-Data oli 1974–2002. Osakkaaksi tuli 1987 myös vakuutusyhtiö Kans. HS 11.6.1987. Seppisen mukaan Elorg-yhtiöt olivat NL:n vakoiluorganisaatioita useissa länsimaissa, myös Suomessa. Omistuspohjaa hän ei mainitse. Seppinen 2018, 360–364.

Kesällä 1982 päätettiin siirtää Lehdistöalo Oy:n kaikki osakkeet piirijärjestöiltä suoraan puolueen omistukseen.⁶⁹⁶ Ne lunastettiin ilmoitusasiana ja ilman kaupanhierontaa nimellisarvostaan. Tarkoitus oli peruskorjata talo toimistoiksi. ”Saneerauksen rahoittamiseksi kiinteistöstä pyritään osoittamaan tiloja liikkeen maksukykyisille toimintayksiköille (esim. KSL)”⁶⁹⁷ Sivistysjärjestö Kansan Sivistysliiton maksuvalmius perustui valtionapuihin, joita haalimaan se oli 1964 osin perustettukin.⁶⁹⁸

Alkuvuodesta 1982 vuoroon vaikutti tulleen naisliitto SNDL:n *Uusi Nainen* -lehti. Se oli kuitenkin hieman erilainen tapaus. Koko kd-leirin laajalevikkisin julkaisu oli aikanaan ollut naisliiton rahasampo ja 1970-luvullakin yhä voittoa tuottava. Nyt se oli lähinnä onnettomien yhteensattumien vuoksi ajautunut vaikeuksiin, jotka uhkasivat kaataa omistajankin. Naisliitto oli joutunut ottamaan painolaskujen kattamiseen miljoonan markan lainan ja lomauttamaan oman henkilökuntansa sitä maksaessaan. Uuden Naisen julkaisija oli ollut koko 37 vuoden ajan SNDL itse. Väliin ei ollut perustettu erillistä yhtiötä, jonka olisi voinut ajaa konkurssiin. Apuun pyydettiin puolue, jossa tämänkin paketin sai kääriäkseen Erkki Kivimäki. Umpikujan ratkaisemiseksi omistus siirrettiin uudelle osakeyhtiölle, jonka osakkaiksi tulivat SNDL:n lisäksi Yhteistyö Oy ja oululaisen Kansan Tahdon painotalo Oulun Kirjateollisuus Oy. Viime mainittu sai lehden painaakseen. Säästökuuria tuli valvomaan uusi toimitusjohtaja. Tämän konflikti pitkäaikaisen päätoimittajan kanssa johti lehden avustajakunnan boikottiin ja julkiseen kokuun. Uusi Nainen ilmestyi uusin voimin, mutta menetti lukijoita ja ajan mittaan myös ilmoittajia.⁶⁹⁹

Yhtenä akuutin rahapulansa oireena SKP myi pois mainostoimistonsa Ajan Mainos Oy:n. Yhtiön oli perustanut 1953 muuan Verner Lehtonen, ilmeisesti alun perinkin SKP:n bulvaanina.⁷⁰⁰ Asiakkaisiin kuuluivat kd-liikkeestä mm. Lomamatka, Fexima ja Uusi Nainen. Ajan Mainos hoiti myös Konelan mainontaa ja solmi yhteistyösopimuksia NI:n ja kansandemokratioiden vientiorganisaatioiden kanssa.⁷⁰¹ Toimitusjohtajaksi oli tullut 1968 Pertti Teinilä, jossa yhdistyivät melko harvinaisella tavalla puoluetusta, liikemiesvainu ja vuosien kokemus mainosalalta.⁷⁰² Oman kertomansa mukaan

⁶⁹⁶ SKP:n siht. ptk 4.6.1982 ja liite 2. KaA.

⁶⁹⁷ SKP:n siht. ptk 4.6.1982 ja liite 4. KaA.

⁶⁹⁸ KSL:n synnystä ja alkuvuosista on verkossa ansiokas, mutta keskeneräiseksi jäänyt historia *Kansan Sivistystyyön Liitto ry 1964–*. ksl.files. Perustamiseen vaikuttivat valtionapujärjestelmän laajenemisen lisäksi kiistat sosialidemokraattien kanssa yhteisen sivistysjärjestön Työväen Sivistysliiton suunnasta ja resurssien jaosta. Tässäkin raha painoi, sillä kd-liike laski saavansa ainakin käyttöönsä jäsenmaksunsa.

⁶⁹⁹ Uuden Naisen vaiheista 1945–82 on tekijän hallussa erillinen käsikirjoitus, josta on tarkoitus tehdä lisensiaattityö.

⁷⁰⁰ Helsingin mlk:n eli Vantaan kunnallispolitiikassa vaikutti 1953–54 SKDL:n riveissä ”toimitsija Verner Lehtonen”. HS 28.10.1953, 12.1.1954. Suomen Pienkiinteistöliiton hallitukseen valittiin kuukautta myöhemmin ”mainospäällikkö Verner Lehtonen” Helsingin maalaiskunnasta. HS 24.11.1953. Ajan Mainoksen toimitusjohtajan Verner Lehtosen 50-vuotisuutisessa kerrottiin hänen istuneen Suomen Pienkiinteistöliiton hallituksessa vuodesta 1950. HS 17.3.1961. Asia pidettiin piilossa jopa yhtiön sisällä. Ajan Mainoksen toimitusjohtajana 1968–89 toiminut Pertti Teinilä olettaa Lehtosen olleen täysin ulkopuolinen ja arvelee SKP:n ostaneen yhtiön 1950-luvun lopulla. Kauppa on toki voitu tehdä. Pertti Teinilä tekijälle puhelimitse 26.2.2020. 1968 SKP suhtautui firmaan kuin omaansa ja aikoi siirtää sinne puolueoimistosta hädettävän vähemmistöläisen Kauko Kilpelän. SKP:n kk:n 8.4.1968 ptk, liitteet 5–10. Elokuun alussa siellä aloittanut Teinilä ei muista miestä, joten komennus ei ilmeisesti toteutunut.

⁷⁰¹ MT 6.10.1973; Länsi-Savo 8.10.1973. Toimisto välitti mainokset NI:n 1967 aloitaneeseen Sputnik-lehteen. SK 1/1967. Sillä oli myös yksinoikeus myydä Suomesta ulkomainoksia Suezin kanavalle. Länsi-Savo 30.4.1975; ESS 3.5.1976. Kd-liikkeen asiakkaista Teinilä tekijälle. Hän oli itsekin ollut mainosmiehenä myös Lomamatkassa. ESS 9.8.1968; US 10.8.1968. Presidentinvaaleissa 1981 Ajan Mainos hoiti Kalevi Kivistön vaalimainonnan. SK 51/1981.

⁷⁰² Ajan Mainoksen toimitusjohtajana 1968–1989 työskennellyt Pertti Ragnar Teinilä (s. 1935) on kotoisin Salosta. Isä oli vasemmistolainen, lukeva merimies. Pojan tie vei pioneereihin, ylioppilaaksi, rakennuksille ja alan liittoon, Sirola-opistoon, Kulttuuritalon talkoisiin ja Yhteiskunnalliseen korkeakouluun, joka muutti opintojen aikana yliopistoksi Tampereelle. 1965 valmistunut YTM työskenteli jo opintojen aikana mainostoimittajana. Hän pelasi lentopalloa SM-pronssitasolla Koiton Riennossa. Liikemiesvainusta kertonee se, että seuran nimi muuttui Lada-mallin mukaan Eliteksi, jotta sponsoriksi saatiin Konela. Siellä oli töissä Sirolan aikainen huonetoveri Eero Tuominen, jonka kanssa asia juonittiin. Tämän vähemmistöläisyyttä Teinilä ei jakanut. Sirolan toimintakeromus 1956–57, 9; Sirolan Viesti 1957, 4, 42–44, 59;

hänetkin värväsi tehtävään Armas Vinberg. Teinilästä tuli tappiollisen toimiston saneeraaja, joka kertoo irtisanoneensa 18 työntekijästä 10 heti ensimmäisenä päivänä. Bulevardilla sijainnut kallis toimisto vaihtui edullisempaan kerrostaloon Käpylässä.⁷⁰³ Teinilän mukaan yhtiö tarvitsi aluksi yhä ”*Kulttuuritalon sponsorirahoja*”, mutta pikku hiljaa tulos kääntyi voitolliseksi. 1980-luvun alussa Olavi Kortealho ehdotti yllättäen, että Teinilä lunastaisi yhtiön itselleen. Aluksi puhuttiin yleisellä tasolla, mutta eräänä päivänä Kortealho soitti, tuskaili puolueen rahapulaa ja kysyi, paljonko Teinilä pystyisi maksamaan heti. Kulttuuritalon kassakaapissa säilytetyt osakekirjat vaihtuivat paperikassiin, jossa oli Teinilän mukaan 100 000 markkaa suoraan Alppilan SYP:stä nostettuina. Vuotta hän ei osaa varmaksi vanhoa, mutta arvelee sen olleen 1981 tai 1982. Julkisuuteen kauppaa ei tuotu.⁷⁰⁴

9.3 Leikkuri iskee Kulttuuritalolle

Puoluetalousjaostossa oli jatkanut pääpiirteissään sama joukko 1982 ylimääräisen edustajakokouksen jälkeenkin. Saarinen vaihtui puheenjohtajana Kajanojaan. Mukaan tuli myös Kansasta juuri eläkkeelle jäänyt Armas Vinberg.⁷⁰⁵ Elokuussa 1982 jaostoa täydennettiin kutsumalla jäseneksi Arvo Aalto.⁷⁰⁶ Kuukautta myöhemmin mukaan haluttiin myös vähemmistön johtomies Taisto Sinisalo ja aaltolaisiin kuulunut Heljä Tammissola.⁷⁰⁷ Molempien laitojen aktiivipolvi haluttiin kai sitouttaa seniorien jo tuntemiin realiteetteihin. Näin hillittiin tulevia reaktioita.

Kierrettyään aikansa kirjapainoja ja muuta ulkokehää leikkuri iski nyt puolueen ytimeen. SKP:n omaan julkaisutoimintaan varattua määrärahaa supistettaisiin 1983 alusta 28 prosenttia ja puoluetuimiston henkilöstökuluja 18 prosenttia. Syynä olivat edessä hämmöttävä vaalitappio ja puoluetuen kutistuminen. Vaikka vaalisuunnitelmiin oli kirjattu väkinäisesti tavoitteeksi jopa yksi lisäpaikka, talousmiehet varautuivat uuteen viiden paikan menetykseen. Sekin osoittautui lopulta raskaasti alimitoitetuksi.⁷⁰⁸ Ensi merkkeinä tulevasta SKP oli jo kesällä jättänyt julkaisematta ylimääräisestä edustajakokouksesta perinteisen kokouskirjusen.⁷⁰⁹ Kursseista ja seminaareista oli

osumat HS:n digitoitujen vuosikertojen haussa, mm. HS 1.9.1962; HS 2.9.1963; HS 8.8.1968; HS 21.10.1972 ; Teinilä tekijälle puhelimitse 26.2.2020.

⁷⁰³ Yksi irtisanotuista oli graafikkolegenda Aleksander Lindeberg (1917–2015), joka ehti työskennellä yhtiössä vain 1966–68. Teinilä tekijälle; Ylimartimo, 89. Lindebergin cv: Ylimartimo passim. Lindeberg ei ollut SKP:n jäsen, mutta hänellä oli vahvoja vasemmistosympatioita. Irina Lindeberg (tytär, 1974 alkaen SKP:n kv osastolla) tekijälle. Ajan Mainoksen osoitteista mm. HS 9.4.1972 ja HS 20.5.1973 (ilm.) Teinilän mukaan Pohjolankatu 48:n kolmesta kerroksesta kaksi oli toimistoina ja kolmannessa asui hänen perheensä.

⁷⁰⁴ Teinilä tekijälle. Ydinasiasta on vain hänen kertomansa, mutta 84-vuotiaan muisti vaikuttaa muiden, tarkistettavissa olevien yksityiskohtien perusteella hyvin tarkalta. Julkisuudessa Teinilä esiintyi yhtiön omistajana jo aiemmin. ”*Ajan Mainos Oy:n toimitusjohtaja ja omistaja on edelleen yhteiskuntatieteiden maisteri Pertti Teinilä.*” Maaseudun Tulevaisuus 18.1.1973. Teinilä myi yhtiön eteenpäin 1989 ja ehti sen jälkeen välittää rakennuksille ulkomaista työvoimaa ja markkinoida Vuokatin Katinkullan lomaosakkeita. Hän vetäytyi eläkkeelle 60-vuotiaana 1995. Teinilä tekijälle; HS 6.11.1989, 11.11.1990 ja 8.7.1991.

⁷⁰⁵ SKP:n kk:n ptk 4.–5.6.1982 ja liite 9. Sekä Vinbergin että Vikmanin nimet oli kirjoitettu jostakin syystä w-kirjaimella.

⁷⁰⁶ SKP:n siht. ptk 9.8.1982 ja liite 4; SKP:n pol. tmk:n ptk 11.8.1982. KaA. Samassa poliittisen toimikunnan kokouksessa oli määrä puida Kansan- ja Haka-yhtiön asioita, joita esittelemään oli kutsuttu Jaakko Aalto.

⁷⁰⁷ SKP:n siht. ptk 24.9.1982. KaA.

⁷⁰⁸ SKP:n puol.tal.jaoston ehdotus 22.9.1982: SKP:n siht. ptk 24.9.1982 ja liite 2; SKP:n pol tmk:n ptk 1.10.1982. KaA.

⁷⁰⁹ SKP:n siht. ptk 18.6.1982 ja liite 2, 22.6.1982, 10.9.1982 ja liite 5. KaA. Vähemmistöläinen toimitsija Petteri Baer protestoi menettelyä. Hänen mukaansa Björkbacka oli perustellut ratkaisua sillä, että nurkissa lojui yhä kokouksesta laadittuja Päivän Postin erikoisnumeroitakin. Taustalla saattoi olla enemmistön ideologista vieroksuntaa kolmaslinjalaisia asiakirjoja kohtaan. Varovaisuutta arvatenkin lisäsi myös käynnissä oleva jupakka edelliskokouksen painatteen kuluista. Lisää edempänä.

nipistetty pitkin vuotta, ja syksyllä ryhdyttiin rajoittamaan henkilökunnan matka-, puhelin- ja monistuskuluja.⁷¹⁰

Syyskuun alussa pääsihteeri Aalto toi sihteeristöön suunnitelman, johon sisältyi ensimmäistä kertaa 14 vuoteen väen vähennyksiä.⁷¹¹ Tiedotusosasto ja valistusosasto yhdistettäisiin. Puoluetoimistossa työskenteli vakituisesti 21 toimitsijaa, 7 konttoristia, 2 siivoojaa sekä 4 Kommunisti-lehden ja sen kansainvälisen liitteen toimittajaa. Määräaikaisiksi toimitsijoiksi oli palkattu lisäksi Leevi Lehto ja Juhani Ruotsalo. Nyt aiottiin karsia yhteensä kahdeksan työpaikkaa eli kuusi vakituista ja molemmat pätkätöyläiset. Tässä vaiheessa puhuttiin vielä eläkejärjestelyistä ja toisiin tehtäviin siirroista.⁷¹² Taloudenpitoa koskevissa kiistoissa perinteinen leirijako ei ollut aina säilynyt, mutta nyt vastustamaan asettui vain vähemmistö.⁷¹³ Vakituisten irtisanottavien määrä supistui lopulta kolmeen, sillä puoluetoimistossa oli vapaaehtoisiakin lähtijöitä. Poliittisen toimikunnan sihteeri Eino Leino meni Työväen Kuntoliittoon. Säästölistoja valmistelemassa ollut Juhani Mikkonen siirtyi Kansaan. Häntä oli Aallon myöhemmän kertoman mukaan valmennettu Kortealhon sijaiseksi, mutta parempi palkka ja laveampi työnkuva houkuttelivat.⁷¹⁴ Meteli nousi siitä, että Mikkoselle haluttiin irtisanomisista huolimatta seuraaja talon ulkopuolelta. Enemmistön läpi ruhjoma valinta oli Jorma Sorvari.⁷¹⁵ Käytännössä hän tuli puolueen omasta PTS-toimistosta (Feximasta), kuten Mikkonenkin, mutta sitä ei voinut kertoa. Myös eläkkeelle jääneelle kirjanpitäjälle Anne-Liisa Mikkolalle valittiin seuraaja, merkonomi Leena Ritola.⁷¹⁶ Tämän aika jäi kuitenkin muutama kuukauteen. Ritola siirtyi Kansan Keskus-Kassaan. Tilalle uudeksi pääkirjanpitäjäksi ja toimistopäälliköksi tuli Marja Koskinen, jonka aviomies Heikki Koskinen oli Kansan Keskus-Kassan toiminnanjohtaja. Marja Koskiselle siirrettiin järjestöosastolta uusina vastuualueina arkiston ja kirjaamon johto. Samassa yhteydessä siivoojaksi ja tilapäislähetiksi palkattiin 18-vuotias iltalukiolainen nimeltä Riitta Ritola. Sukurakkaan nimityspaketin perimmäinen tarkoitus oli kai keskittää talousasioita luotetuille enemmistöläisille.⁷¹⁷

Säästöjen lisäksi tunnelmia kiristi Lapin piirin tilanne. Keskuskomitea erotti joulukuussa vähemmistöön kallistuneen piirisihteerin, tässä vaiheessa yhä Kajanojan tuella.⁷¹⁸ Painotalo Yhteistyön vaikeudetkaan eivät olleet ohi. Idänkaupasta saaduilla tuloilla oli totuttu subventoimaan oman väen painolaskuja, mutta ne eivät riittäneet massiivisen velkataakan hoitoon. Lisätulojen

⁷¹⁰ SKP:n siht. ptk 15.1.1982, 22.1.1982, 17.9.1982 ja liite 7, 24.9.1982, 8.10.1982 ja liite 4, 22.10.1982 ja liite 4, 14.1.1983 ja liitteet 3–4, 21.1.1983 ja liite 2. KaA.

⁷¹¹ Konttoripalvelut oli 1968 yhdistetty SKDL:n kanssa. Muutamia toimitsijoita siirrettiin muualle puolueriitaan liittyvistä syistä. SKP:n palkkalistoilta lähti kolme konttoristia. SKP:n kk:n 8.4.1968 ptk, liitteet 5–10; SKP:n 15. edk:n ptk 1969, liite 10. KaA.

⁷¹² SKP:n siht. ptk 3.9.1982, 10.9.1982 ja liite 17, 17.9.1982, 24.9.1982 ja liite 2, 22.10.1982 ja liite 3, 29.10.1982. Pol. toimikunnalle asiaa esittelivät Kortealho ja Mikkonen. SKP:n pol. tmk:n ptk 8.9.1982, 15.9.1982, 29.9.1982 ja liite 5, 3.11.1982. Kk hyväksyi budjetin joulukuussa. SKP:n kk:n ptk 12.12.1982, liitteet 6–7, 11–15, 17, 19 ja 21–29. KaA.

⁷¹³ SKP:n siht. ptk 24.9.1982 ja liite 3. Edellistalven kiistassa ay-osaston kurssin maksamisesta kirveslinjalainen ay-väki ja vähemmistö olivat löytäneet toisensa ja vastaan oli kv osaston Poikolainen. SKP:n siht. ptk 5.3.1982 ja liite 11. KaA.

⁷¹⁴ SKP:n kk:n ptk 12.12.1982, liitteet 6 ja 7. Tuskallinen lähtijöiden valikointi annettiin lopulta kolmikolle Aalto, Kajanoja ja Sinisalo. SKP:n siht. ptk 27.8.1982, 24.9.1982, 11.11.1982, 25.11.1982, 3.12.1982 ja liite 3; SKP:n pol. tmk:n ptk 29.9.1982, 1.12.1982 ja 8.12.1982; SKP:n kk:n ptk 12.12.1982, liitteet 24–29. KaA.

⁷¹⁵ SKP:n siht. ptk 30.9.1982 ja liite 4; SKP:n kk:n ptk 1.10.1982 ja liite 24. KaA. Sekä Mikkonen että Sorvari olivat opiskelleet Turun yliopistossa matematiikkaa ja Mikkonen oli ollut siellä tuntiopettajanakin. SKP:n siht. ptk 30.10.1981 ja liite 5. KaA.

⁷¹⁶ SKP:n sihteeristön ptk 11.11.1982 (eli liitettä); SKP:n pol. tmk:n ptk 24.11.1982; SKP:n sihteeristön ptk 25.2.1983 ja liitteet 5–6; SKP:n pol. tmk:n ptk 2.3.1983. KaA. Koskinen oli SKP:n talousväelle jo perinteiseen tapaan opiskellut Turussa, tosin ei yliopistolla, vaan kauppaopistossa.

⁷¹⁷ SKP:n sihteeristön ptk 25.2.1983 ja liitteet 5–6; SKP:n pol. tmk:n ptk 2.3.1983. KaA.

⁷¹⁸ SKP:n pol. tmk:n ptk 29.8.1982 ja liite 6; SKP:n kk:n ptk 12.12.1982. KaA.

hankkimiseksi päätettiin etsiä ulkopuolisia asiakkaita kotimaasta. Strategian laatinut konsultti kehotti lisäämään markkinointia ja tehostamaan toimintaa mm. henkilökunnan asennemuokkauksella. Neuvot olivat ideologisesti tulenarkoja. Tuloksia jouduttaisiin vähintäänkin odottelemaan.⁷¹⁹

SKP etsi tuloksetta uudelleen apua Feximalta, mutta sen tilanne oli huonontunut vuoden 1982 aikana jyrkästi. Takana oli vuoristorata, joka muistutti Korean sodan aikaista. Pitkään taantumassa maannut Suomen talous oli lähtenyt 1979 muiden länsimaiden tavoin nousuun, jota on luonnehdittu voimakkaimmaksi koko toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.⁷²⁰ Se ei Suomessa taittunut edes toiseen öljykriisiin, vaan sai idänkaupan vaihtoautomatiikan ansiosta päinvastoin vetoapua. Feximan liikevaihto oli 1981 yli kaksinkertaistunut. Yhtiö olikin palkannut runsaasti uutta väkeä ja laajentanut toimintaansa rakennustarvikealalla. Kysyntä olisi jatkunut, mutta huoli idänkaupan epätasapainosta oli saanut Lisenssiviraston lyömään 1982 liinat kiinni. Tavaraa oli viety jo enemmän kuin öljy oli kallistunut, minkä lisäksi sen maailmanmarkkinahinta oli kääntynyt taas laskuun. Vientilisenssejään jäivät kaipailemaan niin Fexima kuin Yhteistyökin. Feximalla oli jumissa syksyllä 1981 jo valmiiksi sovittu muoviputkitekhtaan rakennusurakka Moskovaan. Kokonaishinta oli 19,5 miljoonaa ruplaa. Apua aneltiin niin puolueelta kuin neuvostohallitukseltakin.⁷²¹ Vuoteen 1982 osui muitakin vastoinkäymisiä. Feximan Etelä-Pohjanmaalta ostaman rakennusliike Sutisen & Vatasen jo aiemmin tekemistä urakoista lankesi reklamaatioiden vuoksi 4 miljoonan markan lasku. Valuuttakurssien muutoksistakin koitui 1,1 miljoonan markan menetykset. Projektivienti oli seisahduttanut kuin seinään, ja muutkin sektorit yskähtelivät. Henkilöstökulut sen sijaan juoksivat peräti 60 prosenttia edellisvuotta suurempina. Juuri pestattua lisäväkeä oli irtisanottava. Liikevaihto putosi lähes 900 miljoonasta markasta taas 500 miljoonan tuntumaan, reaaliarvo vielä alemmas. Tulos valahti lähes 9 miljoonaa markkaa tappiolle.⁷²²

Tapahtunut oli terveellinen muistutus siitä, että säännelystä idänkaupasta elävä yhtiö oli riippuvainen molempien maiden viranomaisista. Kaupan tasapainoa valvovan viraston täytyi väijäämättä kajota jonkun etuihin, eikä kohteen valikoitumisesta voi ilman lähempää tutkimusta sanoa kovin painavaa. Jo valmiin tehdaskaupan peruminen lienee kuitenkin poikkeuksellista. Oliko SKP:n vientiyhtiö nyt erityistarkkailussa? Suomessa tapahtunut presidentinvaihdos ja sitä seurannut yleinen ilmapiirin muutos saattoivat horjuttaa idänpoliittisin perustein saatuja asemia. Ainakin Supon johdon asenne idänkaupan välikäsiin oli lähtökohtaisesti epäluuloinen.⁷²³ Asiaan ei tosin ehtinyt vielä vaikuttaa Andropovin valtaantulon jälkeinen kurikampanja, jonka myöhäisenä heijastumana Koivisto ja Supo kovistelivat 1984–85 Suomen vientiyhtiöitä.⁷²⁴ SKP:n poliittinen painoarvo kutistui merkittävästi viimeistään talvella 1982–83 SKDL:n pudotessa hallituksesta ja hävitessä vaalit. Välittömimpiä ja dramaattisimpia seurauksia Feximalle olisi saattanut koitua SKP:n ja NKP:n välien katkeamisesta. Ne olivat jo tulehtuneimmillaan sitten 1960-luvun lopun.

⁷¹⁹ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 24.5.1982, liite ”Luonnos 11.5.1982/EK”; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 7.9.1982, liite 2 ”PTS-suunnitelma”; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 18.10.1982; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 16.11.1982 liitteineen; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 14.3.1983; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 2.5.1983 liitteineen. KaA.

⁷²⁰ Siltala 2018, 282, 287–288.

⁷²¹ Ossian Rinteen päivämätön kirje NI:n ulkomaankaupan l. varaministerille Komaroville ja Jouko Kajanojan 3.6.1983 päivätty saatekirje; ”Joukon” (Nordlund) käsin laadittu kirje Kajanojalle. Kajanojan pj-kokoelma. KaA.

⁷²² Pm 26.10.1982; Pm ”*Valvontatilintarkastuksesta ajalta 1.4.–30.6.1982*”. Kajanojan pj-kokoelma. KaA. Ensin mainittu oli selvästikin laadittu perustelemaan, miksi Feximalta ei heruisi nyt rahaa. Sävy voi olla todellista hälyttävämpi.

⁷²³ ”*Tapainturmelus ja epätoivottava aluskasvillisuus Suomen ja Neuvostoliiton kaupassa oli selvästi rehottamassa yli äyräidensä.*” Feximaa ei toki tässä yhteydessä mainittu, ja päähuomio kohdistui venäläisiin välimiehiin, mutta lupin alla olivat kaikki prosenttipohjaiset välityspalkkiot. Ervasti – Tiitinen, 120–122.

⁷²⁴ Ervasti – Tiitinen, 120–130. Kirjassa on julkaistu kopio 9.1.1985 päiväystä pelisääntömuistiosta, jonka Tiitinen kertoo Koiviston pyynnöstä välittäneen suurten vientiyhtiöiden johdolle. Siihen otettiin jopa kaikkien allekirjoitukset. Samasta jo Suomi 2005, 397 – 398; Suomi 2006, 29, 106–108.

X PUHEENJOHTAJAN JA KASÖÖRIN VAIHDOS

10.1 SKP Kajanojan kaudella 1982–84

Ministerinä vuoden jo ennen puheenjohtajaksi tuloaan toiminut Jouko Kajanoja jatkoi hallituksessa, vaikka häntä tukenut kolmas linja vaati keskittymään puolueen sisäiseen tilaan. Tästä syksyllä 1982 keskuskomiteassa käyty debatti vierotti liittolaiset toisistaan. Äänestystulos myös osoitti, ettei kolmaslinjalaisuudella ollut tulevaisuutta.⁷²⁵

Kajanoja halusi ilmeisen vilpittömästi vetää hallituksessa aiempaa vasemmistolaisempaa linjaa. Paineita siihen kasasi jo Kivistön reaali poliittinen taipuisuus edellisvuoden presidenttipelin yhteydessä. Omia irtiottojaan oli altis tekemään eduskuntaryhmään juuri palannut vähemmistö. Pakkaa sekoitti kuitenkin eniten puolueista ja osin koko Suomestakin riippumaton valuuttapoliittinen myllerrys. Ruotsin uuden hallituksen aavisteltiin devalvoivan, ja Suomen Pankki ehätti ottamaan kilvassa jo pienen varaslähdön. Varmistunut tieto kruunun devalvoimisesta peräti 16 prosentilla pakotti vielä rajumpiin jatkotoimiin. Suomi laski markan arvoa hieman naapuriaan vähemmän, mutta tuki vientiteollisuutta verohuojennuksin.⁷²⁶ Paketti oli vaikeasti myytävissä koko vasemmistolle, joten se sai SDP:n vahtimaan SKDL:n kurinalaisuutta tavallista tarkemmin. Ehdotus ei silti läpäissyt sen paremmin eduskuntaryhmää kuin kumpaakaan SKP:n perinteisistä leireistä. SKDL oli jo hyvää vauhtia matkalla ulos hallituksesta, kun hätiin hälytettiin Bulgariassa vierailulla ollut Kalevi Kivistö. Hän onnistui kääntämään ratkaisun taakse eduskuntaryhmänsä enemmistöläiset, joten SKDL jäi hallitukseen. Tästä kuitenkin seurasi eräänlainen perustuslaillinen kriisi kd-liikkeen sisällä. SKP:n aikanaan marionetukseen perustaman SKDL:n puheenjohtaja oli nyt käytännössä jyrännyt sekä kommunistisen kollegansa Kajanojan että koko puolueen.⁷²⁷ Oltiin perimmäisten kysymysten äärellä. SKP näki itsensä koko työväenluokan valvutuneena etujoukkona, mutta SKDL:n säännöissä se oli jäsenjärjestö muiden joukossa. SKP:n keskuskomitea piti spontaanin kriisikokouksen ilman kutsua. Enemmistö onnistui siellä kokoamaan rivinsä vielä kerran.⁷²⁸

Maastoon oli kuitenkin jäänyt yksi miina. Sen voi nähdä joko teknisenä työtapaturmana tai syvästi periaatteellisena kysymyksenä. Suurvaltasuhteiden kiristyminen oli synnyttänyt koko Länsi-Euroopassa liikehdintää ydinasevarustelua vastaan. SKP:n sisällä rauhan asia oli harvoja aidosti yhdistäviä. Toiveissa oli myös hyödyntää ulkopuolisten spontaania liikehdintää. Näissä olosuhteissa SKP oli asettunut jo 1981 kampanjoimaan myös puolustusvoimien kotoisia hankintoja vastaan.⁷²⁹ NI:n sotilasjohto taas oli kulissien takana kaipaillut Suomelta uskottavaa puolustusta YYA:n velvoitteiden hoitamiseksi. Suomi päätti siksi aikaistaa jo sovittuja puolustusalan hankintoja. Samalla lievitettiin hitusen idänkaupan epätasapainoa.⁷³⁰ SKP oli kuitenkin sementoinut kantansa. Kohtalokas äänestys koski kuorma-autojen hankintaa Neuvostoliitosta. Lopputuloksena SKDL lähti, ajautui tai tuli sysityksi hallituksesta oppositioon vuoden 1982 viimeisenä päivänä. Syynä oli ensi kertaa

⁷²⁵ Lukemat olivat 27–9. Vähemmistöstä 14 äänesti tyhjää. SKP:n kk:n ptk 1.10.1982 ja liitteet 21–22. KaA. Kapinanpoikanen lienee samalla sinetöinyt sen johtomiesten Ruotsalon ja Lehdon lähdön puolueen leivistä.

⁷²⁶ Suomen Pankin vuosikirja 1982, 4–10 ja erit. 19–22. Ks. myös seuraavat viitteet.

⁷²⁷ Suomi 2005, 236–249, erit. 245–249; Koivisto 1994, 73–85; Pirmes 267–270; Kivistö 2007, 79; SKP:n siht. ptk 8.10.1982, SKP:n pol. tmk:n ptk 6.10. ja 10.10.1982; SKDL:n ek-ryhmän ptk 7.10.1982 (käsit. siirtyi), 12.10.1982 (klo 14.30 ja 15), 14.10.1982, 17.10.1982, 21.10.1982 sekä 16.11. ja 18.11.1982, liitteineen. KaA. Kajanoja piti devalvaatiota suurena käänteinä sekä Suomen että Ruotsin sosialidemokraattien linjassa. Kajanoja 1985, 53–55.

⁷²⁸ SKP:n kk:n ptk 22.10.1982 liitteineen. KaA.; Ruotsalo 2007, 147.

⁷²⁹ Esim. Aalto Kommunistissa 7–8/1981; HY 28.5.1981 ja 17.9.1981; SKDL:n ek-ryhmän ptk 12.11.1981; KT 13.11.81, 14.11.81. Asiasta oli painatettu jopa lentolehtisiä. SKP:n siht. ptk 20.0.1982. KaA.

⁷³⁰ Suomi 2005, 78–80. Samantapaista YYA-ajattelua esiintyi myös SKP:n vähemmistössä. Suomi 2005, 195. Se oli sukua Hämeen Yhteistyössä jo 1971 käydyille debatille, jonka käynnisti aseistakieltäytyjiä armeijaan patistellut Esko-Juhani Tennilä. Vartiainen, 77 (viitteineen).

idänkaupan tuote-erä. Tapahtumien kulkua ja eri tahojen motiiveja on arvuuteltu vuosikymmeniä. Hallituspaikkaa olivat mitä ilmeisimmin yrittäneet pelastaa presidentti, hänen luottomiehensä Kalevi Kivistö sekä Arvo Aalto. Vastapuolella olivat keskenään hyvin erilaisista syistä pääministeri Kalevi Sorsa ja muu SDP, Kajanoja, eduskuntaryhmän vetäjä Veikko Saarto, SKP:n vähemmistö, kolmaslinjalaiset ja rauhanliikkeessä aktiiviset enemmistönkin feministit.⁷³¹

Ulosmarssi ei auttanut. Kyselytutkimuksen mukaan 2/3 SKDL:n kannattajista piti hallituksesta lähtöä huonona ratkaisuna.⁷³² Maaliskuun 1983 eduskuntavaaleissa SKDL menetti yli 100 000 ääntä, kahdeksan paikkaa ja lähes kolme miljoonaa markkaa vuotuista puolue- ja lehdistötukea.⁷³³ Välittömänä seurauksena Kansan Uutiset vähensi väkeä ja ilmestymiskertansa kuuteen viikossa. Aluksi puhuttiin jopa viidestä.⁷³⁴

Kajanoja pyrki katastrofin keskellä yhdistämään osapuolet ja paikkaamaan taloutta nojautumalla jo toistakymmentä vuotta vanhaan suunnitelmaan ns. lehdistöratkaisusta. SKP:lle perustettaisiin uusi, yhteinen pää-äänenkannattaja. Ajatus oli, että osapuolet lukisivat rakentavasti samaa lehteä eivätkä sättisi toisiaan omissaan. Kyse oli myös yrityksestä saada emopuolueen käyttöön ne NKP:n tukirahat, jotka nyt hupenivat vähemmistön Tiedonantajaan. Lehtihankkeella oli mitä ilmeisimmin myös NKP:n tuki, sillä vähemmistö ei asettunut keskuskomiteassa vastustamaan päätöksen ydinkohtaa. Sen mukaan yksipäiväisenä 1984 alusta aloittava uusi lehti muuttuisi kevään edustajakokouksessa nelipäiväiseksi, ja siihen yhdistyisi Tiedonantaja.⁷³⁵ Toiveissa oli, että jännitteitä vähentäisi oppositioasema. Eduskuntaryhmä eheytyi toukokuun 1983 alussa, kun siihen palasivat omalle listalleen Lapissa sysitty Esko-Juhani Tennilä ja hänen kohteluun protestoinut muu vähemmistö.⁷³⁶

Talven 1983–84 aikana Kajanojan ja muun enemmistön välit muuttuivat kitkaisemmiksi, ja puheenjohtaja alkoi liukua kohti vähemmistöä. Kevään edustajakokouksesta alettiin odottaa voimainkoitosta. Sundholmin mukaan enemmistö oli valmistautunut siihen jo kesällä 1983, jolloin puolueeseen liittyi sen hallitsemassa piirijärjestöissä kesken lomakauden epäilyttävän paljon uusia jäseniä.⁷³⁷ Edustajakokouksen lähestyessä vähemmistökin alkoi pyristellä irti lehdistöratkaisusta. Se vetosi siihen, etteivät enemmistön hallitsemat lehdet olleet muuttaneet linjaansa, kuten päätöksessä oli edellytetty. NKP ilmaisi julkisen tukensa Kajanojalle ja verhotun tuomionsa Aallolle. Se ei lannistanut, pikemminkin päinvastoin.⁷³⁸

⁷³¹ Suomi 2005, 259–265; Koivisto 1994, 85–90; Pimes 270–273; Kivistö 2007, 79–80; Ruotsalo 2007, 147; SKDL:n ek-ryhmän ptk 11.11.1982 (klo 15), 25.11.1982, 7.12.1982, 28.12.1982, 29.12.1982 liitteineen. Eriävän mielipiteen jättivät kirjallisesti Arvo Kemppainen ja Mikko Ekorre. Kemppainen protestoi sitä, ettei asian fataalius ollut tiedossa. Ekorre ilmaisi huolensa oppositiokauden kestosta. SKP:n pol. tmk 30.12.1982 ja liite. KaA. Aallon muistelmissa oppositioon lähtö ohitettiin muutamalla yleisluontoisella virkkeellä. Aalto 1988, 228.

⁷³² Aikavälillä 12.–26.1.1983 tehtyyn tiedusteluun viitataan SKDL:n eduskuntaryhmän sihteerin Erkki Virkkusen (myöh. Snellman) 17.11.1983 päivätyssä muistiossa. Muistion mukaan samanlainen tulos oli HS:n 18.–25.2.1983 teettämässä gallupissa. SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 24.11.1983 liitteineen. KaA.

⁷³³ Vaalitulokset: Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1983, 402–405. Rahat: Voitto Saarisen (V.S.) 24.5.1983 päivätty muistio ”Vuoden 1983 arvioidut valtiontuet”. DKL K2. KaA. SKDL:n äänestäjiä arveltiin valuneen SMP:lle, SDP:lle ja ja Vihreille. Vuoto kahdelle jälkimmäiselle jatkui eduskuntaryhmän johdon arvion mukaan vaalien jälkeenkin. SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 17.11.1983 ja 24.11.1983 ja sen liite ”E.V.17.11.83 Muutamia ajatuksia kannatuskuvioista”. KaA.

⁷³⁴ SKP:n pol. tmk 23.3.1983 ptk ja liite 2; SKP:n kk:n 26.3.1983 ptk ja liite 9. KU:n myöhemmät budjettiluvut ja Erkki Peltosen selostus tilanteesta SKP:n kk:n ptk 10. –11.9.1983 ja 19.11.1983 liitteineen. KaA.

⁷³⁵ Kuten jo todettiin, kirjoittajan hallussa on laajempi, toivottavasti väitöskirjaksi päätyvä käsikirjoitus SKP:n lehdistöratkaisusta.

⁷³⁶ SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 3.5. ja 5.5.1983. KaA. Vähemmistö saneli pahaenteisesti heti varaumansa.

⁷³⁷ Sundholm 2014, 85–90. Vastaavia syytöksiä oli esitetty jo esim. 1973 SKP:n sihteeristön käsitellessä pioneeriliiton valtakamppailua. SKP:n siht. ptk 6.4.1973 ja liitteet.

⁷³⁸ Sundholm 2014, 117–122; Suomi 2005, 597–599.

Vaalitappio ja sitä edeltänyt ulosmarssi hallituksesta muuttivat SKDL:n aseman poliittisessa kentässä pysyvästi. Siitä oli tullut enintään keskisuuri puolue, jota ei riitaisuutensa vuoksi edes vakavasti harkittu hallitukseen. Uusi presidentti oli toki kiittolisuudenvelassa ainakin Kivistölle, mutta vaikutusvalta päivänpolitiikassa vaihtui 1984 maaherran virkaan. Ehkä merkittävintä oli yleisen ilmapiirin muutos. Enemmistöhallitusta saattoi jo hahmotella ilman maata pienin katkoksin puoli vuosisataa hallinnutta SDP:n ja Keskustan liittoumaa. SKDL ei ehkä tajunnut olleensa mukana vain sen sivujuonteena, hieman kuten vähemmistö- ja virkamieshallituksetkin.⁷³⁹

SKDL:n uusimpien hallituskausien aikana (1966–70, 1970–71, 1975–76 ja 1977–82) yhteiskunta oli ensin politisoitunut äärimmilleen ja kokenut sitten vastavaikutuksen. Puolueiden arvostus oli nyt aallonpohjassa ja vaalien 1983 suurvoittaja rötösherrajahdilla ratsastanut SMP. Sattumaa tai ei, sen tultua hallitukseen puolueiden lievejärjestöjen avustukset kutistuivat tuntuvasti. SKDL:n vuotuinen potti putosi 1982–84 yli 18 miljoonasta nykyyeurosta alle 15 miljoonaan. Prosenteissa pudotus oli lähes 18. Leikkaus ei kohdistunut ensisijaisesti SKDL:n rahoihin. Se pysyi laajan järjestöverkkonsa ansiosta kolmen suurimman rahansaajan joukossa aina vuosikymmenen loppuun. Kd-leirin käytöstä oli silti pysyvästi poistunut 3,2 miljoonaa nykyyeuroa vuodessa.⁷⁴⁰

10.2 Pessin kuolema - häiriö kansainvälisessä maksuliikenteessä

SKP:n sisäinen tasapaino oli horjahtanut jo marraskuussa 1983 hankalimmalla mahdollisella hetkellä. Ville Pessi kuoli. Muulle Suomelle vainaja oli jo haalistunut historian lehti. Ulospäin näkyvä rooli pääsihteerinä oli päättynyt lähes 15 vuotta aiemmin. Henkilönäkin Pessi oli ollut vähemmän räiskyvä kuin aikakauden kilpailevat puoluesihteerit Väinö Leskisen ja Arvo Korsimo. SKP:n sisällä tilanne oli täysin toinen. Pessi oli puoluejohdon viimeinen silta yhä jakautumattoman liikkeen päiviin. Neuvostoliitossa hän oli saavuttanut jo vuosikymmeniä sitten täysin ainutkertaisen aseman.⁷⁴¹

SKP:n pääsihteerin ja puheenjohtajan keskinäinen hierarkia ei tullut puolueen säännöissä koskaan määritellyksi. Pääsihteerin tosin mainittiin niissä ensin. Käytännössä asia vaihteli ajan, henkilöiden ja puolueen ulkopuolistenkin virtausten mukaan.⁷⁴² Ydinjohto oli aidosti kollektiivinen. SKP:n vanhan vallan aikana 1944–66 vankila- ja neuvostokokemusten yhdistämä joukko onnistui yksissä tuumin ja neuvostotoverien tuella karistamaan keskuudestaan ne taustaltaan erilaiset tahot, joiden karisma ja kansansuosio olisivat voineet synnyttää yhden johtajan mallin.⁷⁴³ Jäljelle jääneet pitivät toisensa kurissa. Puheenjohtaja Aimo Aaltonen saattoi olla hallitseva persoona omien parissa, mutta yhteyttä

⁷³⁹ Punamulta oli 1937–87 runkona 42 hallituksesta 25:ssä ja ajallisesti ylivoimaisen valtaosan. SKDL oli mukana 1945–48, 1966–70, 1970–71, 1975–76 ja 1977–82 eli yhteensä alle 14 vuoden ajan. Suomen hallitukset aikajärjestyksessä. vn.fi.

⁷⁴⁰ Venho 1992, 111. SKDL:n saama välillinen tuki oli hänen tutkimanaan aikana 1981–90 suurimmillaan 1982 eli viimeisenä hallitusvuonna 18,1 miljoonaa nykyyeuroa. Se putosi 1983 jo 17,3 miljoonaan ja 1984 14,9 miljoonaan. Tämän jälkeen summa stabiloitui 1985–88 vajaan 14 miljoonaan ja putosi 1990 12,7 miljoonaan. SKDL pysyi Venhon mukaan kolmanneksi suurimpana avunsaajana SDP:n ja Keskustan jälkeen muun muassa siksi, että sillä oli loma- ja virkistysjärjestöjä. Kokoomuksen osuus jäi 1990 kolmen hallitusvuoden jälkeenkin lähes neljännestä pienemmäksi.

⁷⁴¹ Rentola 1994b. Taustasta: Rentola 1994, passim, erit. 465 alkaen; Rentola 1997, passim; Leppänen 1999, 139–147; Soukola 2001 (kansallisbiog.).

⁷⁴² Puheenjohtaja mainittiin valinnoissa ennen pääsihteerä 1944 ja 1945 (”sihteerä”). 1948 ensimmäisenä tuli pääsihteerä, 1951 puheenjohtajat. 1954 palattiin normaaliin. SKP:n VII ja VIII edk:n pt:t 1945 ja 1948; SKP:n kk:n ptk 5.11. 1951, 5.10.1954 (b), 18.4.1960, 15.4.1963, 1.2.1966, 6.4.1969, 14.2.1970, 2.4.1972, 18.5.1975, 3.6.1978, 24.5.1981, 15.5.1982, 27.5.1984 ja 23.3.1985; SKP:n XI edk:n 1957 ptk (vain ilmoitus valinnoista, kk:n oma ptk 2.6.1957 puuttuu). KaA.

⁷⁴³ Kyseeseen tulivat lähinnä Yrjö Leino (1987–1961) ja Mauri Ryömä (1911–58). Vastaavasta asemasta luopui itse jo aiemmin Arvo Poika Tuominen (1894–1981). Leinosta: Rentola 1997, 17–32; O. Leino 1973, 201–224. Taustasta: Rentola 1994, passim. Ryömän kriisistä 1956–58: Laaksonen 1990, 27–37, 50–65; Paastela 1992, 338–343; Vuoristo 1979, 37–107, 137–141 (vain julk. lähteistä). Elämäkertoissa sivuten: Kalemaa 1989 ja 1992, passim; Torninoja-Latola 2017, passim. Tuomisen lähtö: Rentola 1994, 85–165; Rajala – Rautkallio 127–214. Oma: Tuominen 1956b, 382–393.

itään hoiti jo 1946 alkaen hiljainen ja kuuliainen Pessi. Oman mausteensa toi sovitteluva ja sanavalmis Hertta Kuusinen, jolla oli kevääseen 1964 asti oma rinnakkaiskanava Moskovaan isänsä kautta.⁷⁴⁴

SKP:n vallanvaihdoksessa 1966 Pessin asema idänsuhteiden oraakkelinä vahvistui entisestään. Kun hänkin keväällä 1969 jäi sivuun, koko asetelma uhkasi järkkäyä. Katkosta menneeseen korosti se, että Hertta Kuusinen valittiin vielä samana kesänä johtamaan Itä-Berliinissä päämajaansa pitänyttä naisten maailmanliittoa.⁷⁴⁵ Sovintosopimuksen yhteydessä 1970 tehtiin vaivihkaa protokollaarinen muutos, jolla puheenjohtajasta seuraavaksi nostettiin varapuheenjohtaja: vähemmistön Taisto Sinisalo. Uusi pääsihteeri Arvo Aalto tuli hierarkiassa vasta kolmantena.⁷⁴⁶ Pessi ylläpiti Moskovan-yhteyksiään nyt kansainvälisen jaoston puheenjohtajana.⁷⁴⁷ NKP:n silmissä hän taisi edelleen olla ykkösmies.

Pessin tasapainoilu SKP:n riidassa päättyi syksyllä 1968 ja vielä selvemmin syksyllä 1971. Rooli pysyi silti sovitteluva ja keskustelusuhde auki.⁷⁴⁸ Enemmistöläiset suhtautuivat Pessiin aivan toisin kuin vaikkapa Aimo Aaltoseen.⁷⁴⁹ Pessi osasi yhä hienovaraisesti johdatella nuorempiaan asioissa, joiden merkitys NKP:n kannalta oli suuri. Hän esitti jo 1971 vuosikymmenen päähän kantaneen analyysin UKK:n seuraajan valinnasta.⁷⁵⁰ 1980 Pessi käänsi kurssin muotoiltaessa puolueen kantaa Afganistanin miehitykseen ja jyräsi kv osastoa johtaneen Olavi Poikolaisen.⁷⁵¹ Pessin valinta SKP:n kunniapuheenjohtajaksi 1972 oli johtanut välillisesti siihen, että hänet kutsuttiin 1974–81 myös poliittisen toimikunnan kokouksiin.⁷⁵² Pessi oli NKP:n silmät, korvat ja tarvittaessa suukin. Vaikutusta tehosti se, että useimmat kai ainakin aavistivat sen. Näkyvät tehtävät päättyivät eri syistä 1981–82, mutta kulissien takainen jatkui kuolemaan asti.⁷⁵³ Jakajan kädet pelasivat.

Akuutti kysymys vaatikin välitöntä ratkaisua. Kuka saisi kunnian vastaanottaa NKP:n talousavun? Pessi oli ehtinyt hoitaa rahaliikennettä yhtäjaksoisesti lähes 40 vuoden ajan, mutta aivan ainoa lajissaan hän ei ollut. KRP:n yhteenvedon mukaan SKP:n ja myöhemmän SKP(y):n edustajat

⁷⁴⁴ Rentola 1994 (b); Rentola 1997, passim.

⁷⁴⁵ HS 20.6.1969. Ajoitus oli NKP:ltä joko suuri erhe tai tietoinen yritys heikentää SKP:n enemmistöä.

⁷⁴⁶ Oiva Lehdon myöhempi viittaus asiaan. Kukaan ei kiistänyt. SKP:n siht. ptk 18.4.1980 ja liite 2. KaA.

⁷⁴⁷ SKP:n kk:n ptk 14.2.1970 ja sen johtoon SKP:n kk:n ptk 21.–22.3.1970. KaA. Pesti jatkui aina vuoteen 1982.

⁷⁴⁸ Leppänen pitää rajana Tšhekkoslovakian miehitystä. Leppänen 1999, 147. Kujalan myöhemmin käsiinsä samaa neuvostoaineisto aineisto antaa monisysteemisen kuvan. Kujala 2013, passim, erit. 321–322.

⁷⁴⁹ Pessin arvovaltaa lisäsi 1972 tapahtunut valinta kunniapuheenjohtajaksi, vaikka siihen tapahtumahetkellä liittyi piikittelyäkin. SKP:n 16. edk 1972 ptk; SKP:n kk:n ptk 2.4.1972. Puolueriitaa hän yritti liennyttää kirjoittamalla kaksikin puolijulkista kirjettä. Ensimmäinen vesittyi, koska allekirjoittajiksi kelpuutettiin myös vähemmistön nuorempaa polvea. SKP:n kk:n ptk 24.10.1971 ja numeroimaton liite. Jälkimmäinen koski jäsenhakemusten jarruttamista piirijärjestöissä ja johti tuloksiin. SKP:n siht. ptk 31.8.1979 ja liite 5, 28.9.1979 ja liitteet 3–4; SKP:n kk:n ptk 5.10.1979 ja liitteet 6, 8, 13–14, 16, 24–27. Aivan toisenlainen oli Aimo Aaltosen kirjeeksi ristitty purkaus, jossa puolueveteraanit moittivat Arne Saarista tämän SKP:n historian tulkintoista. Raju oli vastaanottokin. SKP:n kk:n ptk 19.3.1980 ja liitteet 32–37. Pessin kaltaista kunnioitusta nautti vielä 1986 enemmistön parissa Toivo Karvonen. SKP:n kk:n ptk 23.–24.11.1986 ptk. KaA.

⁷⁵⁰ SKP:n siht. ptk 9.3.1971 ja numeroimaton liite. KaA. Pessi varoitteli Koivistosta ja korosti idänsuhteita. Hän uskoi presidentin seuloutuvan Kepun, SDP:n ja SKDL:n yhteispelillä.

⁷⁵¹ SKP:n siht. ptk 31.8.1979 ja liite 5, 28.9.1979 ja liitteet 3–4; SKP:n kk:n ptk 5.10.1979 ja liitteet 6, 8, 13–14, 16, 24–27. SKP:n siht. ptk 3.1.1980, 4.1.1980 ja liitteet 3–5, 9.1.1980 ja liitteet 2–3; SKP:n pol. tmk:n ptk 4.1.1980; SKP:n kk:n ptk 19.3.1980 ja liitteet 16–17. KaA.

⁷⁵² SKP:n siht. ptk 22.1.1970 ja 29.1.1974. KaA. Vähemmistön Oiva Lehdon ehdotus koski muodollisesti molempia kunniapuheenjohtajia, mutta Hertta Kuusinen oli jo kuolemansairas. Kansan Arkiston elämäkerta. kansanarkisto.fi.

⁷⁵³ Enemmistö uskaltautui 1981 torjumaan Pessin osallistumisoikeuden poliittisen toimikunnan kokouksiin nousevan kykynsä Jouko Kajanojan rohkaisemana. Ironista kyllä, hänkin oli siellä vain ministerin työnsä vuoksi kutsuttuna. SKP:n pol. tmk:n ptk 30.12.1981. Syrjään vetäytymistä lykkäsi osassa tehtäviä se, etteivät Pessin itselleen esittämät seuraajat kelvanneet enemmistölle, Ylen ohjelmauuvostoon hän tarjosi Urho Jokista. SKP:n pol. tmk:n ptk 7.1.1981 ja liite 4. Kansainvälisen jaoston johtoon Pessi keväällä 1982 yhä valittiin, mutta vaihdettiin syksyllä Taisto Sinisaloon vähemmistön vaatimuksesta (ehkä omastaan). SKP:n kk:n ptk 21.–22.8.1982 ja liite 33. KaA.

vastaanottivat 1970-90 runsaat 130 miljoonaa markkaa, jotka jakaantuivat kuittaajan mukaan seuraavasti:

Ville Pessi vuosina 1970-83:	63 061 292, 70 mk
Olavi Kortealho vuosina 1970-71:	3 707 769, 00 mk*
Toivo Karvonen vuonna 1973:	392 000, 00 mk*
Taisto Sinisalo vuosina 1971-88:	53 784 191, 90 mk
Jouko Kajanoja vuosina 1988-89:	6 484 955, 00 mk
Yrjö Hakanen vuonna 1990:	2 828 307, 00 mk

Yhteensä: 130 258 515, 60 mk

*Karvonen ja Kortealho esiintyvät KRP:n yhteenvedossa vain sukunimellään, mutta erehtymisen vaaraa ei juuri liene. Karvonen olisi teoriassa voinut olla puoliso Helmikin. Summa on voinut ehkä mennä jonkinlaisena hätäapuna myös SNS:n käyttöön.

Rahojen käsittely ei selvästikään liittynyt KGB-taustaan, vaan etenkin loppupäässä vähemmistön johtoasemaan. Muutenhan jatkajaksi olisi tullut Pessin tavoin vakoiluunkin sotkeutunut Jaakko Laakso.⁷⁵⁴ Ehkä poliittisen johtajan allekirjoitukset olivat eräänlainen investituura, jolla vasalli sidottiin herraansa. Koko puolueessa Pessin luontevin manttelinperijä olisi ollut rahaliikenteeseen vuosikymmeniä perehtynyt Kortealho. Hän oli noussut asemaansa poliittisen puhdistuksen tuomana, mutta mikään ei viittaa siihen, että vähemmistö olisi kantanut siitä yhä kaunaa. Edeltäjä oli kuollut jo 1968.⁷⁵⁵ Vainajan veli oli enää keskuskomitean rivijäsen, olkoonkin, että Urho Jokisen ja Oiva Lehdon luotettu neuvonantaja. Kd-lehtien säästöohjelman ja etenkin Uuden Päivän lakkautuksen yhteydessä Kortealho oli saanut jo 1969 Pessin apumiehen roolin. Sen vuoksi enemmistöläinen journalisti Pekka Lehtonen epäili häntä vielä vuosikymmeniä myöhemminkin vähemmistön myötäilijäksi.⁷⁵⁶ Iältään Kortealho oli ainakin aiemman mittapuun mukaan sopiva, vasta 63-vuotias. Hän tunsu avustusten reitit aina hiussuonistoa myöten. Rahan mahti antoi SKP:lle hyvin konkreettista valtaa koko kd-liikkeessä, ja taloudenhoitaja oli pyydetty mukaan järjestelemään jopa pioneeriliiton asioita, jos niihin tarvittiin likvidejä varoja.⁷⁵⁷

Toinen vaihtoehto olisi ollut Erkki Kivimäki, joka niin ikään oli vihitty B-kassan saloihin jo 1950-luvun alussa. Yhteistyö Oy:n toimitusjohtajana ja rahaa nielevän lehtikentän selvitysmiehenä Kivimäki olisi ollut kuin luotu jatkajaksi. Hän oli kuitenkin poistunut vaihtoehtojen joukosta juuri ennen kuin häntä olisi tarvittu. Taustalla oli klassinen kolmiodraama enemmistö – vähemmistö – NKP. SNS:n pitkäaikainen pääsihteeri Christina Porkkala oli jäämässä eläkkeelle, ja seuraajaa etsittiin. Vähemmistö petasi paikkaa sen aiemman hoitajan Toivo Karvosen pojalle, Timo Karvoselle. Enemmistö harasi vastaan. Sitä hiersivät ilmeisesti sekä nepotismi että juniorin leimautuminen vähemmistön riitapukariksi opiskeluaikanaan Moskovassa. Valinta olisi myös vahvistanut periaatteen, että Karvosen puolenvallinnassa jo 1960-luvulla vähemmistölle päätynyt tehtävä oli kiintiöity mandaattipaikka. Seniorin vaihtuessa Porkkalaan enemmistö oli ollut voimaton estämään, mutta nyt oli toisin. Vastaehdokkaaksi asetettiin Kansan Uutisten päätoimittaja Erkki Kauppila. Hän oli joutunut vaikutusvaltaisen Vladimir Fjodorovin hampaisiin jo 1964 uutisoidessaan Moskovan-kirjeenvaihtajana Hrustshevin kukistumista. Uudempia syntejä oli kertynyt puolueriidan puhjettua

⁷⁵⁴ Andrew – Mitrokhin 1999, 366, 371 (Pessistä); Rentola 2009a, 89, 95, 99–102 (molemmista).

⁷⁵⁵ SKP:n sihteeristö 20.9.1968 ja 17.12.1968 (diaarit). Nekrologit: KU 14.12.1968; TA 5/1968 (sama kuin KU); FTN 19.12.1968. Cv myös Viesti 1953–54, 62; Sirola-opiston toimintakertomus 1953–54, 10. Kuten jo todettiin, Feximan Antero Koski pitää Antti Aalosta jopa enemmistöläisenä.

⁷⁵⁶ Lehtonen 2007, 215–227. Kortealhon ja Kivimäen suhteissa oli ilmeisesti jonkinlaista kitkaa, sillä Kivimäki yritti 1971 tuloksetta pudottaa Kortealhon Kansan Uutisten hallintoneuvostosta. SKP:n siht. ptk 16.2.1971. KaA.

⁷⁵⁷ SKP:n siht. ptk 7.9.1979. Kortealho istui mm. Kansan Uutisten johtokunnassa ja hallintoneuvostossa. Hän hoiti myös Kommunistin tilaushinnan korotuksia. Kortealhon hmp. SKP:n kaaderijaosto; SKP:n siht. ptk 9.1.1974 ja liite 4. KaA.

SKP:n sihteeristön sihteerinä ja 1974 alkaen KU:n johdossa. Kokemattomuuttaan Jouko Kajanoja ei vaaran merkkejä nähnyt, vaan yritti tuloksetta jyrätä Kauppilan läpi NI:n vastustuksesta huolimatta. Kiistasta ehti tulla arvovaltakysymys vähän joka osapuolelle, joten Karvonenkaan ei tullut kyseeseen. Kompromissiratkaisuna hihasta vedettiin Erkki Kivimäki – enemmistöläinen NKP:n makuun.⁷⁵⁸

Menetyksensä sotki Kajanojan suunnitelmaa lehtikentän uudelleenjärjestelyistä, joita Kivimäki oli vetänyt. Uusi rooli valtiollisen ystävyysseuran johdossa eliminoi hänet todennäköisesti myös rahakuriiri Pessin seuraajakandidaattien joukosta. Vaikka Karvonen olikin SNS:n pääsihteerinä kuitannut pieniä summia, aika oli nyt toinen. Setelisalkun kanniskelu oli muuttunut delikaatimmaksi jo 1975 SDP:n käytyä länsirahoistaan. Presidentin vaihduttua ei idän suunnastakaan voinut olla varma. Supon tuore linjanmuutos näkyi – tai niin ainakin tulkittiin – Mats Dumellin pidätyksenä ja vakoilutuomiona.⁷⁵⁹

Ylimenokauden hätävarasta olisi ehkä käynyt edeltäjän edeltäjä, 76-vuotias Karvonen Sr.⁷⁶⁰ Kunnia uskottiin kuitenkin kaikista käytettävissä olleista ihmisistä Taisto Sinisalolle.⁷⁶¹ Symbolisia merkkejä valtikan luovutuksesta oli nähtävissä jo 1981–82: veljespuolueiden esittely edustajakokouksessa ja kansainvälisen jaoston puheenjohtajuus syksystä 1982. Jälkimmäinen oli siirtynyt Pessiltä Sinisalolle nimenomaan vähemmistön vaatimuksesta. Kajanojan ja Sinisalon neuvottelut asiasta oli käyty NKP:n vieraina Krimillä, joten tuskin se isäntien tahdon vastaisesti tapahtui.⁷⁶²

Sinisalo oli KRP:n tietojen mukaan vastaanottanut Pessin eläessä vain viitisen miljoonaa markkaa ja niistäkin yli puolet vasta vuosina 1981–83. Syksystä 1983 syksyyn 1988 hänestä tuli rahojen ainoa vastaanottaja. SKP:n lopullisen hajoamisen aikaan 1984–86 summat kasvoivat merkittävästi.⁷⁶³

Ville Pessin viimeisinä elinvuosinaan kuittaamista yksittäisistä summista ei ole tietoa, mutta koko tunnetun ajanjakson keskiarvoksi tulee noin 4,5 miljoonaa vuodessa. Nimellissumma lienee ollut 1981–83 jo huomattavasti suurempi. SKP:n johdon NKP:n keskuskomitealle 1981, 1983 ja 1984 lähettämässä rahanpyyntökirjeissä vuotuisen alijäämän kattamiseen pyydettiin vain 3–4 miljoonan markan avustusta. Lähes toinen mokoma lienee päätyneet Pessin ja osin Sinisalon kautta vähemmistölle. Taisto Sinisalon vastaavassa kirjeessä Tiedonantajyhdistyksen budjettivajeeksi vuonna 1983 arvioitiin 3,7 miljoonaa markkaa. Sen lisäksi hän anoi NKP:ltä 0,5 miljoonan markan

⁷⁵⁸ SKP:n pol.tmk 2.9.1983 ptk, liite 2; SKP:n pol. tmk 10.9.1983 ptk, liite 9; SKP:n pol. tmk 28.9.1983, liite 3. KaA. SS 1.12.1983.; Leppänen 1999, 173; Kauppila 2012, 222–223; Kinnunen 366; Kauppila 1997, 58, 61; Kajanojan sähköposti tekijälle 7.5.2016.

⁷⁵⁹ Dumell itse ei tätä kantaa edustanut, vaan viittasi mm. Supon kaipaamiin lisävaltuuksiin. Hän mainitsee kuitenkin Aarno Laitisen nähneen asian näin. Dumell, 89–90, 93. Myöhempiä erit. HS 1.6.1993 ja 2.6.1993. Rentolan ja Tiitisen mukaan näyttävä kiinniotto oli KRP:n työtaturma ja itse vakoilutapaus melko vakava. Rentola 1998, 100–103; Saari 192–196; Ervasti – Tiitinen 86–88. Koivisto hylkäsi Dumellin armonanomuksen. HS 28.7.1984; Koivisto 1994, 163.

⁷⁶⁰ Karvonen oli enemmistön parissa hieman samanlaisessa asemassa kuin Pessi. Puolueen puhdistuksessa jaostoihinsa 1984 yhä valittuja vähemmistöläisiä Karvonen sai ainoana armon. Muodollisesti jäsenyys jäi tosin äänestäen pöydälle, mutta siihen ei koskaan palattu. SKP:n kk:n ptk 23.–24.11.1986.

⁷⁶¹ Sinisalon cv: Leppänen 1999, 210–216; Leppänen 2007 (Kans.biog); Suomen kansanedustajat 1907–1982, 592.

⁷⁶² Muut muutokset olivat olleet juuri päinvastaisia eli nuorten miesten vaihtamista vanhempiin. Poliittisesta toimikunnasta pysyvästi pudonnut Urho Jokinen oli saanut lohdutuksena takaisin entisen oppipoikansa Seppo Iisaloon paikan tiedotusjaoston puheenjohtajana. Sorvaaja Veikko Alho taas oli istutettu tohtori Seppo Toivian tilalle varapuheenjohtajaksi. SKP:n kk:n ptk 21.–22.8.1982 ja liite 33. KaA. Neuvotteluista Sundholm 2014, 5.

⁷⁶³ KRP:n yhteenvedossa mainitaan päiväykset ja summat yhteensä 55 kuitista, jotka Sinisalo oli allekirjoittanut 1981–88. Niiden perusteella hän oli vastaanottanut rahaa 1981 marraskuun alussa ja joulukuun lopussa. 1982 kuitauksia oli niin ikään kaksi: huhtikuussa ja toukokuussa. Vuoden 1983 yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta merkintöjä oli vain yksi, helmikuulta. Loppuvuodesta tahti kiihtyi, ja rahaa tuli loka-, marras- ja joulukuussa. Pessi oli kuollut marraskuun alussa. 1984 Sinisalo vastaanotti jo 11 erää, 1985 peräti 14 ja 1986 taas 12. Vuodelta 1987 merkintöjä on viisi ja 1988 viisi. Koko Sinisalon 1981–88 saama summa oli 51 256 358 markkaa ja 30 penniä. Kolikoiden mukanaolo viittaisi siihen, että Moskovan pyöreät dollarisummat oli vaihdettu matkalla markoiksi. Ehkei kaikkea edes siirrelty käteisenä. KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92.

vaaliavustusta. Seuraavalta vuodelta anomuskirjeitä ei ole käytettävissä, mutta kuittien mukaan tuen määrä yli kaksinkertaistui. Yksin marraskuussa 1984 Sinisalo vastaanotti NKP:ltä kahdessa erässä ennätyselliset kolme miljoonaa markkaa.⁷⁶⁴

Taisto Sinisalon vastaanottamat rahaerät 1981-88 KRP:n saamien kuittien mukaan (milj. mk):

1981 0,5	1984 9,5	1987 7,1
1982 1,0	1985 10,8	1988 6,6
1983 3,4	1986 12,3	

Suomen kommunistien koko vuotuinen tukipotti 1981-88 NKP:n arkistojen mukaan (milj. mk)

1981 5,9	1984 7,4	1987 6,4
1982 6,6	1985 10,0	1988 5,7
1983 6,4	1986 12,3	

Sekä kuitit että vuosien kokonaissummat olivat alkuperäisaineistossa markkoina. NKP operoi kirjanpidossaan dollareilla, mutta ilmoitti 1978 alkaen sen ohessa myös summan paikallisessa valuutassa.

Rahaa tuli siis 1984–88 useimpina vuosina hieman enemmän kuin lähettäjän kirjanpidon mukaan pitikään. Ero oli ainakin 1984 sen verran suuri, että se tuskin selittyi valuuttakurssien muutoksilla. 1984-86 aikana tapahtunut tuen kasvu liittyy Tiedonantajan investointeihin ja vähemmistön uuden järjestöverkon pystyttämiseen. Lisää edempänä.

Henri Sundholmin 2010-luvulla haastattelema Oiva Björkbacka on jäänyt käsitykseen, että itärahojen hoito olisi Pessin kuoltua siirtynyt Erkki Kivimäen hoitoon.⁷⁶⁵ Tälle on olemassa kaksi vaihtoehtoista selitystä. Todennäköisin on se, että Kivimäki sai Sinisalolta keväällä 1984 ja ehkä vielä hieman myöhemminkin SKP:n enemmistölle kuuluneen osuuden ja jakeli sen eteenpäin. Järjestely lienee ollut jossain määrin nöyryyttävä, joten Kivimäki on saattanut salata yksityiskohdat omiltaan muistakin kuin turvallisuussyistä. Toinen selitysvaihtoehto voisi olla se, että Kivimäki sai NKP:ltä oman momentin ja vastaanotti rahoja erillisissä erissä. Kuitit olisi saatettu 1992 jättää pois Suomen KRP:n saamasta aineistosta, koska Kivimäki oli toiminut vielä kolmisen vuotta aiemmin näkyvässä asemassa valtioiden ystävyysseurassa. Sehän jatkoi toimintaansa vain eri nimellä. Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä rahanjaon eriyttäminen olisi ollut rohkaiseva signaali SKP:n jakautumiselle, jota NKP vastusti kaikin keinoin. Myöskään Sinisalon kuittausten ja NKP:n kokonaispotin vertailu ei tue teoriaa.

Tämän ja muunkin tutkimuksen suuria aukkoja on yhä se, missä vaiheessa NKP:n talousapu SKP:n enemmistölle lopulta päättyi. Aallon kertoman mukaan rahan tulo alkoi ehtyä jo ennen kuin enemmistö löysi sille korvaavan vaihtoehdon.⁷⁶⁶ Toisaalta SKP:n enemmistö oli manipuloinut edustajakokouksen voimasuhteita jo kesällä 1983.⁷⁶⁷ NKP:n tuen supistaminen on saattanut olla vastatoimi tähän tai Aallon kiristyviin väleihin Kajanojan kanssa. Vladimir Fjodorovin tilapäissihteeriksi komennettu TASS:in Helsingin-kirjeenvaihtaja Anatoli Gorbunov on muistellut tämän puhuneen kaiken talousavun jäädyttämisestä vasta maaliskuun 1985 ylimääräisen edustajakokouksen aikaan.⁷⁶⁸ Kirjapaino Yhteistyön rahakkaat idänkaupat siirtyivät vähemmistön Kursiiville seuraavana syksynä.⁷⁶⁹ Ehkä rahahanoja todella kierrettiin kiinni pikku hiljaa. SKP:n

⁷⁶⁴ Aarne Saarisen kirje NKP:n keskuskomitealle 29.12.1981; Jouko Kajanojan kirje NKP:n keskuskomitealle 6.1.1983; Taisto Sinisalon kirjeet NKP:n keskuskomitealle 18.1.1983 ja 22.1.1983. Liitteinä oli SKP:n, Kansan Uutisten, Kursiivi Oy:n ja Tiedonantajan tilinpäätöksiä ja budjetteja 1982–84. KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R/1119/92.

⁷⁶⁵ Sundholm 2014, 21.

⁷⁶⁶ Veli-Pekka Leppäsen STT:lle tekemä Arvo Aallon 75-vuotishaastattelu, TS 12.7.2007. Tätä tutkimusta varten lähettämässään sähköposteissa Aalto oli pyöreämpi. Lisää edempänä.

⁷⁶⁷ Sundholm 2014, 85–90.

⁷⁶⁸ Gorbunov 103–104.

⁷⁶⁹ Yhteistyö Oy:n toimintakertomus 1985. Sopimus päättyi 1986 alusta.

talousasioita Vasemmistoliiton puoluesihteerinä selviteltyt Matti Viialainen vahvisti talousraportissaan 1993: *“Vuosi 1985 oli taitekohta SKP:n taloudellisessa itsenäistymisessä. Tuolloin NKP:n suora raha-apu (ns. kenkälaatikkoraha) loppui varsinaiselta SKP:ltä ja rahavirta siirtyi kokonaisuudessaan SKP:n ns. vähemmistölle.”*⁷⁷⁰

XI KOITON TOINEN KAUPPA

11.1 Talo, johon kannatti sijoittaa

Fexima Oy:n ja SKP:n enemmistön rahahuolet kaikkosivat kertaheitolla huhtikuussa 1984 eli juuri ennen 20. edustajakokousta. Koiton talon puolueelta ja raitiusyhdistykseltä runsaat kaksi vuotta aiemmin hankkinut Fexima myi sen 27.4.1984 eteenpäin Rakennuskunta Hakalle 139,7 miljoonalla markalla.⁷⁷¹ Nykyrahassa se on melko tarkkaan 50 miljoonaa euroa. Puolue ja raitiusyhdistys olivat saaneet talosta runsaat kaksi vuotta aiemmin muodollisesti noin 10 miljoonaa nykyeuroa ja käytännössä yli 15 miljoonaa. Hinta oli siis reaaliarvoltaan yli kolminkertaistunut. Tulossa olevan peruskorjauksen kustannukset olivat laskemassa summaa molemmissa kaupoissa. Hakan kannalta remontti oli kuitenkin pienempi kuluerä. Hoituihan se omana työnä.

Hakan johtoryhmän päätöspöytäkirjasta ei ilmene, milloin ja kenen aloitteesta kaupantekoon ryhdyttiin. Aikataulu vaikuttaa olleen tiukka, sillä 15.4. päivätty valmisteluaineisto on kirjoitettu käsin. Muistiossa puntaroidaan hintaa ja sijaintia hyvin kliinisesti ja päädytään lopulta oikeaksi osoittautuneeseen arvioon: jälleenmyynti toisi aikanaan sijoituksen reilusti takaisin. Missään ei kumma kyllä viitattu Hakan talosta jo 1977 tekemiin suunnitelmiin, joten ne lienevät seitsemässä vuodessa unohtuneet yritykseltä itseltäänkin.⁷⁷²

Hintaa nostivat kauppakeskus Forumin käynnissä ollut laajennus (valmistui 1985) ja alan yleinen suhdannekehitys. Lihavia vuosia eläneet rakennusliikkeet tiesivät sekä kotoisen aluerakentamisen että idänviennin pian hiipuvan. Rahaa oli kotiutettavaksi NI:n juuri päättyneistä suurhankkeista, joten yhtiöt alkoivat sijoittaa varojaan jo olemassa oleviin kiinteistöihin ja yrityksiin. Haka oli maan suurin rakennusliike. Liikevaihto pyöri 6 miljardissa markassa eli 2,1 miljardissa nykyeurossa. Yhtiö hankki yksin vuonna 1984 omistukseensa 34 rakennusalan yritystä. Koitto oli pientä.⁷⁷³ Lopputuloksena jo valmiiden neliöiden hinnat kääntyivät nousuun. Turun kauppakorkeakoulun tutkimusyksiköstä syntynyt KTI Kiinteistötieto Oy on tehnyt vuosilta 1971–2000 laskelman, jossa vertaillaan Helsingin ydinkeskustan toimistojen tuottoa ja arvon kehitystä osakkeisiin ja joukkovelkakirjalainoihin. Toimistokiinteistöjen suhdeluku lähtee nousuun 1979 ja ylittää kolmena peräkkäisenä vuonna 1982–84 jopa 50 prosenttia. Seuraavat, jo selvästi matalammat huiput ovat 1987–89.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰ Viialaisen raportti 12.10.1993. KaA. Muotoilu *“ns. vähemmistö”* tuli vanhalta teiniliittolaiselta kai selkäytimestä.

⁷⁷¹ Rakennuskunta Hakan keskusjohdon ptk 15/84, 16.4.1984 liitteinen; Hakan hallituksen ptk VI/84, 26.4.1984 liitteinen. TA; HS 28.4.1984: *“Koiton kiinteistölle taas uusi omistaja”* (ei vielä mainintaa Feximan omistajasta).

⁷⁷² Rakennuskunta Hakan keskusjohdon ptk 15/84, 16.4.1984 liitteinen. TA. Hakassa asiaa tuolloin hoitanut Helsingin ja Uudenmaan alueen johtaja Kyösti Levomäki ei muista enää yksityiskohtia.

⁷⁷³ Kallenautio 1992, 365 – 369; J. Helin 395; Naulapää 32–37; Luukko 127 – 131, 175 – 181; Soukola 2008, 176–177; Kallenautio 2009, 33–34. Hakan yritysostoista ja kiinteistökaupoista yleisemmin: Luukko 175–181, 194–198, 284, koko vuosikymmenen hengestä 170–236. 1985 Haka teki pankkien kanssa 150 miljoonan vaihtokaupat. HS 14.3.1985.

⁷⁷⁴ Tekijän hallussa on KTI:n toimitusjohtajan Hanna Kalevan lähettämä käyrä ja muutama hänen kirjaamansa huomio. *“Nuo viittaamasi vuodet 1982–84 olivat kyllä tämän laskelman pohjalta hurjien vuosituottojen aikaa: nettotuotto oli noin 10 prosentin tasolla ja arvonmuutos jopa kymmeniä prosentteja vuodessa – toki tosiaan inflaatiokin laukkasi lähes 10 prosentissa.”* Hän varoittaa käyttämästä laskelmaa absoluuttisena totuutena, *“mutta tähänkin dataan perustuen kiinteistöjen markkina-arvot kyllä nousivat hurjasti noina vuosina.”* Hanna Kalevan sähköposti tekijälle 19.5.2020.

Feximan papereissa Koiton talon arvoksi oli listattu 1982–83 vain muodollinen hankintahinta. Maaliskuun 1984 lopulla käypä arvo nostettiin yhtäkkiä 80 miljoonaan markkaan.⁷⁷⁵ Se on hieman alle 29 miljoonaa nykyeuroa. Tiedossa ei ole, perustuiko arvio johonkin konkreettiseen tarjoukseen tai oliko niitä jo kilpailemassa useita. Helsingin Sanomien myöhemmän tiedon mukaan tarjouksen teki jossakin vaiheessa Suomen Yhdyspankki.⁷⁷⁶

Feximan sisällä oli juuri tapahtunut jopa dramaattinen sukupolvenvaihdos. Yhtiötä 23 vuotta johtanut Ossian Rinne jättäytyi helmikuussa eläkkeelle hallittuaan ensin 1961–77 toimitusjohtajana ja 1978–84 palkallisena hallituksen puheenjohtajana. Toimitusjohtajana jatkoi Rinteen seuraajaksi jo 1978 tullut Jouko Nordlund. Hallituksen puheenjohtajaksi nimitettiin STS:n pankkimies Matti Unimäki –hänkin taustaltaan verohallinnossa työskennellyt turkulaisjuristi.⁷⁷⁷

Jatkuvuutta edusti palkkajohtajista koostunut johtoryhmä. Koiton ensimmäisen kaupan aikaan sen muodostivat Rinne, Nordlund, henkilöstöpäälliköksi 1978 tullut Mikko Pirnes sekä taloon 1981 palannut Roni Uppgård. Pirnes yleni 1982 varatoimitusjohtajaksi. Koiton toiseen kauppaan mennessä mukaan olivat liittyneet myös henkilöstöpäällikön tehtävät perinyt Arto Salminen, konttoripäällikkö Timo Heikkinen, taloon 1980 tulleet rakennusalan ammattilaiset Valde Määttä ja Reijo Leppäkoski sekä tuonnista vastannut Jarmo Saari.⁷⁷⁸ Kyse oli teknokraateista. Joukosta ainoastaan Uppgårdilla oli mainittavaa taustaa kd-liikkeen poliittisista instituutioista.⁷⁷⁹ Uppgård lähti 1984 Moskovan-toimiston johtoon ja palasi vielä samana vuonna varatoimitusjohtajaksi. Oman kertomansa mukaan Moskovaan oli alun perin lähdössä Pirnes, mutta neuvosto-osapuoli ei häntä kelpuuttanut.⁷⁸⁰

Koiton myynti ei liene ollut sen paremmin Rinteen läksiäislahja puolueelle kuin Nordlundin kisällintyökään. Feximan katse oli suuntautunut idänvientiin. Koiton suhteen se vaikuttaa olleen enemmänkin puolueen postilaatikko. Kovaa näyttöä ei toki ole. Feximan yhteyksiä raittiusyhdistys Koittoon hoiti keväällä 1984 Timo Heikkinen.⁷⁸¹ Sen kanssa jatkojärjestelyistä tehdyn sopimuksen allekirjoittivat Heikkinen ja Leila Heinonen.⁷⁸²

⁷⁷⁵ Vielä 7.3.1984 päivätyssä paperissa “*Konsernin varallisuusasema 31.12.1983*” Simokatu 8:n (eli Koiton) arvoksi mainittiin “*käyvin arvoin*” vain 17 440 000 markkaa. 26.3.1984 oli päivätty uusi paperi “*korjatusta nettovarallisuudesta*” oli nostanut sen 80 000 000 markkaan ja laskenut jopa erotuksen 62 560. Kaikkien omistusten loppusumma oli tosin yhä ilmoitettu “*optimistiseksi nettovarallisuudeksi*”. Jonkinlainen hinta-arvio lienee välissä saatu. Molemmat paperit oli laatinut samalla käsialalla “*T.H.*” eli Timo Heikkinen, ja ne oli niitattu yhteen. Kajanojan pj-kokoelma. KaA.

⁷⁷⁶ HS 27.6.1984.

⁷⁷⁷ Matti Lehtosen pm 21.11.1983 “*Versio I Feximan johtotyö*”. Kajanojan pj kokoelma. KaA. Rinne ei enää allekirjoittanut 29.2.1984 päivätyä tilinpäätöstä. Kopio siitä: Kajanojan pj-kokoelma. KaA. Unimäestä: Kko 1990, 1105; matrikkeli Johtoporras VII (1979), 365; Soukola 2008, passim.

⁷⁷⁸ Feximan johtok. ptk 7.3.1980; Feximan toimintakertomus 1981, 5; Feximan toimintakertomus 1983, 5–6. DI Valde Määttä (s.1947) oli Oulusta 1974 valmistunut pudasjärveläinen ja tuli OTK:sta. Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit 1982, 627 ja 1991, 808. Jarmo Saari (s.1945) oli Helsingistä 1975 valmistunut ekonomi. Ekonomimatrikkeli 1985, 589; DLP:n haastattelu KU 6.4.1984.

⁷⁷⁹ Uppgård oli toiminut kotikonnuillaan Etelä-Pohjanmaalla sekä nuorisoliiton että SKP:n piirisihteerinä ja käynyt välissä Sirolan kurssit ja NKP:n puoluekoulun. Kaupallista kokemusta oli Telimpexistä 1960-luvun alusta ja myöhemmin E-liikkeen maatalouskaupasta. SKP:n kk:n ptk 8.6.1963 ja liite 13. KaA.

⁷⁸⁰ Nimitysuutiset: HS 28.10.1984 ja HS 22.12.1984. Koska seuraaja oli jo pestattu ja kotikonnuilla Oulun suunnalla avautui mahdollisuus kokeilla yrittäjänä, Pirnes jätti Feximan. Mikko Pirnes tekijälle puhelimitse.

⁷⁸¹ RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 20.3.1984. Timo Heikkistä ei onnistuttu tavoittamaan tätä tutkimusta varten. RY Koiton ylim. jäsenkok. 18.4.1984 ptk liitteineen. KaA.

⁷⁸² Heikkinen pienin varauksin, sillä allekirjoitus on huomattavan epäselvä. Se lienee “*pp T. Heikkinen*” (lyhenne: per procuriam). Toinen on “*pp Leila Heinonen*”. RY Koiton ylim. jäsenkok. 18.4.1984 ptk, liite (sopimus 12.4.1982). Heinonen oli hoitanut Feximassa luotto- ja perintäasioista ainakin 1973 alkaen. Helsingin Puhelinluettelot. Nimenkirjoitusosoikeuden hän sai 1981. Feximan hallituksen ptk 25.3.1981. KaA.

Yleisestä mielikuvasta poiketen Koiton jälkimmäinen kauppa ei ollut Arvo Aallon, vaan Jouko Kajanojan operaatio. Ainakin miehet kertovat asiasta yhtäpitävästi. *”Feximan asioita ei käsitelty aikanani kertaakaan puoluejohdossa, eikä myös(kään) Koitontalon myyntiin liittyviä yksityiskohtia”*, vakuuttaa Aalto.⁷⁸³ Tätä tukee se, että Koiton ensimmäinenkin kauppa hoidettiin ohi Aallon johtaman sihteeristön.⁷⁸⁴ Myöhempi asema SKP:n ja vähän koko suomettuneen Suomenkin itsenäisyystaistelun sankarina on innostanut Aallon itsensäkin väliin ruokkimaan toisenlaisia mielikuvia. *”Koitto myytiin, koska venäläiset kiristivät talousruuvia, vitkuttelivat ja peruivat tilauksia kirjapainoltamme. Talokauppa vapautti meidät rassaavasta tilanteesta, NKP:stä ja taistolaisista yhtä aikaa”*, Aalto totesi syntymäpäivähaastattelussaan 2007. Jälkikäteen hän veti hieman takaisin.⁷⁸⁵

Kaupan emansipatorinen vaikutus on sinänsä kiistaton. Se ei kuitenkaan vaikuta olleen Koiton todellisen myyjän eli Jouko Kajanojan päällimmäinen motiivi. Hän kertoo olleensa paremmin informoitu kuin Aalto: *”Hoidin SKP:n talousjaoston puheenjohtajana asiaa aika yksityiskohtaisesti ja hyvin läheisessä yhteistyössä puoleen talousasioista vastanneen ja niitä luotettavasti ja taitavasti hoitaneen Olavi Korttealhon kanssa. Fexima ja siihen liittyneet yhtiöt olivat todellisuudessa SKP:n omaisuutta. Kauppa hoidettiin Feximan välityksellä, koska se oli monessa mielessä fiksu tapa.”*⁷⁸⁶ Korttealho vaikuttaa olleen lojaali kulloisellekin johdolle henkilövaihdoksista riippumatta.

Jouko Kajanojan mukaan puoluekin tajusi talon todellisen arvon vasta saatuaan siitä Hakan tarjouksen: *”Meille oli yksinkertaisesti yllätys, että Haka tarjosi talosta niin paljon. Soittelin joillekin liike- ja kiinteistöelämää paremmin tunteneille tuttavilleni ja ihmettelin asiaa. Selityksen mukaan tuollainen kivitalo, jonka komea julkisivu näkyi Mannerheimintielle, oli Hakan tarjoaman summan arvoinen. Koiton osuuden hoitamisessa ei sinänsä ollut mitään erityistä. Saivat osuuden, joka heille kuului. Tietysti talossa sijainneet puoletta lähellä olleet järjestöt ja toimijat olivat pahoillaan. Olihan sijainti erinomainen. Pidin kauppaa järkevänä. Rahapulassa olleiden järjestöjen ei ole fiksumpaa sijaita noin kalliilla paikalla. Puolueen ja lähellä olevien järjestöjen taloudellinen tilanne kohentui erittäin merkittävästi eli se oli ratkaistu pitkäksi aikaa. Olin todella tyytyväinen – jopa ylpeä – ratkaisusta.”*

Vastaavaa tapahtui myöhemminkin. Feximan omistamat Hotelli Presidentin osakkeet myytiin 1986 kolminkertaisella summalla siitä, mitä yhtiö itse oli 1984 arvioinut niiden arvoksi.⁷⁸⁷ Tuolloin kyseessä tosin oli kyttykauppa, jossa pelinappulana käytettiin avoimesti eläkevakuutuksia.⁷⁸⁸

Haka maksoi Koiton kauppahinnasta lähes 90 miljoonaa jo toukokuun loppuun mennessä, joten Feximalla oli varaa lunastaa raittiusyhdistys ulos talostaan, vaikka sen ehdoissa olikin kiristyksen

⁷⁸³ Aallon sähköposti tekijälle 15.4.2016.

⁷⁸⁴ Ainoa sihteeristölle uskottu aspekti oli myyntiä protestoivan lähetystön vastaanotto keskuskomiteassa. Sekin oli lisätty listalle viime hetkessä käsin. SKP:n siht. ptk 21.8.1981. KaA.

⁷⁸⁵ STT:n 75-vuotishaastattelu, mm. TS 12.7.2007. *”Kyseistä haastattelua antaessani mielessäni varmaan oli vain Koiton ka(u)ppa, ei sen tarkempi ajoitus, ei edes muistikuvaa kaupan eri vaiheista.”* Aallon sähköposti tekijälle 18.4.2016.

⁷⁸⁶ Kajanojan sähköposti tekijälle 7.5.2016.

⁷⁸⁷ Pm 7.3.1984; Pm 26.3.1984. Molempien laatija T.H eli Timo Heikkinen. Kajanojan pj-kokoelma. KaA. Kauppahinnasta: Viialaisen raportti 12.10.1993. Kaupan uutisointia: HS 29.4.1986, 26.5.1986 ja 31.5.1986; STT mm. ESS 7.5.1986 ja 31.5.1986; Länsi-Savo 31.5.1986.

⁷⁸⁸ Hotellia vuokralaisena pyörittänyt Elanto osti ensin 30 % osakkeista rakennusyhtiö Polarilta ja antoi sille vastineeksi rakennusmaata Vantaalta ja Espoosta. HS 29.4.1986. Seuraavaksi Rakennusliitto, Lomamatka ja Fexima myivät loput 70 % osakkeista kolmelle vakuutusyhtiölle eli Ilmariselle, Pohjolalle ja Suomi-Salamalle. HS 26.5.1986; HS 31.5.1986. Sitten kerrottiin, että Elanto siirtää 5500 työntekijänsä työeläkevakuutukset Ilmariselle. Menettäjäksi oli Kansa. Palovakuutusten siirrosta Pohjolaan neuvoteltiin. Kaikki osapuolet eivät edes kiistäneet kyttykauppaa. HS 31.5.1986. Kauppojen hinnaksi HS haarukoi 250–270 miljoonaa. Myöhempien lehtitietojen mukaan Fexima ei olisikaan myynyt kaikkia osakkeita, vaan jäljellä olevista olisi tarjottu syksyllä 1990 peräti 110 miljoonaa. KU 10.9.1993; HS 12.9.1993. Polar ja Rakennusliitto perustivat 1988 uuden yhteisen kiinteistökehitysyrityksen. HS 5.1.1988.

makua. RY Koitto onnistui lypsämään muuttokorvauksia vielä Hakaltakin.⁷⁸⁹ Raittiusyhdistys osti rahoillaan uudet toimitilat niin sanotusta Astorian talosta (Iso-Roobertinkatu 14). Rakennuksen remontti tuli oletettua kalliimmaksi, ja Koitosta saatuja rahoja hupeni siihen. Raittiusyhdistys oli pitänyt tiloja liian pieninä ja päättänyt tehdä lisätilaa kellariin louhimalla kalliota. Se tuli kalliiksi.⁷⁹⁰ Pasi Kosten mukaan yhdistyksen taloutta rasitti myös kunnallisten määrärahojen menetys Helsingin lakkauttaessa raittiuslautakuntansa. Sukunsa kautta sisäpiiriin vihitty Koste luonnehtii Ison-Roobertinkadun kiinteistökauppaa ”monimutkaiseksi”.⁷⁹¹ Raittiusyhdistyksen varoja ei ilmeisesti kuitenkaan päätyneet SKP:n vähemmistön poliittiseen toimintaan. Vuokralaiseksi Astorian taloon hetkeksi tullut Tiedonantajayhdistys aikoi ainakin remontoida tilat omalla kustannuksellaan – käytännössä siis kai Sinisaloon välittämällä NKP:n varoin.⁷⁹²

11.2 Lahjusteoria huteralla pohjalla

Koiton nimellisarvon kahdeksankertaistuminen alle kolmessa vuodessa on herättänyt epäilyjä, että kyseessä olisi ollut alusta alkaen suunniteltu puhallus. On myös uumoiltu, että Hakan Feximalle maksamaan hintaan sisältyi ylimääräistä vastasuorituksena poliittisista palveluksista. Väitettä on toisteltu ahkerasti, mutta lähteeksi on esitetty enimmilläänkin vain muualla mainittuja syytöksiä. Uusimmasta vanhimpaan edeten löytää mm. seuraavat neljä versiota:

- 1) *”Sosialidemokraattien hallitsema rakennusyhtiö maksoi talosta selvää ylihintaa. Sillä saatiin kommunistit tukemaan E-osuuskauppojen suurfuusiota.”*⁷⁹³
- 2) *”Vuosien 1981–83 kauppakuvioista tuli lopulta huikea 139,7 miljoonan markan ylihinta, joka sekä nosti Helsingin keskustakiinteistöjen arvoja pysyvästi että toimi kynnyksinä SKP:n sitoutumiselle tuolloin rakenneltuun EKA-osuuskauppafuusioon.”*⁷⁹⁴
- 3) *”Miksi Skp myi Koiton Feximalle, ja miksi Haka maksoi siitä kovan hinnan? Ajan vasemmistovaikuttajilla on kauppaan kaksi selitystä. Hakan maksama hinta oli korvaus Skp:n johdolle siitä, että puolue tuki E-liikkeen suursaneerausta. E-liikkeen sosialidemokraattinen johto ja uusi pääjohtaja Eero Rantala tarvitsivat enemmistökommunistien tukea, jotta kymmenet E-osuusliikkeet saataisiin yhteen suurliikkeeseen. Skp:n enemmistösiiven tuella uuden suurfirman, Ekan, perustaminen onnistuikin. Toisen selityksen mukaan Arvo Aalto ja hänen joukkonsa olivat Koiton myynnin aikaan päätyneet siihen, että taistolaiset oli heitettävä puolueesta.”*⁷⁹⁵

⁷⁸⁹ Rakennuskunta Hakan keskusjohtokunnan ptk 15/84, 16.4.1984 liitteinen; Hakan hallituksen ptk VI/84, 26.4.1984 liitteinen; RY Koiton syyskokouksen ptk 15.11.1984. Korvaus koski pois lähtöä 30.5.1985 mennessä. Haka lupautui tekemään maksutta Astorian talon remonttisuunnitelman ja saneeraamaan tiloja. RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 2.5.1984 ja 11.9.1984; RY Koiton taloustoimikunnan ptk 16.5.1985. KaA.

⁷⁹⁰ Sami Heikinheimon sähköposti tekijälle 8.2.2016; Antero Koski tekijälle puhelimitse 16.2.2020. Seppäsen mukaan vähemmistö menetti rahojaan Astorian talon remonttiin, mutta myös muihin kiinteistökauppoihin. Esko Seppänen 1995, 219. Uusia tiloja odotellessaan raittiusyhdistys irtisanoi väikeään, lakkautti pankkitilejään, hajasijoitti irtaimistoaan ja luopui tilapäisesti jopa puhelinliittymistä. Hakan avulla toimisto saatiin evakoon Fennian taloon (Mikonkatu 17). RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 11.9.1984, 3.12.1984, 7.2.1985, 6.3.1985, 2.5.1985, 28.10.1985; RY Koiton taloustoimikunnan ptk 16.5.1985. Astorian pulmia hoidettiin hyvin välttelevin sanakääntein jopa yhdistyksen ytimessä. *”Vera Pessi ottaa edelleen yhteyttä Ensio Laineeseen ja Allan Kaspioon, että he hoitaisivat Iso Roobertinkatu 14 asioita ministeriö- ja virkamiestasolla.”* RY Koiton johtok. työvaliok. 2.5.1985 ptk. KaA. Muuton ja remontoinnin uutisointia: HS 26.4.1985 ja 6.9.1985.

⁷⁹¹ Koste 2001 (verkkoartikkeli). Kaupan valmistelusta RY Koiton johtok. työvaliok. ptk 5.6.1984. KaA.

⁷⁹² Raittiusyhdistyksen johtokunnan työvaliokunta kirjasi 11.9.1984 ilmoitusasiana: *”Iso-Roobertinkatu 14 kiinteistössä remontti Tiedonantaja-yhdistyksen vuokraamissa tiloissa ei maksa Koitolle mitään.”* KaA. Myös yhdistyksen tuolloinen juristi korostaa sen riippumattomuutta aatetovereistaan. Sami Heikinheimon sähköposti tekijälle 8.2.2016.

⁷⁹³ Arolainen 20015 (Seura 29.1.2015). Lähdettä ei mainittu. Se lienee Esko Seppänen, jonka Arolainen mainitsi vastaavassa yhteydessä tuoreeltaan. HS 8.10.1995. Työparin Arolainen & Virtanen toinen osapuoli ei ollut enää mukana.

⁷⁹⁴ Leppänen 1999, 168. Jälkimmäisen kaupan vuosiluku on merkitty väärin. Lähteeksi ilmoitettu Hämäläinen 1998. Leppänen toisti ajatuksen sekä Aallon että Saarisen minielämäkerroissa. Leppänen 1999b ja 2006a (Kansallisbiografia).

⁷⁹⁵ Hämäläinen 1998. (HS:n Kuukausiliite 4/1998). Lähteeksi ilmoitettiin siis *”ajan vasemmistovaikuttajat”*.

- 4) *"Fexima lähti yhtenä ensimmäisistä kiinteistökeinotteluun, mikä oli alussa nerollinen ajatus. Se hankki miljoonien markkojen käsittelyyn tottumattomilta raittiusyhdistys Koiton päätöksentekijöiltä haltuunsa halvalla Helsingin keskustasta (Simonkatu 8) kiinteistön, jonka se sitten 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa möi kalliilla rakennusliike Hakalle. Fexima hyötyi kaupasta, jolla kommunisteja pehmitettiin E-osuuskauppojen suurfuusioon, noin 100 miljoonaa markkaa."*⁷⁹⁶

Toivottavasti kaiken alkulähde ei ole viime mainittu, Esko Seppäsen 1995 ilmestynyt Punapääoman romahdus. Sen lennokkaassa ja ilmeisen muistinvaraisessa kuvauksessa on jo ajoituksen suhteen viitisen vuotta klappia. Myyjistä mainitaan osakemäärällä mitaten vajaa neljännes. Seuraavana liikkeellä ollut Unto Hämäläinen osasi olla varovaisempi. Hänestä tuli kuitenkin Veli-Pekka Leppäsen (n:o 2) ainoa lähde. Lähdesuoja on journalismin kulmakiviä, mutta kääntöpuolena se vaikeuttaa kriittistä arviointia ja saattaisi ääritapauksissa jopa peittää sen, että lähteitä ei ole.

Armeliaisuuden periaatteen nimissä lienee syytä etsiä väitteille niitä tukevia argumentteja, joita esittäjät itse eivät mainitse. Kaikki suullinen tieto ei ole perätöntä, ja savulla on tapana enteillä tulta. Lahjuskuvio olisi sikäli luonteva, että Hakasta tuli fuusion yhteydessä EKA:n tytäryhtiö, aivan kuten Kansastakin.⁷⁹⁷ Muitakin kokonaisuuteen sopivia elementtejä on, mutta vielä enemmän vastakkaisia. Seuraavassa yritetään punnita asiaa molemmilta kannoilta.

Työväen osuuskauppaliike oli irtautunut porvarillisesta jo ennen kansalaisotaa ja onnistunut pysyttelemään sen aikanakin pääosin puolueettomana. Osuuskaupasta ja sen johtomiestä tulikin 1918 SDP:n keskeisiä elvyttäjiä. Kommunistit pidettiin mahdollisimman kaukana valtakunnallisesta päätöksenteosta sekä sotien välillä että pitkään niiden jälkeenkin. Luottamuselimistä herui 1945 alkaen kiintiöpaikkoja, mutta palkkajohtajiksi kommunistit kelpasivat vain itse hallitsemisensa osuusliikkeissä, kuten Turussa, Kemissä ja Oulussa.⁷⁹⁸ Edistyksellisen tai vuodesta 1964 alkaen E-osuuskaupan aikaansaannokset olivat siis hyvässä ja pahassa enimmäkseen sosialidemokraattien tekosia.

Asetelma antoi SKP:n ja SKDL:n edustajille vapaammat kädet arvostella tehtyä ja tekemätöntä. Tilanne tosin hieman muuttui 1960-luvun puolimaista alkaen vasemmistopuolueiden lähentyessä. SKP ja SKDL alkoivat tuolloin tunnustaa liike-elämän realiteetit. SDP taas oli aiempaa valmiimpi näkemään E-liikkeen osana poliittista työväenliikettä.⁷⁹⁹ Asia konkretisoitui 1973–74. Vakuutusyhtiö Kansan osakkaaksi värvättiin 1973 SAK. Johtajanpaikkoja alettiin sen eheytyssuhteissa muotoutuneen käytännön mukaisesti kiintiöidä Kansassakin kommunisteille.⁸⁰⁰ Rakennuskunta Hakasta puolestaan tehtiin rakennusalalla 1974 E-liikkeen virallinen hovihankkija. Siellä vastaavaa johdon jyvitystä ei kuitenkaan tapahtunut.⁸⁰¹

Kuten jo mainittiin, Kansan varatoimitusjohtaksi yleni Armas Vinberg, joka kevästä 1979 vaikutti myös Fexima Oy:n johtokunnassa.⁸⁰² Vinbergin jäätyä 1981 eläkkeelle tilalle tuli Kansassa toinen SKP:n mies, rakennusmestari Jaakko Aalto. Hän oli ollut aikanaan Hakan palveluksessa ja toiminut sen ohessa 1963–68 Koiton talon isännöitsijänä. 1966 alkaen Aalto oli istunut sihteerinä Koiton omistajiin kuuluneen Kulttuuriryön Keskus ry:n hallituksessa. Kansaan hän tuli ay-liikkeen

⁷⁹⁶ Esko Seppänen 1995, 219.

⁷⁹⁷ Kansa Oy oli jo pitkään antanut piilotukea ostamalla ja vuokraamalla takaisin E-liikkeen kannattamattomia kiinteistöjä. Kallenautio 1992, 392–394; Kallenautio 1994, 233–236.

⁷⁹⁸ Kallenautio 1992, 24–29, 46–48, 88–91, 103–114.

⁷⁹⁹ Kallenautio 1992, 252–256.

⁸⁰⁰ Kallenautio 1992, 342, 349–352; Kallenautio 1994, 165–170.

⁸⁰¹ Luukko 131–132; Kallenautio 1992, 364.

⁸⁰² Kallenautio 1994, 173–176, 182.

lakkokassakseen 1963 perustamasta Osuuspankki Yhteistuesta, jossa oli ollut sijoitusjohtajana.⁸⁰³ E-liikkeen fuusion tapahduttua Aalto jatkoi EKA:n varatoimitusjohtajana katkeraan loppuun.⁸⁰⁴

Henkilötasolla oli siis suoria kanavia akselilla: SKP, Yhteistyö, Fexima, Koitto, Haka ja Kansa. Viime mainittu rekrytoi työvoimaa sekä Yhteistyön että SKP:n talousväestä, johon puolestaan värvättiin tulijoita Feximan kautta.⁸⁰⁵ Muutakin kokemusta yhteistyöstä riitti. Kd-liikkeen voimat eivät riittäneet perustamaan omaa rakennus- tai vakuutusyhtiötä, joten sen oli vuosikymmeniä tyytyminen edes työväenhenkisiin. Tamperelaisen Turvan kanssa kilvoitellut Kansa oli ollut jo 1945 alkaen vakioilmoittaja mm. Kommunistissa ja Uudessa Naisessa.⁸⁰⁶ Haka ja Kansa oli mainittu korvaavien, uusien asuntojen järjestäjinä 1960-luvun alussa, kun Koiton talon vanhoja asuntoja muutettiin toimistoiksi.⁸⁰⁷ Kansa lahjoitti kd-naisliitolle ja sen lehdelle 1967 koko vuoden maksuttomat vakuutukset ja sai niistä kiittollisen asiakkaan.⁸⁰⁸ 1971 seurasi perässä SKP, joka vakuutti koko henkilökunnan ja suositti samaa muillekin kd-järjestöille.⁸⁰⁹ Kansassa oli vakuutettu myös Koiton talo ja sen henkilökunta.⁸¹⁰ Naisliitto päätti 1968 pyytää Hakan toimitusjohtajalta neuvoja laajentaessaan lomakotiaan.⁸¹¹ Porkkalassa sijainneella Hakan huvilalla kestitsivät neuvostovieraitaan ainakin 1972–74 sekä SKP että naisliitto.⁸¹² Kd-lehtien ja painojen yhdyside DKL piti kokouksia Kansan tiloissa.⁸¹³ Hakaa oli jo 1977 konsultoitu Koiton peruskorjauksen tai purkamisen varalta.⁸¹⁴ Se oli myös valittu pääurakoitsijaksi Yhteistyön painotalolle, jolle Kansa puolestaan oli järjestänyt osan rahoituksesta. Vakuuksina oli Koiton kiinnityksiä.⁸¹⁵ SKP oli etsinyt 1978 Hakan kanssa toimitiloja Suomen Rauhanpuolustajille.⁸¹⁶

Jos Koitto olisi päätetty jo ensimmäisen kaupan yhteydessä myydä eteenpäin Hakalle, Erkki Kivimäki olisi ollut luonteva linkki moneen suuntaan. Suora yhteys E-liikkeeseen oli Yhteistyön hallitukseen 1963–82 kuulunut Lennart Kivi.⁸¹⁷ Vaivihkaiseen suulliseen sopimiseen oli siis käytettävissä hyvien toverien verkosto. Välineiden olemassaolo ei kuitenkaan vielä todista, että jotakin todella tapahtui.

⁸⁰³ Kallenautio 1994, 182, 242, 244; Kansan Sivistystyön Liitto ry 1964–. ksl.files (verkkoartikkeli). Aallon urasta myös lehti uutisissa: ESS 30.8.1975 (STT); ESS 29.8.1981; LS 14.8.1982 ja ESS 16.8.1982 (STT); LS 5.1.1983; ESS 28.9.1984 (STT); MT 29.9.1984 (STT); LS ja ESS 5.2.1988 (STT)

⁸⁰⁴ Kallenautio 2009, passim; HS 24.9.1987, 10.9.1988, 17.2.1989, 25.9.1992, 17.12.1993 ja 30.12.1995

⁸⁰⁵ Yhteistyö Oy:n yhtiökok. ptk 8.4.1974. Hallinnollisen osaston työntekijä Juhani Mikkonen tuli suoraan Feximasta, samoin Jorma Sorvari, josta myöhemmin tuli Kortealhon seuraaja. Molemmat olivat opiskelleet Turussa. Feximan konttoristin tehtävästä 1976 Moskovan kouluun lähetetty Pirjo Kortealho lienee hänen edesmennyt tyttärensä (myöh. Ahlberg, 1953–99). SKP:n siht. ptk 23.3.1976 ja liite 2, 30.10.1981 ja liite 5, 30.9.1982 ja liite 4. Cv: Sirolan tmk 1974–75, 14. Feximan johtajiin kuului 1980-luvun alussa myös SKP:n entinen piirisihteerin Roni Uppgård. SKP:n siht. ptk 3.9.1982 ja numeroimaton liite. Cv: Viesti 1954–55, 55; Sirola-opiston toimintakertomus 1954–55; SKP:n kk:n ptk 8.6.1963, liite. KaA.

⁸⁰⁶ Ensimmäinen mainos: Kommunisti 16/1945 (17.4.1945); Uusi Nainen 1/1947; SKDL-lehti Vappu 1949..

⁸⁰⁷ Koiton huoneustotoimikunnan ptk 21.11.1961, 26.4.1963. KaA.

⁸⁰⁸ SNDL:n siht. ptk 18.1.1967; SNDL:n työvaliok. ptk 4.2.1971 ja liite 5, 4.5.1976. KaA.

⁸⁰⁹ SKP:n siht. ptk 5.1.1971 ja liite. KaA.

⁸¹⁰ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 20.12.1968, 4.12.1974 ja liite, 10.4.1978, 16.8.1977 ja liite. KaA.

⁸¹¹ Virallinen omistaja ja rakennuttaja oli apujärjestö Loma- ja Virkistys ry. SNDL:n työvaliok. ptk 23.4.1974, liite. KaA.

⁸¹² SNDL:n siht. ptk 1.10.1968; SKP:n siht. ptk 13.3.1972 ja 20.3.1973, liite. KaA. Maahan ensi kerran 1944 valvontakomission upseerina tullut ja vuoteen 1986 NKP:n kk:n kansainvälistä osastoa palvellut Stepan Smirnov viittaa muistelmissaan Hakan Porkkalan-huvilaan, jossa vieraili 1978 SKP:n edustajakokouksen yhteydessä. Smirnov 75–76.

⁸¹³ Muistio kd-lehdistöpalaverista 9.4.1981. Paikalla oli myös Aalto. DKL. KaA.

⁸¹⁴ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 28.4.1977, 15.7.1977. KaA.

⁸¹⁵ Raittiustalo Oy Koiton johtok. ptk 3.2.1977. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 5.2.1981 liitteineen, 9.3.1981, 24.5.1982; Yhteistyö Oy:n toimintakertomukset 1979, 1980, 1981 ja 1982. Yhteistyö Oy 2 Da, KaA.

⁸¹⁶ SKP:n siht. ptk 15.3.1978 ja liite 4 (osa aineistosta puuttuu); SKP:n siht. ptk 8.9.1978. KaA. Tiloja ei löytynyt.

⁸¹⁷ DI Kivi oli 1963–67 Yhteistyön hallituksen varajäsen ja Sähkö-Sisu Oy:n insinööri, joka suunnitteli Herttoniemen Painotalon 1967 valmistuneen ensimmäisen osan sähkötyöt. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. 25.3.1964, liite. KaA.

Jouko Kajanoja vakuuttaa, ettei kaupalla ollut mitään kytkyjä kerta kaikkiaan minnekään: *”Koiton talon kauppaan ei liittynyt mitään poliittisia lupauksia EKA:n, Hakan yms. suuntaan.”* Vaitonaisuus ja salakähmäisyys asian hoidossa oli Kajanojan mielestä perusteltua muista syistä: *”Koiton myynnin onnistunut toteuttaminen olisi mahdollisesti sössiintynyt, ellei sitä olisi hoidettu välikäsien kautta hyvin pienen piirin toimesta ja raportoitu isommalle kollektiiville vasta jälkikäteen – ja silloinkin vaisusti. Tuo on osoitus siitä, että aktiivinen markkina- ja sijoitustoiminta ei ole luontevaa puolueelle. Oli kamalaa katsella, miten tuleva puoluejohto ja Kortealhon seuraaja haaskasivat puolueen hyvän taloudellisen tilanteen – on kai perusteltua sanoa, että tuhosivat sen.”*⁸¹⁸

Hakan historian kirjoittanut Unto Luukko myöntää lahjusteorian tavallaan loogiseksi, mutta kiistää sen paikkansapitävyyden. Hänen haastattelemansa toimitusjohtaja Eero Piipari vakuutti, ettei kukaan ulkopuolinen yrittänyt sen paremmin painostaa kuin johdatellakaan kauppaan.⁸¹⁹ Painavimmalta vaikuttaa Luukon toinen argumentti: Hakahan teki kaupalla rahaa. Se lähestulkoon kaksinkertaisti sijoituksensa alle neljässä vuodessa. Koiton talon 29.1.1988 ostanut Jämerä Kiinteistöt Oy maksoi Koitosta 280 miljoonaa markkaa eli 84 miljoonaa nykyeroa.⁸²⁰ Rakennuksen arvo oli siis seitsemässä vuodessa kuusin- tai laskentatavasta riippuen jopa kymmenkertaistunut.

EKA:n perustamiseen liittyvää lahjusteoriaa vastaan puhuu eniten se, ettei enemmistökommunisteja ylipäänsä tarvinnut ostaa fuusion taakse. EKA:n ja Kansan yrityshistoriat kirjoittaneen Jorma Kallenaution mukaan kansandemokraatit lämpenivät ajatukselle jo 1970-luvulla eli aiemmin kuin sosialidemokraatit. Syynä olivat jatkuvat miljoonatappiot. E-liikkeen osuus vähittäiskaupasta oli 1977 vain 14 prosenttia, joten maanlaajuinen, mutta osiin pilkottu organisaatio kävi kalliiksi. Koko tulevan EKA-konsernin ainoat kannattavat osat olivat juuri Haka ja Kansa. Saneeraus oli alkanut huhtikuussa 1981 jo ennen Koiton ensimmäistä kauppa. Varhaisin ja epäsuosituin toimenpide oli lihanjalostuksen myyminen pois kilpailijalle, käytännössä lakkautettavaksi. Noin 500 ihmisen työpaikat uhrattiin alle puoli vuotta ennen Elintarviketyöväen liiton vaaleja. Asian uutisoivat paheksuvassa sävyssä sekä Tiedonantaja⁸²¹, kolmaslinjalaisuutta kd-lehdistä tuolloin lähimpänä ollut Hämeen Yhteistyö⁸²² että Pohjois-Suomessa iskun erityisen kipeästi kokenut Kansan Tahto.⁸²³ Koiton jälkimmäisen kaupan aikaan tästä oli jo kolme vuotta, E-liikkeen suurfuusio valmis ja Helsingin osuusliike Elanto jättäytynyt sen ulkopuolelle.⁸²⁴

⁸¹⁸ Kajanojan sähköposti tekijälle 7.5.2016.

⁸¹⁹ Sekä Luukko että Piipari ovat jo edesmenneet. Vuonna 2000 ilmestynyt historia oli Hakan perinnneyhdistyksen tilaama, mutta yrityskuvan varjelu tuskin olisi velvoittanut enää kumpaakaan valehtelemaan jo kuusi vuotta aiemmin konkurssiin ajautuneen yhtiön puolesta. Asiakin oli Hakan kokonaiskuvan kannalta melko marginaalinen. Luukko 195–196. Hakan johtoon 1988 tullut Reijo Naulapää ei mainitse koko kauppa, vaikka sivuaakin varhempia aikoja muuten.

⁸²⁰ Jämerä-Kiinteistöt Oy oli taatusti punapääoman ulkopuolista rahaa eli Keskinäisen Henkivakuutusyhtiö Suomen (ent. Suomi-Salaman) ja Kansallis-Osake-Pankin joulukuussa 1987 perustama kiinteistösiirtoyhtiö. Koiton kauppa niputettiin kahden muun kiinteistön kanssa. Jämerä osti sen lisäksi ns. Paulon talon Kaisaniemenkadulta ja KOP osan Makkaratalon kiinteistöä Keskuskadulta. Yhteishintana Hakalle maksettiin yli 500 miljoonaa. Jämerän hallituksen puheenjohtajan Yrjö Niskasen haastattelulausunto kuvaa henkeä, jossa kaupat sekä 1984 että 1988 syntyivät: *”Niskanen uskoo kiinteistöjen väistämättömään arvonnousuun alueilla, joilla ei kysynnän kasvusta huolimatta ole tarjolla uutta tilaa.”* TS 30.1.1988; HS 30.1.1988. Ajan kiinteistöbuumista yleisemmin: Soukola 2008, 271–278.

⁸²¹ TA 24.4.1981, 28.4.1981, 8.5.1981, 20.5.1981, 21.5.1981, 27.5.1981, 28.5.1981, 4.6.1981, 25.8.1981, 26.8.1981, 28.8.1981, 15.9.1981, 22.9.1981, 23.9.1981, 24.9.1981, 25.9.1981, 2.10.1981, 7.10.1981, 8.10.1981, 13.10.1981.

⁸²² HY 25.4.1981, 14.5.1981 (jk), 16.5.1981, 21.5.1981, 26.5.1981, 15.10.1981, 27.10.1981.

⁸²³ KT 24.4.1981, 30.4.1981, 16.5.1981, 21.5.1981, 29.5.1981, 2.6.1981, 6.6.1981, 18.6.1981, 14.8.1981, 18.8.1981, 22.8.1981, 25.8.1981, 26.8.1981, 28.8.1981, 5.9.1981, 19.9.1981, 22.9.1981, 24.9.1981, 30.9.1981, 3.10.1981, 10.10.1981, 13.10.1981, 14.10.1981, 16.10.1981, 22.10.1981. Samasta SKP:n 19. edk:n 1981 ptk:n liite 95. KaA.

⁸²⁴ E-liikkeen vaikeuksista ja EKA:n synnystä: Kallenautio 1992, 237–391; Kallenautio 2009, 11–58; Kansasta: Kallenautio 1994, passim, fuusiosta: 233–236. Kallenautio ei mainitse Koiton kauppa yhdessäkään kolmesta teoksesta. Armas Vinberg tuskaili jo aiemmin sitä, että työväen vakuutusyhtiöiden Kansan ja Turvan fuusiot olivat kaatuneet SDP:n

SKDL:n osuuskauppajaostoon keskittynyt Kallenautio ei käynyt läpi SKP:n arkistoja, mutta sieltä välittyvä yleiskuva on täysin sama: vaihtoehtoja ei ollut. Kriisiviesti E-liikkeen katastrofaalisesta taloustilanteesta, tulossa olevasta pääjohtajan vaihdoksesta ja saneerausohjelmasta kiiri SKP:n ydinjohdolle syyskuussa 1980.⁸²⁵ Syöksykierre ei ottanut oietakseen leikkausten jälkeenkään. SKP:n poliittisen toimikunnan kokoukseen saapui huhtikuussa 1982 kolme kd-liikkeen osuuskauppamiestä esittelemään huoliaan. Lennart Kiven, Gunnar Riskulan ja Antti Jäntin mukaan E-liikkeen tappiot olivat olleet 100–200 miljoonaa markkaa vuodessa ja kumuloituva summa 1980 jo 780 miljoonaa. Sen seurauksena oli ”hävitetty tai myyty omaisuutta” 250 miljoonan edestä, otettu 750 miljoonaa markkaa lyhytaikaista ja 600 miljoonaa markkaa pitkäaikaista velkaa. SKP:n osuustoimintajaoston työvaliokunta oli laatinut oman saneerausehdotuksensa ja esitellyt sen OTK:n pääjohtajalle. Se oli kolmikön mukaan kuitenkin ”niin radikaalinen, että (---) emme voineet sitä antaa tietoisuuteen”. Mukana oli työväenliikkeen kannalta herkkiä muotoiluja, kuten ”tuottamattoman henkilökunnan saneeraus”.⁸²⁶ Tämä tapahtui melko tasan kaksi vuotta ennen Koiton jälkimmäistä kauppaa. Jos kyseessä oli vain siihen liittyvän lahjuksen naamiointi, kyse oli todella pitkän tähtäimen teatterista. E-liikkeen tolaa ei ainakaan tarvinnut lavastaa.

Kolmas argumentti liittyy siihen, olisiko SKP halutessaankaan kyennyt fuusion estämään. Vielä 1977 puolue oli puntaroinut vakavissaan jopa kansandemokraattien mahdollisuuksia vallata E-liike. Olihan valtakunnallinen ero sosialidemokraatteihin ollut 1975 vaaleissa enää 25 277 ääntä. Se olisi teoriassa kurottu umpeen, jos edes jokainen SKP:n jäsen olisi äänestänyt. Käytännössä SKP:n enemmistö ja vähemmistökin olivat päätyneet eri vaalilistoille jo 1971 Turussa, Tampereella ja Hämeenlinnassa, 1975 alkaen Helsingissäkin. Poliittinen vuoksi oli ylipäänsäkin kääntymässä luoteeksi. 1979 Elannon hallintoneuvoston paikat jakautuivat: SDP 7, SKDL 4, SKP:n vähemmistö 1 ja porvarit 1.⁸²⁷ Kommunistien käsissä oli kyllä maan toiseksi suurin osuusliike eli Turun ja Varsinais-Suomen Tarmola. Sen tilanne ei kuitenkaan ollut muita ruusuisampi eikä siksi tarjonnut mahdollisuutta kiristykseen.⁸²⁸ Eihän suurimman ja kauneimman eli Elannonkaan pois jäanti fuusiota pysäyttänyt. Sen mukaan saamiseksi olisi pitänyt lahjoa enemmistön sijasta SKP:n vähemmistöä.

Mikään ei tietenkään sulje pois mahdollisuutta, että Haka olisi ostanut hyvän tahdon eleenä yleistä myötämieitä. Paljon on merkkejä ilmassa. Kun SKP syksyllä 1981 pian Koiton kaupan jälkeen nimesi Aallon johtaman työryhmän käsittelemään E-liikkeen tilannetta, siihen istutettiin jo mainittu yleismies Vinberg.⁸²⁹ SKP:n edustajaksi OTK:n ja Kulutusosuuskuntien hallintoneuvostoon taas

sisäisiin kiistoihin. Kommunisti 4/1979. SKP oli liittynyt Elannon yhteisöjäseneksi vasta 1978. SKP:n siht. ptk 6.10.1978. Markkinaosuus: SKDL:n pääsihteerin Aimo Haapasen kiertokirje 1.2.1977, SNDL:n siht. ptk 8.2.1977, liite. KaA.

⁸²⁵ SKP:n sihteristön ptk 12.9.1980, 26.9.1980; SKP:n pol. tmk:n ptk 2.10.1980. Tietoja olivat tuomassa Lennart Kivi, Gunnar Riskula ja Antti Jäntti. Kivi oli jäänyt 1980 alusta eläkkeelle OTK:n teknisen johtajan toimesta ja Riskula tullut hänen tilalleen. Molemmat olivat diplomi-insinöörejä. Kivi (1914–90) oli jo toisen polven kommunisti ja Suomen neuvostoyhtiöissä 1940- ja 1950-luvulla karaistunut tekijä. Hentilä 2005, 208–209; Hanski 2005, 207–208; J. Kivi 1975, passim. Riskula (s. 1928) oli varhainen esimerkki punaisesta kunnallisbyrokratista. Hänellä oli virka kotikaupungissaan Kemissä 1952–71, viimeiset 12 vuotta kaupunginisinöörinä. Ennen OTK:hon tuloaan hän oli 1971–79 Kaupunkiliiton osastopäällikkönä. DL-matriikkelit 1965, 479 ja 1973, 559. Riskula jatkoi EKA:n kiinteistöjohtajana 1983–88. Jäntti oli SKDL:n siht. jäsen eli puoluetöimiston työntekijä. Cv: Sirolan toim.kertom. 1949–50, 7, 30–32 ja 1955–56, 22.

⁸²⁶ SKP:n pol. tmk ptk 14.4.1982 ja liite 2. Kk:lle sama tarjoihtiin laimeampana. SKP:n kk:n ptk 7. –8.5.1982. KaA.

⁸²⁷ Vuosikymmenen alun rynnistyksen jälkeen eroa sosialidemokraatteihin oli ollut 1975 E-vaaleissa enää 25 277 ääntä. Helmikuussa 1977 valmistunut ristiintaulukointi paljasti, että SKP:n jäsenistä 53,1 prosenttia eli 25 583 potentiaalista äänestäjää ei ollut koskaan liittynyt E-liikkeen jäseniksi. SKP:n siht. ptk 5.4.1977 ja liite 2, 26.1.1979. Hajaannuksesta: SKP:n siht. ptk 1.2.1971, 14.1.1975 ja liite 2; SNDL:n työvaliok. ptk 10.5.1975, liite. KaA.

⁸²⁸ Tarmolan radikaali-, kommunisti- ja kd-enemmistöistä: Mäkelä 36–61, 71–73, 77–78, 98–99, 112–117, 126–128, 134–135 ja 162–168. 1970-luvun mittaan vaikeutuneesta taloudesta: Mäkelä 146–180; Kallenautio 1992, 310, 382.

⁸²⁹ SKP:n siht. ptk 30.9.1981. Muut jäsenet olivat Markku Tapio, Jarmo Laine, Petteri Baer, Antti Jäntti, Gunnar Riskula, Pauli Hömppi sekä kolme myöhemmin nimettävää ay-liikkeen (SEL ja Liikelitto) ja tutkijoiden edustajaa. OTK:n saneeraus oli esillä erillisenä asiana. SKP:n siht. ptk 25.9.1981; SKP:n pol. tmk:n ptk 30.9.1981. KaA.

nimettiin tammikuussa 1982 Juhani Mikkonen.⁸³⁰ Tässäkin on savua, muttei savuavaa asetta. Kysehän oli ylipäänsä liiketoimintaan ja numeroiden pyörittelyyn – Vinbergin tapauksessa itse kohteeseenkin – perehtyneistä ja puolueessa yhä melko harvalukuisista tovereista.

Jos kauppasummaan jonkinlaista ilmaa sisältyi, se saattoi liittyä Feximan varsinaiseen toimialaan. Koiton kaupan liitteitä on Hakassa arkistoitu epähuomiossa noin viikkoa aiemmin pidetyn kokouksen yhteyteen, jossa niiden seurana on nippu Neuvostoliiton rakennusviennin näkymiin liittyviä muistioita. Rakennusurakoitsijaliiton 9.4.1984 päivätyssä ”erittäin luottamuksellisessa” analyysissä käydään läpi alan yleisiä näkymiä ja esitetään räätälöity arvio myös Hakan omasta tilanteesta. Toivoa olisi ehkä Viron Rakveren lihakombinaatin ja Baltian kalatehtaiden urakoista, mutta muuten näytti huonolta. Hakan omissa papereissa pohdittiin, voisiko sen tytäryhtiöstä Projexista kehittää vientiin ja tuontiin erikoistuneen kauppahuoneen, joka ”harjoittaa trading-kauppaa kolmansiin maihin (esim. Fexima, Kaukomarkkinat ja Thomesto)”. Muotoilu jättää hieman epäselväksi, olisiko Fexima esikuva, kilpailija vai kauppakumppani. Nimen mainitseminen juuri tässä kohtaa herättää kuitenkin kysymyksiä. Olisiko Haka pyytänyt vetoapua korvausta vastaan?⁸³¹

Mieleen tulee vielä yksi, vaihtoehtoinen teoria, jolle ei tosin ole esittää edes kunnan aihetodisteita. Niin Elanto, EKA, Kansa kuin Hakakin olivat vuosikymmenestä toiseen sosialidemokraattien hallitsemia instituutioita. Jos Haka antoi rahoitusta SKP:n enemmistön irtiottoon NKP:stä, oliko se tietoinen poliittinen siirto? Jos oli, antoiko sille suostumuksensa Hakan varsinainen isäntä SDP? Eli rahoittiko Arvo Aallon kapinan Kalevi Sorsa? Se poikkeaisi mielikuvista, joita Sosialistisen Internationaalin aseriisunta-aktiivista tuolloin ja myöhemminkin on vallinnut. Toisaalta SDP oli jo Sorsan puoluesihteerikaudella paaluttanut tiukasti vasemman laitansa ja käynyt hänen puheenjohtajakautensa alkajaisiksi torjuntataistelua lähes 1940-luvun tyyliin. Puolivuosisataisen punamullan osapuolet SDP ja Keskustapuolue alkoivat 1980-luvun puolivälin lähestyessä työlääntyä toisiinsa ja tähyillä tabuja uhmaten kumpikin kokoomuksen suuntaan. Sitä ajatellen SKP:n lopullinen hajoaminen, taistolaisten marginalisoituminen ja SKDL:n heikentyminen eivät olleet SDP:lle haitaksi. Jos rohkeutta alkoi olla Honka-liitossa kolhiintuneen aseveliakselin rasvaamiseen, ei rakennusliikkeen kautta hoidettu kertasuoritus olisi ollut edes kovin uskalias teko. Se ei vielä tärväisi omia idänsuhteita. Motiiviksi riittäisi jo SKP:n vähemmistöä kohtaan tunnettu kauna. Sehän oli jopa umpikeskustalaisessa Oulun vaalipiirissä yhdistänyt 1983 muut puolueet niin tiiviisti, että keskusvaalilautakunta oli sortunut ääntenlaskennassa tuiki harvinaiseen vaalivilppiin.⁸³² Musertava vasta-argumentti teorialle on se, että kukaan SDP:ssä ei ole paukutellut asiasta henkseleitään edes kylmän sodan päätyttyä. Sorsan omat muistelmat ulottuvat vain vuoteen 1976. Luulisi kuitenkin, että sissioperaatiosta olisi otettu kunnia 1992–93 presidentinvaalien ehdokaskampanjassa, jonka aikana alikersantti Sorsa jakoi hernerokkaa kenttäkeittiöstä maastopuvussa.

⁸³⁰ SKP:n siht. ptk 15.1.1982. E-liikkeen tilannetta selostivat poliittiselle toimikunnalle ensin kolmikko Riskula, Kivi ja Jäntti ja sitten Arvo Aalto. SKP:n siht. ptk 8.4.1982, 16.4.1982; SKP:n pol tmk:n ptk 14.4.1982 ja 21.4.1982. KaA.

⁸³¹ Rakennuskunta Hakan keskusjohdon ptk 14/84, 10.4.1984 liitteineen. TA. Yhtiön idänkaupoista: Luukko 127–131.

⁸³² SKDL:n kilpailevista ehdokkaista enemmistön Heikki Mustonen oli vienyt vähemmistön Pentti Liedekseltä paikan muun muassa äänellä, jossa hänen numeronsa 56 alle oli kirjoitettu ”TJ!” (s.o. tänään jäljellä eli ote varusmiehen aamukammasta). Korkeimman hallinto-oikeuden palautettua järjestyksen Mustonen vaihtui 21.12.1983 Arkadianmäellä Liedekseen. HS 9.4.1983, 15.12.1983 ja 22.12.1983; TA 6.4.1983, 7.4.1983, 8.4.1983, 12.4.1983, 15.12.1983, 20.12.1983 ja 21.12.1983. Kansanedustajamatrikkeli. Eduskunta.fi

XII TILINTEKO

12.1 SKP:n kahdeskymmenes

Käsitteellä 20. edustajakokous oli ollut maailman kommunisteille suuri symbolinen merkitys jo vuodesta 1956. Voidaan perustellusti puhua ajasta ennen ja jälkeen sen. Ensin mainittua piti muistella Suomessakin varoen ja valikoiden. Numerologia ei ollut esillä SKP:n valmistellessä keväällä 1984 omaansa. Merkittävä käännekohta siitakin silti tuli. Riitelevien osapuolten tiet vaikuttivat erkaantuvan lopullisesti – tai siltä ainakin viiden vuoden ajan vahvasti näytti.

Puoluekokoukset ja erityisesti niiden henkilövalinnat ovat hankalia niin historiantutkimukselle kuin aikalaisjournalismillekin. Lopputulos on pöytäkirjoissa aritmeettisen kirkas, mutta sitä toisinaan jopa yökausia edeltänyt juntaus ei jätä jälkiä. Tarjotut juomat, hylätyt sopimukset ja rauenneet liittoumat unohtuvat helposti. Muutenkin ollaan vuotojen ja muistelusten eli ihmisten kertoman varassa. Tämä koskee myös SKP:n 20. edustajakokousta. Henri Sundholm on selvittänyt sen kulun niin perusteellisesti kuin kirjallisesta aineistosta irti saa.⁸³³ Sieltä täältä nousee tietoja ja väittämiä vaihtoehtoisista poluista, mutta niiden todentaminen on jälkeinpäin vaikeaa.⁸³⁴

Näkyvä osuus oli melko yksinkertainen. Voimasuhteet tulivat mitatuiksi toisena kokouspäivänä kolmaslinjalaisten Tutta Tallgrenin ehdotettua, että kokoukselle perustettaisiin ylimääräinen menettelytapavaliokunta. Esitys kaatui äänin 185–162. Kukaan ei äänestänyt tyhjää. Seuraavaksi enemmistöläisen Satakunnan piirin Timo Laaksonen esitti yleiskeskustelun keskeyttämistä ja tärkeimpien valintojen tekemistä suljetuin ovin eli vain kokousedustajien läsnä ollessa. Se meni läpi 186–161, vaikka kolmaslinjalaisia lähentynyt enemmistön entinen ”pääideologi” Erkki Rauteekin yritti estellä.⁸³⁵ Keskuskomitean kokoonpanosta oli lopulta vastakkain kaksi ehdotusta: Tutta Tallgrenin ja vaalivaliokunnan. Jälkimmäinen hyväksyttiin äänin 183–163. Listalla oli luotettuja enemmistöläisiä, ainoana poikkeuksena Kajanoja.⁸³⁶ Kamppailun näin käytännössä ratkettua toisen päivän loppu ja kolmas kokouspäivä kuuluivat lähinnä terapeuttisiin puheenvuoroihin. Vaikka sanat pysyivät yhä melko korrekteinä, ulkopuolisetkin huomasivat poikkeukselliset jännitteet. ”*En ole kokenut missään poliittisessa tilaisuudessa niin synkkää ja raivoisaa vihaa*”, muistelee HS:n journalistiveteraani Unto Hämäläinen.⁸³⁷

Uuden keskuskomitean kokoontuessa valitsemaan varsinaista puoluejohtoa kaikki eteni jo loogisesti. Poliittiseen toimikuntaan tuli vain horjumattomia enemmistöläisiä. Aalto valittiin puheenjohtajaksi. Adjutanteikseen hän sai varapuheenjohtaja Heljä Tammisolan ja pääsihteeri Arno Aitamurron.⁸³⁸ Ensin mainittu edusti toimihenkilösiipeä, jälkimmäinen Rakennusliittoa. Aallon ja Aitamurron mukaan enemmistö oli tarjonnut luottamuspaikoista yhä kompromissia, johon vähemmistö ei kuitenkaan ollut suostunut. Kiintiö olisi ollut 15 paikkaa 50-henkisestä keskuskomiteasta. Esteeksi

⁸³³ Sundholm 2014, 82–90 (edustajavaalit), 98–104 (enemmistön valmistelut), 194–111 (vähemmistön, III-linjalaisten ja SKDL:n valmistautuminen), 117 – 122 (NKP:n viime hetken interventio), 123–134 (itse kokous).

⁸³⁴ Lehdistoratkaisussa syksyllä 1983 syntyneen Yhteistyö-lehden päätoimittajan mukaan lehden jatkosta oli kokouksen aikana syntynyt jo Kajanojan ja neuvostoliittolaisten hyväksymä sopimus, jonka vähemmistö kuitenkin hylkäsi. Ilkka Lappalaisen sähköposti tekijälle. Matti Lehtosen mukaan taas Arvo Aallon valinta puheenjohtajaksi ei ollut enemmistölle mikään itsestäänselvyys, vaan Jouko Kajanoja oli vielä kokouksessakin lähellä saada jatkoajan. Matti Lehtonen tekijälle.

⁸³⁵ SKP:n 20. edk 1984 ptk ja liitteet 51 ja 64. KaA.

⁸³⁶ SKP:n 20. edk 1984 ptk, liitteet 51, 64–70, 74–98. KaA. HS:n Hämäläinen tulkitsee tapahtuneen vähemmistön aikaansaannokseksi: ”*Vähemmistöläiset pelasivat uhkapelien, hävisivät ja ajoivat itsensä puolueen ulkopuolelle.*” Hämäläinen 2011, 109.

⁸³⁷ Hämäläinen 2011, 109.

⁸³⁸ SKP:n kk:n 27.5.1984 ptk; SKP:n 20. edk 1984 ptk, liitteet 131–135. KaA.

oli tullut Aallon valinta puheenjohtajaksi.⁸³⁹ Myöhemmin Aitamurto kertoi enemmistön kavahtaneen vaihtoehtoa, jossa vaa'ankieleksi olisi muodostunut ”*entinen puheenjohtaja kannattajineen*”. Tuolloin todellinen vallankäyttäjäksi olisi hänen arvionsa mukaan ollut vähemmistö.⁸⁴⁰

Keskuskomitea teki samassa yhteydessä eli jo edustajakokouksen aikana myös erillisen päätöksen, jolla kiellettiin myymästä tai hukkaamasta puolueen omaisuutta ilman sen antamaa lupaa. Kielto koski taannehtivasti koko alkuvuotta.⁸⁴¹ Poikkeuksellisella toimella estettiin ainakin se, että väistyvä puoluejohto olisi ryhtynyt joihinkin operaatioihin ennen kuin sen nimenkirjoitusoikeus muodollisesti päättyisi. Maalina saattoivat olla myös puoluetoimiston työntekijät. Vähemmistöläisillä ei ollut tuossa vaiheessa enää hoidettavanaan suuriin rahoihin liittyviä tehtäviä. Sama koskee niitä muutamaa enemmistöläistä, jotka olivat joutuneet epäilyksen alaisiksi osoitettuaan liiallista pehmeyttä.

Ehkä täyttää luottamusta ei tässä poliittisessa tienhaarassa nauttinut enää edes taloudenhoitaja Olavi Kortealho. Matti Lehtosen mukaan Kortealho oli mieltynyt Kajanojaan ja toivoi tämän jatkavan.⁸⁴² Myöhempi odysseija vähemmistön riveissä (1985–89) on luonut Jouko Kajanojasta jälkikuvan idealistisena haihattelijana, jonka kaikki hankkeet epäonnistuivat. Se ei kuitenkaan ollut koko totuus eikä etenkään tuossa vaiheessa. Dynaamisena uudistajana ja maltillisena enemmistöläisenä vain kaksi vuotta aiemmin valittu Kajanoja oli kyllä kokenut eduskuntavaaleissa ennennäkemättömän murskatappion, mutta siitä tuskin oli syyttäminen häntä. Kaavoituksen ja asuntorakentamisen ammattilaisena Kajanoja on hyvinkin voinut tehdä vaikutuksen Kortealhoon, joka oli tottunut asioimaan itseoppineiden työväenmiesten kanssa. Vasta kuukauden takainen Koiton myynti oli tehnyt taloudenhoitajan elämästä merkittävästi aiempaa helpompaa. Ja ekonomi-valtiotieteilijä oli ainakin oman kertomansa mukaan ollut ammattilaisverkostoineen sitä vahvasti pohjustamassa.

Käytännössä SKP:n rahasäkin päällä istui yhä Ossian Rinne, jonka vetäytyminen Feximan johdosta ei ollut muuttanut yhtiön omistuspohjaa. Kuten tiedetään, uskollisuus oli varmistettu juridisin keinoin, eikä sen horjumisesta ollut koskaan minkäänlaisia merkkejä. Vähemmistöllä ei ollut Feximassa juuri jalansijaa osastopäällikköä korkeammassa asemassa. Harvoja poikkeuksia olivat hallitukseen 1979 tullut Konelan toimitusjohtaja Teuvo Rouvali ja osastopäälliköstä vientijohtajaksi 1984 ja myöhemmin Pohjoismaiden tytäryhtiön toimitusjohtajaksi ylennetty Kyllikki Jyrkinen.⁸⁴³

Kyynisimmän tulkinnan kevään 1984 tapahtumista SKP:ssa on esittänyt puolueen myöhempi liikekumppani Veikko Luode tai hänen muistelmansa laatinut Jorma Ojajarju. Sen mukaan Arvo Aallon oli kaapattava puolue, koska puheenjohtaja Kajanoja oli yrittänyt estää Koiton talon myyntivoiton päättymisen enemmistölle.⁸⁴⁴ Koitto oli toki tärkeä osatekijä ja antoi mahdollisuuden irtiottoon. Valtaus oli kuitenkin pohjustettu jo lähes vuotta aiemmin eli kesällä 1983 tehtailluilla

⁸³⁹ Aitamurron lausunto SKP:n 20. edk:n 1984 ptk, liite 74. KaA; Aalto 1988, 237–239.

⁸⁴⁰ SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liite 6. Hän perusti arvion siihen, ettei kolmaslinjalaisilla ollut vähemmistön kaltaista kiinteää organisaatiota, vaan tukiryhmiä siellä täällä. Enemmistöläiset olisivat Aitamurron mukaan äänestäneet jaloillaan.

⁸⁴¹ 1.1.1984 jälkeen tapahtuneet omaisuuden luovutukset peruuntuivat, jos niitä ei hyväksytty nyt uudella keskuskomitealla ja esitetty poliittiselle toimikunnalle kahden viikon kuluessa. SKP:n kk:n ptk 27.5.1984 ja liite 5. KaA.

⁸⁴² Matti Lehtonen tekijälle.

⁸⁴³ Tekijän hallussa on kaupparekisteriaineiston, puhelinluetteloiden ja sanomalehtiaineiston (uutiset ja ilmoitukset) perusteella koottu 116 nimen lista yhtiön johdosta ja työntekijöistä vuosilta 1958–85. Lähempiä tietoja henkilöistä ovat antaneet yhtiössä 1958–88 työskennellyt Antero Koski ja 1965–96 työskennellyt Liisa Kaikula. Kysessä ei ole suinkaan täydellinen luettelo enimmillään noin 200 henkeä kerrallaankin työllistäneestä konsernista, mutta ylin ja keskijohto lienee melko hyvin katettu.

⁸⁴⁴ Ojajarju 1994, 69. Suhdetta Aaltoon ja SKP:n enemmistöön saattoi värittää myös Ojajarjun lyhyt kausi Tiedonantajan tervehdyksen lähettäjänä. TA 23.12.1971.

paperijäsenillä.⁸⁴⁵ Sekin saattoi toki olla yhä luonteeltaan defensiivistä. Ennen kaikkea Luode ja Ojajarju unohtavat, että takana oli hyvin paljon patoutunutta kaunaa – ja vähän ideologiaakin.

SKP:n 20. edustajakokouksen kauaskantoisin lopputulos oli irtautuminen NKP:n holhouksesta. Teema tuli esiin jo ennen kokousta, kun NKP esitti Kajanojalle ohuesti verhottuja tuenilmauksia ja neuvostolehdistö moitti Aaltoa muodollisesti tätä nimeltä mainitsematta. Aarno Aitamurto sai juuri ennen kokousta kutsun Moskovaan, jossa häntä yritettiin värvätä kompromissiehdokkaaksi.⁸⁴⁶ Kajanoja yritti hyödyntää idänkorttia esiintymällä kokouksen avanneessa toimintaselostuksessaan hyvin vähemmistöläisin äänenpainoin. Hän esitteli DDR:n kasvulukuja, alleviivasi SKP:n ja NKP:n suhdetta ja varoitteli nationalismin vaaroista. Suorin viesti enemmistölle kuului: *”Tällaisessa tilanteessa kasvaa myös vaara ryhtyä uhmamielellä ratkaisuihin, jotka hyvin pian edustajakokouksen mentyä osoittautuvat raskaiksi virheiksi.”* Heti Kajanojan jälkeen yleiskeskustelun aloittanut Aalto vastasi: *”Puoluettamme tunteville luulisi olevan selvää, että tämän edustajakokouksen jälkeen ei elämä jatku viime vuosien tapaan. Muutos tapahtuu joko tämän edustajakokouksen päätösten ohjaamana tai se toteutuu yksityisten jäsenten ja kannattajien joukkomittaisina toimina.”*⁸⁴⁷

NKP:n delegaatiota johti suomalaisille melko tuntematon ja siksi myös henkilönä provosoimaton Mihail Solomentsev. Hänen puheessaan kiiteltiin Kajanojaa eikä mainittu Aaltoa sanallakaan.⁸⁴⁸ SKP ei ollut vihjettä huomaavinaan.

Päätöspuheessaan uusi puheenjohtaja vähintäänkin sivusi teemaa, josta NKP:n Nikita Hruschtshev tuli 1956 kuuluisaksi omassaan. Ulkopuolisille ehkä kryptinen Aallon virke kuului: *”Me suomalaiset kommunistit olemme Neuvostoliiton ystäviä vielä kuoltuammekin.”* Sisällä hiersi yhä vuosien 1937–38 terrori tai ehkä jopa enemmän kielto puhua siitä.⁸⁴⁹ Aalto itse oli ollut tapahtuma-aikaan alle kouluikäinen eikä tiettävästi menettänyt vainoissa läheisiään. Destalinisointi ei ollut muuten esillä kokouksessa eikä kovin pian jälkeenkään. Historia tai ideologiset finessit eivät ylipäänsäkään olleet Aallon tai tuolloisen enemmistön heiniä. Joukko pikemminkin puolusti oikeuttaan olla sellaisista välittämättä ja tehdä arkijärjellä avautuvaa politiikkaa ilman ulkopuolisia auktoriteetteja.⁸⁵⁰ Muistutus aiemmin kahdestikin kesken jääneestä tilinteosta oli kai Aallon tapa viestiä, että mihinkään painostukseen ei enää alistuttaisi. Tähän liittyi jo siteerattua aforismia seurannut virke: *”Mikään ei saa meitä muuttamaan myöskään sitä itsestäänselvyyttä, että meidän on itse hoidettava omat asiamme ja kannettava myös niistä täysi vastuu.”* SKP siis puhuisi Stalinista, jos ehtisi ja huvittaisi. Juuri nyt oli päivänkohtaisempaakin, kuten pyrkimys takaisin hallitukseen.⁸⁵¹

⁸⁴⁵ Sundholm 2014, 85–90. Aallon mukaan pääsyy oli se, että *”enemmistö oli läpeensä kyllästynyt kahden puolueen yhdessä pitämiseen”*. *”Talousasiat eivät vaikuttaneet ratkaisuihin.”* Aallon sähköposti tekijälle 18.4.2016.

⁸⁴⁶ Aalto 1988, 236. Aitamurto ei ole asiaa kiistänyt. Menettely muistuttaa aiemmin nuorisoliitossa koettua vastaavaa tapausta. Viitanen 526–528.

⁸⁴⁷ SKP:n 20. edk:n ptk, liitteet 18–19. KaA.

⁸⁴⁸ SKP:n 20. edk 1984 ptk ja liitteet 18–20 ja 22. KaA.

⁸⁴⁹ SKP:n 20. edk:n ptk, liite 19. Juhani Suomen ja Unto Hämäläisen tulkinta oli vielä 2000-luvullakin toinen. UH piti Aallon lausetta jopa NKP:lle suhdetoimintamielessä annettuna ”lupauksena”. Suomi 2005, 599; Hämäläinen 2011, 109. Myöhemmin Hämäläisestä tuli Stalinin vainojen tutkimisen innokas asiamies, tosin muiden aktivoimana. Kamppinen 302–303; Leppänen (HS 12.7.2019); Hämäläinen (HS 31.8.2019). SKP oli kuitannut 1930-luvun teurastuksen 1955–56 tehdyillä tiedusteluilla noin 50 suomalaisen tuomioiden oikeellisuudesta. Keskuskomitea totesi lakonisesti useimmat rehabilitoiduiksi. SKP:n kk:n ptk 8. –9.10.1955 ja 9.12.1956 liitteineen. KaA. Viialaisen Fjodorovilta saaman tiedon mukaan laajempi aineisto saatiin 1960-luvun alussa, mutta se on kadonnut. Viialainen 2005, 83–88.

⁸⁵⁰ Reijo Käkelä totesi tällaisen käsityksen varsin yleiseksi ns. sivistyneistön parissa ja kehotti pohtimaan, miten se torjuttaisiin. SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liite 12.

⁸⁵¹ Puheensa loppupuolella Aalto ruoti jo tulevaa sisäpolitiikkaa isännän äänellä ja ilmaisi valmiutensa palata vasemmiston ja keskustan hallitukseen.

Moskovasta katsoen tilanne oli toinen. Tshuhnat olivat tehneet kapinan. Kääntein poikkeuksellisuutta alleviivasi se, että voimattomana tapahtumia seuranneeseen NKP:n valtuuskuntaan kuului myös Karjalan aluekomitean ensimmäinen sihteeri Vladimir Stepanov. Hän oli toiminut Helsingissä yhteensä 12 vuotta ensin 1964–70 KGB:n residenttinä ja 1973–79 suurlähettiläänä. Suomea puhuva ja röyhkeäksi kuvattu karjalainen oli Kekkosen vähän pelkäämäkin kalakaveri, joka oli 1970-luvulla pitänyt presidenttiä ja tämän tasavaltaa pihdeissään tiukemmin kuin kukaan sitten Zhdanovin.⁸⁵² Nyt hän oli entinen mahtimies.

Aalto myönsi, ettei voi ennakoida NKP:n tai muiden veljespuolueiden reaktioita, mutta vakuutti, ettei SKP:n puolella mikään ollut muuttunut.⁸⁵³ Päinvastaista henki puoluejohdosta nyt kokonaan vetäytyneen Aarne Saarisen näyttävä juhlinta. Kiitospuheessaan Olavi Hänninen totesi tämän eläneen aina vaatimattomasti ja välttäneen komeita kulisseja. Erikseen tuli mainituksi kieltäytyminen kunniapuheenjohtajan tehtävästä, minkä saattoi tulkita postuumiksi potkaisuksi Ville Pessille. Hänninen vertasi Saaria suomalaisen graniittiin. Ottaen huomioon kohteen kahden vuoden takaisen tilanteen NKP:n suuntaan tämä oli selvää kansallisylypeyttä ja uhmaa.⁸⁵⁴ Seuraavassa edustajakokouksessa kajautettiin sitten jo spontaani Maamme-laulukin.⁸⁵⁵

Lyhyesti summaten Aalto ja häntä tukeva enemmistö olivat jyränneet sekä perinteisen vähemmistön, kolmaslinjalaiset että puheenjohtaja Kajanojan ilmeisen valmiina ottamaan vastaan NKP:n reaktion, oli se sitten miten raju hyvänsä. Vähemmistö vastasi tapahtuneeseen tiivistämällä organisaatiotaan ja NKP voimistamalla sille tukeaan. Tämä puolestaan antoi enemmistölle muodollisen syyn yhä jyrkempiin toimiin. Lopputulos lienee ollut selvä jo varhaisessa vaiheessa.

12.2 Fexima säästyy pesäerossa NKP:n kostolta

SKP:n puhdistus eteni kesällä 1984 puoluetöimiston työntekijöihin. Kohteina olivat vähemmistöläiset ja muutama näiden kanssa veljeilijät enemmistöläinen. Osa erotettiin heti ja loputkin kahden vuoden mittaan.⁸⁵⁶ Kapinoiviin piireihin perustettiin uudet rinnakkaispiirit. Puolueosastoja kehoitettiin liittymään niihin.⁸⁵⁷ Vähemmistö vaati kevääksi 1985 koolle jälleen yhden ylimääräisen (III) edustajakokouksen, mutta jätti itse tulematta paikalle. Enemmistö hyödynsi tilanteen tekemällä

⁸⁵² Stepanovin henkilöhistoriasta: Rentola 1997, 642, 655; Rentola 2005, passim; Suomi 1998, passim, erit. 283–288; Suomi 2000, passim, erit. 427–447, 526 – 535; Jakobson 1992, 12–14, 201–205, 208–210; Saari 2014, 148–151, 175–176, J. Korhonen 2015, passim, etenkin 21, 151–155, 188–199, 206–208, 220–222. Kekkosen päiväkirjoissa Stepanov esiintyy yksin 1975–1981 yli 130 sivulla. Häntä pidetään yhteisten sotaharjoitusten ideoisijana, Karjalaisen kaatajana ja Kostamuksen lobbarina. Suomi 2003, passim; Suomi 2004, passim. Suomen Kuvalehti korosti NKP:n voimattomuutta Aallon edessä jo kannessaan. SK 22/1984. Stepanovin arvonalennusta lehti oli ilkkunut jo aiemmin. SK 18/1984.

⁸⁵³ SKP:n 20. edk 1984 ptk, liite 136. KaA. Aallon puhe oli aluksi kirjattu liitteeksi 19 ja korjattu myöhemmin. Jälkikäteen Aalto kertoo enemmistön havainneen NKP:ssa jo ”muutoksen tuulia” ja arvelleen, ettei välikirjo olisi väistämätön, vaikka ”sella(i)stakaan vaihtoehtoa emme voineet täysin sulkea pois”. Aallon sähköposti tekijälle 18.4.2016.

⁸⁵⁴ SKP:n 20. edk 1984 ptk, liite 135. Pessin ja itsensä juhlinnasta oli jo 1972 irvailut Hertta Kuusinen, jonka isää ei ollut kunniapuheenjohtajaksi älytty nimetä. SKP:n 16. edustajakokouksen ptk 31.3. –2.4.1972; SKP:n kk:n ptk 2.4.1972. KaA. ⁸⁵⁵ SKP:n 21. edk:n ptk 1987. Kokous päättyi toki yhä Kansainväliseen.

⁸⁵⁶ Syksyllä vaihdettiin myös Kainuun piirisihteeri Reino Leinonen, joka oli kääntynyt kolmaslinjalaiseksi ja paljastanut paperijäsenten tehtailun. SKP:n kk:n ptk 15.6.1984 ja liitteet 8 ja 20; SKP:n kk:n ptk 24.–25.8.1984; SKP:n kk:n ptk 27.10.1984 ja liitteet 6 ja 16–17; SKP:n kk:n ptk 26.–27.1.1985; SKP:n kk:n ptk 16.3.1985 ja liite 19. Kv osaston Cay Sevönnin vuoro tuli kaksi vuotta myöhemmin. SKP:n kk:n ptk 13.6.1986 ja liite 45; SKP:n kk:n ptk 15.8.1986. Mystisempi oli loppuvuodesta 1986 tehty päätös kahden enemmistöläisen eli Aulis Leppäsen ja Risto Koskisen erottamisesta ”tuotannollisista ja taloudellisista syistä”. Kyse saattoi olla jonkinlaisesta eläkeratkaisusta. SKP:n kk:n ptk 23.–24.11.1986 ptk. KaA.

⁸⁵⁷ SKP:n kk:n ptk 15.6.1984 ja liite 19; SKP:n kk:n ptk 15.–16.12.1984 ja liitteet 34–36; SKP:n kk:n ptk 26.–27.1.1985 ja liitteet 8–10 ja 10/A. Samasta: Suomi 2006, 45; KU 14.1. ja 21.1.1985. Vähemmistöpiireille lakattiin maksamasta myös piiritukea. Saaja tulkitsi sen osaksi valtion puoluetukea, ja vähemmistö kirjelmöi asiasta eduskunnan oikeusasiamiehelle. SKP:n puoluetalouksosaston ptk 22.4.1985, liite 9. KaA.

sääntömuutoksen, joka antoi keskuskomiteallekin oikeuden erottaa puolueesta piirejä ja osastoja.⁸⁵⁸ Syksyllä vähemmistö sai ultimatumin. Kun sitä ei noudatettu, alkoivat piirijärjestöjen erottamiset.⁸⁵⁹ Vähemmistö vetosi veljespuolueisiin jopa erillisellä kirjeellä, ja NKP:n painostus oli kovaa.⁸⁶⁰

Käytännössä antautumisen ainoa vaihtoehto oli oman varjopuolueen rakentaminen. Vähemmistö kopioi perinteisen, kahden sisäkkäisen organisaation mallin. Yhdistyspohjaisen SKP (yhtenäisyyden) eli SKP (y):n vaalipuolueeksi perustettiin Demokraattinen Vaihtoehto eli Deva. Se rekisteröityi keväällä 1986 ehtiäkseen eduskuntavaaleihin. Vastatoimena enemmistö hajotti eduskuntaryhmän.⁸⁶¹ Juhannukseen 1986 mennessä jokseenkin koko kd-liike oli kahtena palana.⁸⁶² Vähemmistö riitautti sääntömuutokset ja niihin perustuneet erottamiset muutoseikkoihin vedoten ja voitti. Enemmistö teki päätöksensä uudestaan, mutta hävisi niihinkin liittyvät jutut kaikissa oikeusasteissa.⁸⁶³

NKP:n koston suora rahoitus suunnattiin pelkästään vähemmistölle, mikä mahdollisti uuden puoluekoneiston ja näkyvimmin Tiedonantajan kasvun.⁸⁶⁴ Lehteen alkoi 1985 ilmestyä värikuvia ja Kommunistia jäljitellyt liite Teoria ja Poliitikka. Päälehden sivumäärä kasvoi 1980–88 huimat 58 %.⁸⁶⁵ Toimituksellisten työntekijöiden määrä yli kaksinkertaistui 1981–89. Heitä oli 1981 16 henkeä, 1989 alussa hetken jopa 35. Määrä vastasi jo Hämeen Sanomien kokoista pienekköä

⁸⁵⁸ SKP:n kk:n ptk 24.–25.8.1984 ja liitteet 12–13, 22–24; SKP:n kk:n ptk 27.10.1984 ja liitteet 10–15, 21–24; SKP:n kk:n ptk 15.–16.12.1984 ja liitteet 6–10, 12–15, 18–19, 26–32; SKP:n kk:n ptk 26.–27.1.1985 ja liitteet 5–7, 19–24; SKP:n kk:n ptk 16.3.1985 ja liitteet 5, 20–33; SKP:n ylim. edk:n ptk 1985 liitteineen; SKP:n kk:n ptk 23.3.1985 ja liitteet 3–4; SKP:n kk:n 4. – 5.5.1985 ja liitteet 22–25 ja 25A; Suomi 2006, 45–50, 336–340; KU 23.3., 25.3., 26.3. ja 1.4.1985; TA 26.3.1985; Kommunisti 7/1985; HS 24.3., 25.3. ja 26.3.1985. Pääsihteeriksi Aarno Aitamurron tilalle tuli Esko Vainionpää, vakuutusalan ammattilainen, jota julkinen sana piti kovien otteiden miehenä. SKP:n kk:n ptk 23.3.1985; HS 24.3.1985. Keskuskomiteasta pudotettiin nyt Kajanojakin. Ex-puheenjohtaja oli boikotoinut kk:n istuntoja joulukuuhun 1984 asti ja käynyt sitten kerran paikalla syyttämässä vallankaappauksesta ja kuulemassa itsekin kunniansa. SKP:n kk:n ptk 15. –16.12.1984 ja liitteet 9–10, 13–14, 35–36; SKP:n kk:n ptk 23.3.1985. KaA.

⁸⁵⁹ SKP:n kk:n ptk 27.10.1984 ja liitteet 25–26; SKP:n kk:n ptk 13.–14.9.1985 ja liitteet 6–8, 23–27 ja 36; SKP:n kk:n ptk 13.10.1985 ja liitteet 6–17; SKP:n kk:n ptk 30.11.–1.12.1985 (huom. ei liitettä). Suomi 2006; 45–50, 379–383.

⁸⁶⁰ Enemmistön haltuunkin päätyneet vähemmistön kirje veljespuolueille 27.3.1985 ja NKP:n kk:n kirje SKP:n kk:lle 10.9.1985; SKP:n kk:n ptk 13.–14.9.1985, liitteet 6 ja 23. KaA. Aallolla oli ollut jäätävä tapaaminen Shaposhnikovin kanssa jo maaliskuussa. SKP:n kk:n ptk 16.3.1985, liite 6.

⁸⁶¹ SKP:n skisma ei näkynyt SKDL:n eduskuntaryhmän pöytäkirjoissa kevään 1983 jälkeen moneen vuoteen juuri mitenkään, mikä epäilemättä selittyi oppositioasemalla. Huhtikuussa 1986 piti ottaa kantaa vähemmistön varjopuolueen kirjelmään. SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 10.4.1986 liitteineen. Kesäkuun 1986 erottamisten edeltä pöytäkirjoja puuttuu yli kuukauden ajalta. Itse erottamiset on naamioitu muotoon ”*Ryhmän työn suuntaaminen*”. Sitä kävi esittelemässä SKP:n pääsihteeriksi Vainionpää. Käsittely keskeytyi eduskunnan istunnon vuoksi, eikä itse erottamispäätöstä kirjattu koskaan mihinkään. Vähemmistö vain hävisi. SKDL:n eduskuntaryhmän ptk 10.6. ja 17.6.1986. KaA.

⁸⁶² Suomi 2008, 112; Katainen 1994, 381–383; Viitanen 555–557; SKP:n kk:n ptk 9.5.1986 ja liitteet 6, 6a, 7–12; SKP:n kk:n ptk 13.6.1986 ja liitteet 7–12, 18–33. SKP oli jo keväällä 1986 uusinnut taas jäsenkirjat. Toim.kert. 1984-87, 51. Viime toimena kk:n jaostoistakin puhdistettiin useimmat vähemmistöläiset. SKP:n kk:n ptk 23.–24.11.1986 ptk. Kehitys pioneeriliitossa oli ollut aina muita varhaisempaa. Ålander 170–226, 232–234.

⁸⁶³ Kanne ja Hgin RO:n päätös 22.12.1986 sekä valitus Hgin HO:lle ym. liitteinä SKP:n kk 8.–9.2.1987, liitteet 27–33. Samasta HS 26.3.1985; KU 26.3.1985; HS 23.12.1986; KU 23.12.1986; TA 23.12.1986. SKP:n pol. tmk:n päätös valittaa: HS 8.1.1987; KU 8.1.1987. Helsingin hovioikeuden (HO) ratkaisu: HS 12.6.1987; KU 12.6.1987. SKP:n edustajakokouksen päätös uusista erottamisista: SKP:n 21. edk:n ptk 1987 ja liitteet 79a ja 79b. SKP(y):n uusi kanne: HS 20.10.1987. Korkeimman Oikeuden ratkaisu: HS 5. ja 6.7.1988; KU 5.7.1988. Hgin RO:n päätös kesän 1987 uusista erottamisista: HS 7.2.1989; KU 7.2.1989. Hgin HO:n uusi päätös samasta: HS 15.2.1992. Suomi 2008, 211–212. Keskinäistä kirjeenvaihtoa: SKP:n kk:n ptk 15.8.1986 ja liitteet 12 ja 17. KaA.

⁸⁶⁴ Tiedonantaja kertoi jo joulukuussa 1984 Tiedonantajayhdistys ry:n ja Kursiivi Oy:n asettaneen merkittäväksi 2 miljoonan mk:n joukkovelkakirjalainan, jolla rahoitettaisiin toimituksen atk-hankinnat. Lehti siirtyisi kirjoituskoneista näyttöpäätteisiin. Ta 19.12.1984. Pienen merkittävä summa oli 1000 mk. Rahaa varmasti kerättiin, mutta varsinainen sponsori lie Sinisalon kuittausten perusteella NKP. KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92.

⁸⁶⁵ Ta 31.1.1985. T & P alkoi ilmestyä maaliskuun alusta. Kesällä voitiin iloita jo Pravidankin kertoneen uutuudesta. Ta 16.7.1985. Neliväri vaati painatuksen vaihtamista 19.2.1985 Lohjan Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy:lle. Sivumäärät on laskettu fyysisistä vuosikerroista.

maakuntalehteä.⁸⁶⁶ Pitäjänmäen Kornetintieltä hankittiin uusi koitto tai kulttuuritalo, johon sijoittui SKP(y):n ja Devan lisäksi muukin vähemmistön järjestöperhe.⁸⁶⁷

Enemmistöä rangaistiin siirtämällä Sputnik-lehden painatus syksyllä 1985 Yhteistyöltä vähemmistön Kursiiville.⁸⁶⁸ Kursiivi ei ollut enää vuosiin suoriutunut edes Tiedonantajan painamisesta.⁸⁶⁹ Sputnikin teki sille alihankintana Sanoma Oy. Kursiivi esitti urakasta ilkkuvan tarjouspyynnön jopa Yhteistyölle itselleen.⁸⁷⁰ Yhteistyö joutui irtisanomaan noin sata henkeä.⁸⁷¹ Toisena iskuna tuli Kansan Uutisten muuttuminen 1986 alusta viisipäiväiseksi.⁸⁷² Yhteistyön liikevaihto supistui vuodessa 39,6 %, ja liikevoitto putosi 4,5 miljoonaa markkaa pakkaselle. Hätätoimena tuliterä kiinteistö Herttoniemen Painotalo Oy myytiin kesäkuussa 1986 pois 50 miljoonalla markalla. Yhteistyö ja Kansan Uutisten toimitus jäivät siihen vuokralle kahdeksan vuoden sopimuksella.⁸⁷³ Alas ajettiin myös painon oma eläkesäätiö.⁸⁷⁴

Vielä köpelömmiin kävi Kansankulttuurille, jonka osakkeista 39,9 % oli Yhteistyön omistuksessa.⁸⁷⁵ Tappiot eivät olleet enää miljoonaluokkaa, mutta ei yritys liioin tervehtynyt. Neuvostopartneri V/O Mezhdunarodnaja Kniga oli tukenut yhtiötä 700 000 markalla vuodessa.⁸⁷⁶ SKP yritti pyytää lisää kustantamon pelastamiseen vielä keväällä 1985.⁸⁷⁷ Se ei johtanut tulokseen. Yhtiön johto totesi,

⁸⁶⁶ Osa oli liikkeen sisäisiä siirtoja. Tekijän hallussa on toimituksen nimilista 1970–90, joka perustuu lehden vappu- ja uudenvuoden tervehdyksiin. Toimituksen erottelussa muusta henkilökunnasta auttoivat signeeratut jutut sekä entiset päätoimittajat Urho Jokinen ja Erkki Susi, toimituspäälliköt Tapio Kari ja Seppo Iisalo sekä varapäätoimittaja Risto Repo. Henkilöstömääristä myös oma ilmoitus Suomen Lehdistön tilastonumeroissa. SL 9/1982, 9/1984, 7–8/1986 ja 4/1989.

⁸⁶⁷ Kursiivi myi syksyllä 1985 Lautasaaren kiinteistönsä ja osti uuden Kirkkonummelta. Pitäjänmäen Kornetintieltä hankittiin 2200 neliön tilat, joihin sijoittuivat Tiedonantaja ja vähemmistön muut varjolehdet: Enhet, Pioneeritoveri, Kansankulttuurin kilpailija Lehtikanava sekä koko uusi puoluekoneisto. Ta 16.10.1985, 30.12.1985 ja 20.3.1986.

⁸⁶⁸ *“Päättynyt tilikausi oli Yhteistyö Oy:lle käännteentekevä”*, totesi yhtiön toimintakertomus hirtehisesti ja jatkoi: *“Kilpailun kiristyminen markkinoilla (sic) näkyi suurimman yksittäisen siviilipainotyön sopimuksen päättymisenä kauden lopussa.”* Yhteistyön vähemmistölinainen toimitusjohtaja Pekka Tulin oli jäänyt eläkkeelle juuri aiemmin eli syyskuun lopussa. Yhteistyö Oy:n toimintakertomus 1985. KaA. Tulinin cv: KU 27.4.1984.

⁸⁶⁹ Tiedonantajan oli painanut jo huhtikuusta 1981 ulkopuolinen Karprint.

⁸⁷⁰ Yhteistyö Oy:n hallituksen 12.3.1986 ptk. KaA. Sanomaa oli käyttänyt Sputnikin tekoon aluksi Yhteistyökin. Yhteistyö Oy:n yhtiökok. 29.3.1971 ptk; Yhteistyö Oy:n toimintakertomukset. KaA; SK 1/1967.

⁸⁷¹ Toimintakertomuksissa luvut saatiin hieman kauniimmiksi. Väkeä oli tilikauden aikana keskimäärin 212 henkeä ja sen lopussa 157. Vuoden 1986 päättyessä vahvuus oli enää 118. Yhteistyö Oy:n toimintakertomukset 1985 ja 1986; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 6.2.1986 liitteinen (vielä välttelevämpi). KaA.

⁸⁷² Yhteistyö Oy:n toimintakertomukset 1985 ja 1986. KaA.

⁸⁷³ Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 6.2.1986, 12.3.1986, 29.4.1986, 19.5.1986, 29.5.1986, 30.5.1986, 13.6.1986, 1.9.1986, 6.10.1986, 23.10.1986 ja 9.12.1986; Yhteistyö Oy:n toimintakertomus 1986; SKP:n 21. edk:n 1987 ptk, liite 82. KU lyöttäytyi myöhemmin yhteen Keskustapuolueen Suomenmaan kanssa, ja molempia painettiin Herttoniemessä. SKP takasi Herttoniemen Painotalo Oy:lle vielä myöhäissyksyllä 1989 2 miljoonan markan valuuttalainan 8 vuodeksi, 500 000 lisä keväällä ja miljoona syksyllä. SKP:n kk:n ptk 18.–19.11.1989; SKP:n kk:n ptk 10.–11.2.1990 ja liite 12; SKP:n kk:n ptk 22.9.1990 ja liite 5. Keväällä 1991 HP poistettiin kesken valmistelun listalta. SKP:n kk:n ptk 4.5.1991. KaA.

⁸⁷⁴ *“Eläkkeiden maksu käy sekä yhtiölle että säätiölle ylivoimaiseksi”*, todettiin muistiossa *“Yhteistyö Oy:n välitilintarkastuksesta 11.12.1986”*. Yhteistyön hallituksen ptk 7.5.1987. KaA.

⁸⁷⁵ Muistio ”Yhteistyö Oy osakeomistus 31.12.1986”. Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 26.3.1987. KaA. Kirjanpitoarvoksi oli merkitty viiva ja osakkeista kehoitettiin vastuiden varalta hankkiutumaan eroon

⁸⁷⁶ Vuoden 1982 lähes 1,9 miljoonan tappiosta oli päädytty 1983 hetkeksi lähes 0,5 miljoonaa plussalle. Käyttökate pysyi silti negatiivisena ja 1984 tulokin, tosin vain 22 000 mk. Vanhoja tappioita oli maksamatta 2,6 miljoonaa. SKP:n puoluetalousjaoston ptk 25.2.1985, liitteet 1 ja 6; 22.4.1985, liite 8. V/O Mezhdunarodnaja Kniga oli perustettu jo 1930 osana NL:n ulkomaankaupan laajempia järjestelyjä. HS 1.3.1930. Se oli ilmoitellut Suomen sanomalehdissä melko ahkerasti 1932–34 ja 1936–39 (elokuuhun). Sodan jälkeen mainonta käynnistyi taas 1956. Digitoitujen vuosikertojen asiahaku.

⁸⁷⁷ SKP:n kv osaston johtaja Olavi Poikolainen, Jorma Sorvari ja Kansankulttuurin toimitusjohtaja Antti Timonen valtuutettiin muotoilemaan asiasta kirje.

ettei nähnyt keinoja välttää noin miljoonan markan vuotuisilta tappioilta tulevaisuudessakaan.⁸⁷⁸ Kansankulttuurin roolin neuvostokirjojen kustantajana otti 1985 Suomi-Neuvostoliitto-seuran perustama uusi yhtiö SN-Kirjat. Ystävyysseuran pääsihteerinä oli aina neuvokas talous- ja kirjapainomies Erkki Kivimäki. SKP lakkautti Kansankulttuurin 1986 ilman konkurssia.⁸⁷⁹

NKP:n kustotoimet eivät vaikuttaneet kohdistuvan Feximaan, jonka rooli SKP:n hajoamisen rahoittajana oli sentään ollut aivan keskeinen. Se oli ilmeisesti suojassa NI:n valtiollisten intressien kannalta olennaisen ulkomaankaupan harjoittajana. Tätä vakuuttavat yhtä itsevarmoina sekä Jouko Nordlund että Matti Lehtonen. Uusia kauppoja julkistettiin 1984–86 ainakin kuusi.⁸⁸⁰ Jotakin outoa vuosien 1984 ja 1985 tilinpäätöksissä silti on, sillä Fexima ei toimittanut niitä kaupparekisteriin. HS:n mukaan 1986 ja 1987 voittoa kertyi 35 miljoonaa, mutta myyntikate oli 10 miljoonaa miinuksella. Tuloksen kohensi Hotelli Presidentin myynti.⁸⁸¹ Idänkauppa alkoi vaikeutua yleisesti öljynhinnan pudottua kevään 1986 aikana yli 60 prosenttia ja pysyessä alhaalla vuosikymmenen loppuun.⁸⁸² Kaupantekoa hankaloittivat pian myös perestroikan äkkinäiset hallinnolliset reformit, myöhemmin suoranainen anarkia ja vuoden 1990 lopulla koko clearing-järjestelmän lakkautus.⁸⁸³ Summista ei ole tietoa, mutta muista toimista päätellen Feximan tuotto ei riittänyt omistajan yhä kasvaviin tarpeisiin.

Poliittisesti Gorbatshovin valtaannousu oli suosinut enemmistöä. Se poisti hetken viipeellä uhan, että NI:n vieroksunta olisi tehnyt SKDL:stä sisäpoliittisen hylkiön. Heti tämä ei näkynyt.⁸⁸⁴ Koiviston mukaan puolueriidasta oli yritetty tehdä jopa valtiollista keskustelunaihetta.⁸⁸⁵ Tilanne alkoi helpottua helmikuussa 1986. Aalto sai viime tipassa kutsun NKP:n edustajakokoukseen. Status oli laskenut, mutta Sinisaloa ei kutsuttu lainkaan.⁸⁸⁶ Viime hetken suunnanmuutoksen takana oli oman kertomansa mukaan Gorbatshovin avustajakuntaan valittu NKP:n kansainvälisen osaston työntekijä Anatoli Tshernajev (1921–2017). Mies sympatisoi puolueriidassa jo 1970-luvulla enemmistöä, mutta hänen oma sektorinsa oli ollut Länsi-Eurooppa. Nyt Tshernajev onnistui kääntämään asiassa koko politbyroon päin.⁸⁸⁷ Edustajakokouksessa tapahtui henkilövaihdos, joka tiesi laajempaakin murrosta.

⁸⁷⁸ SKP:n puoluetalousjaoston ptk 22.4.1985, liite 8. KaA.

⁸⁷⁹ Toiminta lakkasi ilman konkurssia. Liikkeen ulkopuoliset velkojat saivat rahansa, ja muut vastuut siirrettiin SKP:lle. SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82. SKP:n toimintakertomus 61–62. SKP:n edk:n ptk 1987, liite 114. SN-Kirjojen markkinointipäälliköksi oli pelastettu puoluetoimistosta erotettu vähemmistöläinen Petteri Baer. HS 8.1.1986; HS 15.8.1986.

⁸⁸⁰ Uutisia Feximan omista tai välittämistä kaupoista: HS 30.8.1984 (betonitehdas Vladivostokiin); HS 1.9.1984 (liimapuupalkkitehdas Latviaan); HS 5.7.1985 (lisää betonitehtaita); HS 10.7.1985 (vihannesmyymälöitä); HS 21.11.1985 (betonitehdas); HS 7.8.1986 (laboratorio Moskovaan). Fexima etsi jatkuvasti myös työvoimaa ja työsuhteasuntoja, ilmoituksia: HS 9.9.1984, 10.10.1984, 14.10.1984, 20.1.1985, 10.2.1985, 13.2.1985 (sama), 28.4.1985, 9.6.1985, 4.8.1985, 29.9.1985, 6.11.1985, 10.11.1985, 18.12.1985, 22.1.1986, 2.2.1986, 23.2.1986, 17.5.1986 ja 19.10.1986. Lista jatkuisi hyvin samanlaisena vielä vuosia.

⁸⁸¹ Arolainen – Virtanen 1990 (HS 4.2.1990). PRH:n arkistossa tilinpäätökset loppuvat vuoteen 1976. Painettuja versioita on vuosilta 1981 ja 1982. HS:n tutkiessa asiaa paperit ovat olleet yhä kaupparekisterissä, josta ne eivät ole ilmeisesti päätyneet Kansalliarkistoon. Reijo Käkälä vaati 1985 tuloksetta Feximan tilinpäätöksen käsittelemistä poliittisessa toimikunnassa, mutta syy ei ilmene. SKP:n puoluetalousjaoston ptk 14.5.1985.

⁸⁸² Suomi 2006, 372–378; Suomi 2008, 39–47, 300–301, 322–330.

⁸⁸³ Suomi 2008, 181–214, 231–263; Esa Seppänen 2012, 17–18, 21–22, 51–53, 212–218.

⁸⁸⁴ *“Olisi tietysti äärimmäistä naiiviutta Helsingin Sanomien tapaan ajatella, että NKP:n pääsihteerin vaihdos välittömästi heijastusi SKP:n ja NKP:n suhteisiin (---)”*, totesi Aalto selostaessaan matkaansa Tshernenkon hautajaisiin. SKP:n kk:n ptk 16.3.1985, liite 6. HS:n Moskovan-kirjeenvaihtaja Mikko Eronen oli hautajaisvieraan kohtelun perusteella yhtä pessimistinen. HS 15.3.1985. Aalto viitanee saman päivän lehdissä ilmestyneeseen STT:n juttuun. HS 16.3.1985.

⁸⁸⁵ Koivisto 1995, 139–145; Aalto 1988, 244–246. Kerta ei ollut ensimmäinen. SKP:n riidat otti esiin jo kesäkuussa 1968 Kekkonen kanssa käymässä keskustelussa Leonid Brezhnev. Seppinen 1997, 337.

⁸⁸⁶ HS 18.2., 21.2., 24.2., 25.2. ja 1.3.1986; KU 22.2. ja 25.2.1986; Ta 25.2. ja 14.3.1986; Aalto 1988, 246–249.

⁸⁸⁷ Oma kanta muovautui 1974 Suomen-vierailulla, jota isännöi myönteisen vaikutuksen tehnyt Arvo Aalto. Anatoli Tshernajevin päiväkirjamerkinnot 3.8.1974, 16.1.1985, 17.1.1985, 30.1.1985, 11.2.1985, 8.3.1985, 22.2.1986. Verkossa: ns.archive.gwu.edu/anatoly-chernyayev-diary. Hengenheimolaisen tunnisti Into Kangaskin, joka siteerasi Tshernajevia

NKP:n kansainvälistä osastoa 30 vuotta johtaneen Boris Ponomarjovin tilalle tuli Anatoli Dobrynin. Suslovin ja Stalinin opetuslapsen korvasi 24 vuotta Washingtonin-suurlähettiläänä toiminut ammattidiplomaatti.⁸⁸⁸ Suomen-asioiden esittelijöistäkin toinen vaihtui loppuvuodesta. Enemmistöä johonkin mittaan ymmärtänyt Stepan Smirnov jäi eläkkeelle, ja tilalle tuli nuori sukunimikaima Anatoli Smirnov. Hänestä kehittyi ajan mittaan perestroikan aktiivi, mutta puhevalta ei liene ollut heti edeltäjän luokkaa.⁸⁸⁹

Osastoa vuodesta 1954 palvelleen Vladimir Fjodorovin ja hänen esimiehensä Vitali Shaposhnikovin vaikutus selittää sen, että rahanjako vähemmistölle jatkui vielä neljän vuoden ajan.⁸⁹⁰ Vierailuissa alettiin vaalia pariteettia, käytännössä hieman enemmistön eduksi. SKP edusti Suomea yksinoikeudella 1986 muiden kommunistimaiden edustajakokouksissa.⁸⁹¹ Kesällä HS raportoi johdon saaneen taas lomakutsunkin Neuvostoliittoon.⁸⁹²

Politbyroon jäseniä ei saanut enää vieraakseen kumpikaan osapuoli. NKP:n ensisijainen kumppani Suomessa oli nyt SDP kirittyään ohi jopa Keskustapuolueen. Syksyllä 1986 SDP:n vieraana käynyt kakkosmies Jegor Ligatshov julisti SKP:n suhteen täydellistä puolueettomuutta.⁸⁹³ Pääministeri Nikolai Ryzhkovin vierailulla tammikuussa 1987 tapaamiset kaikkien kommunistien kanssa peruttiin, arvailujen mukaan vaalirauhan nimissä.⁸⁹⁴ Seuraavan kesän kilpailevissa edustajakokouksissa enemmistö sai kuitenkin huomattavasti edustavammat delegaatiot.⁸⁹⁵ SKP lähetti taas valtuuskunnan jopa NKP:n kesäseminaariin – jossa perestroikasta luennoi mm. Fjodorov (sic).⁸⁹⁶

Kevään eduskuntavaaleissa Devan ryhmä kutistui kymmenestä neljään henkeen. SKDL hävisi yhden paikan, käytännössä toki 11.⁸⁹⁷ Kriisivuosina tiivistyneet vähemmistön omat rivit alkoivat rakoilla, kun osa innostui Gorbatshovin opeista muita enemmän ja vaati soveltamaan niitä omaan toimintaan. Vuotta 1956 muistuttanut kehitys huipentui kesällä 1987 kiistaan siitä, pitäisikö Devan asettaa oma presidenttiehdokas vai tukea kansalaisliikkeen (Liike 88) taakseen koonnutta Kalevi Kivistöä. Johdon jyrättyä omaksi ehdokkaaksi Kajanojan osa uudistusmielisistä äänesti jaloillaan. Julkisuudessa paluumuutto Kulttuuritalolle henkilöityi Matti Viialaiseen.⁸⁹⁸ Lähtövalmisteluja tehtiin myös

pamfletissaan. Kangas 1982, 45. HS 28.2.1986 huomasi puheenkirjoittaja Aleksei Aleksandr-Agentovin väistyneen julkisuudessa Tshernjajevin tieltä. Aalto kuvaa Kremlissä syksyllä 1987 tapahtunutta kohtaamista ystävällismielisen neuvostovirkailijan kanssa, joka nimeä hän ei mainitse. Muun kuvauksen perusteella tämä on juuri Tshernjajev. Aalto 1988, 250–251. Anatoli Sergejevitshillä oli lähes täyskaima Anatoli Aleksejevitsh Tshernjajev, joka toimi teknologiaa urkkineen KGB:n X-linjan vakoojana 1979–83 Britanniassa ja karkotettiin. Andrew – Mitrokhin, 566. Gordievski ja Rogatshi ovat ilmeisesti sekoittaneet miehet keskenään. Gordievsky – Rogatchi 1997, 187 (A.A.T.), 202–204 (A.S.T.)

⁸⁸⁸ Iivonen 1986, 126–127.

⁸⁸⁹ SK 14/1992. Aallon mukaan Anatoli Smirnov oli häntä kohtaan ymmärtäväinen ja kertoi myös Tshernjajevin myötämielestä. Aallon sähköposti tekijälle 18.4.2016.

⁸⁹⁰ KRP:n esitutkintapöytäkirja 7100/R1119/92. Arkistoista vuotaneiden irrallisten dokumenttien perusteella Mihail Gorbatshov kantoi itsekin huolta SKP(y):n rahoituksesta jopa 1990-luvun puolella. Gordievsky – Rogatchi, 137–139.

⁸⁹¹ Kuuban, Tšhekkoslovakian, Bulgarian, DDR:n, Mongolian ja Puolan edustajakokoukset. SKP:n toimintakertomus 57 – 59, : SKP:n edk:n ptk 1987, liite 114. Neuvostolehdistö ei kommentoinut enää SKP:n puhdistuksia. Sinisalolle kuitenkin myönnettiin kunniamerkki, jota ei ollut Suomessa annettu kuin Kekkoselle ja Pessille. HS 30.6.1986; IS 30.6.1986; Ta 1.7.1986. Seuraavan kesän kilpailevissa edustajakokouksissa enemmistö sai kuitenkin huomattavasti edustavammat delegaatiot. SKP:n edk:n ptk 1987, liitteet 11a ja 11b. KaA; Aalto 1988, 249–251.

⁸⁹² HS 18.6.1986.

⁸⁹³ HS 12.11., 13.11., 14.11. ja 16.11.1986; KU 14.11. ja 18.11.1986; Ta 13.11., 14.11. ja 18.11.1986; Aalto 1988, 249.

⁸⁹⁴ Suomi 2008, 200–214, 300–309, 315–316. Ta 8.1, 9.1. ja 13.1.1987; KU 8.1.1987; HS 10.1.1987.

⁸⁹⁵ SKP:n 21. edk 1987 liitteineen. KaA; Aalto 1988, 249–251; Varumo 90, 93.

⁸⁹⁶ SKP aikoi valmentaa vielä uuden Vasemmistoliiton väkeäkin Moskovon yhteiskuntatieteellisen instituutin kahden viikon kurssilla ja lähettää sinne talveksi uusia opiskelijoita. SKP:n kk:n ptk 21.4.1990, liite 4. KaA.

⁸⁹⁷ STV 1988, 432–433. Tulos vaikuttaa olleen ankara pettymys myös enemmistölle. Sitä ei normaaliin tapaan analysoitu vaalipiireittäin. SKP:n kk:n ptk 5. –6.4.1987 liitteineen. KaA.

⁸⁹⁸ Puhakka, 23.

Tiedonantajan toimituksessa.⁸⁹⁹ Tammikuun 1988 presidentinvaaleista tuli Devalle täydellinen katastrofi. Kajanoja sai 1,4 prosenttia äänistä, ja ainoa valitsijamies putosi tarkistuslaskennassa.⁹⁰⁰

NKP jatkoi surkastuvan jäänteiden ylläpitoa vielä runsaan kahden vuoden ajan. Tuolloinkin tuki katkesi ilmeisesti lähinnä siksi, että hupenevia voimavaroja alettiin yleisemminkin keskittää kotimaahan.⁹⁰¹ Uskollista ystävää oli rahoitettu jo TPSL:n tapauksessa 1958–75 viisi tai jopa yhdeksän vuotta sen jälkeen, kun fraktio oli menettänyt poliittisen merkityksensä.⁹⁰² SKP:n vähemmistö peri siltä aikanaan osan vapautuvasta koneistosta, kuten Kursiivin ja Toimittajaliiton.⁹⁰³ Mahtoikohan niiden olemassaolo jopa madaltaa kynnyksiä? TPSL:n tukemisen NKP saattoi selittää menestystarinaksi, välineeksi, jonka avulla SDP oppi syömään kädestä. SKP:n tapauksessa kävi jokseenkin päinvastoin.

XIII EPÄONNINEN JÄLKINÄYTÖS 1985-90

SKP:n taloudenpitäjissä oli tapahtunut muutamassa vuodessa täydellinen sukupolvenvaihdos. Yli 60-vuotiaat olivat vaihtuneet kolmekymmppiisiin. Kansasta 1981 lopussa eläköitynyt Armas Vinberg oli jäänyt jo samana syksynä pois Feximan hallituksesta. SKP:n puoluetaloustaostossa hän jatkoi kesään 1984.⁹⁰⁴ Erkki Kivimäki siirtyi 1983 SNS:n johtoon. Keskitien kulkijana ja ehkä uuden virkansakin velvoittamana hän valitsi 1984 Kajanojan ns. yhtenäisyysryhmän. Vähemmistöläisiin asti Kivimäki ei sen mukana liukunut, mutta välit Aaltoon viilenivät ja yhteys SKP:n talousasioihin katkesi.⁹⁰⁵ Lokakuussa 1985 eläkkeelle lähti Olavi Kortealho. Jos mukaan lasketaan vielä helmikuussa 1984 eläkkeelle jäänyt Ossian Rinne, SKP:n varainhankinnasta ja siihen liittyvästä kaupanteosta oli poistunut 130 vuotta arvokasta työkokemusta.⁹⁰⁶ Rinne tosin jatkoi Feximan hallituksessa ainakin vuoteen 1987. Tiedossa ei ole, paljonko hän myötävaikutti vuosikymmenen lopun operaatioihin.⁹⁰⁷

⁸⁹⁹ Tekijän hallussa on (jälleen kerran) erillinen käsikirjoitus Tiedonantajan ja sen toimituksen vaiheista. Siinä on myös tätä koskeva luku. Ta 9.12.1986; Ta 7.4.1987; Ta 2.6. ja 4.6.1987; KU 4.6. ja 5.6.1987; HS 4.6., 5.6., 6.6. ja 9.6.1987; Ta 4.6. ja 9.6.1987; KU 4.6., 5.6., 6.6. ja 9.6.1987; HS 14.6.1987 ja 18.6.1987; KU 16.6.1987; Ta 16.6.1987; SK 24/1987; Ta 14.8.1987; SK 35/1987; Ta 29.9.1987; KU 30.9.1987; SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1988. KaA.

⁹⁰⁰ STV 1989, 431–434. Vaalipiirintarkat luvut myös SKP:n kk:n ptk 6.2.1988, liitteet 4–10. KaA; Puhakka 49–50.

⁹⁰¹ Tukea tuli jo 1989 vähemmän, mikä näkyi keväällä säästökuurina Tiedonantajassakin. Maailmalle syydetty apu tuntui raskaana taakkana mm. Tshernjajevin päiväkirjoissa 28.7.1987, 1.4.1988, 21.12.1988.

⁹⁰² Eduskunnassa alun perinkin loikkauksilla vahvistuneen TPSL:n alamäki alkoi jo 1964 osan palatessa Emil Skogin johdolla emon helmaan. Ääniä puolue sai vain kerran yli 100 000 eli vuoden 1962 eduskuntavaaleissa. 1966 TPSL:n kuusi edustajanpaikkaa tulivat SKDL:n uhrautuvasti solmimilla vaaliliitoilla. 1970 se menetti ne kaikki. Vaalitulostot.

⁹⁰³ Päivän Sanomien henkilökuntaa varten 1960 perustetun Toimittajaliiton paikka SAK:n valtuustossa siirtyi TPSL:n edustajalta SKP:n vähemmistön Risto Uljaalle 1975. Samana vuonna Kursiivi siirtyi Aarre Simosen hallinnasta Markus Kainulaisen johtamalle yhdistykselle. TPSL:n perillinen STP lakkautti 1975 Päivän Sanomien jatkajan Päivän Uutiset.

⁹⁰⁴ Kansan vuosikertomus 1981 (tallella vain englanninkielinen versio); Feximan vars. yhtiökok. ptk 7.5.1982; SKP:n kk:n ptk 15.6.1984, liitteet 21–22.

⁹⁰⁵ Konkreettisin esimerkki puolen valinnasta on Kivimäen proletaarista internationalismia käsitellyt artikkeli, joka ilmestyi kajanojalaisten julkaisemassa kirjasessa Huomenta vasemmisto. Yhtenäisyyskirja 1.

⁹⁰⁶ Mukaan on laskettu Vinbergin koko työura 1949–81, Kortealhon aika SKDL:n ja SKP:n taloudenhoidossa 1950–85, Kivimäen aika edellisten, Yhteistyön ja järjestökoneiston hoidossa 1949–83 sekä Rinteen aika Seximon ja Intransin (1948–55) ja Seximon (1961–84) johtotehtävissä. Summaksi tulee karkeasti 131 vuotta. Alkamis- ja päättymiskuukaudet voivat liikutella sitä suuntiinsa. Mukaan ei ole edes otettu vuosia Valpossa.

⁹⁰⁷ Rinne omisti 1984–85 yhä 1500 yhtiön osaketta, ja hänet valittiin hallituksen varapuheenjohtajaksi. 1987 osakkeet olivat siirtyneet Nordlundille, mutta Rinne palasi puheenjohtajaksi. Feximan vars. yhtiökok. ptk 29.5.1984, 12.4.1985 (ote) ja 11.5.1987 (ote); Feximan hallituksen ptk 15.6.1984 ja 5.6.1987 (ote). SKP:n rahansiirroista kuuluu OR-Invest lienee joko Ossian Rinteen itse nimikoima tai opetuslasten kunnianosoitus. HS:n mukaan 1988 tehdyn järjestelyn takana olivat Rinne, Nordlund ja Timo Heikkinen neuvonantajanaan Veikko Tuuliainen. HS 29.8.1993. Vanha insinööri-toimisto Variant Oy muutti nimekseen OR-Invest Oy, ja vapautuvan nimen Variant (II) otti käyttöön Fexima (I). Vanhan Feximan liiketoimintaa jatkoi Variantin (II) tytäryhtiönä uusi Fexima (II). 1990 alussa Variant II (SKP) myi Feximan (II)

Korttealhon seuraajaksi oli jo alkuvuodesta 1985 nimetty Jorma Sorvari. Asia tuotiin keskuskomitean kokoukseen ohi listan – tai yllätysosana kohtaa ”Henkilöasioita”. Tästä käytettiin yksi puheenvuoro, jossa Maria Pöyhönen kaipailla kokonaiskuvaa tilanteesta kaikkien erottamisten ja eläköitymistien jälkeen ja pyysi asiaa pöydälle. Vastauksessaan Aalto korosti, että pyrkimys oli nimenomaan välttää viime aikojen ”töksähtelevää” henkilöstöpolitiikkaa ja perehdyttää seuraajat edeltäjien työhön. Aalto kuitenkin myönsi, että Korttealhon tilalle oli valmennettu toista miestä eli Kansalle menetettyä Juhani Mikkosta. Sorvarista hän totesi: ”Tiedän, että yksi ja toinen toveri on esittänyt kritiikkiä Sorvariin nähden siitä, että hänen tapansa suhtautuminen (p.o. suhtautua) ihmisiin ei olisi paras mahdollinen, ja saattaa olla, että sellaiseen kritiikkiin on vähän perusteitakin (--).” Aallosta Sorvarin ”törmäilyt” olivat kuitenkin myös osoitus siitä, että nuorella ja ”suhteellisen vähäisen kokemuksen” omaavalla henkilöllä oli omaa tahtoa. Aalto ajoi asian päätökseen, eikä kukaan vaatinut äänestystä.⁹⁰⁸

Tämä oli Sorvarin onni, sillä jo seuraavassa kokouksessa hän joutui esittelemään keskuskomitealle ensimmäisen katastrofinsa: ”Asiat menivät erittäin huonosti, tämä on ilmeisesti puolueen historiassa viimeiset suurarpajaiset, jotka järjestetään.” Puolueen arpajaiset yli 10 vuotta hoitanut yhdistys Finna-Arpa ry oli joutunut veropetoksesta epäiltyä poliisitutkintaan. Yhdistykseltä vaadittiin rikoshyötynä 16 miljoonan markan korvausta, ja se päättyi lopulta konkurssiin. Vastaanotto oli tyrmistynyt: ”Kuka tästä on vastuussa. Kun asiat näin hoidettu, ja kun on vastuuta niin, mitä tämä vastuu tuottaa.” Tällä kertaa Sorvari lienee ollut vain viestintuoja. Asia merkittiin tiedoksi.⁹⁰⁹

Sorvarin työkokemus oli pelottavan lyhyt mihin tahansa tehtävään. Hän oli ollut opintojen jälkeen 6 kuukautta atk-ohjelmoijana Tilastokeskuksessa, 8 kuukautta Feximan ns. yritys suunnittelijana ja sitten lokakuusta 1982 kolme vuotta Korttealhon oppipoikana SKP:n hallinnollisella osastolla.⁹¹⁰ Korttealho ja Kivimäki olivat saaneet perehtyä asioihin kisälleinä reilusti toista vuosikymmentä. Sorvarin aisapariksi eli toiseksi taloudenhoitajaksi hallinnolliselle osastolle ylennettiin Marja Koskinen. Hänkään ei ollut puolueen ensisijainen valinta tehtävään.⁹¹¹ Ehkä tavan vuoksi, ehkä legitimitietin tietoisena vahvistamisena Sorvarin valinta hyväksyttiin vielä uudelleen maaliskuun 1985 ylimääräisen edustajakokouksen aikana.⁹¹²

liiketoiminnan sen kolmelle johtajalle Jouko Nordlundille, Valde Määtälle ja Timo Kanervalle. Jatkamaan perustettiin jälleen uusi yhtiö Fexima (III). HS 29.8.1993. Taustaa: HS 12.9.1993: HS 14.10.1993.

⁹⁰⁸ SKP:n kk:n ptk 26.–27.1.1985 ja liite 38. Aloittamisaika on liitteessä väärin 10.9.1985. Se lienee lyöntivirhe. Maria Pöyhönen (s. 1950, o.s. Lehtonen) on Turussa opiskellut ja TuASS:n riveissä vaikuttanut juristi ja Feximan Matti Lehtosen sisko. Pöyhönen tunsikin Sorvarin jo noilta ajoilta, mutta hänen muistikuvansa mukaan välilyönti ei liittynyt siihen, vaan ylipäänsä liian valmiiksi pedatun nimityksen vierastamiseen. Pöyhösen kausi kk:ssa jäi kauteen 1984–87. Se päättyi hänen kertomansa mukaan omasta tahdosta, ja samalla puolueen jäsenyysskin.

⁹⁰⁹ SKP:n kk:n 16.3.1985 ptk ja liite 14, KaA. Oiva Björkbackan mukaan taustalla oli kilpailijoiden poliittinen juoni. Björkbackan kolumni: Yhteistyö 1/1984 ja SKP:n puoluetaloustalon ptk 25.2.1985 ja liite 1. SKP:n, SKDL:n ja SDNL:n Helsingin piirien sekä Työläisten Tuki ry:n Uudenmaan piirin helmikuussa 1970 perustama Finn-Arpa (alunp. FIN-arpa) oli muodollisesti aatteellinen yhdistys. Se hoiti SKP:n arpajaiset vuodesta 1973 alkaen. Muut suuret puolueet olivat jo aiemmin perustaneet vastaavan. SKP:n 16. edk 1972, ptk, liite 9; SKP:n kk:n 24.2.1973 ptk ja liite 33; SKP:n siht. ptk 19.10.1976; SKP:n kk:n 20.–21.11.1976 ptk, liite 34. KaA.

⁹¹⁰ SKP:n kk:n ptk 26.–27.1.1985, liite 38. KaA. Tarkimmat päivät (mm. Tilastokeskus 8.12.1980–8.6.1981) käyvät ilmi mukana olleesta valtion nimikirjaotteesta. Muodollisesti aika oli pitempi, sillä väliin osui varusmiespalvelus ja Sorvari pyysi aluksi virkavapautta jopa Feximan töitä hoitaakseen.

⁹¹¹ Hallinnollisen osaston työntekijäksi oli tarkoitus palkata keväällä 1985 Seppo Herranen, mutta tämä oli kieltäytynyt. Hän olisi hoitanut atk-asioita. SKP:n puoluetaloustalon ptk 22.4.1985; SKP:n kk:n ptk 4.–5.5.1985. Marja Koskinen nimitettiin puoli vuotta myöhemmin. SKP:n kk:n ptk 30.11.–1.12.1985. KaA.

⁹¹² SKP:n kk:n ptk 23.3.1985. Nimittäjä ei ollut edustajakokous, vaan keskuskomitea, kuten kaksi kuukautta aiemmin.

Muuten lähtötilanne oli suotuisa. SKP ei kärsinyt enää akuutista rahapulasta. Velkaa oli suhteellisen vähän ja siitäkkin 85 prosenttia kd-liikkeen sisältä.⁹¹³ Koiton kaupoista saatuja voittoja oli kanavoitu puolueelle käteisenä jo kymmeniä miljoonia ja saamisina vielä enemmän. Anteliaaksi kummiksi oli perustettu marraskuussa 1984 yleishyödyllinen yhdistys, joka sai hirtehisen nimen Suomen ja Sosialististen Maiden Yhteistyöyhdistys (SSY). Perustajat olivat Feximan väkeä: yhtiön hallituksen tuolloinen puheenjohtaja Matti Uunimäki, jäsen Jaakko Aalto ja hallituksen sihteerinä usein toiminut talousjohtaja Timo Heikkinen. Yhdistyksen hallitukseen tuli heidän lisäksi Feximan varatoimitusjohtaja Roni Uppgård. Säännöt olivat nimen tavoin silkkaa ilveilyä. Tarkoitus oli edistää kauppaa, matkailua, kulttuuria ja kansojen yhteistyötä. Toiminta ei saisi ”*muodostua pääasiallisesti taloudelliseksi*”. Pidettäisiin seminaareja ja kulttuuritilaisuuksia.⁹¹⁴ Käytännössä Fexima lahjoitti yhdistykselle rahaa, josta osan se luovutti eteenpäin SKP:lle.⁹¹⁵ Suurimman osan se kuitenkin lainasi takaisin Feximalle. Ensimmäinen siirtynyt erä oli Koiton myynnistä saatu noin 100 miljoonan markan nettovoitto. Siitä suurin osa palautettiin heti Feximan liiketoimintaan. Hotelli Presidentin myynnin jälkeen 1986 SSY sai 88 miljoonaa – mukana myös idänkaupan voittoja. Tästäkin potista suurin osa palautui lainana Feximalle.⁹¹⁶

Syksyllä 1986 puolueen ja yhdistyksen väliin perustettiin esiliinaksi vielä erillinen SKP:n Tukisäätiö. Sen hallitus valittiin SKP:n poliittisen toimikunnan jäsenistä.⁹¹⁷ SSY siirtyi myöhemmin samoihin käsiin.⁹¹⁸ Vaikka toiminta oli perinteiden mukaisesti salamyhkäistä, varat käytettiin mitä ilmeisimmin puolueen ja kd-liikkeen normaaliin toimintaan.

Vuosikymmeniä vaivannut perusongelma ei ollut kadonnut mihinkään. Alun perinkin optimismin varaan luotua poliittista infrastruktuuria ei ollut varaa ylläpitää ilman ulkoista tukea.⁹¹⁹ Koiton pesämuna hupenisi noin vuosikymmenessä. Kestävälle pohjalle päästäisiin vain tekemällä jotakin muille rahavirroille. Juuri näitä ongelmia oli pohtinut Feximan yhteyteen 1979 perustettu puolueen

⁹¹³ Korkokulut 1984–86 olivat SKP:n menoista 4,4 %. Niistäkin valtaosa maksettiin kd-liikkeen muille yhteisöille. Tilikertomus. SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82

⁹¹⁴ Säännöt, perustamissopimus ja rekisteri-ilmoitus, kaikki 6.11.1984. Yhdistyksen purkauessa sen varat piti luovuttaa SNS:lle. Nimenkirjoittajia olivat pj Uunimäki ja varapj Aalto. Yhdistysrekisteri. PRH. Kopiot tekijällä.

⁹¹⁵ Selvitystään puoluesihteerinä tehnyt Viialainen puhuu muistiossaan lahjoituksista. Pöytäkirjojen perusteella niitäkin oli alkuun naamioitu lainoiksi. Summa oli 1984 tasan 6 miljoonaa koodina ”*Lainasaamisen väh.*”. Luku ei sisälly tilinpäätökseen, vaan laskelmaan vajeen kattamisesta. SKP:n puoluetalousjaoston ptk 25.2.1985, liite 2. Seuraavaa budjettia tehtäessä todettiin: ”*Tulojen puolella oleva rahoitusvajeus yhdeksän (9) miljoonaa katetaan v. 1985 aikana lainalla, joka otetaan Suomen ja sosialististen maiden yhteistyöyhdistykseltä. Lainan korko on 12 %. Laina maksetaan takaisin v. 1986 aikana tapahtuvilla rahoitusjärjestelyillä.*” SKP:n puoluetalousjaoston ptk 22.4.1985, liite 3. KaA.

⁹¹⁶ Viialaisen raportti 12.10.1993. KaA. Viialaisen mukaan SSY:n kautta kulki Feximalta SKP:lle 1984–1991 yli 200 miljoonaa markkaa. Muistiota ilman lähdettä referoinut Esko Seppänen on kirjannut SSY:n perustamisvuodeksi 1983, jolloin logiikkakin heittää ratkaisevan vuoden. Esko Seppänen 1995, 220. HS:n Matti Virtasen mukaan rahaa oli päätetty 1985 siirtää SSY:ltä puolueelle 10 miljoonaa markkaa vuodessa. HS 15.3.1992. Ainakaan puoluetalousjaostossa linjausta ei tehty, mutta summa osuu osapuulleen haarukkaan.

⁹¹⁷ Säätiön sääntöjen mukaan jäseniä oli 5–9, ja heidät valitsi keskuskomitea poliittisen toimikunnan jäsenistä. Jäsenyys lakkasi, jos henkilö ei ollut enää poliittisen toimikunnan jäsen. Enimmäismäärän vuoksi hallitus ei aluksi ollut koko poliittinen toimikunta, vaan ulos jäi Timo Laaksonen. 1990 mukaan mahtuivat jo kaikki kuusi. SKP:n kk:n ptk 9.5.1986 ja 15.8.1986; SKP:n kk:n ptk 21.4.1990, liite 14.

⁹¹⁸ Nimenkirjoittajiksi vaihtuivat 1991 SKP:n puheenjohtaja Heljä Ketola (ent. Tammisola) ja pääsihteeri Asko Mäki. 1992 yhdistys muutti nimensä Sinistra ry:ksi. Säännöissä tarkoitukseksi vaihdettiin liikkeen ja sen historiankirjoituksen edistäminen. Purkautumispykälässä omaisuuden perijäksi tuli SNS:n sijasta Avanti-säätiö. Mäen tilalle tuli Tatjaana Huhtala. Muutosilmoitukset 5.11.1991 ja 3.3.1992. Yhdistysrekisteri. PRH. Kopiot tekijällä. Sana sinistra on italiassa vasemman feminiinimuoto, jolla tarkoitetaan myös poliittista vasemmistoa – väljä viittaus IKP:n eurokommunismiin siis. Englannissa sinister on myös pahaenteinen.

⁹¹⁹ Alijäämäksi oli budjetissa 1984 jätetty 1,15 miljoonaa, mutta käytännössä se oli paisunut lähes 3,7 miljoonaan. Tilinpäätös: SKP:n puoluetalousjaoston ptk 25.2.1985, liite 2. Vuoden 1985 budjetti tehtiin jo 9,0 miljoonaa alijäämäiseksi. SKP:n puoluetalousjaoston ptk 22.4.1985, liite 2. KaA.

PTS-toimisto. Se oli kesällä 1984 lakkautettu, mutta oppeja päästiin vasta nyt kunnolla hyödyntämään.⁹²⁰ PTS-toimistosta itsekin tullut Jorma Sorvari esitteli 1985 ehdotuksen kovin samankuuloisesta ”Kd-liikkeen taloudellisen seurannan ja suunnittelun organisaatiosta”. Paperiin sisältyi ajatus hakea Kansan Keskus-Kassalle ja Yhteisrahastolle pankkioikeuksia. Uuden elimen johtoon kaavailtiin KKK:n toiminnanjohtajaa Heikki Koskista, jonka avuksi taas kaipailtiin jotakuta pankkimaailmasta. Suunnitelma sai viikon mietinnän jälkeen vihreää valoa.⁹²¹ Syksyllä palkattiin yksi työntekijä, mutta haave pankista kuoli – ehkä onneksi – sauhuunsa.⁹²²

Talousjohto oli kuitenkin vapaa hankkiutumaan eroon muutamista instituutioista, joita oli kannateltu neuvostokumppanien ja vanhoillisten mieliksi. Kansankulttuuri sai mennä. Ilman neuvostotilauksia Yhteistyöstäkin oli korvaamaton vain uusi sanomalehtipaino. Uusia murheita riitti. Kd-liikkeen 18 lomakeskusta kilpailivat keskenään ja tuottivat tappioita. Pahiten velkaantunut Keski-Suomen lomakeskus otettiin 1984 SKP:n haltuun ja päätettiin sulkea. Laukaassa sijainnutta keskusta yritettiin tuloksetta myydä, lehtitietojen mukaan mm. SMP:lle. Lopulta paikka remontoitiin ja avattiin 1987 uudelleen. Rahan lapioiminen siihen jatkui.⁹²³

Kaikkein suurimpiin kulueriin kajoaminen oli yhä tabu. SKP:n ja SKDL:n yhdistäminen olisi Leninin puolueorian vastaista.⁹²⁴ Sekä 1940- että 1960-luvulla kertaalleen testattu ajatus⁹²⁵ alkoikin saada todellista ilmaa siipiensä alle vasta 1988 presidentinvaalien jälkitunnelmissa, osin kai perestroikankin vaikutuksesta.⁹²⁶ Maakuntien väki puolusti lehtiään kynsin hampain, mutta siinä ei sentään ollut ideologista ulottuvuutta. SKP perusti jälleen kerran lehtityöryhmän menoja karsimaan. Se ei nyt esittänyt lakkauttamisia, vaan yleistä kulukuuria.⁹²⁷ Ylimääräistä tukea tarvitsi 1986 Hämeen Yhteistyö, jonka lukijakunnasta vähemmistöläisten osuus lienee ollut suurin.⁹²⁸ Yleensä itsellinen Kansan Tahto oli uusinnut painokoneensa juuri ennen tulojen yleistä notkahdusta – kuten KU eli Yhteistyökin.⁹²⁹ Säästösyistä tabloidiksi 1982 muutettu KU palautettiin 1987 neljäksi vuodeksi

⁹²⁰ SKP:n kk:n ptk 15.6.1984. KaA.

⁹²¹ Ehdoksi asetettiin, ettei SKDL vastusta. Paperi ei ilmeisesti ollut Sorvarin laatima. Signeeraus oli ”H.O./10.5.1985”. SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 14.5.1985, liite 2; SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 20.5.1985. KaA.

⁹²² Jouko Kostia pestattiin Oy Corona Tilit Ab:n palvelukseen. SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 16.9.1985. KaA.

⁹²³ Aarmo Aitamurron 25.3.1985 päivätty selvitys: SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 22.4.1985, liite 4. KaA. Tilikertomus 1984–86. SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82. HS 4.2.1990; HS 12.9.1993. Mökkikylä sekoittuu helposti veteraanijärjestöjen Laukaaseen perustamaan kylpylään, jonka pelasti puolestaan jo 1970-luvulla valtiolta.

⁹²⁴ Argumentti toistui vielä muurien 1989 murtuessaakin. Mickelsson 1989, 95–119; Arolainen – Virtanen 1990.

⁹²⁵ 1940-luvusta: Rentola 1997, 18–23. Aleniuslaista uudistuskauttaan eläneen SKDL:n sihteeristö oli jo tammikuussa 1965 tiedustellut liiton muilta jäseniltä mielipidettä fuusiosta. Hyödyt myönnettiin esimerkiksi naisliitossa, vaikka itse aie torjuttiinkin. SNDL:n siht. ptk 30.1.1965, 2.2.1965 ja 11.2.1965 liitteineen. Aloitteita asioista tehtiin myös SKP:n edustajakokoukselle. SKP:n kk:n ptk 18.–19.12.1965, liite 6. Haikara 272–276; Aalto 1988, 80–83. Päällekkäisyyden myönsi osa SKP:n piirijärjestöistä myöhemminkin. SKP:n kk:n ptk 4.–5.3.1967, liite. KaA.

⁹²⁶ Ensi merkkejä oli Helsingin piirin aloite SKP:n ja SKDL:n päällekkäisten toimintojen poistamisesta. SKP:n kk:n ptk 1.6.1987 ja liite 14. Puhakka painottaa Liike 88:n vaikutusta ja jopa kiistää Itä-Euroopan muutosten vaikutukset. Puhakka 34–49, 160–193. Täysin vastakkainen kanta esim. Pentti P.Peltokangas: SKP:n 22. edk:n ptk 1990, liite 25. KaA. Mickelssonin mukaan vaateet lisääntyivät Itä-Euroopan tahtiin 1989. Mickelsson 1989, 115–119.

⁹²⁷ SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 20.5.1985. KaA.

⁹²⁸ Sorvarin tilikertomus: SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82.

⁹²⁹ KT kutistui 18.4.1984 broadista eurotabloidiksi. Levikkitalanne oli parempi kuin etelässä, ja ilmoitustuotto saatiin jopa nousuun. Saarela 2006, 344–351, 356–360; Suomen Lehdistön historia 5, 272–274. Tuska näkyi lähinnä KU:n saaman avun mustasukkaisena ja sinänsä perusteltuna vahtimisena. DKL:n arkisto. Häätäpua lehti kaipasi ja sai 1990. SKP:n kk:n ptk 22.9.1990, liite 7.

broadsheet-kokoon, mutta ilmestymispäiviä ei sentään lisätty.⁹³⁰ Kesällä 1987 KU:n johto yritti Aallon siunauksella kaapata talliinsa Tiedonantajan toimitusta tai sen gorbatshovilaisinta siipeä.⁹³¹

Todellista säästökuuria puolueessa ei toimeenpantu, päinvastoin. Puheenjohtajan ja pääsihteerin palkkoihin tuli 1985 ylimääräinen 12 %:n tasokorotus. Pontimena oli kentältä tullut kirje, jossa kannettiin huolta piirijärjestöjen kilpailukyvyistä työmarkkinoilla.⁹³² Palkkamenot olivat 1986 jo suuremmat kuin 1984 ennen irtisanomisia.⁹³³ Jäsenmaksuja päätettiin jälleen kerran alentaa. Niiden osuus tuloista oli enää 5 %.⁹³⁴ Jäsenmäärä oli niukasti yli 20 000.⁹³⁵ Suurimman loven tuloihin oli iskenyt eduskuntaryhmän ja samalla puoluetuen kutistuminen 1987 eduskuntavaaleissa yli 40 %. SKP:n osuus SKDL:n puoluetuesta kattoi enää 23 % se kuluista.⁹³⁶

SKP:llä ei ollut aikomustakaan vakauttaa talouttaan perinteisin keinoin. Vuosien 1988–92 taloudenhoitajan Ossi Viljakaisen selvitystyön mukaan: ”Eduskuntavaalien jälkeen SKP:ssä oli tehty ratkaisu jatkaa eduskuntavaaliväli ilman organisaatioon liittyviä supistuksia, vaikka tulorahoitus ei syntyneitä kuluja kattaisikaan. Tehtiin siis tietoinen ratkaisu elää yli varojen.”⁹³⁷

Vaje aiottiin kattaa uudentyypillisellä sijoitustoiminnalla eli menemällä vähemmistöosakkaaksi täysin ulkopuolisiin yrityksiin. Puolueen osuus haluttiin pitää näkymättömissä. Viime mainitussa ei ollut mitään uutta. Aiemmin yritykset olivat kuitenkin olleet omassa kontrollissa luotettavien bulvaanien kautta. Aivan kuten ennenkin, hankkeeseen vihittiin hyvin suppea joukko ihmisiä. Käytännön välineinä oli kaksi yhtiötä. Arvopaperikauppaa käymään oli jo 1986 perustettu Corona-Invest Oy. Varsinainen instrumentti oli 1987 aloittanut Sijoituslinkki Oy. Sen hallituksessa istui kolme ihmistä: SKP:n taloudenhoitajat Jorma Sorvari ja Marja Koskinen sekä viime mainitun aviomies Heikki Koskinen. Hän oli paitsi Kansan Keskus-Kassan toiminnanjohtaja myös kd-liikkeen tilitoimiston Corona-Tilit Oy:n toimitusjohtaja. Corona-Investin ja Sijoituslinkin omistus oli jaettu SKP:n jo entuudestaan omistamien yhtiöiden Fenno-Sev Oy:n, Viestintälinkki Oy:n ja Corona Tilien kesken.⁹³⁸ Tämäkin oli tuttua Feximasta. Valtaa SKP:n omien pankkitilien käytössä oli keskitetty syksyllä 1985. Käyttöoikeus oli enää Aallolla, Vainionpäällä, Sorvarilla ja Marja Koskisella.⁹³⁹ Puoluetalouksijaoston

⁹³⁰ Ensimmäinen tabloid-numero oli KU 30.10.1982. Broadsheetiin palattiin vaalivuoden 1987 alusta ja sitä ennen jo 30-vuotisnumerossa 12.12.1986. Uusi tabloid-aika alkoi 1.4.1991.

⁹³¹ Risto Repo: SK 14/1992; Kari 2007, 228–237. Lähtijäjoukko kutistui lopulta toimituspäällikkö Tapio Kariin, mutta siihen asti ainutkertainen siirtymä pantiin merkille. KU 3.10.1987; Ta 6.10.187; HS 7.10.1987. Loppuvuodesta enemmistön pariin eli Kommunistiin seurasi perässä T&P:n toimitussihteerin Liisa Linsiö. SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.1988.

⁹³² SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 22.4.1985, liitteet 6–7. Yhdeksän kk:n rivijäsenen kirjeessä oli vertailtu piirisihteerien ja kunnanjohtajien ansioita. Aitamurto oli ehdottanut korotusta 11 työntekijälle, mutta se kutistui johtokaksikkoon. Lisäkulun vuoksi piti muuttaa jo hyväksytyä budjettia. SKP:n kk:n ptk 4. – 5.5.1985. KaA.

⁹³³ Sorvarin tilikertomus: SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82. Vuoden 1986 lopussa laaditun työntekijöiden palkkalistauksen mukaan kuukausipalkkaa maksettiin 34 ihmiselle. SKP:n puoluetalouksijaoston 30.3.1987 ptk, liitteet.

⁹³⁴ Keskuskomiteassa Reijo Kettunen kirjautti mielipiteensä: ”jäsenmaksujen rajusta alennuksesta”. Hänkään ei vastustanut, vaan esitti hienosäätöä yläpäähän. SKP:n kk:n ptk 4.–5.5.1985 ja liite 30; SKP:n kk:n ptk 13.–14.9.1985 ja liitteet 9–10. Tuotosta: Sorvarin tilikertomus: SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82. KaA.

⁹³⁵ SKP:n toimintakertomus 1984–87, 52. SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 114. KaA.

⁹³⁶ Sorvarin tilikertomus: SKP:n 21. edk:n ptk 1987, liite 82.

⁹³⁷ SKP:n 22. edk:n ptk, liite 49. KaA. Viljakainen viittaa vaalien jälkeiseen päätökseen, mutta toimet alkoivat noin kuukautta ennen. Tulos oli sikäli selvillä, että vähemmistön lähtö oli jo vienyt paikoista yli kolmanneksen.

⁹³⁸ Fenno-Sev Ltd oli painotalo Yhteistyöhön kytkeytyvä yhtiö, jonka hallituksessa istuivat 1985 Erkki Kivimäki, painon toimitusjohtaja Pekka Tulin (väh.) ja Jorma Sorvari. SKP:n puoluetalouksijaoston ptk 22.4.1985, liite 5.

⁹³⁹ SKP:n kk:n ptk 13.–14.9.1985, liitteet 12–13. Taloudenhoitaja Kortealhon tilioikeus lopetettiin lähes kuukautta ennen kuin hänen (9.10.) piti jäädä eläkkeelle ja Sorvarin tulla tilalle. Muita syrjäytettyjä oli seitsemän. SKP:n kk:n ptk 23.3.1985.

kirjanpito muuttui 1986 vältteleväksi. Soraäänien riski pieneni, kun SKP:n tukisäätiön hallitukseen valitti Reijo Käkelä jätti jaoston. Maaliskuun 1987 jälkeen se ei koko vuonna edes kokoontunut.⁹⁴⁰

Oli ajettu asemiin, ja radiohiljaisuus oli alkanut. Ajatus, että kaikki olisi tapahtunut vain talousjohdon omilla päätöksillä, on absurdi. Valittu linja ei toisaalta ollut läheskään niin jyrkkä u-käännös puolueen perinteisiin ja periaatteisiin kuin jälkikäteen on haluttu ymmärtää. Kohtalokkaita uusia piirteitä oli kolme. SKP:n talousjohto oli kokemattominta sitten 1940-luvun. Toimintaympäristö oli aivan uusi: vapautuvien pääomamarkkinoiden ja kasinotalouden Suomi. Tähän viidakkoon sopi huonosti puolueen uusi sijoitusstrategia eli passiivinen vähemmistöosakkuus. Tuho seurasi, kun kaiken lopputuloksena valittiin vielä poikkeuksellisen epäluotettavia kumppaneita.⁹⁴¹

SKP:n sijoitusseikkailuna tunnettu episodi kesti vain vuoden: helmikuusta 1987 maaliskuuhun 1988. Aktiivisin vaihe oli kevät 1987. Hinnaksi on haarukoitu noin 35 miljoonaa markkaa. Tapahtumat on käyty yksityiskohtaisesti läpi kahdessa SKP:n sisäisessä selvityksessä, joiden sisältö vuoti melko tuoreeltaan lehtiinkin. Ohessa on siksi vain tiivis analyysi.

Liiketoimet voi jakaa kolmeen eri haaraan. Silmiinpistävää on, että kahdessa ja osin kolmannessakin niistä Sorvarin ja muiden liikekumppanien välikätenä toimi SKP:n omaan väkeen lukeutunut Reijo Kallinen. Hän oli kolmaslinjalaisuuteen aikanaan kääntynyt SKDL:n entinen Helsingin piirisihteeri (1979–83), jolle enemmistö oli järjestänyt potkut.⁹⁴² Ei ole varmaa tietoa, tutustuttiko juuri Kallinen Sorvarin Peter Fryckmaniin. Kiistatonta on, että helmikuussa 1987 SKP:n Sijoituslinkki, Kallisen Myyntineuvottelijat Oy, Fryckmanin Cocktail Shop Finland Oy ja kaksi Fryckmanin kumppania perustivat yhdessä Projektisijoitus-nimisen yhtiön. Kullakin oli siitä 20 %:n osuus.⁹⁴³

Maalis-huhtikuussa 1987 alkoi uusi yhteistyösuhde, kun Sijoituslinkki meni vähemmistöosakkaaksi kuuteen ja lopulta kymmeneen Veikko Luoteen omistamaan yhtiöön. Luode oli entinen rakennusalan yrittäjä, joka rakennusliikkeensä myytyään oli tullut tunnetuksi mm. kiinteistösijoittajana. Oman kertomansa mukaan Luode oli tutustunut ensin Kalliseen, joka oli vihjannut SKP:n ja Sorvarin halusta sijoittaa ulkopuolisiin yhtiöihin. Impulsiivisella Luoteella riitti yrityksiä, ja ne olivat kaikki lisäpääoman tarpeessa.⁹⁴⁴ Kolmas haara syntyi huhtikuussa 1987, kun Luode ja Sorvari päättivät hankkia yhteisesti omistamalleen Luode-Invest Oy:lle enemmistöaseman pörssi-yhtiö Kuusisesta. Käkisalmissa 1915 perustettu vaatturinliike oli pukenut valtakunnan eliittiä Aleksanterinkadulla vuodesta 1936. SKP:tä kiinnosti sen asema pörssissä. Toimialaa aiottiin laajentaa idänkauppaan, ja pääomia siihen aiottiin kerätä osakeannein. Myyjinä olivat liikemiehet Rauli Aura ja Risto Reijonen.

⁹⁴⁰ Käkelän tilalle jaostoon tuli talousmies Matti Vesterinen. SKP:n kk:n ptk 15.8.1986. Käytännössä Käkelän viimeinen kokous jaostossa oli 29.4.1986. Pöytäkirjoissa viimeinen arkkki on Jorma Sorvarin 6.5.1987 päiväämä kokouksen peruutus: ”Hyvä toveri!” Sen mukaan 18.5. kokousta ei olisi. ”Lähetämme kutsun uudesta ajasta myöhemmin!”. Sitä ei koskaan kuulunut. Kaikki em. KaA.

⁹⁴¹ Diagnoosin teki heti Talouselämä-lehti, jonka artikkelia esiteltiin liitteenä jopa keskuskomiteassa. Sen mukaan ”Herkkäuskoinen Sorvari lyöttäytyi yhteen varsinaisten kettujen kanssa ja sai syödäkseen ison kopallisen happamia pihlajanmarjoja”. Talouselämä 20/1988; SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988, liite 5a. Samaan päätyi puolue omissaan: Muistio ”SKP:n sijoitustoiminnasta”. SKP:n kk:n ptk 10. – 11. 2. 1990, liite 15; Taloudenhoitaja Ossi Viljakaisen selostus. SKP:n 22. edk:n 1990 ptk, liite 49; Viialaisen raportti 12.10.1993. KaA; Esko Seppänen 1995, 221–224.

⁹⁴² Kallinen oli puhdistettu ensin SKP:n Helsingin piiritoimikunnasta ja sitten SKDL:n piirisihteerin tehtävästä. HS 10.5.1982; HS 8.10.1983; Ta 11.10.1983.

⁹⁴³ Muistio ”SKP:n sijoitustoiminnasta” SKP:n kk:n ptk 10.–11.2.1990, liite 15.

⁹⁴⁴ Ibid. SKP:n hallinnollisen osaston 2.9.1987 päivätty muistio. SKP:n kk:n ptk 12.–13.9.1987, liite 19. Aiemmistä rahoittajista KOP oli lakannut luotottamasta Luodetta ja SKOP pannut tämän erityistarkkailuun. Ojajarju 55–87.

Kesällä 1987 Sorvari päätti täysin erillisenä operaationa ostaa Auralta farmarihousuja maahan tuoneen ja myyneen Euroshop Oy:n. Kaupan välittäjänä toimi – Reijo Kallinen.⁹⁴⁵

Pyrkimys salata puolueen osuus kaatui jo Kuusisen oston. Omaksi epäonnekseen SKP ehti päättää edustajakokouksensa kolme päivää ennen kuin kauppa päättyi HS:n premiäarisivulle.⁹⁴⁶ Kokouksessa Sorvari ei ollut liiketoimistaan hiiskunut. Kokous kyllä hyväksyi talousvaliokunnan ponnen, jossa velvoitettiin vakauttamaan taloutta. Sen mukaan ”*edustajakokous edellyttää, että uusi keskuskomitea ryhtyy toimenpiteisiin, jotta vähenevillä taloudellisilla resursseilla voidaan taata kd-liikkeen toiminnan jatkuvuus ja tehokkuus (--).*”⁹⁴⁷ Tarkoitus oli kai säästää, mutta väljän muotoilun saattoi halutessaan tulkita kehotukseksi hankkia lisätuloja. Syyskuussa Sorvari esitteli jo tehtyjä sijoituksia avoimesti Talouselämä-lehden artikkelissa ja sitten ”*ehdottoman luottamuksellisesti*” SKP:n keskuskomitealle. Vaikuttaa siltä, että haastattelu annettiin pakkoraossa lehden saatua jo selville olennaisen. Omille tehty muistio päivättiin kaksi päivää ennen jutun ilmestymistä.⁹⁴⁸ Molemmissa kerrottiin useimmat liikekumppanit ja liiketoiminnan muodot, jotka toukokuussa 1988 tulivat mukana yllätyksenä. Sorvari korosti joka foorumilla, että SKP tyytyisi nyt vähemmistöosakkaan rooliin, koska se ei itse hallitsemisissaan yhtiössä ollut tehnyt rahaa. Väite ei pätenyt Feximaan, jonka kilpailijaksi Sorvari idänkaupassa nyt selvästikin pyrki.⁹⁴⁹ Syy on arvoitus.⁹⁵⁰

Äkkiä katsoen sijoitukset eivät näyttäneet erityisen holtittomilta. SKP oli ostanut Projektisijoituksen kautta osuuden jätemuovista uusioraaka-ainetta suunnitelleesta yrityksestä, valmistalojen tehtaasta ja kiinteistöistä Turussa ja Porvoossa. Villein oli ehkä idea käynnistää limonaditehdas ja laajentaa sen tuotantoa Viroon. Luode-Investin kautta oli ostettu osuus idänkaupan agentuurista, keittiö- ja saniteettikalusteita myyvästä yhtiöstä, rakennuskoneiden vuokraamosta, liesikupuja valmistavasta yhtiöstä sekä ravi- ja ratsuhevosten tallista. Sen tähtenä oli hyvän sukutaulun omannut ohjastaja Heikki Korpi.⁹⁵¹ Kohtalokkaita virheitä oli kaksi. Ostetuista osakkeista maksettiin liikaa, ääritapauksessa jopa monikymmenkertaisesti. Lisäksi vähemmistöosakas SKP rahoitti usein muidenkin investoinnit ja teki sen lainavaroin. Talouselämä ja Suomen Kuvalehti mainitsivat jo 1987 Kulttuuritalon kiinnittämisen velkojen pantiksi. Uutta siinä ei ollut kuin käyttötarkoitus.

Ongelmat alkoivat paljastua maaliskuussa 1988. SKP:n johto ja Veikko Luode kuvittelivat ostaneensa yhdessä 51 % Kuusisesta. Tarkkaan ottaen Luode-Invest oli sopinut ostavansa enemmistön Kuusisen osake-enemmistöä hallinneesta holdingyhtiö Tannecosta. Kauppasummasta oli kuitenkin maksettu alle puolet. Tähän vedoten Tannecoa yhä hallinneet Aura ja Reijonen myivät osan Kuusisen

⁹⁴⁵ Muistio ”*SKP:n sijoitustoiminnasta*” SKP:n kk:n ptk 10.–11.2.1990, liite 15. KaA. Samasta: Ojajarju 65–68; Esko Seppänen 1995, 222–224. Seppänen ei jostakin syystä mainitse Kallisen osuutta.

⁹⁴⁶ HS 17.6.1987; Talouselämä 24/1987. Edustajakokous oli 12.–14.6.1987.

⁹⁴⁷ Pirkanmaan piirin Arvo Grönqvist oli aikonut lausua kokouksessa profetallisesti: ”*Nyt on tullut muotiin ns. sijoituskuume ja valitettavasti se on vallannut työläisetkin ja työväen liikelaitokset.*” Puhe jäi kuitenkin aikapulan pitämättä ja liitettiin pöytäkirjaan vain arkistoitavaksi. SKP:n 21. edk:n ptk 1987 ja liite 130a. KaA.

⁹⁴⁸ Vastaavaan viittaa muistion kohta: ”*Kuusisen myyjät itse halusivat kaupan julkistamista ja myös Sijoituslinkki Oy:n nimen esille vetämistä.*” SKP:n kk:n ptk 12.–13.9.1987, liite 19; Talouselämä 27/1987.

⁹⁴⁹ Fexima oli myöhemmän tiedon mukaan yrittänyt ostaa Kuusista jo 1984. Arolainen – Virtanen 1990 (HS 4.2.1990); Ojajarju 68. Sorvari sai Feximasta ainakin yhden työntekijän, tuontijohtaja Jarmo Saaren, joka ehti siirtyä SKP:n ja Luoteen idänkauppayhtiöön Top Transitiin. SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988 ja liite 5b. KaA.

⁹⁵⁰ Suomen Kuvalehden Timo Anttila uumoili tämän liittyvän siihen, että neuvostoliittolaisilla oli liikaa valtaa Feximan asioihin. Hän viittasi nimiä mainitsematta Pirneksen jo edellä kertomaan nimitystapaukseen, jossa Moskovan-toimiston vetäjä vaihdettiin lennosta. SK 23/1988. Teoria ei taida pitää vetä. Viisumien myöntämisessä NI oli suvereeni minkä tahansa yhtiön suhteen. Paikan päällä nämä kaikki olivat täysin isäntiensä armoilla. Vrt. Esa Seppänen 2012, 28–37.

⁹⁵¹ Humppilassa toimivan talotehtaan myi Fryckmanin rakennusliikkeelle alalla vuosikymmeniä toiminut Puolimatka. Muistio ”*SKP:n sijoitustoiminnasta*” (1990 vrt ed.). Lee-farkkuja myynyt Euroshopkin oli perustettu jo 1971. HS 27.8.1973 ja 29.4.1979 (ilmoit.). Ravitalli Hot Trotters oli ollut julkisuudessa myönteisessä valossa. Esim. HS 19.12.1985; HS 21.12.1986. Uudesta omistajasta kerrottiin aluksi hyväntahtoisesti naljaillen. HS 12.11.1987, 5.11.1987 ja 24.12.1987.

osakkeista takaisin itselleen. Koska kyse oli pörssiyhtiöstä, asia tuli heti julki.⁹⁵² Kulttuuritalolla soivat hälytyskellot, ja Sorvaria alettiin grillata. Hän mainitsee puolustuspuheessaan kokoukset, joihin osallistuivat Aallon ja Vainionpään lisäksi Jaakko Aalto, Juhani Mikkonen, Matti Pirnes, Matti Niinimäki ja Heikki Koskinen. Herää kysymys, miksei vakuutus-, pankki- ja kiinteistöalan ammattilaisiin turvauduttu aiemmin? Koskinen kelpasi kai raatiin, koska Sorvari oli huseerannut hänen ohitseen.⁹⁵³

Aluksi vaikutti, että Sorvaria oli johdettu harhaan. Kuusisen kaupoista ei ollut tehty edes kirjallista sopimusta.⁹⁵⁴ Myöhemmin paljastui, että Sorvari oli suostunut Auran ja Reijosen kaappaukseen Luoteen tietämättä. Raskauttavalla näytti sekin, että Sorvarin Auralta 12 miljoonalla markalla ostama Euroshop osoittautui alle 700 000 markan arvoiseksi.⁹⁵⁵ SKP alkoi epäillä, että taloudenhoitaja oli lahjottu toimimaan vastoin työnantajansa etuja. Se vei asian poliisille ja poliisi syyttäjälle. Tuomioita ei ole, joten Sorvaria on pidettävä yhtenä uhreista. Väitetyt lahjukset olivat suomalaista mittakaavaa: käyttöoikeus autoon ja kesämökkiin sekä runsaasti alkoholia. Kuubassakin käytiin, mutta yhteinen matka ei edes ollut rikosepäilyn kohteena.⁹⁵⁶ Aura ja Reijonen tuomittiin myöhemmin muista syistä ehdolliseen vankeuteen ja liiketoimintakieltoon.⁹⁵⁷ Fryckman on saanut ehdotontakin.⁹⁵⁸ Sorvari erosi tehtävästään toukokuun 1988 alussa, oman kertomansa mukaan Aallon painostamana.⁹⁵⁹

SKP:n kannalta tilanne ei ollut vielä kovin paha, mutta se paheni omin toimin. Vaalivuoden 1987 kuluista oli kattamatta 9,1 miljoonaa markkaa, jotka oli toivottu saatavan Sorvarin sijoituksista. Kun niin ei käynyt, vajetta ei jostakin syystä paikattu Koiton varoilla. Epäonnistuminen vietiin avoimesti tileihin. Itsetuhoiselta vaikuttava liike teki vastoinkäymisestä peruuttamattoman. Oliko Sorvari itse liian kiireinen miettimään asiaa? Vai halusiko joku syyn ajoissa hänen niskoilleen, koska jonkinlainen lasku sijoituksista lankeaisi? Itse tilinpäätöksen alijäämässä niistä ei ollut vielä lanttiakaan. Vähemmän kiihtyneessä mielentilassa mies olisi voitu vain hyllyttää ja potkia pois myöhemmin.

Julkisuuteen yksittäin vuotaneina niin rahoitusvaje kuin Sorvarin potkutkin olisivat olleet ehkä yhden palstan uutisia. Pommi niistä tuli vasta yhdistelmänä, etenkin kun keskuskomitean kokousta vielä

⁹⁵² Muistio ”SKP:n sijoitustoiminnasta” (1990). Yksityiskohtaisin selvitys julki tulosta: Arolainen – Virtanen 1990 (HS 4.2.1990). Muita: HS 11.5.1988; HS 13.5.1988; HS 13.7.1988; HS 25.5.1988; HS 31.1.1990.

⁹⁵³ SKP:n kk:n ptk 28.–29.5. 1988, liite 5. Sorvari oli Sijoituslinkin hallituksen puheenjohtaja, Heikki Koskinen toimitusjohtaja. Keskuskomitealle tilit esitti Marja Koskinen (liite 4). Sorvari oli ollut paikalla viimeksi marraskuussa 1987 ja lähetti nyt puolustuspuheensa kirjallisena.

⁹⁵⁴ Ibid. Aallon mukaan: ”Taloudenhoitajan sinisilmäisyys, taitamattomuus ja naiivius sekä seurannan puutteet ovat mahdollistaneet käsittämättömän suuren vahingon.” SKP:n kk:n ptk 28.–29.5. 1988, liite 7. KaA.

⁹⁵⁵ Muistio ”SKP:n sijoitustoiminnasta” (1990). KaA. Ylihinnan tarkoitus oli osoittaa verottajalle, että yhtiö ei ollut yliarvostettu aiemmassa kaupassa, josta Auraa uhkasivat nyt jälkiverot. SKP:lle on luultavasti luvattu jokin vastapalvelus.

⁹⁵⁶ SKP käynnisti 3.7.1987 tehdystä kaupasta ns. siviiliperusteisen rikosoikeudenkäynnin jo ennen kuin poliisitutkinta marraskuun 1988 puolivälissä valmistui. HS 4.11.1988, 4.12.1988, 27.1.1989. Poliisi vei asian syyttäjälle, mutta asia ehdittiin sopia osapuolten kesken ennen kuin syyteharkinta valmistui. HS 20.5.1989. Syyttäjä ei ollut ratkaissut kantaansa ainakaan 1990 helmikuuhun mennessä. HS 4.2.1990. Oletettavasti syyttä ei nostettu. SKP oli selvitetty mahdollisesti poliisille vietävänä myös Tannecon kauppaja, mutta ei löytänyt siihen aiheita. HS 15.10.1988.

⁹⁵⁷ Auran 10 kk:n ja Reijosen 11 kk:n tuomiot tulivat törkeästä velallisen petoksesta, joka liittyi tammikuussa 1989 konkurssiin asetetun Osaomistus Oy:n kiinteistökauppoihin. HS 12.1.1989 ja 25.1.1989 (konkurssi), 5.6.1991 (syyte), 2.10.1991 (istunto), 10.3.1993 (Hgin RO:n tuomio), 25.11.1993 (Hgin RO:n toinen tuomio), 10.2.1995 (Auran velkasaneeraushakemus), 17.2.1995 (Hgin HO:n istunto) ja 1.9.1995 (Hgin HO:n tuomio). Taustoittavia juttuja: HS 21.11.1993, 28.3.1994 ja 10.9.1995.

⁹⁵⁸ Fryckman työllisti oikeuslaitosta jo 1980-luvun lopulta ja ehti saada 1990-luvulla 90 miljoonan korvaustuomion. HS 6.10.1989; HS 17.12.1992, 2.9.1994, 11.5.1994, 19.11.1994, 6.1.1995, 25.11.2002, 26.11.2002, 8.4.2005, 6.7.2005.

⁹⁵⁹ SKP:n kk:n ptk 28.–29.5. 1988, liite 5.

tapahtuneen vuoksi lykättiin.⁹⁶⁰ Journalistien lyhytjännitteisessä, mutta intuitiivisesti usein oikeaankin osuvassa maailmassa nämä assosioituivat Sorvarin ja Vainionpään julkisuudessa aiemmin esittelemiin sijoituksiin. Barabbas pääsi irti voiton päivänä 9.5.1988.⁹⁶¹ Asialla oli kd-leirin oma poliittinen uutistoimisto DLP. Kovin usein ei valtamedia ollut sen paljastusten perässä vielä juossutkaan.⁹⁶² Tietotoimistoa oli kyllä käytetty sisäiseen valtakamppailuun ainakin kevättalvella 1984. Tuolloin vuodosta hyötyi Aalto.⁹⁶³ Nyt tilanne oli päinvastainen. DLP:n päätoimittaja Jouko Joentausta päätti julkaista uutisen, vaikka johto vastusti. Hän kertoo konsultoineensa jo etukäteen asiakaslehtiä, ja nämä olivat samalla kannalla. Tässä sekoittuivat glasnostista imetyt vaikutteet ja puhtaasti kotoinen ammatillistuminen. Päätoimittaja ei saanut kaaoksen keskellä edes potkuja.⁹⁶⁴

Kaksi päivää uutisen jälkeen SKP:n koko poliittinen toimikunta erosi, ensi kertaa historiassa.⁹⁶⁵ Kaksi viikkoa myöhemmin lähti puheenjohtaja Aaltokin.⁹⁶⁶ Kyse oli enemmänkin julkisuuden hallinnan pettämisestä kuin talouskriisistä. Harva ulkopuolinen tiesi, eikä kukaan voinut sisäpuolelta kertoa, että varallisuuteen nähden tämä oli ns. mittatappio.⁹⁶⁷ Se paikattiin jo kaksi vuotta myöhemmin myymällä pois Fexima – sattumaltako juuri samaisella 35 miljoonalla? Ostajana oli toimiva johto.⁹⁶⁸

Puolustautuessaan Sorvari korosti, että sijoitusten arvon romahdutti vasta asiasta syntynyt kohu. Esimerkiksi muovi- ja limonaditehdas eivät ehtineet edes käynnistyä. Sorvari vertasi tilannetta siihen, että joku ilmoittaisi taloa myydessään olevansa varaton ja katonkin vuotavan.⁹⁶⁹ Varteentotettava argumentti.⁹⁷⁰ SKP:n työntekijät laativat keskuskomitealle vetoituksen – eivät kriisin vuoksi vaarantuneista työpaikoistaan – vaan tietovuotojen sulkemiseksi.⁹⁷¹

⁹⁶⁰ Esim. HS oletti vielä kaksi viikkoa asian julkitulon jälkeenkin, että edellisvuoden 9,1 miljoonan markan alijäämä liittyi sijoituksiin. HS 24.5.1988. Se on melko ymmärrettävää.

⁹⁶¹ DLP:n 9.5.1988 lähettämä uutinen mm. KU 10.5.1988. Referaatti mm. HS 11.5.1988.

⁹⁶² DLP (per. 1946) oli raportoinut puoluejohton kokouksista vuosikymmeniä. Sitä johtivat ensin puhtasoppisuuden vartijat ja 1960-luvun puolimaista varmat enemmistöläiset. Päätoimittajia olivat Inkeri Lehtinen, Armas Äikiä, Toivo Karvonen, Hugo Ahokanta, Timo Koste, Arvo Wallin, Pentti Kirvesmies, Erkki Röntynen ja Matti Lahtinen. Kansan Arkiston seloste verkossa; Peltola 1988, 33–34. Vuospäivien historia-artikkeleita DLP:stä: mm. KÄ 19.12.1946; HY 18.2. ja 20.2.1971.

⁹⁶³ DLP:n päätoimittaja Erkki Röntynen oli julkistanut SKP:n juuri perustamaan Yhteistyö-lehteen liittyneet kiistat. Hän oli pääsihteeri Aallon luottomies ja vahingon kärsijä tuolloinen puheenjohtaja Kajanoja. KU 3.1.1984; KÄ 3.1.1984; HS 3.1.1984; US 3.1.1984; SKP:n pol. tmk ptk 4.1.1984, liite 6. Röntyisestä: SKP:n sihteeristön ptk 31.1.1969 ja liite 3; SKP:n kk:n 15. –16.12.1984 ptk ja liite 42. KaA.

⁹⁶⁴ Journalisti 20.4.1998 (DLP:n nekrologi); Joentaustan kertomus Unto Hämmäläiselle: Hämmäläinen 2002, 40. Aikojen muuttumista kuvasti sekin, että DLP:n uutisia oli kirjoittamassa Hämeen Yhteistyöstä tullut Juha Pärssinen, jonka seuraava työnantaja oli syksyllä 1988 Uusi Suomi, myöhempiä Yle ja Iltalehti. Joentaustan sähköposti tekijälle. Joentausta oli itsekin ollut tehtävässään alle vuoden. Nimitysuutinen: KU 25.8.1987.

⁹⁶⁵ HS 12.5.1988; KU 12.5.1988; Ta 12.5.1988.

⁹⁶⁶ HS 24.5.1988; KU 24.5.1988; Ta 24.5.1988. Aallon jäähyväistervehdys KU 31.5.1988.

⁹⁶⁷ Aallon ja Vainionpään yrityksiä vihjata asiasta: SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988, liite 7. KaA.; HS 26.5.1988.

⁹⁶⁸ Puhuminen Feximasta on hieman harhaanjohtavaa, sillä alkuperäinen Fexima lakkasi käytännössä olemasta jo 1987 lopulla. Se muutti nimensä Variantiksi ja muuttui hallinta- ja sijoitusyhtiöksi. Idänkauppaa varten perustettiin uusi, samanniminen yhtiö Fexima (II). Omistus oli jälleen tuuliaismainen matroska-leikki: Variantin omisti sen tytär-yhtiö Rakomo. HS 4.2.1990. Fexima onnistui luovimaan yli molemmissa maissa turbulenttien vuosien 1991–93. Konkurssi päätti tarun vasta 1996. Syyt eivät liity tähän tutkimukseen. Viialaisen raportti 12.10.1993; Jouko Nordlund ja Matti Lehtonen tekijälle. Konkurssi ei enää kiinnostanut ainakaan Helsingin Sanomia, joten siitä kertoivat vain maksulliset ilmoitukset velkojainkokouksista, huutokaupoista yms.: HS 4.10., 10.10., 14.10., 16.10., 25.10., 27.10., 20.11. ja 25.11.1996; HS 6.2., 10.2., 24.2. ja 19.5.1997.

⁹⁶⁹ Sorvarin haastattelu: HS 26.5.1988.

⁹⁷⁰ Samoin tilanteen näki ulkopuolisista esim. Suomen Kuvalehden Timo Anttila SK 20/1988.

⁹⁷¹ Tätä toivoi vaalivaliokuntakin: ”Pelisäännöt tiedotustoiminnalle”. SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988, liitteet 8 ja 10.

Kd-väen reaktioissa oli ilmeisen aitoa paniikkia, epäuskoa ja moraalista paheksuntaa. Aallon mukaan skandaalia kuitenkin myös lietsottiin ja hyväksikäytettiin tietoisesti poliittisiin päämääriin. Nimeltä hän on maininnut Arvo Kempvaisen ja Reijo Käkelän. Rivien välistä löysi Esko Seppäsen ja ehkä Heljä Tammissolankin.⁹⁷² SKDL:n pääsihteerinä 1985–88 toiminut Käkelä oli Kempvaisen tavoin särmikäs hahmo, joka edusti kolmaslinjalaisuutta sisäpolitiikassa ja kirveslinjalaisuutta SKP:n sisällä.⁹⁷³ Hän oli esittänyt jo vuoden verran ajatuksia, jotka on myöhemmin nähty tulevan Vasemmistoliiton pohjustuksena.⁹⁷⁴ Käkelä oli pyrkinyt talvella tuloksetta Kansan Uutisten päätoimittajaksi.⁹⁷⁵ Nyt hänet valittiin kriisin keskellä – ja Aallon vastustuksesta huolimatta – SKDL:n puheenjohtajaksi.⁹⁷⁶ Tässä roolissa Käkelästä tuli ehkä keskeisin hahmo Vasemmistoliiton perustamishankkeessa, joka oli virinnyt jo Kalevi Kivistön toisen presidenttikampanjan eli Liike 88:n yhteydessä.⁹⁷⁷ On totta, että sijoitusskandaali leimasi ja lamautti ratkaisevalla hetkellä monet niistä enemmistöläisistä, jotka perinteiden ja omien asemiensä vuoksi olisivat saattaneet jarruttaa hanketta. SKP:n puhevalta koko kd-liikkeessä heikkeni – osin niinkin raadollisista syistä, että se ei pystynyt enää avustamaan muita yhtä avokätisesti. Maailman ja yhteiskunnan muutokset olisivat epäilemättä synnyttäneet uuden puolueen joka tapauksessa. Aallon ja hänen joukkonsa saama isku palleaan karsi kuitenkin potentiaalisia vastustajia.

SKP peräsi sijoituksiaan takaisin oikeusteitse riita-asioina ja onnistuikin hieman paremmin kuin vähemmistön kanteisiin vastatessaan.⁹⁷⁸ Oma talous joutui heti ankaran saneerauksen kohteeksi. Puoluetoimiston väestä irtisanottiin kolmannes. Tilinpäätöksestä 1988 tuli silti 28,3 miljoonaa tappiollinen. Muutamassa keskeisessä asiassa SKP kuitenkin jatkoi jo ennen kriisiä omaksumaansa linjaa. Ulkopuolisille velkojille aiheutuvia tappioita vältettiin edelleen, eikä omassa vallassa olleita yhtiöitä kaadettu konkurssiin. Ne vain lakkautettiin. Velkoja ja vastuuta alkoi näin kasautua puolueelle itselleen. Niitä tasailtiin liikkeen sisällä lainoilla ja ristiintakauksilla. Tarkoitus lienee ollut varjella puolueen jo ryvettynyttä nimeä lainamarkkinoilla. SKP:n syksyllä 1988 laatimassa uudessa talousohjessäänössä säädeltiin tarkkaan jopa lounassetelien säilytystä, mutta annettiin yhä lupa tehdä sijoituksia velaksi. Se jopa erikseen mainittiin.⁹⁷⁹ Tilanne ei ollut muutenkaan kovin erilainen. HS:n mukaan SKP oli saanut Koiton varoista 1987–89 edelleen noin 40 miljoonaa markkaa.⁹⁸⁰ Yhteistyön tappiot jatkuivat ja ahdinko paheni.⁹⁸¹ Keväällä 1989 painotalo de facto lakkauttiin ilman konkurssia

⁹⁷² SKP:n kk:n ptk 28.–29.5. 1988, liite 7. KaA. Nimiä vasta: Aalto 1988, 9–12. Käkelän rooli tuli esiin tuoreeltaankin sekä hänen lausunnoistaan että Aallon leirin kommentteista, samoin Esko Seppäsen. HS 12.5.1988; HS 24.5.1988.

⁹⁷³ Osa saattoi olla viran tuomaa. SKDL:n kommunistisista pääsihteeistä jo edeltäjä Jorma Hentilä (1977–84) oli ollut enemmistön sisällä eräänlainen lojaali oppositio. Pöytäkirjoista välittyvää kuvaa on vaikea purkaa yhteen viitteeseen. Käkelän luonteesta ja taipumuksesta kerätä vihamiehiä: Puhakka 55–58.

⁹⁷⁴ Puhakka 34–39, 41–43. Varhaisimpia: SKP:n 21. edk:n ptk 1981, liite 63.

⁹⁷⁵ SKP:n kk:n ptk 6.–7.2.2.1988, liite 24. Paikan sai Yrjö Rautio, joka oli kirjoittanut juuri hyväksytyyn puolueohjelmaan.

⁹⁷⁶ HS ei tällä kertaa ollut aivan kartalla: ”Käkelän joukko on saanut SKP:n johdon puhdistamiselle veljespuolue NKP:n hyväksynnän. Käkelän odotetaan vetävän taistolaiset SKP:hen.” HS 24.5.1988.

⁹⁷⁷ Epäluuloisesti vähemmistöläisiin yhä suhtautunut Käkelä marssi kevättalvella 1990 ulos koko kd-liikkeestä protestina sille, että Vasemmistoliiton perustamiskokouksesta tehtäisiin kaikille avoin yleisötilaisuus. Puhakka 26–28.

⁹⁷⁸ Oikeusprosesseja oli yhteensä kahdeksan. Viljakaisen selostus. SKP:n 22. edk:n 1990 ptk, liite 49, KaA. HS 14.10.1988 (Hgin RO:n päätös: SKP:n Corona Invest voitti 5 miljoonan korvaukset Osaomistukselta), HS 15.10.1988 (uusien kanteita); HS 23.10.1988 (Hgin RO:n päätös: SKP:n Corona-Invest voitti 10,1 miljoonan riidan Projektisijoitus Oy:tä vastaan), HS 4.12.1988 (välimiesoikeus purki Luode-Investin Tannecon-kaupan).

⁹⁷⁹ ”Sijoitustoiminnan rahoitukseen voidaan käyttää toiminnallisen ylijäämän ohella luottorahoitusta.” SKP:n kk:n ptk 27.8.1988, liite 6. KaA.

⁹⁸⁰ Arolainen – Virtanen 1990 (HS 4.4.1990).

⁹⁸¹ Tappio oli 1987 noin 1,8 ja 1988 lähes 2,0 miljoonaa. Yhteistyö Oy:n toimintakertomus 1987; Yhteistyö Oy:n hallituksen ptk 23.1.1987, 19.2.1987, 26.3.1987, 7.5.1987 ja muistio ”Yhteistyö Oy:n välitilintarkastuksesta 11.12.1986”, 2.9.1987, 24.9.1987 liitteineen, 21.12.1987 liitteineen, 4.10.1988, 26.10.1988, 21.11.1988 ja 28.11.1988. Vuoden 1987

– ironisesti 60-vuotisjuhliensa kunniaksi. Painokaluston ostajiin kuului myös Fexima, tällä kertaa ilmeisesti myydäkseen sitä eteenpäin.⁹⁸²

Sorvarin tilalle oli nimetty jo toukokuussa 1988 pikavauhtia Ossi Viljakainen. Hän oli 38-vuotias markkinointikoulun tutkinnon suorittanut yo-merkonomi, joka oli työskennellyt 1974–83 SDNL:n taloudenhoitajana ja sen jälkeen 7 kk E-osuuskunta Ekan projektisihteerinä. Sitä oli seurannut vajaan neljän vuoden jakso SAK:n taloussihteerinä.⁹⁸³ Kirjallisen tuotantonsa perusteella Viljakainen vaikuttaa edeltäjänsä realistisemmalta. Rahassa mitaten lopputuloksesta tuli silti huomattavasti huonompi. Eniten eroa oli toki olosuhteissa (1987 vs 1991).

Vasemmistoliiton pääsihteerin Matti Viialaisen syksyllä 1993 laatiman yhteenvedon mukaan SKP ehti tehdä vuosina 1984–90 kolme erittäin tai melko tuottoisaa kauppaa. Ne kaikki liittyivät Feximaan. Koiton jälkimmäisestä kaupasta saatiin 135 miljoonaa markkaa. (Viialainen pyöristi jostakin syystä alaspäin). Hotelli Presidentin osakkeiden myynnillä 1986 tuli 60 miljoonaa. Feximasta saatiin 1990 vielä nuo 35 miljoonaa. Korko- ja vuokratulot sekä muutamat pienemmät kaupat mukaan luettuina Viialainen laskee SKP:n keränneen sijoituksillaan 1984–91 jopa 250 miljoonan markan potin. Kuten Viialainen ja Helsingin Sanomat jo ennen häntä summasivat: Arvo Aalto jätti SKP:n seuraajalleen huomattavasti rikkaampana kuin 1984 sai sen. Samaa vakuutti mies itsekin omilleen ja yritti vielä muistelmissaankin vihjata.⁹⁸⁴

Tuskallisinta sijoitusskandaalissa oli ollut se, että puolueesta tuli naurunalainen. ”Keväästä 88 lähtien on jälkipyykki roikkunut värikkäänä: kondomeineen, sinkkiämpäreineen, hiomakivineen ja laiskansutjakoine koneineen, koko kansan ihailtavana.”⁹⁸⁵ On ironista, että episodin symboleiksi vakiintuivat omienkin parissa idän ja Kaukoidän kulutustavarat. Niitähän SKP oli tuonut maahan Feximan ja Seximon voimin yli 40 vuotta. Osuus itse tappioista oli täysin marginaalinen. Poliittisille vastustajille – molemmilla laidoilla – yksityiskohdat olivat tervetullutta terapiaa.⁹⁸⁶

Tappio ja iva johtivat uuteen kohtalokkaaseen linjaukseen. SKP:n uusi talousjohto päätti tehdä kaiken toisin. Jäljellä olevat rahat sijoitettaisiin johonkin vakavamieliseen, kiinteään ja arvonsa säilyttävään – siis kiinteistöihin.⁹⁸⁷ Taustalla vaikutti Koiton ja Presidentin rohkaiseva esimerkki, mutta myös laajempi harha. Koko Suomi oli oppinut jo ensimmäisen maailmansodan ”kalliin ajan” vuoksi, että kivitalo säilytti arvonsa. Maatiloista poiketen se vaikutti pätevän niin 30-luvun pulavuosina kuin sotienkin aikana, jos ei pommi osunut. Aivan erityistä turvaa kiviseinistä oli ollut 1949, 1957 ja 1967 suurdevalvaatioiden ja 1970-luvun inflaation aikana.⁹⁸⁸ Syksyllä 1991 Siperia opetti vallan muuta.

loppuun asti hyvin säilyneestä hallituksen arkistoaineistosta ovat hävinneet tammi-syyskuun 1988 väliseltä ajalta jopa pöytäkirjat. Liitteet puuttuvat koko sen jälkeiseltä ajalta.

⁹⁸²14.2.1989 hallitus totesi, ”ettei Yhteistyöllä nyky muodossaan ole jatkossa toimintaedellytyksiä”. Yhteistyön hallituksen ptk 19.1.1989, 14.2.1989, 17.2.1989 ja 19.4.1989. Liitteet puuttuvat.

⁹⁸³Viljakaisen 27.5.1988 päivätyt cv: SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988, liite 15. Valtionapuja nauttineen SDNL:n talous ei 1970- ja 1980-luvulla nojannut enää vaihdantatalouteen ja ulkomaankauppaan, kuten aiemmin.

⁹⁸⁴Viialaisen raportti 12.10.1993; Arolainen – Virtanen 1993 a ja b (HS 29.8.1993 ja 12.9.1993); SKP:n kk:n ptk 28.–29.5.1988, liite 7; Aalto 1988, 12. Esko Vainionpää samasta vältellen jo: HS 26.5.1988.

⁹⁸⁵Taloudenhoitaja Ossi Viljakaisen puheenvuoro 22.2.1990, SKP:n 22:n edk:n ptk 1990, liite 49. Kondomit viittasivat tullilaboratorion reikäisiin hylkäämiin Etelä-Korean tuotteisiin nimeltä Midnight Sun. Uutta oli lähinnä niiden kotimaa. Sinkkiämpärit muistuttivat navetoista, UKK:sta ja kaikesta, jonka uusi city-Suomi halusi nyt unohtaa.

⁹⁸⁶Yhä käyttämätön vitsi lienee se, että ravitallin konkurssipesää hoiti asianajotoimisto Hepo-oja & Lunnas Ky. HS 5.8. ja 6.8.1988; HS 21.1.1994.

⁹⁸⁷Tämän totesivat sekä Viialaisen raportti 12.10.1993 että 1988 talousohjesääntö: ”Turvattu taloudellinen asema, vakavaraisuus ja hyvä maksuvalmius vahvistavat SKP:n toimintaedellytyksiä ja yhteiskunnallista asemaa.” SKP:n kk:n ptk 27.8.1988, liite 6. KaA.

⁹⁸⁸Suomen Pankin vuosikirjat 1945–83.

Idänkaupan romahduksen, maailmantalouden taantumana ja kotoisen pankkikriisin synnyttämä vapaan pudotuksen vaihe romahdutti kiinteistöjen arvon.⁹⁸⁹

SKP oli ostanut huhtikuussa 1990 rakennusliike YIT:ltä Vantaan Tikkurilasta Kuriirinportti-nimisen, vasta suunnitteilla olleen kiinteistön. Yli 3300 neliön rakennus valmistui syvimmän laman keskelle 1992, eikä tiloille ollut kysyntää. Vielä kalliimmaksi kävi melko samanlainen sijoitus Berliiniin, jonka asema syksyllä 1990 yhdistyvien Saksojen pääkaupunkina kieltämättä vaikutti lupaavalta. DDR:ssä oli länsinaapurilleen kuitenkin sen verran sulattelemista, ettei talous Saksassakaan lähtenyt rakettimaiseen nousuun. Vuokrat ja kiinteistöjen hinnat ovat pysyneet myöhemminkin merkittävästi alhaisempina kuin vaikkapa Lontoossa. SKP:n kesäkuussa 1990 ostama Leopold Center oli vasta rakenteilla. Sitä ei saatu koskaan kokonaan vuokratuksi. Varoja hupeni jo välittäjän palkkioon, minkä lisäksi ostaja hairautui epäedulliseen sopimukseen rakennuksen ylläpidosta. SKP:n edustajana toiminut Variant Oy pääsi Leopold Centeristä eroon lopulta myymällä sen paloina vakuutusyhtiö Kansalle. Jälkimmäinen puolisko vaihtoi omistajaa 1 D-markalla.⁹⁹⁰

Kansa ajautui konkurssiin 1994, kuten myös Haka. Yksityistetyn Feximan vuoro tuli 1996. Kaikkien konkurseista käynnistettiin vuosien oikeudenkäynnit.⁹⁹¹ Suomalaisen kommunismin maamerkeistä useimmat olivat jo päätyneet muihin käsiin. Kotkankatu 9:n eli Lehdistötalo myytiin marraskuussa 1989 Berliinin muurin juuri murruttua.⁹⁹² Kulttuuritalo päätyi SKP:n konkurssin kautta lopulta valtion⁹⁹³ ja Koitto pankkikriisissä ruotsinkielisen rahan huomaan.⁹⁹⁴ Kirvelevin oli ehkä Yhteistyön selkä vereslihalla rakennuttaman Herttoniemen Painotalon kohtalo. Sen vei vanha tuttu Rauli Aura.⁹⁹⁵

Feximan pääkonttorin taloon ensimmäisen puoluetoimistonsa perustanut Vasemmistoliitto jäi taloudellisesti ilman sitä selkänöjää, jonka SKP:n omaisuus hieman paremmalla onnella tai taidolla olisi voinut antaa.⁹⁹⁶ Viimeinen niitti oli 1990 käynnistetty veronkierto-operaatio, jota hoitivat Feximasta tutut Timo Heikkinen ja Veikko Tuuliainen. Välineenä oli Ossian Rinteestä mitä ilmeisimmin nimensä saanut OR-Invest Oy. Se omisti Variant Oy:n (II) eli entisen Feximan, jonka liiketoiminta oli juuri myyty toimivalle johdolle. Variant II oli jatkanut Feximan perillisenä puolueen rahoittamista. SKP:n ja Vasemmistoliiton säästämiseksi veroilta tehtiin ns. tasekauppa, jossa liikuteltiin päiväksi lainattua 24 miljoonan markan rahasummaa ns. minuuttirahana edestakaisin tililtä toiselle seitsemän kertaa. Laissa ollut porsaanreikä oli kuitenkin ehditty jo tukkia, ja verottaja vei omansa. ”Vasemmistoliitolle on jäänyt edeltäjien perinnöstä Vanajanlinna ja sitä ympäröivä maalue. Muuta omaisuutta ei ole (-)”, summasi Matti Vialainen syksyllä 1993. Runsaat kaksi vuotta

⁹⁸⁹ Rahamarkkinoiden vapauttaminen oli nostanut kiinteistöjen arvoa 1987–89, mutta suhteellisesti vähemmän kuin 1980-luvun alkupuolella. Toimistokiinteistöjen tuotto ja arvo alkoivat syöksyä jo 1990 ja painuivat vuosiksi 1991–94 miinukselle. Kehitys pysyi osakkeisiin verrattuna hyvin vaatimattomana koko vuosituhannen lopun. KTI:n laskema käyrä 1971–2000. Hanna Kalevan sähköposti tekijälle 19.5.2020.

⁹⁹⁰ Viialaisen raportti 12.10.1993. KaA.

⁹⁹¹ Haka haettiin konkurssiin 15.3.1994. Kallenautio 2009, 107–145, erit. 135–145; Luukko 269–276; Naulapää 244–247. Kansa-yhtiöt (7 kpl) päätettiin hakea konkurssiin 30.12.1994. Kallenautio 2009, 149–197, erit. 187–196. EKA säästyi yrityssaneerauksella ja muuttui Tradekaksi. Kallenautio 2009, 201–340.

⁹⁹² Ostaja oli Oy Tradevest Ab ja kauppahinta 19 miljoonaa markkaa. SKP:n kk:n ptk 18.–19.11.1989 ja liite 13a.

⁹⁹³ SKP:n kk:n ptk 4.5.1991. KaA; HS 3.11.1992, 16.11.1992, 16.12.1992, 19.12.1992, 18.5.1993 ja 25.11.1994.

⁹⁹⁴ HS 24.12. ja 31.12.1997.

⁹⁹⁵ Osaomistus Oy oli ostanut Kansan Uutisten toimitalona yhä palvelleen Koy Hitsaajankatu 143:n eli entisen Herttoniemen Painotalon jo 1987. Menetettyään talon konkurssissa Aura osti sen pesältä takaisin pakkohuutokaupassa. HS 25.1.1989 ja 28.4.1989. Hän oli saanut juuri aiemmin panttihuutokaupassa myös Kuusisen osakkeet. HS 10.1.1989.

⁹⁹⁶ Vielä vuoden 1991 vaaleihin puolue lähti suhteellisen kilpailukykyisellä budjetilla, mutta tilanne huononi sen jälkeen. Venho 2012, 94 ja 100.

myöhemmin hän joutui Yrjö Sirolan Säätiön edustajana myymään senkin velkojen kattamiseksi Hämeenlinnan kaupungille.⁹⁹⁷ Eräs ympyrä Suomen poliittisessa historiassa oli sulkeutunut.

XII YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

SKP:n 1980-luvun alussa kokeman talouskriisin voi yksinkertaisimmillaan kuitata sillä, että puoluetta äänestettiin vähemmän ja se sai siksi valtiolta vähemmän rahaa. Sekin on totta, muttei koko totuus. Perinteinen kannatuspohja alkoi rapautua 1960-luvun alussa eli lähes 20 vuotta ennen kuin siihen osattiin kiinnittää vakavaa huomiota. Elinkeinorakenne muuttui, elintaso nousi ja protestille tuli kilpailevia kanavia. Ilmiön peitti vasemmistolaistuminen niillä yhteiskunnan alueilla, jotka perinteisesti olivat olleet vastapuolen hallussa. SKP:n horisontin täytti oma sisällissota. Kannatuksen nousua 1970-luvun alkupuolella seurasi hiipivä rappeuma, joka puhkesi 1980-luvun alussa akuutiksi kriisiksi. Osin sen suorana seurauksena, osin satunnaistekijöiden vaikutuksesta myös talous sakkasi.

Huomattava osa puolueen ja muunkin kd-liikkeen rahoituksesta oli tullut koko niiden historian ajan Neuvostoliitosta. Toinen tärkeä tulonlähde oli ollut sodan jälkeen SKP:n jäsenistö. Siltä perittiin tuloihin suhteutettua jäsenmaksua progressiivisen taulukon mukaan. Muiden kd-järjestöjen jäsenmaksu oli lähinnä symbolinen. Ehkä hieman yllättäen suurin osa SKP:n jäsenistä laistoi velvotteistaan maksamalla pienempää jäsenmaksua kuin tulot olisivat edellyttäneet. Jo 1940-luvulla havaittu ilmiö jatkui ja paheni, vaikka sitä yritettiin kitkeä niin kepillä kuin porkkanoillakin. 1966 valtaan tullut SKP:n uusi johto ajoi käytännössä alas koko varainhankintakeinon. Taksoja laskettiin tuntuvasti, ja kertyvistä rahoista 80 % jätettiin suoraan piireille ja puolueosastoille. Tilalle tuli 1967 alusta valtion puoluetuki. SKDL oli aluksi suurimpia saajia. Leikkuri iski kuitenkin heti, kun kansanedustajien määrä pieneni. 1970 tappio kompensoitiin vielä kasvattamalla koko puoluetukea.

Keväällä 1979 SKDL menetti viisi paikkaa lähinnä vaalimatemiikan oikusta, mutta rahassa isku oli todellinen. Maailman ja sisäpolitiikan käännteet sekä puolueriidan kärjistymisen romuttivat haaveet, että menetys kirittäisiin takaisin. Kd-liikkeestä alkoi päinvastoin joukkopako, joka näkyi myös lehtien levikissä ja tuloissa. SKP:n vuotuinen alijäämä ylitti 1981 kolme miljoonaa markkaa ja vastasi jo puolta NKP:n koko tukipotista. Sen reaaliarvo oli kutistunut inflaation vuoksi. Suurin lovi oli tullut oman osuuden lohkaisemisesta vähemmistöille. Kustannuksia olivat kasvattaneet työnantajan eläke- ja sosiaalimenot sekä satunnaistekijät, kuten vaalien ja edustajakokousten kasautuminen 1978–82. Äkilliseen pulaan oli joutunut myös SKP:n painotalo Yhteistyö. Sen yllätti viranomaisten meluntorjuntamääräys, joka pakotti noin 50 miljoonan markan investointiin viisi vuotta etuajassa.

Talousjohto keksi myydä pois puolueen pääosin omistaman arvotalon, Koiton. Kiinteistöillä oli entuudestaan suora yhteys arkisiin tuloihin ja menoihin, sillä niiden kiinnityksiä käytettiin panttina lainoille. Talousjohto oli yrittänyt jo 1960-luvulla saada Koiton puretuksi uudisrakennushankkeen tieltä. Sen epäonnistuttua oli maaniteltu omistajia yhtä tuloksetta vuokraamaan talosta laajempia tiloja ulkopuolisille. Koiton jo kipeästi tarvitseman peruskorjauksen hinnaksi arvioitiin 20 miljoonaa markkaa. Puolueella tai talon vähemmistöosakkaana olleella raittiusyhdistyksellä ei ollut siihen varaa. Kaupunki ja valtiovalta olivat suojelleet talon kaavalla 1974. Se oli varmuuden vuoksi myös rakennuskielossa. Samassa korttelissa sijainneen kauppakeskus Forumin laajennushanke tarjosi 1981 tilaisuuden ainakin kiellon poistamiseen ja sisätilojen muutostöihin. Koiton kiinteistöyhtiössä valtaa käyttänyt SKP:n taloudenhoitaja Olavi Kortealho nuiji kevään ja kesän 1981 aikana läpi joukon päätöksiä, joilla yhtiöjärjestys muutettiin sijoittajia houkuttavaksi ja päätettiin laittaa talo myyntiin.

⁹⁹⁷ Viialaisen raportti 12.10.1993. Myyntihinta oli 11 miljoonaa markkaa. HS 9.1.1996, 30.1.1996 ja 23.2.1996.

Vastustus oli kovaa sekä raittiusyhdistyksessä, taloa käyttävissä kd-järjestöissä että puolueessa. Ne jyräsi SKP:n keskuskomitea, jonka Kortealho oli herätellyt tilanteen vakavuuteen.

Puolueella oli pahan päivän varalta vielä yksi ässä hihassa. Tuo uskollinen ja vaitelias apuri oli idänkauppaan erikoistunut kauppahuone Fexima Oy. 1958 perustettu yhtiö oli aloittanut pienten kulutustavararoiden maahantuojana, mutta päätyneet 1960-luvun jälkipuoliskolla viennin välikädeksi. Öljykriisi oli kasvattanut muutenkin laajentuneita bisneksiä 1974. Sama toistui 1981, jolloin liikevaihdon nimellisarvo kaksinkertaistui vuodessa ja ylitti 800 miljoonaa markkaa. Fexima oli jo entuudestaan mukana Kampin alueen kiinteistöbisneksessä omistamalla siivun Hotelli Presidentistä. Espoolaisella teollisuusalueella itse majoittanut yhtiö etsi nyt arvolleen sopivampaa pääkonttoria. Koittoa siihen ei lopulta käytetty, mutta Fexima osti sen sijoituksena. Yhtiö avitti pinteestä myös Yhteistyön lunastamalla sen DDR:stä tilaaman painokoneen ja kotimaiset postituslaitteet ja vuokraamalla ne takaisin.

SKP omisti Koiton osakkeista noin 75 prosenttia, ja Fexima maksoi niistä muodollisesti 16 miljoonaa markkaa. Summaa on pidetty usein pienenä. Uutta omistajaa odotti kuitenkin itse taloa kalliimmaksi arvioitu peruskorjaus. Todellisuudessa myyntisumma oli ilmoitettua suurempi, sillä Feximan oli määrä lyhentää sitä erissä seitsemän vuoden ajan. Aluksi vuotuinen korkotuotto jopa ylitti lyhennykset. Vastaava järjestely oli tehty lopuista osakkeista Feximan ja SKP:n vähemmistön hallitseman raittiusyhdistys Koiton välille. SKP:n enemmistön näkökulmasta kaupat piti optimoida niin, että puolue pelastuisi, mutta Feximan rasitus pysyisi kohtuullisena eikä vähemmistö saisi enempää rahaa kuin oli pakko. Tässä ei täysin onnistuttu.

SKP:n Koitosta saama tulovirta ei riittänytään avittamaan yli pahimman. Pääsyy oli keväällä 1983 edessä hämmöittänyt vaalitappio, jonka rajuuden jopa talousmiehet arvioivat alakanttiin. Toinen takaisku kohtasi itse Feximaa. Vuoden 1981 huima kasvu ja ehkä myös SKP:n ja SKDL:n poliittisen vaikutusvallan heikentyminen saivat valtion Lisenssiviraston kohdistamaan yhtiön vientiin rajuja supistuksia. Idänkauppaa oli kiistatta tasapainotettava, sillä vienti oli kasvanut enemmän kuin öljylasku. Feximalta pantiin kuitenkin jäihin kokonainen tehdashanke. Se joutui irtisanomaan juuri pestaamaansa väkeä eikä kyennyt uudessa tilanteessa auttamaan isäntäänsä.

Vastatoimia valmisteltaessa talousvalta keskitettiin SKP:n sisällä pienelle joukolle itärahojen veteraaneja. Apuna oli vielä pienempi joukko nuoria teknoraatteja, joita oli pestattu jo 1979 miettimään kd-liikkeen taloudellista tulevaisuutta. Muodollinen sijoituspaikka oli Feximaan perustettu Yrityssuunnitteluyksikkö, joka puolueen päässä tunnettiin PTS-toimistona. Säästöjä haettiin keväällä 1982 alasajamalla Kuopiossa toiminut kirjapaino, suunnitteleamalla samaa SKP:n kirjankustantamossa ja yhdistämällä SKDL:n lehtiä palveleva poliittinen uutistoimisto ja niiden kustantajien etujärjestö hallinnollisesti uudeksi yhtiöksi. Syksyllä leikattiin itse SKP:n menoja ja alettiin suunnitella irtisanomisia, ensimmäistä kertaa 14 vuoteen.

Epäkiitollista urakkaa oli hoitamassa aiempaa nuorempi ja kokemattomampi johto. Kevään 1982 ylimääräisessä edustajakokouksessa valittu uusi puheenjohtaja Jouko Kajanoja oli toisaalta edeltäjiään huomattavasti koulutetumpi, talouteen ja hallintoon perehtynyt pitkän linjan virkamies. Kajanoja lukeutui tuossa vaiheessa puolueen maltilliseen enemmistöön, mutta hänet oli nostanut valtaan sen vasemmalle puolelle edellistalvena syntynyt löyhä uudistusliike, kolmaslinjalaisuus. Ristiriitonsa repimä SKDL marssi tai ajautui vuoden 1982 lopussa ulos hallituksesta, eikä parin kuukauden oppositioasema sitä pelastanut. Puolue menetti maaliskuun 1983 eduskuntavaaleissa yli 100 000 ääntä ja kahdeksan paikkaa. SKP:n uusiessa samana vuonna jäsenkirjansa ilmeni, ettei kolmannes jäsenistä tarvinnut enää uutta.

Kolmaslinjalaisten kanssa pian riitaantunut Kajanoja oli joutumassa yhä eristetympään asemaan. Hän pyrki nyt ratkaisemaan umpisolmun jo toista vuosikymmentä eri pöytälaatikoissa odottaneella patenttikonstilla, lehdistöratkaisulla. Se tarkoitti riitelevien osapuolten yhdistämistä perustamalla yhteiseksi keskustelufoorumiksi uusi sanomalehti. Ääneen lausuttuna tavoitteena oli sulauttaa siihen vähemmistön äänitorvi Tiedonantaja. Taka-ajatuksena oli saada emopuolueelle sen painamiseen käytetyt NKP:n rahat. Asiasta syyskuussa 1983 tehdyn päätöksen hyväksyivät muodollisesti kaikki osapuolet. Kenelläkään ei ollut aikomusta noudattaa sitä. Talvesta 1983–84 tuli varjonyrkkeilyä ja valmistautumista 20. edustajakokouksessa keväällä odottavaan ratkaisutaisteluun. Pääsihteeri Arvo Aallon johtama enemmistö oli varautunut siihen tehtailemalla haamujäseniä jo edelliskesänä.

Marraskuussa 1983 puolueen sisäistä tasapainoa oli horjuttanut Ville Pessin kuolema. NKP:n luottomies oli vastaanottanut loppuun asti KGB:n käteisenä toimittaman raha-avun ja jakanut sen eteenpäin. Vuoden 1984 alusta ainoaksi kuittaajaksi vaihtui vähemmistön nokkamies Taisto Sinisalo.

Emo-SKP:n talousahdinko väistyi, kun Fexima huhtikuussa 1984 myi Koiton talon eteenpäin rakennusliike Hakalle. Talosta saatiin lähes 140 miljoonaa markkaa. Nimellishinta oli alle kolmessa vuodessa kahdeksankertaistunut ja reaalihintakin kolminkertaistunut 15 miljoonasta nykyeurosta 50 miljoonaan. Äkkirikastunut SKP oli irtautunut ikiaikaisesta virkaholhoojastaan NKP:stä.

Noin kuukautta myöhemmin pidetyssä edustajakokouksessa enemmistö syrjäytti puheenjohtajan paikalta Kajanojan ja puhdisti vähemmistöläiset kaikista johtoelemistään. Nämä tosin helpottivat sitä kieltäytymällä kompromisseista. Seuraavaksi alettiin irtisanoa puolue toimiston vähemmistöläisiä toimitsijoita. Vuotta myöhemmin tuli vähemmistön piirijärjestöjen ja osastojen vuoro, keväällä 1986 eduskuntaryhmän. Yli 20 vuotta jatkunut voimainkoitos päättyi enemmistön selkävoittoon.

Koiton kahden kauppasumman epäsuhta on saanut epäilemään vilppiä. On esitetty väite, että jälkimmäiseen olisi sisällynyt lahjus vastineeksi SKP:n tuesta alueellisten E-osuuskauppojen fuusioitumiselle EKA:ksi. Näyttöä ei ole, vaikka yhtälö ensi näkemätä loogiselta vaikuttaakin.

Käytettävissä olevasta lähdeaineistosta nousevat esiin seuraavat vasta-argumentit:

- 1) Koiton ensimmäinen kauppa tehtiin pakkoraossa, jossa puolue miljooniin paisuneen alijäämänsä vuoksi todella tarvitsi rahaa. Kauppahinnasta söi puolet tieto edessä olevasta peruskorjauksesta.
- 2) Sekä SKP että Raittiusyhdistys Koitto olisivat alkuperäisen sopimuksen mukaan saaneet Koiton ensimmäisestä kaupasta korkoina yli 50 prosenttia enemmän rahaa kuin muodollinen kauppahinta oli. SKP:n kannalta se ei ollut vain suoja inflaatiolta, sillä rakennuksen arvohan nousi koko ajan.
- 3) Fexima aikoi alun perin peruskorjata Koiton ja kerätä rahaa tilojen vuokrilla. Remontista tilattiin jo arkkitehtisuunnitelma. Taloon yhä jääneen raittiusyhdistyksen kanssa erehdyttiin tekemään 50 vuoden vuokrasopimus, johon sisältyi etuosto-oikeus. Toisen kaupan synnyttyä Fexima joutui lunastamaan yhdistyksen ulos yli 12 miljoonalla. Se kasvatti yhdistyksen koko potin 20 miljoonaan.
- 4) Hakan harkitessa talon ostoa sen sisäisessä muistiossa kauppaa perusteltiin oletuksella yhä jatkuvasta arvonnoususta. Myydessään talon 1988 eteenpäin KOP:n sinivalloista rahaa edustaneelle Jämerä Kiinteistöt Oy:lle Haka saikin siitä 280 miljoonaa markkaa. Sijoitus oli neljässä vuodessa muodollisesti kaksinkertaistunut. Jämeräkin oletti arvonnousun jatkuvan.
- 5) EKA:n ja Kansan yrityshistoriaa tutkineen Jorma Kallenaution selvitysten perusteella SKP:tä tai SKDL:ää ei tarvinnut lahjoa EKA-päätöksen taakse. Ne olivat jatkuvien tappioiden vuoksi lämmenneet fuusiolle jo ennen sosialidemokraatteja. Sama ilmenee SKP:n pöytäkirjoistakin. Lahjusteorian ovat kiistäneet myös Kajanoja ja Hakan tuolloinen toimitusjohtaja.

Poliittisesti myöhemmin hyvin kauas toisistaan etäänntyneet Aalto ja Kajanoja kertovat molemmat yhtäpitävästi, ettei Koiton jälkimmäinen kauppa mielikuvista poiketen ollut Aallon, vaan Kajanojan

yhdessä taloudenhoitaja Kortealhon kanssa junailema hanke. Vallatessaan puolueen Aalto pääsi siis korjaamaan toisen miehen sadon.

NKP reagoi puolueen hajoamiseen kohdentamalla kaiken taloudellisen tukensa vähemmistölle. Sitä riitti aina kevääseen 1990. Emo-SKP:n instituutioista kostotoimet koettelivat erityisesti Yhteistyötä ja Kansankulttuuria. Fexima sen sijaan vaikuttaa jääneen rauhaan ja jatkaneen idänkauppaa kuten ennenkin, joskin öljynhinnan laskun pian muuttamissa oloissa. Poliittisesti puolueiden suhteita liennyttivät Gorbatshovin valtaantulo ja hänen avustajakunnassaan tapahtunut muutos.

Koiton myyntivoittoja ja Feximan muita tuottoja kanavoitiin SKP:lle kahden yleishyödyllisen yhteisön kautta. Puolueessa kuitenkin tajutiin, ettei pesämuna riittäisi loputtomiin. Päätettiin etsiä korvaava tulonlähde omista osakesijoituksista. 1987 alussa käynnistynyt operaatio epäonnistui ja tuotti noin 35 miljoonan markan tappiot. Taloudellista iskua pahempi oli poliittinen skandaali, joka kaatoi koko puoluejohdon. Tämä oli osaltaan helpottamassa jo virinnyttä suunnitelmaa SKP:n ja SKDL:n yhdistämisestä Vasemmistoliitoksi. SKP:llä oli sen aloittaessa yhä huomattava varallisuus. Se kuitenkin menetettiin kahdessa seuraavassa operaatiossa. Toisessa rahat sijoitettiin – aiemmasta viisastuneena ja Koiton kauppojen rohkaisemana – osakkeiden sijasta kiinteistöihin. Turvasatamana yli 70 vuotta tunnettu tunnettu ala kuitenkin romahti totaalisesti laman alkaessa syksyllä 1991. Yhtä kohtalokkaasti kävi yrityksessä siirtää jäljelle yhä jääneitä SKP:n varoja Vasemmistoliitolle veroitta. Feximasta tuttu kikkailu kaatui uuteen laintulkintaan ja jälkiveroihin. Lopputuloksena oli SKP:n ja useimpien siihen kiinnittyneiden yritysten ja yhteisöjen konkurssiaalto.

Kokonaisuutena SKP:n taloudenpito oli sodanjälkeisinä vuosikymmeninä sekä stabiilia että täynnä murroksia. Jatkuvuutta toivat 1945–85 tehtävässään vuosikymmeniä toimineet taloudenhoitajat, 1940- ja 1950-luvun taitteessa luodut instituutiot ja vuoteen 1985 jatkunut neuvostoapu. Muutosta edustivat jo vuotavan jäsenmaksujärjestelmän korvaaminen 1967 valtion puoluetuella, NKP:n tuen suhteellinen kutistuminen ja hyvinvointivaltion tuoma kulujen kasvu. Suoranaisia riuhtaisuja olivat Koiton kaupat, SKP:n hajoaminen ja NKP:n kostotoimet. Niissä oli toisaalta kyse jo vuosikymmenet toisensa tunteneiden orgaanien siirroista ja ennakoituista vastasiirroista.

SKP:n 1987 käynnistämä sijoituskokeilukin oli yhdistelmä uutta ja vanhaa. Salassapito, pieni sisäpiiri ja vähemmistöosakkuus olivat pitkää perinnettä, omistuksen kontrollista luopuminen uutta. Ulkoiset olosuhteet olivat juuri voimakkaassa liikkeessä. Puolueen epäonneksi talousjohdossa tapahtunut sukupolvenvaihdos oli kasannut vastuun poikkeuksellisen kokemattomille ihmisille. Itsessään vielä kestettävissä ollut vastoinkäyminen 1988 johti välillisesti uuteen tuhoon, kun siitä oppia ottaneet yrittivät tehdä kaiken toisin. Vahingon kärsijä oli SKDL:n ja SKP:n yhteenliittymänä syntynyt Vasemmistoliitto, joka sai havaita kapioarkkansa tyhjäksi. Asiantila toisaalta auttoi sitä aidosti katkomaan kahleitaan menneisyyteen ja luomaan uskottavuutta aivan uudenaikaisena liikkeenä.

XIII LÄHTEET

PAINAMATTOMAT ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Patentti- ja rekisterihallituksen arkisto

Kaupparekisteriaktit ja tilinpäätökset:

Eastern Export Holding Oy 230.576, Fexima Oy 149.687, Oy Herimex Ab 132.498,

Oy Intrans Ab 90.904, Paperivälitys Osakeyhtiö 95.564 ja Rakomo Oy 170.351

Suojelupoliisin arkisto

Luettelo henkilömapeista 1949–58

Yksittäisiä henkilömappeja

Etsivän Keskuspoliisin ja Valtiollisen poliisin arkisto

Luettelot henkilömapeista 1919–48

Yksittäisiä henkilömappeja

Kansan Arkisto (KaA)

Demokraattisten Kustantajien Liitto (DKL)

Demokraattinen Lehtipalvelu (DLP I)

Demokraattinen Lehdistöpalvelu (DLP II)

Yhteistyö Oy

1B SKP:n arkisto

1B Ca SKP:n edustajakokousten pöytäkirjat 1945–92 (verkkoon digitoituina)

1B Cb SKP:n puolueuuvoston 1945–51 ja keskuskomitean pöytäkirjat 1952–90 (verkkoon digitoituina)

1B Cc SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 1981-84 (arkistossa digitoituna, hajatapauksia muiltakin ajoilta)

1B Ce SKP:n sihteeristön pöytäkirjat 1969-84 (alkuperäisinä, hajatapauksia muiltakin ajoilta)

1B SKP:n kaaderijaosto: Henkilömapit (nimet viitteissä)

1B SKP:n hallinnollinen jaosto: Cb Puoluetalousjaoston pöytäkirjat 1985–87

1B SKP:n puheenjohtajien järjestämättömät aineistot

kokoelma Jouko Kajanojan kaudelta (kansio ”Kajanoja Pohjola”, viitteissä: Kajanojan pj-kokoelma)

1B A SKP:n diaarit

Aa SKP:n edustajakokousten hakemistot 1948–70 (verkkoon digitoituina)

Ab SKP:n keskuskomitean hakemistot 1955-77 (verkkoon digitoituina)

Ac SKP:n poliittisen toimikunnan hakemistot 1955–76 (verkkoon digitoituina)

Ad SKP:n sihteeristön hakemistot 1955–77 (verkkoon digitoituina)

Ag SKP:n poliittisen jaoston pöytäkirjojen hakemistot 1948–51 (digitoituina)

1F Raittiusyhdistys Koiton kokoelma

Cb Koiton johtokunta 1956–82

Cba Koiton työvaliokunta 1909–86

1F Raittiustalo Oy Koiton kokoelma

C Yhtiökokoukset 1962–82

C Johtokunnan pöytäkirjat 1964–82

SKDL:n arkisto

1D Ca SKDL:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1945–88 (digitoituina)

1D Cb SKDL:n liittokokousten pöytäkirjat 1946–85 (digitoituina)

1D Cf SKDL:n sihteeristön pöytäkirjat 1979–82

SNDL:n arkisto

1D Ca SNDL:n liittokokousten pöytäkirjat 1980–83

1D Cb SNDL:n liittoneuvoston pöytäkirjat 1967–84

1D Cc SNDL:n liittotoimikunnan pöytäkirjat 1951–82

1D Cd SNDL:n työvaliokunnan pöytäkirjat 1948–84

1D Ce SNDL:n sihteeristön pöytäkirjat 1949–82

Vasemistoliiton arkisto

1D6 C Cc Vasemistoliiton liittohallituksen ptk 20.10.1993, liite: ”Talousraportti / MV 12.10.1993”

5 Henkilöarkistot

Aarno Aitamurron kokoelma

Oiva Björkbackan kokoelma

Erkki Kivimäen kokoelma

Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri (PRH)

Suomen ja Sosialististen Maiden Yhteistyöyhdistys ry (myöh. Sinistra ry)

Työväen Arkisto (TA)

334.3 Rakennuskunta Hakan kokoelma

Tekijän hallussa

Keskusrikospoliisin esitutkintapöytäkirja SKP(y):n rahoituksesta ja Helsingin kaupunginviskaali Harri Ilanderin siitä 14.12.1993 tekemä syyttämättäjäättämispäätös. Diaarin. 93/5788. (Alkup.aineisto tuhottu, osa kopiaina tekijän hallussa)

Suullisesti tai kirjallisesti tekijälle tietoja antaneet

Arvo Aalto, Oiva Björkbacka, Kenneth Halin, Sami Heikinheimo, Seppo Iisalo, Jouko Joentausta, Urho Jokinen (k.), Kari Jyrkinen, Liisa Kaikula, Jouko Kajanoja, Hanna Kaleva, Heikki Kalso, Tapio Kari, Torbjörn Kevin, Raija Kortealho, Antero Koski, Sisko Kiuru, Ilkka Lappalainen, Leevi Lehto (k.), Matti Lehtonen, Irina Lindeberg, Eero Matero, Asko Mäki, Jarkko Mänttari, Matti Niinimäki, Timo Niitemaa, Jouko Nordlund, Klara Paul, Mikko Pirnes, Maria Pöyhönen, Risto Repo, Teijo Rinne, Eira Roiha, Tapani Sillanpää, Erkki Susi (k.), Jan Söderlund, Tutta Tallgren (k.), Pertti Teinilä, Vesa Tuuliainen, Ritva Vasama, Matti Viialainen

Painamattomat opinnäytteet

- Calonius, Antti: Yöpakkaskriisin 1958 taloudellinen merkitys: Tunnistaminen ja käsittely päättävissä elimissä. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Yleinen historia. Pro gradu 2020.
- Eerola, Ville Nicolas: Valtio- vai yhteiskuntahistoriaa? Poliittisen historian yhteiskuntatieteellistäminen 1968–1980. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Poliittinen historia. Pro gradu -tutkielma elokuu 2015.
- Kilpeläinen, Yrjö: Suomen kommunistinen puolue puoluejärjestönä I. Salaiset järjestöt, varsinaiset puoluejärjestöt ja ammatilliset järjestöt. Valtio-opin laudaturtyö. Helsingin yliopisto 1932 tai 1933.
- Kontula, Anna: Kuollut, muttei kuopattu. Taistolaisuus ja miten sitä muistetaan. Sosiologian pro gradu -tutkielma 2002. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. (myös verkossa: annakontula.fi)
- Kostiander, Anu: Koko kansan koti vai kommunistien pesäke? Helsingin Kulttuuritalon rakentaminen ja paikan henki 1955–1959. Pro gradu. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos 2010.
- Laaksonen, Ari: Puhdasoppisuuden vartijat. Suomen kommunistinen puolue ja kansainvälinen kommunistinen liike 1956–1958. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1990.
- Merisaari, Rauno: Suomen Kommunistisen Puolueen johdon koostumuksessa, valinnassa ja asemassa tapahtuneita muutoksia. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1990.
- Mickelsson, Rauli: Puoluekentän radikaalin laidan muutos 1980-luvulla. Vihreän liikkeen ja vasemmistoliiton järjestäytymiskeskustelujen vertailua. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1991.
- Miettunen, Hannu: Punainen agentuuri. Neuvostoliiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen tuonti- ja vientiyhtiö Seximo 1946–55. Poliittisen historian kandidaatintyö. Turun yliopisto 2020.
- Peltola, Jarmo: ”Ilmiantajat ja puolueen vastaiset”. SKP ja puoluekuri vuosina 1944–1948. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1992.
- Sundholm, Henri: Suomen Kommunistisen Puolueen vallan vaihtuminen 20. edustajakokouksessa vuonna 1984 ja siihen johtanut puolueen sisäisen tilanteen kehitys. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Poliittinen historia. Lokakuu 2014.
- Varumo Antti: Varumo, Antti: Suomen puolueiden Eurooppa-suhteet ja Suomen ulkopoliittikka vuosina 1945-87. Pro gradu -tutkielma. Yleinen valtio-oppi. Turun yliopisto 1988.
- Venho, Tomi: Poliittikkaa valtionavuilla. Välikäinen puoluetuki Suomessa 1981–1990. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Maaliskuu 1992.
- Venho, Tomi: Hunajapupumäärärahat eilen – tänään. Tutkimus puolueiden ja eräiden puoluetustaisten järjestöjen rakenteesta, toiminnasta ja julkisista avustuksista. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Lisensiaatintutkimus. Kevät 1996.
- Vuoristo, Pekka: Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen 20. puoluekokous ja Suomen Kommunistinen Puolue. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 1979.

PAINETTU ALKUPERÄISAINEISTO

Dokumentit

Kekkonen Urho: Päiväkirjat 1 (1958–62). Toim. Juhani Suomi. Keuruu 2001.
Kekkonen Urho: Päiväkirjat 2 (1963–68). Toim. Juhani Suomi. Keuruu 2002.
Kekkonen Urho: Päiväkirjat 3 (1969–74). Toim. Juhani Suomi. Keuruu 2003.
Kekkonen Urho: Päiväkirjat 4 (1975–81). Toim. Juhani Suomi. Keuruu 2004.
NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Toim. V.N. Tshernous ja H. Rautkallio. Vaasa 1992.
NKP ja Suomi 1953–1962. Toim. Hannu Rautkallio, Mihail S. Prozumenschikov ja Natalia G. Tomilina. Vammala 2001.
Salaisuuksien vartija. Lehtiä valtiosihteeri Matti Tuovisen päiväkirjasta 1972–1985. Toim. Juhani Suomi. Turku 2012.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat (verkkoarkiston hakukone 1889–1997 ja hajatietoja myöhemmältä ajalta)
Iltalehti (hajatietoja eri vuosikymmeniltä)
Ilta-Sanomat (hajatietoja eri vuosikymmeniltä)
Kansan Uutiset (KU) (hajatietoja eri vuosikymmeniltä)
Kommunisten 1945–49
Kommunisti 1947–55
40-luku 1945–47
Päivän Posti 1964–82
Soihtu 1932–40, 1945–48, 1951–67, 1969–85
Suomen Kuvalehti (verkkoarkiston hakukone 1916–2020)
Tiedonantaja (TA) (hajatietoja eri vuosikymmeniltä)
Tilanne 1961–66
Toimintaan 1955–56
Työnkansan Sanomat (II) 1988–90
Uudenmaan Työkansa 1984–87
Uusi Nainen (UN) 1945–82

Muu painettu aikalaismateriaali

Helsingin puhelinluettelot
SKP taistelujen tiellä I-XI. Vuosikirjat 1945–55. Oulu 1945, Helsinki 1945–1955.
Demokraattisen kansan kalenteri 1946–58 (SKDL)
Kansan tietokirja 1959–68 (SKDL)

KIRJALLISUUS

Matrikelit, tilastojulkaisut

Directory of USSR foreign trade organizations and officials. A reference aid. s.l. 1983 (CIA). (verkossakin)
Kuka Kukin On. Aikalaiskirja. 1934–1990. Helsinki ja Keuruu 1933–1990. (viitteissä: Kko)
Diplomi-insinöörien ja arkkitehtien matrikelit 1948, 1965, 1969 ja 1982. Vaasa, Hki, Tre ja Jyväskylä 1948–82.
Johtoporras VI. Talouselämän johto- ja luottamushenkilöitä. s.l. (Kuopio) 1971
Johtoporras VII. Talouselämän johto- ja luottamushenkilöitä. s.l. (Kajaani) 1979
RUK 1920–1960. Reserviupseerimatrikkeli. Helsinki 1961.
Suomen liikemiehiä. Talouselämämme miesten elämäkertoja 1948. Porvoo 1948.
Sirola-opiston vuosikirjat / toimintakertomukset 1946–83.
Suomen kansanedustajat 1907–1982. Finlands riksdagsledamöter 1907–1982. Helsinki 1982.
Suomen Pankin vuosikirjat 1945–84
Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1979–83. Helsinki (myös verkossa)
Työväen Akatemia. Matrikkeli 1924–64. Helsinki 1964.
Viesti. Sirola-opiston oppilaskunnan kurssijulkaisut 1949–60. Lappeenranta, Lahti, Hki, Tampere, Pori 1950–60.

Muistelmat, pamfletit ja muu aikalaiskirjallisuus

Aalto, Arvo: Elämäni miljoonat. Juva 1988.
Aaltonen, Markus (toim.) Miten meistä tuli kansanedustajia? Jyväskylä 2007.
Akulov, Albert: Vuodet Tehtaankadulla. Keuruu 1996.
Alenius, Ele: Salatut tiet. Muistelmat. Helsinki 1995.

Alppi Ulla-Leena, Kosketuskohtia. Helsinki 1988.

Ampuja, Mikko: Pajasta parlamenttiin. Turku 1947.

Derjabin, Juri: Omalla nimellä. Reunamerkintöjä Juri Komissarovin kirjoihin ja omaan elämään. Keuruu 1997.

Donner, Jörn: Elämäkuvia. Hämeenlinna 2004.

Donner, Jörn: Mammutti. Jälkeenjääneet tekoset. Keuruu 2013.

Dumell, Mats: Minä vakooja. Tampere 1983.

Fjodorov, Vladimir: Oliko SKP "Viides kolonna"? Marxilainen foorumi -julkaisusarja 5. Helsinki 1993.

Fjodorov, Vladimir: NKP:n Suomen osastolla 1954-1989. Keuruu 2001.

Gorbunov, Aleksandr: Tehtaankatu 1. Juva 1992.

Gordievsky, Oleg – Rogatchi, Inna: Sokea peili. Ihmisiä vallan ja vakoilun puristuksessa. Juva 1997.

Hassi, Satu: Mannerheim-solki ja punalippu. Tallinna 2018.

Hautala, Arvo: Kehuttiin lakkokenraaliksi. Helsinki 1977.

Hynynen, Veikko: Elämän selvitys. Muistelmia seitsemältä vuosikymmeneltä. Helsinki 2013.

Ilmanen, Kalervo: Kohti parempaa elämää – sosialismia. SKP:n Uudenmaan piiri 1944 – 1994. s.l. s.a.

Jakobson, Max: Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974-92. Keuruu 1992.

Jokinen, Urho: Taistelu SKP:n päälinjasta. SKP:n kohtalon vuosikymmenet I. Helsinki 1985.

Kahri, Tapani: Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat. Keuruu 2001.

Kajanoja, Jouko: Vallankumous ja 10 000 ääntä. Jyväskylä 1985.

Kangas, Into: SKP - tuho vai nousu. Kommunistien veljessodan vaiheilta. Oulu 1982.

Karasev, Felix: Naapurinpojan muistelmat. Keuruu 1998.

Kari, Tapio: Tiedonantajaa Kansan Uutisille myymässä. Teoksessa: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks!

Karisto, Antti: Kansan Uutiset valehtelee – porvarillinen hegemonia pikkupoikayhteisössä. Teoksessa: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks!

Kauniskangas, Kerttu (toim.): Hyvä kello kauas kuuluu. Pikkutietoja Kansan Uutisten lukijoille ja asiamiehille. Hki 1966.

Kauniskangas, Kerttu: Mutta ne toverit! Helsinki 1971.

Kauniskangas, Kerttu: Miten käy SKP:n? Kommunistien korpisota. Mikkeli 1980.

Kauppila, Erkki: Lehtimies ja eurokommunisti. Porvoo 2012. (toim. postuumisti Noora Kauppila ja Pekka Tuominen)

Kivi, Jaakko: Yössä maan alla. Työväenliikkeen veteraani muistelee. Tampere 1975.

Kivistö, Kalevi: Juuret syvällä. Teoksessa: Aaltonen, Markus (toim.) Miten meistä tuli kansanedustajia?

Kivistö, Kalevi: Skdl hallituksissa – häirikkö vai hissukka? Teoksessa: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks!

Klemola, Pertti: Kenen asialla SAK? Keuruu 1975.

Koivisto, Mauno: Poliitiikka & politikointia 1979–81. Tampere 1988.

Koivisto, Mauno: Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994. Juva 1994.

Koivisto, Mauno: Historian tekijät. Kaksi kautta II. Juva 1995.

Konspiration perussäännöt. Vain SKP:n ja SKNL:n jäsenille. s.l. s.a. (1932)

Kovanen, Antti: Kommunismin kriisi. Helsinki 1970.

Laitinen, Aarno: Mafia mediassa. Teoksessa: Leppänen, Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä. Jyväskylä 2007.

Leino, Yrjö: Kommunisti sisäministerinä. Helsinki 1991 (facsimile vuoden 1958 painoksesta).

Leino, Olle: Kuka oli Yrjö Leino. Helsinki 1973.

Liedes, Pentti: Peräpohjolan työväen taistelutaipaleelta. Vaasa 1985.

Linna, Väinö: Täällä Pohjantähden alla 2. Romaani. (20. painos). Juva 2000.

Lähteenoja, Sirkka-Liisa: Kirsikoita tuomipuussa. Romaani. Keuruu 1983.

Lähteenoja, Sirkka-Liisa: Sopuli, persoonat & sivupersoonat. Huhmari 2002.

Mattila, Uolevi: Kirjeenvaihtajana Moskovassa. Teoksessa: Kylävaara, Ilkka: Taistolaisuuden musta kirja. Juva 2004.

Mäki-Kulmala, Heikki: Taistolaisuuden harmaa kirja. Tampere 2004.

Naulapää, Pertti: Haka. Jyväskylä 1996.

Ojajarju, Jorma: Yrittäjän Veikko Luode ajojahti. Jyväskylä 1994.

Oksanen, Aulikki: Piispa Henrikin sormi ja muita katkelmia. Helsinki 2004.

Parkkari, Elli: Paremmman huomisen puolesta. Elli Parkkari muistelee. s.l. 1993.

Parkkari, Nestori: Nuoret taistelun tiellä. Helsinki 1970.

Parkkinen, Kauko: Näin tehdään tuhopoliitiikkaa eli Suomi-neito työmarkkinamafian pakkosyleilyssä. Vaasa 1981.

Pasonen, Erkki: Isän jäljissä. Yrittäjän arkea 80-luvun Suomessa. Helsinki 2014.

Porkkala, Veikko: Puuseppä työväenluokan palvelijana. Juva 1999.

Ranta, Arvi (toim.): Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966. SKP:n Oulun piirin arkistojen avaus puolueen yhtenäisyyden ajalta. Oulu 1990.

Raskas taival. Kommunistien toiminnasta Etelä-Karjalassa 1918-1974. Lappeenranta 1974.

Rogatshi, Inna: Särjetty sukupolvi. Kymmenen käskyä Neuvostoliitossa. Juva 1991.

Ruotsalo, Juhani: SKP:n kolmas linja – myytti vai mahdollisuus? Teoks.: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks!
 Saarinen, Aarne: Suomalaisen kommunistin kokemuksia. Helsinki 1984.
 Saarinen, Aarne: Kivimies. Keuruu 1995.
 Seppänen, Esa: Avaran sielun anarkia. Voiko venäläisyyttä ymmärtää? Pieksämäki 2002.
 Seppänen, Esa: Venäjä. Myynteille kyytiä! Porvoo 2012.
 Setälä, Rauno: Uusstalinistin uskontunnustus. Tampere 1970.
 Sinervo, Aira: Koskessa kolisten. Romaani. Porvoo 1960.
 Sinisalo, Taisto: Kommunistin puheenvuoro vallankumouksellisen työväenliikkeen kehityksestä ja näköaloista sekä tavoista ja tavoitteista. Lappeenranta 1975.
 Sinisalo, Taisto: Niin muuttuu maailma. Muistikuvia ja mielipiteitä. Helsinki 1978.
 Sinisalo, Taisto: Vastaus on vasemmistopolitiikka. s.l. s.a. (tod.näk. Helsinki 1981)
 Sinisalo, Taisto: Mitä kommunistisessa liikkeessä tapahtui 1960- ja 1970-luvulla? Teoksessa: Hakanen, Yrjö – Tuomi, Emmi: Kolme kirjainta. SKP:n yhdeksän vuosikymmentä. Helsinki 2008.
 Sorsa, Kalevi: Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969-72. Keuruu 1998.
 Sorsa, Kalevi: Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972-76. Keuruu 2003.
 Suominen, Tapani – Kemppainen, Pentti: Unton tarina. Unto Miettisen vuosikymmenet. Juva 1980.
 Superjärjestäjä. Aakkosellinen hakemisto perus- tai jatkokurssin suorittaneista Sirolaopiston vuosikertomuksissa mainituista henkilöistä vuosilta 1955–1971. Lahti 1972.
 Tennilä, Esko-Juhani: Eduskuntapäiväkirja. Vaasa 1987.
 Tennilä, Esko-Juhani: Svejkin poika. Kansanedustajan muistikuvia, kuvia ja runoja. Keuruu 2004.
 Tuominen, Arvo: Sirpin ja Vasaran tie. Muistelmia. Helsinki 1956.
 Tuominen, Arvo: Kremlin kellot. Muistelmia vuosilta 1933–1939. Helsinki 1956 (b).
 Tuominen, Arvo: Maan alla ja päällä. Muistelmia vuosilta 1921–1933. Helsinki 1958.
 Turpeinen, Pirkko: Parantajan roolit. Mänttä 1986.
 Vartti, Riitta: Nuoruuden yliopistot. Romaani. Jyväskylä 1992.
 Virolainen, Johannes: Viimeinen vaalikausi. Keuruu 1991.
 Vladimirov, Viktor: Näin se oli. Keuruu 1993.
 Väre, Niilo (toim.Toivi Väre): Meitä murtaneet ei piiskurit. Juva 1990.
 Väyrynen, Paavo: On totuuden aika 1. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta. Juva 1993.,

Tutkimuskirjallisuus yms.

Aatsinki, Ulla: Suhteilla puolueeseen. Tampereen seudun kommunistien kontaktit 1918–1944. Teoksessa: Saaritsa – Teräs (toim.). Työväen verkostot. Vaasa 2003. (myös verkossa: helda.helsinki.fi)
 Aatsinki, Ulla: luvut I – III teoksessa: Aatsinki – Lampi – Peltola. Tampere 2007.
 Aatsinki, Ulla: Tukki-liikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918. Tampere 2008. (väitöskirja)
 Aatsinki, Ulla – Lampi, Mika – Peltola, Jarmo: ”Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela”. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla. Tampere 2007.
 Ahtokari, Reijo: Vakuutusturvan puolesta. Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto 1942-1992. Helsinki 1992.
 Ala-Kapee, Pirjo – Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvalliseksi. Sak:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki 1982.
 Alestalo, Matti: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa: Valkonen, Tapani – Alapuro, Risto et al: Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva 1980.
 Allardt, Erik: Yhdenmukaisuus, solidaarisuus ja konfliktit. Sosiologia 1/1964.
 Andrew, Christopher - Mitrokhin, Vasili: The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West. St Ives (UK) 1999.
 Arolainen, Teuvo: SKP:n viimeinen keikka. Helsingin Sanomat 8.10.1995.
 Arolainen, Teuvo: Tämä on ryöstö puku päällä! Teoksessa: Kantola, Anu – Mörä, Tuomo: Journalismia! Journalismia. Juva 1998. (merkitty virh. 1988)
 Arolainen, Teuvo: Neuvostorahan tuhlaajapojat. Seura 05/2015.
 Arolainen, Teuvo – Virtanen, Matti 1990: Salainen rahavirta pelasti SKP:n. Helsingin Sanomat 4.2.1990.
 Arolainen, Teuvo – Virtanen, Matti 1993 (a) Punaisen rahan kiemuraiset reitit. Helsingin Sanomat 29.8.1993.
 Arolainen, Teuvo – Virtanen, Matti 1993 (b) Vasemmistoliitto etsii syyppäitä rahasotkuihin. Helsingin Sanomat 12.9.1993.
 Artesola, Rauno: SEL:n kunniakas lakkotaistelu 1976. Kyse on levästä. Teoksessa: Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen elintarviketyöläisten liiton 100-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2005.
 Artesola, Rauno: Makkaratyöläisten pitkä taisto. Turun Liha-elintarviketyöläisten ammattiosaston historia 1906–2006. Kaarina 2006.
 Bergholm, Jorma – Kolanen, Risto – Paastela, Jukka – Seligson, David: Näkökulmia 70-luvun taistolaisuuteen

- nuorisoilmionä. Sosialistinen politiikka 4/1984.
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla I. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924. Helsinki 1988.
- Bergholm, Tapio: Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949. Helsinki 1997. (a)
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla II. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta 1925 - 1960. Helsinki 1997. (b)
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla III. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta 1960 - 1990. Keuruu 2000.
- Bergholm, Tapio: Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1944-1956. Keuruu 2005.
- Bergholm, Tapio: Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956-69. Keuruu 2007.
- Bergholm, Tapio: Tulopolitiikan aika. I. Kohti tasa-arvoa. Suomen Ammattijärjestöjen Keskusjärjestö 1969-1977. Keuruu 2012.
- Bergholm, Tapio: Kaksoisidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944-1969. Helsinki 2015.
- Berggren, Camilla – Lydén, Marianne: Nyttiga Idioter? Unga idealister, Lenin och sjuttioalet. Keuru(u) 2009.
- Beyer-Thoma, Hermann: Kommunisten und Sozialdemokraten in Finnland 1944–1948. (1987 tarkastettu väitöskirja) Memmingen 1990. (viitteissä selvytyden vuoksi Beyer-Thoma 1987)
- Beyer-Thoma, Hermann: Vasemmisto ja vaaran vuodet. Jyväskylä 1990.
- Blom, Raimo: Luokkarakenne, tietoisuus ja järjestäytyminen sekä Luokkajako ja luokkien merkitys. Teoksessa: Suomalaiset luokkakuvassa. Jyväskylä 1984.
- Blomstedt, Yrjö – Klinge, Matti: Saatesanat. Teoksessa: Paasikiven päiväkirjat 1. Juva 1985.
- Blåfield, Antti – Vuoristo, Pekka: Kun valta vaihtui. Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982. Hämeenlinna 1982.
- Blåfield, Antti – Vuoristo, Pekka: Kalevi Sorsan suuri rooli. Hämeenlinna 1985.
- von Bonsdorff, Göran: Krigstid och återuppbyggnad. Svenska Folkpartiet 1939–56. Ekenäs 1994.
- von Bonsdorff, Göran – Ekberg, Henrik: Kriser och välfärdsbyggande. Svenska Folkpartiet 1956–70. Helsingfors 1997.
- von Bonsdorff, Johan: Kun Vanha vallattiin. Helsinki 1986.
- Borg, Olavi – Paastela, Jukka: Communist Participation in Governmental Coalitions: The Case of Finland. Tampere 1981.
- Ervasti Pekka – Tiitinen, Seppo: Tiitinen. Vakoilijoita ja veijareita. s.l. 2018.
- Gronow, Pekka – Saunio, Ilpo: Äänilevyn historia. Porvoo 1990.
- Garoff, Lasse – Wass, Janne (red.): I samvetets republic. Ny Tids 70 år som bångstyrig världsförbättrare. Riga s.a. (2014)
- Haataja, Lauri – Kalela, Jorma – Turtola, Jussi (toim): Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1976.
- Haataja, Lauri: Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Helsinki 1988.
- Haikara, Kalevi: Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Keuruu 1975.
- Hakalehto, Ilkka: Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928. Porvoo 1966.
- Hakalehto, Ilkka: Yrjö Leinon salattu kujanjuoksu. Oliko ministeri kaksoisagentti? Huhmari (Vihti) 2001.
- Hakanen, Yrjö – Tuomi, Emmi: Kolme kirjainta. SKP:n yhdeksän vuosikymmentä. Helsinki 2008.
- Hallamaa, Jaana – Launis, Veikko – Lötjönen, Salla – Sorvali, Irma: Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki 2006.
- Hannikainen, Matti O. – Danielsbacka, Mirkka – Tepora, Tuomas: Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa. Tallinna 2018
- Hautamäki, Lauri – Sänkiäho, Risto: Suomen Maaseudun Puolueen kannatus Pohjois-Karjalan maalauskunnissa vuosien 1962, 1966 ja 1970 eduskuntavaaleissa. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.
- Heikkinen, Reijo: Aika vuoteen 1918 ja 1944–86. Teoksessa: Heikkinen, Reijo – Lackman, Matti. ks. seur.
- Heikkinen, Reijo – Lackman, Matti: Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia. Kajaani 1986.
- Heima-Tirkkonen, Tuula – Kallio-Tamminen, Tarja – Selin, Tove: Ruohonjuurista elämänpuuksi. Suomalainen vaihtoehtoliikehdintä. Vaasa 1996.
- Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.
- Helander, Voitto: Vennamolaisen liikkeen ekologinen profiili. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.
- Helander, Voitto – Toivonen, Timo: Vennamolaisen liikkeen kannatuksen muutoksiin vaikuttavista tekijöistä. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.
- Helander, Voitto – Toivonen, Timo: Vennamolaisen liikkeen paikallisliitti: sosiaalinen ja poliittinen tausta. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.
- Helin, Jyrki: Rakentajien liitto. Rakennusalan työläisten järjestötoiminta Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995. Jyväskylä 1998.
- Helin, Matti: Päästä meidät pahasta. Uskonto SKDL:n politiikassa 1944–61. Saarijärvi 1996.
- Hodgson, John H: Communism in Finland. A History and Interpretation. Princeton 1967.

- Hokkanen, Kari: Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Keuruu 1996.
- Hokkanen, Kari: Kekkonen Maalaisliitto 1950–1962. Maalaisliitto-Keskustan historia. 4. Keuruu 2002.
- Honka-Hallila, Helena: Työväen raittiusliike sata vuotta. Saarijärvi 2014.
- Hyvärinen, Matti: Viimeiset taistot. Tampere 1994.
- Hyvärinen, Matti – Paastela, Jukka: The Finnish Communist Party: The Failure of Attempts to Modernize a C.P. Tampere 1985.
- Häggman, Kai (toim.): Täältä tulee nuoriso. Porvoo 2006.
- Häikiö, Martti: Alkon historia. Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006. Keuruu 2007.
- Hämäläinen, Unto: Koiton kirous. Helsingin Sanomien Kuukausiliite 4/1998.
- Hämäläinen, Unto: Onko tämä skuuppi? Poliitikan toimittaja 50-luvulta nykypäivään. Uusikaupunki 2002.
- Hämäläinen, Unto: Suomi Orwellin vuonna 1984. Porvoo 2011.
- Iivonen, Jyrki: A Ruling Non-ruling Communist Party in the West. Tampere 1983.
- Iivonen, Jyrki: Veljeyttä yli rajojen. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ja Suomen kommunistisen puolueen välisten suhteiden kehittyminen ja suhde puoluehajaannukseen. Poliitiikka 1/ 1985.
- Iivonen, Jyrki: Uuden neuvostojohdon muutokuvat. Espoo 1986.
- Ingman-Toivonen, Eeva-Maija: Työväen apu, paras apu. Suomalaisen työväenliikkeen sosiaalinen toiminta. Tre 2017.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti: Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue. Maalaisliitto–Keskustan historia 5. Porvoo 2006.
- Jensen-Eriksen, Niklas – Mainio, Aleks – Hänninen, Reetta: Suomen suurin: Helsingin Sanomat 1889–2019. Riika 2019.
- Joentausta, Jouko (toim.): Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto 50 vuotta. s.l. 1997.
- Joentausta, Jouko “Saa sitten olla viimeinen kerta”, sanioi Ville Pessi. Teoksessa: Joentausta, Jouko (toim.): Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto 50 vuotta. s.l. 1997.
- Juntto, Anneli: Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Helsinki 1990.
- Juntunen, Simo (Simppa): Jahvetti. Porvoo 1976.
- Jussila, Osmo: Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. Juva 1990.
- Juusela, Jyrki: Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939. Jyväskylä 2003.
- Juusela, Jyrki: Vankipataljoona. Er. P 21:n ja Er. Työkompanian ryömäläiset ja kommunistit jatkosodan aikana 1941–1944. s.l. (EU) 2017.
- Kaarninen, Pekka: Puutyöväen liitto tulopolitiikan ja edunvalvonnan aikana. Puutyöväenliiton toiminnalliset vuodet 1973–93. Pori 2009.
- Kaarninen, Mervi – Kaarninen, Pekka – Sänkiaho, Tanja: Taitavien käsien liitto. Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto Teva 1970–2004. Pori 2005.
- Kaidesoja, Tuukka – Kankainen, Tomi – Ylikoski, Petri: Syistä selityksiin. Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä. Tallinna 2018.
- Kalela, Jorma: Miten Suomi syntyi? sekä ‘Yhteiskunnallinen kysymys’ ja porvarillinen reformismi. Teoksessa: Pernaa, Ville – Niemi, Mari K (toim.): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Helsinki 2005.
- Kalemaa, Kalevi: Raoul Palmgren. Suomalainen toisinajattelija. Helsinki 1984.
- Kalemaa, Kalevi: Elvi Sinervo. Vuorelleenousija. Pieksämäki 1989.
- Kalemaa, Kalevi: Sylvi-Kyllikki Kilpi. Sörnäisten tyttö. Poliittinen elämäkertä. Juva 1992.
- Kallenautio, Jorma: EKA Suomessa. 128 osuusliikkeestä monialayhtymäksi. Hämeenlinna 1992.
- Kallenautio, Jorma: Kansan tarina. Vakuutusyhtiö Kansa 1919–1994. Keuruu 1994.
- Kallenautio, Jorma: Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995. Vammala 2005.
- Kallenautio, Jorma: Lamasta uuteen nousuun. EKA-yhtymän ja Tradeka-yhtymän historia 1983–2008. H-linna 2009.
- Kamppinen, Ossi: Palkkana pelko ja kuolema. Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat. s.l. (Latvia) 2019.
- Kastari, Pirkko-Liisa: Mao missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. Hki 2001.
- Katainen, Elina: Akkain aherrusta aatteen hyväksi. Suomen naisten demokraattinen liitto 1944–1990. Tampere 1994.
- Katainen, Elina: “Alli edustaa harkintaa, vauhtia ja temperamenttia.” Teoksessa: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä. Jyväskylä 2007.
- Katajisto, Kati: Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914–2000. s.l. 2017.
- Keskinen, Tuomas: Idänkauppa 1944–1987. Porvoo 1987.
- Keski-Rauska, Riku: Yksinäinen Ehrnrooth. Georg C. Ehrnrooth YYA-Suomen puristuksessa. Keuruu 2015.
- Ketola, Eino: Suomen Metallityöväen Liitto 1961–1983. Keuruu 2007.
- Kinnunen, Kaisa: Suomi – Neuvostoliitto -seuran historia 1944–1974. Jyväskylä 1998.
- Kontula, Anna: Taistolaisuus puberteettikapinasta takinkääntöön. Historiallinen Aikakauskirja 2/2004.
- Kontula, Olavi: 30 vuotta teknisten hyväksi. Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto 30 vuotta.

- Tampere 1975.
- Kontula, Olavi: Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto 40 vuotta. s.l. 1986.
- Kontula, Olavi (toim.): STTK 50 vuotta. Matkalla edunvalvonnan eturiviin. Pori 1996.
- Korhonen, Jarmo: Valtataistelu. Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit. s.l. (EU) 2015.
- Korkeaaja Jenni, Punainen metalli. Kommunistit ja kansandemokraatit Suomen metallityöväen liitossa vuosina 1899–1983. Keuruu 2009.
- Korkiasaari, Jouni – Tarkiainen, Kari: Suomalaiset Ruotsissa. Turku 2000.
- Koskiahho, Tapio: Vaaliliittoutuminen eduskuntavaaleissa. Tampere 1977.
- Koskinen, Paul: Elämän syleilyssä. Jyväskylä 1989. (muistelmat, toim. Anja Strömberg)
- Koskinen, Tuija – Mönkkönen, Urpo (toim.): Raittiusyhdistys Koitto 100 vuotta. Juhlajulkaisu. Helsinki 1983.
- Krekola, Joni: Oppia idästä. Suomalaisten kommunistien koulutus Neuvostoliitossa. Teoksessa: Vaikka voissa paistais. Venäjän rooli Suomessa. Juhlakirja professori Osmo Jussilalle 14. maaliskuuta 1998. Porvoo 1998.
- Krekola, Joni: Aina joku pettää. Luottamuksen ongelma Suomen maanalaisessa kommunismissa. Teoksessa: Saaritsa – Teräs (toim.). Työväen verkostot. Vaasa 2003. (myös verkossa: helda.helsinki.fi)
- Krekola, Joni: Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938. Helsinki 2006. (2006a)
- Krekola, Joni: Kamppailu kaupunkitilan hallinnasta. Helsingin nuorisofestivaali 1962. Teoksessa: Majander et al: Ei ihan teorian mukaan. Helsinki 2012 (a).
- Krekola, Joni: Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali. Riika 2012 (b).
- Krohn, Elias: Aatteen paloa, tiedon janoa. Yleinen Lehtimiesliitto 1947–2017. Singsby 2017.
- Kuisma, Markku: Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979. Porvoo 1997.
- Kuisma, Markku: Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Hämeenlinna 2004.
- Kuisma, Markku – Keskisarja, Teemu: Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862 – 2012. Hämeenlinna 2012.
- Kujala, Antti: Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Vammala 2006.
- Kujala, Antti: Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971. s.l. (EU) 2013.
- Kuorsalo Anne – Susiluoto, Ilmari – Valkonen Martti: Salaisen poliisin valtakunta. KGB, FSB ja suhteet Suomeen. Helsinki 2003.
- Kuula, Arja: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa: Hallamaa et al: Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki 2006.
- Laakso, Mikko – Åberg, Veijo: Sosialismiin! Sosialidemokraattiset nuoret 1906–2006. s.l. (Jyväskylä) 2006.
- Laavola, Heikki: Työtä tulevaisuudelle. 40 v vakuutusväen ammattijärjestötoimintaa. Helsinki 1985.
- Laavola, Heikki: Sinua varten 1945–1995. Vakuutusväen liitto Försäkringsmannaförbundet. Helsinki 1995.
- Lackman, Matti: Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikauskysymykseen ja talonpoikaissiikkeisiin 1918–1939. Oulu 1985. (väitöskirja)
- Lackman, Matti – Sirvio, Tuula: Etsivä keskuspoliisi, "Valkoisen Suomen" turvallisuuspoliisi 1919–1937. Teoksessa: Simola, Matti – Sirvio, Tuula: Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Jyväskylä 1999.
- Lackman, Matti: ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1919–1944. Teoksessa: Simola, Matti (toim.): Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009. Hämeenlinna 2009.
- Lahtinen, Rauno: Turun puretut talot. Turku 2009.
- Laulajainen, Pertti: Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen. Mikkeli 1979.
- Lehtinen, Lasse: Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkonen ja SDP:n suhteet 1944–1981. Juva 2002.
- Lehtonen, Pekka: Viel Uusi Päivä kaikki muuttaa voi. Turkulainen työväenlehti ajan ja aatteiden aallokossa. Kaarina 2007.
- Leppänen, Kalevi: Barrikadineuvos Julle Sund. Keuruu 2008.
- Leppänen, Veli-Pekka: Ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951. Tampere 1994.
- Leppänen, Veli-Pekka: Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Hki 1999.
- Leppänen, Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks! Kansan Utisten viisi vuosikymmentä. Jyväskylä 2007.
- Leppänen, Veli-Pekka: Vuosi 1956: Hrushtshov, Ryömä, työväen suurlehti. Teoksessa: Leppänen Veli-Pekka (toim.): Etusivu Uusiks! Kansan Utisten viisi vuosikymmentä. Jyväskylä 2007.
- Lotti, Leila: Suomen Gallupista, päivää! Suomelaisten arkea 60 vuotta. Keuruu 2006.
- Luukko, Unto: Rakentajan elämänkaari. Helsingin Hakan noususta Haka-konsernin tuhoon 1938–1994. Keuruu 2000.
- Lyytinen, Eino: Työväen pankki. STS ja sen edeltäjät 1909–1984. Helsinki 1983 (sic).
- Lyytinen, Eino: Mauno Koivisto. Tie politiikan huipulle. Juva 1995.
- Mainio, Aleks: Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa. s.l. 2018.
- Majander, Mikko: Pohjoismaa vai kansandemokratia. Sosialidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Helsinki 2004.
- Majander, Mikko: Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954. Keuruu 2007.

Majander, Mikko – Rentola, Kimmo (toim.): Ei ihan teorian mukaan. Kollegakirja Tauno Saarelle 28.2.2012. Hki 2012.

Mansner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työntantajain Keskusliitto 1956–1982. J-kylä 1990.

Mansner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työntantajain Keskusliitto 1980–1992. J-kylä 2005.

Matti, Bengt: Finlands kommunistiska parti. Teoksessa: Sparring, Åke (red.) Kommunismen i Norden. Stockholm 1965.

Metsämäki Mikko – Nisula Petteri, Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina. Helsinki 2006.

Mickelsson, Rauli: Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä. Jyväskylä 2007.

Mylly, Juhani: Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – Pientila-Suomen kuihtuminen. Teoksessa: Pernaa, Ville – Niemi, Mari K (toim.): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Helsinki 2005.

Mäkelä, Jaakko: Tarmola. Turun Työväen Osuuskauppa 1902–1982. Pori 1982.

Mäki-Kulmala, Heikki: Kankeat karnevaalit – opiskelijaliike Tampereen yliopistossa. TAMY:n julkaisusarja 2/1988, Tampere 1988.

Mänttari, Jarkko: Keski-Suomen Työ. Keskisuomalaisen raatajakansan toiveiden tulkki. Jyväskylä 2009.

Nevakivi, Jukka: Zhdanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostoliittolaitettu? Keuruu 1995.

Nevakivi, Jukka: Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui. Keuruu 1996.

Niemelä, Heikki: Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen. Helsinki 1988. (väitöskirja).

Noponen, Martti: Kommunismin sukupolvista. Sosiologia 4 / 1964.

Nousiainen, Jaakko: Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannatukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Joensuu 1956. (väitöskirja)

Nousiainen, Jaakko: Suomen poliittinen järjestelmä. Juva 1985.

Nummivuori, Petri: Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta. Jyväskylä 2009.

Näreikkö, Heikki – Takalo, Tenho: Särkeistä yhteen. Tekstiili- ja vaateustyöväen historia. Jyväskylä 1996.

Oinonen, Teemu: Kotkan lailla. Sirola-opiston historiikki. Kuopio 1976.

Oinonen, Teemu: ”Me emme pyydä, me vaadimme.” Suomen Elintarviketyöläisten Liiton historia 1905–1980. Hki 1980.

Oinonen, Teemu: Erkki Salomaa – edelläkävijä. Helsinki 1989.

Ovaska, Juho: Mauno Koiviston idänkortti. Sotamiehstä presidentiksi. s.l. 2017.

Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–1948. Helsinki 1986.

Paastela, Jukka: Kuinka Suomen Kommunistisesta Puolueesta tuli hallituspuolue vuonna 1966. Poliitiikka 2/1990.

Paastela, Jukka: The Finnish Communist Party in the Finnish Political System 1963–1982. Tampere 1991.

Paastela, Jukka: Suomen Kommunistinen Puolue ja destalinisoinnin ongelma vuonna 1956. Poliitiikka 1/1992.

Painavaa yhteistyötä. Kustannusosakeyhtiö Yhteistyö 1929–1979. Helsinki 1979.

Paloheimo, Heikki – Pajala, Antti: Valtio-oppi. Poliitiikan, poliittisten järjestelmien ja päätöksenteon tutkimusta. Teoksessa: Soikkanen, Timo – Toivonen, Timo – Niitemaa, Timo (toim.): Tehtävänä yhteiskunta. Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta 1967–2017. Turku 2017.

Peltola, Jarmo: Agitaattoreista toimittajiksi. Yleisen Lehtimiesliiton neljä vuosikymmentä 1947–1987. Pori 1988.

Peltola, Jarmo – Vasara, Erkki (toim.): Tehtävänä työväenhistoria. THPTS 30 vuotta. Turenki 2018. (myös verkossa)

Peltoniemi, Pentti – Rajala, Hannu: Sapeli-Simonen. Helsinki 1981.

Perko, Touko: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939 – 49. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988.

Pernaa, Ville – Niemi, Mari K (toim.): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Helsinki 2005.

Pietiäinen, Jukka-Pekka: Herraklubista edunvalvojaksi. Liiketyöntantajain keskusliitto 1945–1995. Keuruu 1995.

Pirnes, Esa: Kalevi Kivistö – Liian hyvä poliitikoksi? Helsinki 1996.

Pohjola, Pentti O: Käsikannosta työnantajaperintään. Teoksessa: Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen elintarviketyöläisten liiton 100-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2005.

Pohjonen, Juha: Suojelupoliisi – sisäisen turvallisuuden takaaja. Teoksessa: Simola et al: Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Jyväskylä 1999.

Pohjonen, Juha: Maanpetturin tie. Maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945–72 tuomitut. Keuruu 2000.

Polvinen, Tuomo: J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4. 1944–1948. Juva 1999.

Puhakka, Sirpa: Vasemmistoliiton synty. Jelgava (Latvia) 2015.

Rajala, Panu – Rautkallio, Hannu: Petturin testamentti. Arvo-Poika Tuomisen todellinen elämä. Juva 1994.

Rantala, Marja: ”Poikamaista, mutta päin helvettiä!” Suomi, työväenliike, historia -semin. satoa. Työväentutkimus 2002.

Rantala, Onni: Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. Helsinki 1982.

Rantanen Paavo: Yöpakkaset 1958. Hyppy suomettumiseen. s.l. (EU) 2019.

Rautiala, Minna: Teollistuminen ja työmarkkinasuhteet. 1970-luku: konsensusta ja lakkoliikehdintää. Teoksessa: Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen elintarviketyöläisten liiton 100-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2005.

Rautio, Yrjö: Kommunismin monet kasvot suomalaisessa sosiologiassa. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Julkaisusarja 35 / 1978. Tampere 1978.

Rautkallio, Hannu: Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Jyväskylä 1993.

Rentola, Kimmo: SKP astuu esiin. Kommunisti 6/1985.

- Rentola, Kimmo: "Ehkä mekin olisimme erehtyneet siihen..." *Tiede & edistys* 4/1986. (1986a)
- Rentola, Kimmo: "Kto kogo?" – kommunistit ja Paasikivi. Teoksessa: Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–1948. Helsinki 1986. (1986b)
- Rentola, Kimmo: Nuortaistolaisuuden synty I. *Politiikka* 4/1990.
- Rentola, Kimmo: Kommunismin kahdeksan kohorttia. Teoksessa: Ajankohta. Pol. historian vuosikirja 1992. Hki 1992.
- Rentola, Kimmo: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. Juva 1994.
- Rentola, Kimmo: Pessi ja illuusiot. Neuvostojohdo ja suomalainen kommunismi 1944–48. *Hist. aikakauskirja* 3/1994.(b)
- Rentola, Kimmo: Unkarin tiellä. SKP:n pyrkimys valtaan keväällä 1948. Teoksessa: Rydman, Jan (toim.): Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995. Juva 1995. (1995b)
- Rentola, Kimmo: Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Keuruu 1997.
- Rentola, Kimmo: Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963–1966. Teoksessa: Vaikka voissa paistais. Porvoo 1998.
- Rentola, Kimmo: Punaisen Valpon synty. Teoksessa: Simola et al: Isänmaan puolesta. Jyväskylä 1999. (1999a)
- Rentola, Kimmo: Supo, kommunistit, KGB. Teoksessa: Simola et al: Isänmaan puolesta. Jyväskylä 1999. (1999b)
- Rentola, Kimmo: Komintern ja Suomi 1934–1944. Teoksessa: Lebedev et al: "Kallis toveri Stalin". Helsinki 2002.
- Rentola Kimmo: Kevään 1968 isänmaan toivot. Teoksessa: Saaritsa Sakari ja Teräs Kari (toim.) Työväen verkostot, Väki voimakas 16. Vaasa 2003.
- Rentola, Kimmo: Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Keuruu 2005.
- Rentola, Kimmo: Vuoden 1968 radikaali sukupolvi. Teoksessa: Häggman, Kai (toim.): Täältä tulee nuoriso. Porvoo 2006.
- Rentola Kimmo: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991. Teoksessa.: Simola, Matti: Ratakatu 12. (Rentola 2009a)
- Rentola Kimmo: Punainen Valpo. Teoksessa: Simola, Matti: Ratakatu 12. (Rentola 2009b)
- Rentola, Kimmo: Historiantutkija Tauno Saarela. Teoksessa: Majander et al: Ei ihan teorian mukaan. Helsinki 2012. (a)
- Rentola, Kimmo: Ikke blot for et par rublers skyld. Hovedtraek af Finlands kommunistiske partis finansielle forbindelser med Moskva 1930–1990. Teoksessa: Thing, Morten (red.): Gullet fra Moskva. s.l. 2012. (e-kirja) (b)
- Rentola, Kimmo: Stalin ja Suomen kohtalo. Keuruu 2016.
- Rentola, Kimmo: Kreml ja Kekkonen: yhä uutta. Teoksessa: Vihavainen, Timo et al: Varjo Suomen yllä. Juva 2017.
- Rentola, Kimmo: Suomalainen kommunismi historiana. Teoksessa: Peltola, Jarmo – Vasara, Erkki (toim.): Tehtävänä työväenhistoria. THPTS 30 vuotta. Turenki 2018. (myös verkossa)
- Reuna, Risto: Puutyöläisten historia I. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930. Helsinki 1984.
- Reuna, Risto: Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931–1973. Espoo 1985.
- Rinne, Matti: Kiila 1936–2006. Taidetta ja taistelua. Jyväskylä 2006.
- Rintala, Marvin: Suomen kommunismin sukupolviongelmat. *Sosiologia* 4/1964.
- Rusi, Alpo: Gallupit ja kansanvalta. Kokemäki 1985.
- Rydman, Jan (toim.): Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995. Juva 1995.
- Saarela, Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. Tampere 1996.
- Saarela, Tauno: Tuhattamarkkasia, miljoonia ruplia, dollareita. SKP:n tilinpäätös 1920-luvulta. Teoksessa: Vaikka voissa paistais. Porvoo 1998.
- Saarela, Tauno – Rentola, Kimmo: Communism, National & International. Helsinki 1998.
- Saarela, Tauno – Krekola, Joni – Parikka, Raimo – Suoranta, Anu (toim.): Aave vai haave? Saarijärvi 1998.
- Saarela, Tauno: Kommunistinen internationaali ja suomalainen kommunismi 1919–1935. Teoksessa: Lebedev et al: "Kallis toveri Stalin". Komintern ja Suomi. Helsinki 2002.
- Saarela, Tauno: Kansan Tahto. Pohjolan työtätekevien lehti. Jyväskylä 2006.
- Saarela Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930. Helsinki 2008.
- Saarela, Tauno: Tusindmarksedler, millioner af rubler, dollars... FKP's regnskab i 1920erne. Teoksessa: Thing, Morten (red.): Gullet fra Moskva. s.l. 2012. (e-kirja) (sama kuin Jussilan juhla-kirjassa 1998)
- Saari, Heikki: Kotiryssät. Suomalaista suhdetoimintaa neuvostoaikaan. Juva 2014.
- Saaritsa, Sakari – Teräs, Kari (toim.). Työväen verkostot. Väki voimakas 16. Vaasa 2003.
- Salminen, Esko: Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu idänpolitiikasta 1955–1962. Keuruu 1982.
- Salminen, Esko: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950-1980. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988.
- Salminen, Esko: Vaikeneva valtiomahti. Neuvostoliitto / Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991. Helsinki 1996.
- Salminen, Esko: Viestinnällä vallankumoukseen. "Demokraattisen toimittajakoulutuksen" aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Helsinki 2004.
- Salomaa, Markku: Punaupseerit. Juva 1992.
- Salomaa, Markku: Punaupseerien nousu ja tuho. Otava 2018.
- Sata vuotta, tuhat taistelua. Suomen elintarviketyöläisten liiton 100-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2005.
- Savtschenko, Ritva: Kompuroiden korporatismissa. Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968 – 1978. Helsinki 2015. (väitöskirja) (myös verkossa: helda.helsinki.fi)

Selin, Sakari: Sananvapauden rajat KU:ssa 1960-luvulla. Teoksessa: Joentausta, Jouko (toim.): Palstojen takaa. s.l.1997.

Selin, Sakari: Optimistien sukupolvi. Sodanjälkeisen nuorison aatteet ja haaveet. Vantaa 2004.

Seppinen, Jukka: Ahti Karjalainen. Poliittinen elämäkerta. Keuruu 1997.

Seppinen, Jukka: Urho Kekkonen – Suomen johtaja. Jyväskylä 2004.

Seppinen, Jukka: Itsenäinen Suomi vakoilun maailmassa. s.l. (EU) 2018.

Seppälä, Päivi: Mitä, kuinka ja miksi: selittäminen historiantutkimuksessa. Teoksessa: Kaidesoja et al. Tallinna 2018.

Seppälä, Raimo: Presidentin vientitirit. Keuruu 1974.

Seppälä, Raimo: Poika. Mies ja myytti. Helsinki 1979.

Seppälä, Raimo: Pelon vuodet. Arvo “Poika” Tuomisen salaista kirjeenvaihtoa Tukholmasta 1944–1956. Helsinki 1983.

Seppänen, Esa: Miekkaailija vastaan tulivuori. Urho Kekkonen ja Nikita Hrushtshev 1955–1964. Juva 2004.

Seppänen, Esa: Itäsuhteiden kolmiodraama. Kekkonen – Brezhnev – Kosygin 1960–1980. Henkilökohtaisten suhteiden luonne, rooli ja merkitys. Turku 2007.

Seppänen, Esa: Idänkaupan isäntä. Keuruu 2011.

Seppänen, Esko: Pankkikirja. Helsinki 1993.

Seppänen, Esko: Punapäätöman romahdus. Juva 1995.

Shokkivaalit 15.–16.3.1970. Taustaa, toiveita, tulkintaa. Hämeenlinna 1970.

Siltala, Sakari: Suomen Kuvalehti 1966 – 2016. Teoksessa: Vares, Vesa – Siltala, Sakari: Sanan ja kuvan vuosisata. Suomen Kuvalehti 1916 – 2016. Keuruu 2016.

Siltala, Sakari: Oksalla ylimmällä? Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018. Keuruu 2018.

Simola, Matti – Sirvio, Tuula (toim.): Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Jyväskylä 1999.

Simola, Matti (toim.): Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009. Hämeenlinna 2009.

Simpura, Jorma: Vapaan viinan aika. Tampere 1982.

Soikkanen, Hannu: Kohti Kansanvaltaa 1. 1899–1937. Vaasa 1975.

Soikkanen, Hannu: Kohti Kansanvaltaa 2. 1837–1944. Joensuu 1987.

Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. Eno 1991.

Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella I. Kansainvälistymisen ja muutosvaatimusten paineessa 1956–1969. Helsinki 2003.

Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella II. Uudistumisen, konfliktien ja suurten saavutusten vuosikymmen 1970–81. Helsinki 2008.

Soikkanen, Timo – Toivonen, Timo – Niitemaa, Timo (toim.): Tehtävänä yhteiskunta. Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta 1967–2017. Turku 2017.

Soukola, Timo: Sallitun riskinoton rajat. STS-pankki ja sen edeltäjä 1980–1992. Porvoo 2008.

Sparring, Åke (red.) Kommunismen i Norden. Stockholm 1965.

Spring, Seija – Spring, D.W: The Finnish Communist Party: Two Parties in One. Teoksessa: Childs, David (ed.): The Changing Face of Western Communism. s.l. 1980.

Suistoranta, Kari: Paraisten historia. Turku 1985.

Suomalaiset luokkakuvassa. Luokkaprojekti. Jyväskylä 1984.

Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Keuruu 1992.

Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Keuruu 1994.

Suomi, Juhani: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1976. Keuruu 1996.

Suomi, Juhani: Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981. Keuruu 2000.

Suomi, Juhani: Urho Kekkonen kolmannelta presidenttikaudelta. Teoksessa: Kekkonen Urho: Päiväkirjat 3 (2003).

Suomi, Juhani: Urho Kekkonen neljännessä ja viidennessä presidenttikaudelta. Teoksessa: Kekkonen Urho: Päiväkirjat 4 (2004).

Suomi, Juhani: Pysähtyneidyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–84. Keuruu 2005.

Suomi, Juhani: Epävarmuuden vuodet. Mauno Koiviston aika 1984–86. Keuruu 2006.

Suomi, Juhani: Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–87. Keuruu 2008.

Susiluoto, Ilmari: KGB:n historia. Teoksessa: Kuorsalo et al. Salaisen poliisin valtakunta. Helsinki 2003.

Suhonen, Pertti: SMP:n kannattajakunta: Havaintoja rakennepiirteistä ja asennoitumisesta. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.

Syrjälä, Leena – Estola, Eila – Uitto, Minna – Kaunisto, Saara-Leena: Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa: Hallamaa et al: Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki 2006.

Sänkiaho, Risto: Suomen Maaseudun Puolueen kannattajien poliittisista asenteista. Teoksessa: Helander, Voitto (toim.): Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna 1971.

Tarkka Jukka: Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA. Keuruu 2002.

Tarkka, Jukka: Isänmaan unilukkari. Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö. Juva 2006.

Tarkka, Pekka: Pentti Saarikoski. Vuodet 1937-1963. Keuruu 1996.

Tarkka, Pekka: Pentti Saarikoski. Vuodet 1964-1983. Keuruu 2003.

- Thing, Morten (red.): *Guldet fra Moskva*. s.l. 2012. (myös e-kirja)
- Titanicin matkassa. Kimmo Rentolan haastattelu 29.8.1984. Haastattelijoina Risto Kolanen ja Dave Seligson. *Sosialistinen politiikka* 4/1984.
- Toivonen, Ilpo: *Jarrutuskeskustelut Suomen eduskunnassa eduskunnassa itsenäisyyden aikana*. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 51. Tampere 1979.
- Tommila, Päiviö (toim.): *Suomen lehdistön historia 3*. Jyväskylä 1988.
- Tommila, Päiviö (toim.): *Suomen lehdistön historia 5–7: Hakuteos*. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Jyväskylä 1988.
- Tommila, Päiviö: *Suomen sanomalehdistön kehityslinjat*. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.): *Suomen lehdistön historia 3*. Jyväskylä 1988.
- Tommila, Päiviö – Salokangas, Raimo: *Sanomia kaikille*. Suomen lehdistön historia. Helsinki 1998.
- Tornioja-Latola, Jaana: *Yhä katselen pilviä*. Elvi Sinervon elämä. Riika 2017.
- Tuomioja, Erkki: K.H. Wiik 2. Puoluesihteeri ja oppositiososialisti. *Elämäkerta 1918 – 1946*. Helsinki 1982.
- Uljas, Päivi: *Hyvinvointivaltion rakentajat*. Teoksessa: *Sata vuotta, tuhat taistelua*. Suomen elintarviketyöläisten liiton 100-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2005. (2005a).
- Uljas, Päivi: *Taistelu sosiaaliturvasta. Ammattiyhdistysväen toiminta sosiaaliturvan puolesta 1957–1963*. Keuruu 2005. (2005b).
- Uljas, Päivi: *Kun Suomi punastui. Talonpoikaisesta yhteiskunnasta hyvinvointivaltioksi*. Keuruu 2008.
- Uljas, Päivi: *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Riika 2012.
- Upton, Anthony: *Kommunismi Suomessa*. Rauma 1970.
- Upton, Anthony (ed.): *The Communist Parties of Scandinavia and Finland*. Trowbridge (UK) 1973.
- Uola, Mikko: *Unelma kommunistisesta Suomesta 1944–1953*. s.l. (EU) 2013.
- Vaalirahoituskomitean mietintö. Komiteamietintö 1999:6. s.l. s.a. (1999)
- Wagner, Ulrich: *Finnlands Kommunisten. Volksfrontexperiment und Parteispaltung 1966–1970*. s.l. 1971
- Vaikka voissa paistais. Venäjän rooli Suomessa. *Juhlakirja professori Osmo Jussilalle*. Porvoo 1998.
- Valkonen, Marjaana: *Yhdessä elämä turvalliseksi*. Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1947. Helsinki 1987.
- Valkonen, Martti: *FSB Kremlin isäntänä*. Teoksessa: Kuorsalo et al. *Salaisen poliisin valtakunta*. Helsinki 2003.
- Vares, Vesa: *Kaksi askelta edellä*. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928-96. Juva 1999.
- Vares, Vesa: *Suomalaiskansallinen kokoomus*. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1944–1966. Helsinki 2008.
- Vares, Vesa: *Korpivaellukselta vallan kahvaan*. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966–1987. Helsinki 2017.
- Vares, Vesa – Siltala, Sakari: *Sanan ja kuvan vuosisata*. Suomen Kuvalehti 1916 – 2016. Keuruu 2016.
- Venho, Tomi: *Tutkimus vuoden 1999 eduskuntavaaliehdokkaiden kampanjarahoituksesta*. Teoksessa: Vaalirahoituskomitean mietintö. Komiteamietintö 1999:6. s.l. s.a. (1999)
- Venho, Tomi: *Piilotettua julkisuutta*. Suomalaisen puolue- ja vaalirahoituksen avoimuusintressi normeissa ja käytännöissä. Turun yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Valtio-opin laitos 2008. (väitöskirja, myös verkossa)
- Venho, Tomi: *En tiedä – en muista – en kommentoi*. Tutkimus suomalaisen vaalirahoituksen perusteista. Turku 2012.
- Venho, Tomi: *Rahastaa, ei rahasta, rahastaa*. Suomalaisen vaalirahoituksen seurantalutkimus. Sastamala 2015.
- Vesikansa, Jarkko: *“Kommunismi uhkaa maattamme”*. Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Poliittisen historian väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki 2004.
- Vihavainen, Timo – Manninen, Ohto – Rentola, Kimmo – Zuraljov, Sergei: *Varjo Suomen yllä*. Stalinin salaiset kansiot. Juva 2017.
- Viialainen, Matti: *Neljä järjestyttävää päivää*. SKP:n puolinen vallanvaihdos 1966. Helsinki 2005.
- Viitala, Heikki Mikko: *Taistelu Kansan Sanasta 1967*. Tutkimus kuopiolaisen kansandemokraattisen piirilehden lakosta 9.–20.10. 1967 ja SKP:n osapuolisodan vaikutuksesta sen syntyyn ja kulkuun. Kuopio 1991.
- Viitala, Heikki Mikko: *Savon Työmies, Kansan Sana*. Kuopio 2013.
- Viitanen, Reijo: *Punainen aate, sininen vaate*. Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 50 vuotta. Tampere 1994.
- Virkkunen, Sakari: *Korsimo, Kekkonen mies*. Keuruu 1976.
- Virtanen, Matti: *SKP on Vasemmistoliiton rahoittaja*. HS 6.5.1990.
- Vuoristo, Pekka: *Kommunistipuolueen konkurssi imaisi Kulttuuritalon mukaansa*. HS 16.12.1992.
- Ylikoski, Petri: *Selittäminen, ymmärtäminen ja kausaaliset mekanismit*. Teoksessa: Kaidesoja et al. Tallinna 2018.
- Zilliacus, Kim O.K.: *Finländsk kommunism I ljuset av väljarstöd 1945–1991*. Helsingfors 1995.
- Zuraljov, Sergei: *Presidentin arkisto*. Teoksessa: Vihavainen et al. *Varjo Suomen yllä*. Stalinin salaiset kansiot. Juva 2017.
- Ålander, Esa: *Punaisen liinan lapset*. Suomen Demokratian Pioneerien Liitto ja sen edeltäjät. s.l. 1995.

VERKOSSA OLEVA AINEISTO

Helda

Suomen Pankin vuosikertomukset

Helsingin Sanomat (hs.fi)

Aikakone-hakupalvelu ja digitoidut vuosikerrat 1889–1997

Artikkelisarja Puretut talot (hs.fi/aihe/puretut talot)

Helsingin yliopisto (helsinki.fi)

Rahikainen, Marjatta: Kenelle äänioikeutta ei myönnetty?

(helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/artikkelit/rahikainen.htm)

Reinikainen, Kalevi: Tietokoneita ruplaluotolla. (helsinki.fi/atk/50v/1980-luku.html)

Kansalliskirjasto (arkisto.fi)

Suomen digitoidut sanomalehdet (julkisessa verkossa vuoteen 1929 asti)

Kansalliskirjaston sisäverkko (luettavissa vain toimipisteissä)

Vapaa Sana (VS) (digitoidut vuosikerrat 1944–56)

Työkansan Sanomat (Tks) (digitoidut vuosikerrat 1945–56)

Kansan Uutiset (KU) (digitoidut vuosikerrat 1956–1957)

Muut kotimaiset sanomalehdet (muutamista digitoitu kaikki vuosikerrat)

Kansallisbiografiakeskus (kansallisbiografia.fi)

Hanski, Jari: Jaakko Kivi (2005); Hentilä, Seppo: Lennart Kivi (2005); Henttinen, Annastiina: Ossian Rinne (2014);

Kalemaa, Kalevi: Kerttu Kauniskangas (2004); Kotilainen, Sofia: Meri Elo (2011); Kuorelahti, Elina: Teuvo Rouvali

(2011); Lemberg, Magnus: Jouko Kajanoja (2004); Leppänen, Veli-Pekka: Arvo Aalto (1999b); Leppänen, Veli-Pekka:

Aimo Aaltonen (2001); Leppänen, Veli-Pekka: Markus Kainulainen (2004); Leppänen, Veli-Pekka: Erkki Kivimäki

(2005); Leppänen, Veli-Pekka: Aarne Saarinen (2006a); Leppänen, Veli-Pekka: Veikko Porkkala (2006b); Leppänen,

Veli-Pekka: Taisto Sinisalo (2007); Soukola, Timo: Ville Pessi (2001)

Kansan Arkisto (kansanarkisto.fi)

eri instituutioiden esittelytekstejä

pöytäkirjoista ks. painamattomat arkistolähteet

Kansan Sivistystyön liitto (ksl.files)

Toimintakertomukset 1964-83. (verkosta puuttuvat 1978, 1981 ja 1982)

Reiman, Pirjo-Riitta: Kulttuurityön Keskus (verkkohistoriikki 25.6.1998)

Koitto (koitto.net)

Koste, Pasi: Katsaus Raittiusyhdistys Koiton ja Lammassaaren historiaan. (2001)

Kuopion kaupunki (kuopio.fi)

Rakennushistoriallinen tutkimus Työnkulma. Kuopio 2016. <http://publish.kuopio.fi/kokous/2018471515-12-3.PDF>

Naisten ääni (naistenaani.fi)

Lappi, Maisa: Meri Elo – Suomen matkailun merkittävä vaikuttaja

National Security Archive (nsarchive.gwu.edu)

Anatoli Tshernjajevin päiväkirjat ns.archive.gwu.edu/anatoly-chernyayev-diary

Pörssitieto (porssitieto.fi)

Kock, Gunhard: Neuvostoliitolle pakkoluovutetut saksalaisomisteiset yhtiöt Suomessa (liitteinen)

Quoteinvestigator.com.

Solaris-lomat.fi ja solariskylpylat.fi.

Suomen Pankki

Autio, Jaakko: Valuuttakurssit Suomessa 1864-1991. Katsaus ja tilastosarjat. Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/1992.

7.1.1992. www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/tutkimukset/keskustelualoitteet/documents/dp_01_1992.pdf

Tilastokeskus (www.stat.fi)

Vaalitilastot

Toimihenkilöarkisto (th-arkisto.fi)

Henkisen Työn Keskusliiton ja TVK:n toimintakertomukset 1944–91

Työväenliike.fi

Kuusisto, Janne: ”Kansa tukee, kansa rakentaa”. Helsingin Kulttuuritalo. 2017

Valtioneuvosto (www.valtioneuvosto.fi)

Hallitukset aikajärjestyksessä

Verkkouutiset (www.verkkouutiset.fi)

Juha-Pekka Tikan artikkelit: 1.8.2014, 11.9.2014, 18.9.2014, 18.9.2014, 18.9.2014 (ns. Mitrohinin aineistosta)